

**ДОМ УЧЕНИКА
СРЕДЊИХ ШКОЛА
“МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ”
1961–2021**

УВОДНА РЕЧ

Поштовани,

Пред Вама се налази монографија поводом обележавања 60. година постојања Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ у Београду, који је од 1961-2003. године, радио у саставу Школског центра ПТТ, да би 2003. године, постао самостална установа. Дом ученика од 2019. године, поносно носи име једног од наших најеминентнијих научника – Милутина Миланковића.

Основна идеја ове монографије је обележавање више од пола века постојања Дома, који је током поменутог периода, функционисао у различитим политичким, друштвеним, економским и просветним околностима. У том периоду више пута се мењао државни оквир, политичко и друштвено уређење, законска регулатива, а у складу с тим и статус Дома, као и очекивања државе и друштва од њега.

Наравно, прославе овог јубилеја не би било да није оних који су учествовали у раду Дома од самог његовог оснивања. Стога се, на страницама ове монографије, осим историје Дома, уклопљене у одговарајући друштвени и временски контекст, налази и низ драгоцених сведочанстава и сећања бивших радника Дома.

Прича која је пред вама, почела је пре пуних шездесет година, али се лако да запазити како се неке од поменутих ситуација, проблема и решења могу препознати и данас. Зато је ова књига вредно сведочанство које може помоћи у доношењу одлука важних за будућност, и својеврсни путоказ за наредних шездесет година успешног рада. Стручни радови васпитачког кадра Дома, који се баве анализом суштинских питања од значаја за васпитање и образовање средњошколаца, указују на кадровски потенцијал Дома и представљају велики залог за будућност.

Примарна делатност сваког Дома ученика средњих школа у Србији је васпитни рад са ученицима средњих школа. Међутим, поред квалитета васпитно-образовног рада, важну карактеристику и неодвојиви део визије и стратешког опредељења Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“, представља и посвећеност изградњи позитивног система вредности код генерација ученика, и стварању успешних, креативних, хуманих, друштвено одговорних и социјално ангажованих особа.

Нема сумње да је, у протеклом периоду, у Дому ученика средњих школа „Милутин Миланковић“, уложен огроман труд и напор неколико генерација васпитача и осталих запослених, и да је свака деценија са собом носила специфичне изазове и изискивала посебне одговоре и реакције на исте. Ипак, увек се настојало и успевало истрајати на испуњавању основне улоге Дома. У различитим друштвеним и економским околностима, под разним именима и у различитом статусу и форми, вршио је племениту функцију пружања дома, хране, заштите, образовања и васпитања генерацијама младих људи у најосетљивијем и најзахтевнијем добу – на путу у свет одраслих и одговорних људи.

Дом је своје образовно-васпитне и друштвене резултате и улогу увек остваривао кроз добру и плодносну сарадњу са Министарством просвете, науке и технолошког развоја, и другим државним органима, али и са друштвеном заједницом којој је увек био на услузи. Са традицијом дугом шездесет година, посвећен својим основним задацима и изградњи позитивног система вредности у друштву, Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ спреман је за нове изазове и успехе током будућих деценија рада са новим генерацијама.

РЕЧ ДИРЕКТОРА

Ненад Миленовић, директор
Дома од децембра 2017. године

„Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“, деценијама уназад, представља сигурну луку и својеврсно уточиште генерацијама средњошколаца који у њему бораве, и непрестано даје немерљив допринос изградњи позитивног система вредности у друштву. Лекције које ученици науче у нашем

Дому су и важност хуманости и емпатије, прихватање различитости, спремност на компромис, и један нови угао гледања на свет око себе. У складу са тим, обележававање шездесет година постојања Дома, није само прилика да се осврнемо на прошлост или евоцирамо драгоцене успомене, већ представља и поглед у будућност и поруку онима који ће сутра код нас пронаћи свој Дом. Представља поруку која ће их чекати у тренутку када кроче кроз наша врата, и уз нашу помоћ заплове узбудљивим периодом свог живота. За двадесет година бићете више разочарани стварима које нисте учинили, него стварима које јесте. Зато испловите. Истражујте. Сањајте. Откривајте. Биће препрека. Биће оних који ће сумњати у вас. Повремено ћете и сами сумњати у себе. Биће грешака. Али, уз вредан рад и упорност, границе не постоје. Важно је имати и узор, баш као што су их имали и великани попут Миланковића, Тесле, Пупина, Андрића, и др. Али, још је важније бити посебан, бити различит, бити јединствен. Бити креативан. Креативност никада не можете потрошити, и креативност вам нико не може одузети. Ми ћемо увек бити ту да вам помогнемо да спознате себе и своју креативност, јер само заједно – и у сваком смислу – можемо померати постојеће границе. Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ ће, и у времену које долази, представљати сигурну луку, из које ћете спремни испловљавати у живот, дочекивати изазове, истраживати хоризонте и рађати нове идеје. Оно што одувек води и вуче свет у боље сутра јесу идеје. Управо то сте ви!“

ИСТОРИЈА ДОМА

1. ОСНИВАЊЕ ШКОЛСКОГ ЦЕНТРА ПТТ И ДОМА УЧЕНИКА 1961.

После Другог светског рата у Југославији и Србији дошло је до убрзаног развоја привреде, друштва и друштвеног стандарда. За такав развој било је неопходно оспособити довољан број стручних кадрова. Зато је требало уложити велике напоре и средства на отклањању просветне заосталости, почев од описмењавања неписмених становника, преко развоја основног и стручног школовања, до развоја високог школовања и науке. Током 50-их година 20. века спроведена је темељна реформа школовања, током које су постављени темељи школског система са обавезном осмогодишњом школом, разним видовима средњих школа, гимназија и стручних школа различитог трајања, и вишим и високим школама и академијама. Основе новог система су постављене *Општим законом о школовању* из 1958¹. године. Истовремено са постављањем темеља новог школског система и прилагођавањем потребама привреде и друштва за стручњацима, током реформе наметане су и идеолошко-политичке промене и школе су прилагођаване новом социјалистичком самоуправном друштвено-политичком систему².

Реформа школовања требало је да подигне општи културно-просветни ниво народа и да утиче на развој средњег, посебно стручног школовања, а потом и вишег и високог школовања. Посебна пажња је посвећена средњим стручним школама. Мада се и после њих могло наставити школовање на вишим школама и универзитетима, средње стручне школе су имале задатак да оспособе што већи број кадрова за обављање различитих стручних послова у привреди и јавним службама. Управо за тим стручним кадром постојала је највећа потреба у земљи која је тежила да, после напора уложених у послератну обнову и изградњу крене путем привредног развоја и да изађе из наслеђене заосталости. Крајем 50-их година држава је тежила да изгради школски систем за образовање стручних кадрова и прилагоди га потребама привреде и друштва. Принципи су постављени у *Резолуцији о образовању стручних кадрова* коју је донела Савезна народна скупштина јуна 1960. године³. Један од начина за унапређење стручног школовања било је оснивање школских центара, новог типа школа које су биле намењене школовању кадрова за више степена образовања за одређене привредне гране и јавне службе. Комунае, привредне организације, јавне службе и удружења су имале могућност да оснивају школске центре и да прилагођавају својим кадровским потребама њихову структуру, планове и програме, облике и начин рада, образовне профиле, наставни кадар, итд. Основни циљеви овако организованих установа били су рационалност, економичност и ефикасност,

1. Сања Петровић Тодосијевић, *Отећемо светлост бучном водопаду. Реформа основношколског система у Србији 1944-1959*, Београд 2018; Драгомир Бонцић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990“, *Историја 20. века*, бр. 2, 2008, 419-465

2. Д. Бонцић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990“, 419-465

3. „Резолуција Савезне народне скупштине о образовању стручних кадрова“, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 27, 1960.

који су остваривани кроз повезивање наставних планова и програма, наставног кадра и материјалне базе, односно радионица, лабораторија и опреме. Привредне организације су добиле улогу у финансирању (пored буџета територијално-административних јединица и Фонда за кадрове у привреди) и у управљању центрима. У школским центрима је образовано више степена различитих стручних профила и стручно је образована, усавршавана и преквалификована постојећа радна снага, а све у складу са стварним потребама предузећа. Акценат је требало да буде на практичној обуци и повезивању теоријске наставе и праксе, у складу са одређеним профилем и конкретним захтевима предузећа. Поред тога, требало је радити и на васпитавању и идеолошко-политичком формирању омладине. У центрима је требало организовати, осим наставе, целокупни живот и рад и ваннаставне активности, као и смештај и исхрану ученика који су долазили из других места. У складу са тим, школски центри су у свом саставу имали и домове за смештај ученика.⁴

У оквиру рада на унапређењу стручног школства и у складу са потребом за стручним школованим кадровима, требало је регулисати и школовање кадрова за ПТТ струку. То је било неопходно у времену снажног развоја комуникација и комуникационих средстава, техничко-технолошке револуције и брзог повезивања људи и крајева.

Школовање ПТТ кадрова до 1961. године. Током друге половине 19. века, у време зачетака ПТТ службе у Србији, кадрови за ову струку су школовани у иностранству или на курсевима, а крајем века су основане и прве државне школе. И у Краљевини СХС кадрови су школовани у школама и течајевима који су трајали од неколико месеци до две године. После Другог светског рата кадрови су добијани на кратким курсевима, дошколовавањем гимназијалаца или преквалификацијом других струка. Од 1947. до 1949. године, у Београду је постојала двогодишња ПТТ школа, а од 1949. до 1951. године, радили су техникуми – трогодишње стручне техничке школе за ПТТ струку, са поштанским одсеком и одсеком електровеза. Током 50-их година, организовани су течајеви за стручно образовање приправника при ПТТ предузећима и постојала је школа са практичном обуком за телекомуникације.⁵

4. Архив Југославије (АЈ), фонд Савезни секретаријат за образовање и културу ФНРЈ, 318-229-327, Средње стручне школе и Школски центри 1960-1961; АЈ, 318-48-63, образовање стручних кадрова, 1960; Билтен Секретаријата СИВ за просвету и културу, Спровођење Резолуције Савезне народне скупштине о образовању стручних кадрова. Елаборат о раду Школских центара као савременог облика стручног образовања, Београд, септембар-октобар 1961. Почетком школске 1961/62. године било је формирано 45 школских центара у земљи.
5. АЈ, фонд Савет за науку и културу ФНРЈ, 317-54-77, Министарство пошта ФНРЈ, бр. 28514, 19. 11. 1947; Савет за науку и културу ФНРЈ-Главної дирекцији пошта, бр. 3117, 4. 3. 1952; *Десет година рада Школског центра ПТТ 1961-1971*, ур. Станоје Станојевић, Београд 1971, 6-9; *Двадесетогодишњица Центра (1961-1981)*, ур. мр Страхиња Војиновић и мр Никола Ђорђевић, Београд 1982, 13-15.

Предузећа ПТТ саобраћаја су још средином 50-их година, пре доношења *Општег закона о школству и Резолуције о образовању стручних кадрова*, радили на оснивању и изградњи школе за ПТТ кадрове у Београду. При Генералној дирекцији ПТТ постојао је и посебан централизован фонд за кадрове у који су доприносе за изградњу и издржавање школа уплаћивале све ПТТ организације.⁶ Предузеће ПТТ саобраћаја из Београда је крајем 1956. поднело молбу за добијање локације за изградњу средње и више ПТТ школе са интернатом, за коју је Народни одбор Београда фебруара 1957. одобрио инвестициони програм изградње, а Управа за извршење регулационог плана Народног одбора града Београда 17. маја 1957. одобрила локацију на одређеним парцелама на територији општине Палилула, у продужетку улице Јаше Продановића и у улици Здравка Челара. Зграда интерната је требало да има приземље и четири спрата, зграда средње школе приземље и један спрат, а зграда више школе приземље и два спрата. Пројекат је рађен у сарадњи са Урбанистичким заводом Народног одбора Београда. Предузеће је инсистирало на „хитности и неодложности ПТТ школе у Београду“. Комисија за ревизију пројеката је одобрила план и решено је питање власништва парцела, које су експроприсане и пренете у власништво Предузећа ПТТ саобраћаја Београд, а потом је и добијена грађевинска дозвола. Изградња је почела почетком 1959, објекти су завршени током 1961. и децембра 1961. су добили употребну дозволу.⁷

У међувремену је Управни одбор Заједнице ПТТ предузећа Београд 6. септембра 1961. године донео одлуку бр. 1033/1-61 да се оснује Школски центар ПТТ у Београду. Савет за просвету и културу НР Србије је дао сагласност на оснивање Центра решењем бр. 3846 од 10. октобра 1961. Центар је обухватао Средњу ПТТ школу, Вишу ПТТ школу, Школу за висококвалификоване раднике (све три двогодишње) и већ постојећу Школу са практичном обуком за телекомуникације (трогодишњу). Седиште је било у улици Здравка Челара број 16. Средства за издржавање и рад Центра су обезбеђивала сва ПТТ предузећа која су била удружена у Заједницу. Центром је управљао Школски одбор, а директора је требало изабрати на конкурс. Школски центар ПТТ је 15. октобра 1961. примио прву генерацију ученика и започео школску 1961/62. годину. Заједно са Центром, ради смештаја и исхране ученика који су долазили изван Београда, почео је са радом и Дом ученика средње ПТТ школе.⁸

6. АЈ, 318-47-62, Генерална дирекција ПТТ – Савезни секретаријат за просвету и културу, 31. 8. 1959.

7. Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“, Архива, (Архива Дома), Управа за извршење регулационог плана, Решење бр. 10665/56, 17. 5. 1957; Решење бр. 4528/58; Решење о експропријацији бр. 4528/58, 21. 11. 1958; Решење о издавању грађевинске дозволе бр. 05-273/1, 8. 1. 1959; НО Палилула, Употребна дозвола бр. 05-16863, 22. 12. 1961. Власници парцела били су Вера Крстић из Косовске Митровице, Филомена Петровић, Драгољуб Хаџи Пешић, Емилија Зирић, Франчишка Ленарчић, Павле Биро и Јованка Рехнић из Београда, Емилија Петровић из Новог Сада и Александар Бошњак из Загреба.

8. Десет година рада Школског центра ПТТ 1961-1971, 8-9.

Слика 1: Одлука о оснивању Школског ПТТ Центра у Београду, 6. 9. 1961.
(Десет година рада Школског центра ПТТ, Београд 1971, стр. 8)

Изградња домова за ученике била је део опште бриге државе и друштва за образовање стручних кадрова крајем 50-их и почетком 60-их година. Већ је чланом 10. *Општег закона о школству* из 1958. било предвиђено да се „ради помоћи ученицима у похађању школе и обезбеђивања што бољих услова за васпитање и образовање, државни органи, привредне и друштвене организације и установе старају о оснивању домова ученика, школских кухиња и сличних установа“. Закон је дао и основне одредбе о унутрашњем уређењу и друштвеном управљању домовима и предвидео да домовима у оквиру школа управља школски одбор.⁹ Ширење мреже средњих стручних школа ради што бржег школовања кадрова, захтевало је и ширење мреже домова ради обезбеђивања смештаја и исхране за ученике који су долазили на школовање из других средина. Само тако је стручно школство могло да буде доступно што ширем кругу омладине, што је био предуслов за остварење циљева *Резолуције о образовању стручних кадрова*. Питање домова је требало решити у оквиру општег питања развоја школства, уклопити у

9. „Општи закон о школству“, Службени лист ФНРЈ, бр. 28, 16. 7. 1958, 747-758.

систем друштвеног управљања, а финансирање решити ангажовањем средстава заинтересованих привредних организација и њихових удружења. Приоритетно место је давано управо домовима за ученике средњих стручних школа (1960. године 80% ученика у домовима је било из стручних школа).¹⁰

Домови ученика су постојали и пре Другог светског рата. Називани су и интернати и означавали су установе у којима станују, хране се и уче средњошколци за време школовања у неком месту ван места свог сталног борава. Могли су да буду у оквиру школе или одвојени. У ретким случајевима постојали су и за основношколце. У Краљевини Југославији их је 1939. године, било 68 са 7.649 деце различитог узраста и углавном сиромашног стања. После Другог светског рата, број домова и деце у њима је нагло растао, с тим што су осим просветне, имали углавном социјалну улогу, пре свега у збрињавању и школовању великог броја деце без родитеља и деце жртава фашистичког терора. У Југославији је 1951. године, било 1.109 домова са 183.988 деце, а од тога је било 845 домова за ученике стручних школа у којима је било смештено 97.251 дете. У Србији је постојао 431 дом са 46.062 деце. Део средстава за издржавање домова обезбеђиван је из буџета, а део су уплаћивали станари. После решавања проблема са последицама рата на децу, домови су све више били установе које пружају смештај и услове за нормално школовање оној деци која у сталном месту борава немају одговарајуће школе. Истовремено, јачала је и идеолошко-васпитна улога домова. Од њих је требало створити „чврсте колективе младих људи“ заинтересованих и укључених у сва збивања у дому и ван дома. Требало је успостављати нове односе са ученицима и савремене видове васпитања, развијати ученичку самоуправу и друштвено управљање, изграђивати „правилан, стваралачки однос према заједници“ и „оспособљавати за извршавање циљева и задатака социјалистичке изградње“.¹¹

Од оснивања 1961. године, Дом ученика средње ПТТ школе је постојао и радио шест деценија, у различитим политичким, друштвеним, економским и просветним околностима. У том периоду више пута се мењао државни оквир, политичко и друштвено уређење, законска регулатива, а у складу с тим и статус Дома и очекивања државе и друштва од њега. Током највећег дела постојања, више од четири деценије, све до 2003. године, Дом је био део Школског центра ПТТ, чврсто повезан са ПТТ предузећем, као својим оснивачем. Посебан део тог периода представља време постојања социјалистичке Југославије и социјалистичког самоуправног система у којем је Дом деловао од свог оснивања до пропасти државе и система почетком 90-их година 20. века.

10. АЈ, 318-13-18, Савезни секретаријат за просвету и културу, 7. 1. 1959; АЈ, 318-36-46, Перспективни развој ђачких домова и интерната 1957-1961.

11. АЈ, 318-36-46, Перспективни развој ђачких домова и интерната 1957-1961; Информација о домовима ученика за саветовање 9-10. 5. 1960; Недељко Трнавац, *Лексикон историје педагогије српског народа*, Београд 2012, 133, 209-210.

2. ДОМ УЧЕНИКА ШКОЛСКОГ ЦЕНТРА ПТТ У СОЦИЈАЛИЗМУ 1961-1990.

Када је Школски центар ПТТ октобра 1961. почео са радом у оквиру њега су поред Дома ученика постојале Школа са практичном обуком за телекомуникације, Школа за висококвалификоване раднике (за одрасле) и Средња ПТТ школа (такође за одрасле). Прва школска година је трајала од 15. октобра 1961. до 9. јуна 1962. године.¹² За то време је донет и први акт о устројству Дома. То је био *Правилник о организацији и раду Дома ученика Школског центра ПТТ* који је донео Школски савет на 6. редовној седници 21. маја 1962. године. Правилник је донет на основу члана 120 и 134 *Закона о школству* и члана 112 *Правила о организацији и раду Школског центра ПТТ у Београду* (која су донета у јануару исте године). У првом члану Правилник је прописивао да „у циљу што бољег устројства наставе у школама Школског центра и обезбеђења најбољих услова живота ученика у оквиру Школског центра постоји Дом ученика – интернат“.

Дом је био васпитна установа која у границама одређеног дела средстава финансијског плана Центра обезбеђује ученицима смештај и исхрану, стара се да оствари услове за успешно учење и доприноси њиховом васпитању и образовању. Дом је био организациона јединица у оквиру Школског центра ПТТ и финансијски план Дома је био саставни део плана Школског центра. Као део Центра, Дом је требало да сарађује и са Заједницом ПТТ саобраћаја Београд, предузећима ПТТ саобраћаја која су чинила Заједницу, школама (нарочито техничког смера), породицом, омладинском и другим друштвеним организацијама, стручним друштвима, установама и службама.¹³

Према Правилнику, Домом су непосредно управљали друштвени органи управљања: Одбор Дома, Веће васпитача и Помоћник директора Центра за питања Дома. Одбор Дома је именован од стране Школског савета Центра, имао је девет чланова и састајао се једном месечно.

Одбор се старао о свеукупном раду и животу Дома, претресао резултате рада и предузимао мере за унапређење васпитне и образовне делатности, старао се о материјалним и животним условима нужним за правилан развој ученика и њихов успешан рад и све врсте активности, пратио је успех ученика и доносио Кућни ред Дома на предлог Већа васпитача и Домске заједнице, решавало о дисциплинским мерама, итд.

Веће васпитача су чинили помоћник директора за питања Дома и сви васпитачи и састајало се барем једном месечно. Веће је у сарадњи са Заједницом ученика и применом најсавременијих метода развијало „широку васпитну делатност“, помагало „свестрани развој ученика“ и усмеравало га у правцу „формирања социјалистичке личности“, разрађивало годишњи план и програм рада, пратило реализацију плана, организовало и разматрало рад васпитача,

сарађивало са родитељима, награђивало ученике, решавало о дисциплинским казнама, итд.¹⁴

Помоћник директора за Дом је имао дужност да организује рад Дома у заједници са Већем васпитача и Заједницом ученика, да врши инструктивну педагошку службу, учествује у раду Већа васпитача и Одбора Дома, стара се о извршењу законских прописа, усмерава целокупан живот Дома, врши надзор над финансијским и материјалним пословањем, предлаже програм рада, примењује дисциплинске мере, води документацију, итд. За свој рад је одговарао Школском савету Центра, директору Центра, Одбору Дома и Већу васпитача.¹⁵ Према *Правилнику о систематизацији радних места у Дому* од 31. маја 1961. године помоћник директора за питања дома је требало да буде лице са високом, вишом или средњом школском спремом и са „дужом праксом“. У систематизацији су детаљније одређене дужности помоћника у руковођењу Домом, васпитним радом и свим осталим активностима у Дому.¹⁶

Први помоћник директора Центра за питања Дома био је Велимир Стошић, васпитач и ранији директор Економске школе и Гимназије из Младеновца, који је изабран на састанку Радничког савета Школског центра 13. децембра 1961. Он је ову функцију обављао до 1. априла 1976. када је по сопственој молби из здравствених разлога разрешен дужности и прешао на радно место референта за вишу наставу у Школском центру.¹⁷

Функцију директора целог Школског центра ПТТ од 1. октобра 1961. до одласка у пензију 31. децембра 1975. године обављао је Живота Марковић. Он је био одговоран и за рад Дома и надређени помоћнику директора за Дом, васпитачима и осталим запосленима у Дому.¹⁸ Органи управе били су и Школски савет, Управни одбор, Раднички савет и Збор радних људи Школског центра ПТТ, помоћници директора за вишу школу, средњу школу и опште послове, разне комисије и колегијум Школског центра.

Колегијум је почео са радом септембра 1964. и чинили су га директор Центра, помоћници директора, шефови наставничких већа (постојала су наставничка већа Центра и појединих школа) и секретар Школског центра. Органи управе су пратили рад Центра и Дома, доносили нормативна акта, одобравали годишње извештаје и финансијске планове, одлучивали о цени смештаја, дисциплинским мерама и другим питањима.¹⁹

14. ДАС, 309, ф. 29, Правилник о организацији и раду Дома ученика ШЦ ПТТ, 21. мај 1962.

15. ДАС, 309, ф. 29, Правилник о организацији и раду Дома ученика ШЦ ПТТ, 21. мај 1962.

16. ДАС, 309, ф. 29, Правилник о систематизацији радних места ШЦ ПТТ у Београду, 31. мај 1962.

17. ДАС, 309, ф. 29, Записник Радничког савета ШЦ ПТТ, 13. 12. 1961; ДАС, 309, ф. 72, Записник састанка Збора радних људи Дома ученика, 16. 3. 1976. Велимир Стошић је рођен 9. маја 1924. године, у Смедеревској Паланци, завршио је Економску школу. Пензионисан је 4. фебруара 1982.

18. ДАС, 309, ф. 29, Правилник о систематизацији радних места ШЦ ПТТ у Београду, 31. 5. 1962; ДАС, 309, књ. 150. Матична књига радника ШЦ ПТТ 1961-1987. Живота Марковић је рођен 29. 3. 1917. године, у Кусатку.

19. ДАС, 309, ф. 29, Записник са 1. састанка Колегијума, 17. 9. 1964.

12. Државни архив Србије (ДАС), фонд Школски центар (ШЦ) ПТТ, 309, (фасцикла 75), Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62. годину.

13. ДАС, 309, ф. 29, Правилник о организацији и раду Дома ученика ШЦ ПТТ, 21. мај 1962.

Слика 2: Печат Школског центра и потпис Животе Марковића 1962. (ДАС)

Првим нормативним актима Дома и Школског центра биле су дефинисане активности Дома и задаци органа управе, васпитача и ученика. Задаци васпитача су били веома разгранати и разноврсни. Према Правилнику о систематизацији радних места из маја 1962. била су предвиђена три радна места учитеља-васпитача, за која је била довољна средња стручна спрема. Учитељ-васпитач је требало да: „уз помоћ омладинске организације и заједнице ученика конкретно спроводи у дело

план рада Дома ученика у погледу друштвено-политичког и културно-забавног живота ученика у интернату; да настоји да код ученика развије радну навику и љубав према раду да би ученици благовремено и квалитетно извршавали школске и друге задатке; да помаже ученицима у развоју позитивно оријентисане личности како би били способни да схвате тековине народне револуције и да се залажу за даље изграђивање социјалистичког друштва; да помаже подизање културе ученика и развој физичке културе како би израсли у здраве и снажне личности; да код ученика негује право другарство и развија патриотску свест“.²⁰

Временом је растао број и мењао се састав васпитача у Дому. Прве школске године као васпитачи су радили Владета Веселиновић, Михајло Ћириновић, Милан Вигњевић, Велимир Стошић и Данило Пјешчић. Касније су неки отишли, а током 60-их година су кратко радили и Зоран Блажевић Коста Франчев и Мирослав Рајковић. Године 1971. васпитачи су били В. Веселиновић, Нада Јовић, Татјана Милинковић, Миливоје Урошевић, Велимир Стошић и Рајко Ранчевић.²¹ Посао васпитача можда најбоље описују речи Владете Веселиновића: „Посао васпитача је деликатан, тражи много разумевања, стрпљења и много труда“.²²

Прва деценија рада Школског центра ПТТ и Дома ученика била је деценија уходавања и сталног развоја ових установа. Дом је располагао са две зграде: у једну су смештани ученици, а друга је служила као школа и за смештај ученица. Зграде су биле опремљене централним грејањем и свим инсталацијама. На почетку је истицано да је Дом нов и да су услови живота и рада у њему повољни и задовољавајући. На свим спратовима су постојали мокри чворови и тушеви са топлом и хладном водом и сви становници су имали могућности за уредно одржавање личне хигијене. Рубље је прано два пута месечно, а постељина сваких 20 дана. У почетку је прање веша вршено преко посебног сервиса, а потом је Дом

набавио своје уређаје за прање. Међутим, одмах је уочено да су многи радови били лоше урађени, тако да су плафони прокишњавали, појављивала се влага у зидовима, опадао је малтер, итд. Исто тако, иако су зграде прављене за потребе Дома, при пројектовању није довољно узето у обзир мишљење просветних радника, па због тога просторије нису биле функционалне и оскудевало се у просторијама за друштвени живот. Зато су од почетка вршене бројне поправке и адаптације. Већ 1962. дограђене су нове учионице и клуб ученика у који је смештена библиотека, где су држана предавања, праћен ТВ програм, извођене приредбе. Библиотека је 1962. имала око 1.000, а 1965. 4.000 књига. Током 1962. двориште је ограђено и уређено и изграђени су спортски терени и парк. Намештај и основна опрема су одмах били обезбеђени, док су кабинети и радионице постепено опремане училима, опремом, средствима за практичну наставу, итд.²³

Настава у Школском центру је почињала у септембру и завршавала се током јуна. Током јуна је вршен упис нове генерације ђака у поједине школе и у Дом. Центар је у почетку био установа затвореног типа и кандидати су примани искључиво по препоруци привредних организација ПТТ саобраћаја које су сносиле и трошкове школовања послатих кандидата. За кандидате је организован пријемни испит, а постојала је и могућност ванредног школовања. Дом је био уско повезан са радом школа и делио са њима проблеме и тешкоће које су се одражавале и на успех школа и на рад Дома. Од почетка велике проблеме су представљали: недовољан број уџбеника; недовољан број сталног наставног особља, односно велики број хонорарних наставника (прве школске године је било осам сталних и чак 30 хонорарних наставника); слаба дисциплина ученика; недовољно залагање и слаб успех; недефинисани наставни планови и програми; велики број изостанака; осипање ученика током године; итд. Проблеми и тешкоће су постепено решавани и отклањани, дисциплина и успех праћени и поправљани, повећавао се број сталних наставника и њихово залагање у раду, штампани су уџбеници и скрипта, итд. Временом се мењао број и врста школа и образовних профила у Школском центру.²⁴

Мењао се и капацитет Дома и број смештених ученика. Смештајни капацитет је у почетку био 202 лежаја у две зграде, али то се врло брзо показало недовољно; овај проблем је решаван или смештајем већег броја ученика него што је било предвиђено нормама или ширењем капацитета (на 220, па на 250 места). Прве школске године је од укупно 258 ученика у осам одељења у Школском центру, 191 ученик становао у Дому, а 67 у граду. Тај број се временом мењао, а у просеку је око 60-70% ученика становало у Дому. Школске 1964/65. било је 211 станара од 296 ученика, 1965/66. 267 од 413, 1966/67. 300 од 471, а 1969/70. 160 од 338

23. ДАС, 309, ф. 29, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62, 1962/63, 1964/65. и 1965/66. годину; *Двадесетогодишњица Центра* (1961-1981), 16.

24. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62, 1962/63, 1964/65. и 1965/66; *Двадесетогодишњица Центра* (1961-1981), 16. Планове и програме ШЦ ПТТ видети у: АЈ, фонд Заједница југословенских ПТТ, 743-474. У овом фонду у фасцикли 508 сачувани су и годишњи извештаји ШЦ ПТТ 1962-1966.

20. ДАС, 309, ф. 29, Правилник о систематизацији радних места ШЦ ПТТ у Београду, 31. мај 1962.

21. ДАС, 309, књ. 150. Матична књига радника ШЦ ПТТ 1961-1987; ДАС, 309, ф. 29, Записник Радничког савета (РС) ШЦ ПТТ, 13. 12. 1961.

22. ДАС, 309, ф. 72, Записник Већа васпитача, 31. 8. 1963.

ученика. Број станара Дома се мењао и током школске године, пошто су се неки ученици сами иселјавали, а неки су искључивани због недисциплине. Узраст станара Дома био је између 15 и 19 година. Највећи број ученика је био из радничких и сељачких породица, а њихово материјално стање је побољшавано стипендијама и додељивањем награда. Око половине станара су били ученици Средње ПТТ школе, а другу половину су чинили ученици Школе за практичну обуку за телекомуникације. Однос мушкараца и девојака био је око 60:40 (рецимо школске 1965/66. од 267 ученика 166 су били мушкарци и 101 девојка).²⁵

Осим за смештај и исхрану ученика Школског центра Дом ученика је повремено служио и за смештај и исхрану трећих лица. Тако су у Дому били смештани радници ПТТ предузећа из унутрашњости који су долазили на разне курсеве и семинаре. У септембру 1962. године, у Дому су смештени учесници Европског првенства у атлетици. Од јануара до маја 1962. године, у Дому је боравило 30 ученика из Алжира, узраста од 16 до 25 година, који су у Центру похађали курс за одржавање телекомуникационих уређаја. Настава је била организована на француском језику, а држали су је инжењери и наставници Центра. Школски центар се обавезао да обезбеди смештај, исхрану, прање веша, здравствену заштиту и васпитача који је бринуо о полазницима. Трошкове школовања, смештаја и исхране од 46.459 динара по ученику месечно, сносио је Завод за техничку помоћ НР Србије. Службеници Дома који су због Алжираца били додатно ангажовани добили су хонораре. Током курса организоване су екскурзије до Новог Сада, Светозарева, Загреба и Љубљане за циљем да се упознају са производњом телефонско-телеграфског материјала и уређаја, али и да упознају Југославију и њено социјалистичко самоуправно уређење. Полазници су углавном редовно похађали наставу, али нису поштовали домски ред и често су правили прекршаје. На крају је 16 ученика завршило курс са успехом, а 14 је имало једну или више слабих оцена. Владање није оцењивано, али је у писменом извештају о сваком кандидату, за осам слушалаца речено да „нису дисциплиновани“.²⁶

Финансирање Центра и Дома је вршено преко дотација Заједнице ПТТ саобраћаја, ученици су плаћали део трошкова за смештај и исхрану, а део средстава је обезбеђиван кроз допунске делатности Центра. Према финансијском плану 1962. године укупни расходи Центра су износили 78.615,866 динара, од тога 32.712,051 за личне дохотке, а остало за материјалне расходе. Приходи Центра од допунских делатности су износили 4.921.000 динара. Ове године расходи

Дома су износили 35.663.000, од чега лични расходи 15.329.000 динара.²⁷ Пошто је 1965. године Заједница ПТТ саобраћаја престала да функционисе, права оснивача и финансирање Школског центра прешло је на сама ПТТ предузећа. Проблем је представљао стални пораст цена (струје, намирница), тако да је расла и дотација оснивача и сума коју су плаћали сами ученици. Током 1965. године, трошкови становања и исхране у Дому за једног ученика су процењивани на 826 динара дневно, од чега је оснивач давао 346, а ученици 480 динара. Међутим, због привредне реформе трошкови су те године порасли на 1.084 динара, па је порасла и уплата. Ученици су у дому добијали смештај, исхрану, здравствену заштиту, прање веша и повољне услове за учење, културно забавни и друштвени живот.²⁸

Слика 3: У соби у Дому 60-их година
(Десет година рада Школског центра ПТТ, Београд 1971, стр. 29)

Набавка намирница и припрема хране био је важан посао у који је улагана велика енергија и брига. Намирнице је требало набављати брзо и ефикасно, водити рачуна о квалитету и ценама, зимницу спремати на време и у довољним количинама. Кухиња је била добро опремљена и у њој је углавном радило стручно особље. У сервирању јела, уређивању трпезарије и доношењу хлеба учествовали су ученици и све те послове обављали на задовољавајући начин. Ученици су преко Комисије за економска питања учествовали и у састављању јеловника, за који су консултовани лекари и други стручњаци, који су давали

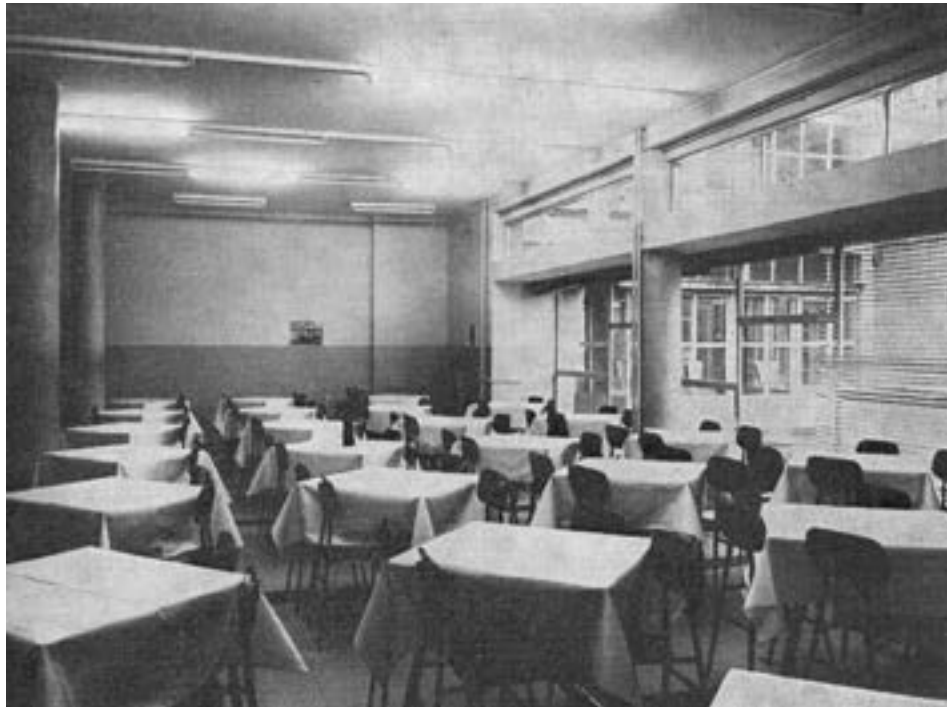
27. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за школску 1962/63; ДАС, 309, ф. 29, Записник Радничког савета ШЦ ПТТ, 19. 3. 1962.

28. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за школску 1964/65; Извештај о раду Дома ученика за I полугодиште 1965/66; ДАС, 309, ф. 59, Записник Управног одбора ШЦ ПТТ, 20. 5. 1965. Центар је 1966. располагао са 1.995.091,99 нових динара од чега је од дотација добијао 1.461.773,90, а од сопствених прихода 533.318,09 динара. Просечна цена школовања по ученику за месец дана била је 185,65 нових динара (АЈ, 743-516, ШЦ ПТТ–Заједница ЈПТТ, 16. 1. 1967).

25. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62, 1962/63, 1964/65, 1965/66. и 1969/70; Извештај о раду Дома ученика за I полугодиште 1965/66; *Двадесетогодишњица Центра* (1961-1981), 16.

26. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за школску 1962/63; ДАС, 309, ф. 29, Записник Радничког савета ШЦ ПТТ, 5. 2. 1963; АЈ, 743-491, Курс за стипендисте из Алжира 1963.

мишљење о калоричности и разноврсности хране. Као показатељ квалитета исхране навођено је да је „већи део ученика напредовао у тежини“ и то „више него кад су код својих кућа“. Примећивано је да је мањи број ученика „с времена на време изражавао незадовољство због неких јела“. Сматрано је да је такав став „више био резултат стечених навика у једноличној исхрани њихових породица него што су јела стварно била слаба“. Њиховим жељама није се удовољавало и они су се временом привикавали. Болесним ученицима повремено је спремана посебна храна.²⁹

Слика 4: Трпезарија 60-их година
(Десет година рада Школског центра ПТТ, Београд 1971, стр. 44)

Посебна пажња је посвећивана и здрављу станара Дома. Значајан део те бриге било је одржавање хигијене, обезбеђивање правилне исхране, здравствено просвећивање, али вођено је рачуна и о здравственом стању станара и лечењу оболелих ученика. По свим спаваоницама постојали су хигијеничари, који су водили рачуна о хигијени просторија и учионица, а при сваком разреду постојао је санитетски референт, који је располагао потребним материјалом за прву помоћ. Здравственим просвећивањем руководила је Комисија за здравствена питања која је радила у тесној вези са организацијом Црвеног

29. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62, 1962/63, 1963/64, 1964/5.

крста. Станари Дома су похађали курсеве за прву помоћ и кућну негу болесника, слушали предавања и филмове о разним здравственим питањима (штетност алкохолизма и пушења, лична хигијена, заразне болести, итд.) и укључивали се и у разне акције, прикупљање добровољних прилога, спремање пакетића за болесну и сиромашну децу, итд. Већ крајем прве школске године организована је здравствена служба у Дому, набављена опрема и формирана амбуланта са лекарском ординацијом, опремом и стационаром, а касније је вршен и обавезни здравствени преглед ученика. У марту 1964. године донет је и Пословник о раду здравствене амбуланте Дома ученика Школског центра ПТТ у којем је детаљно прописан начин прегледања, услови и понашање у Амбуланти. Здравствено стање станара Дома је оцењивано као „задовољавајуће“, а поред редовних прегледа и интервенција вршена је и вакцинација (против дечије парализе, дифтерије, тетануса, туберкулозе). Повремено су се јављала поједина обољења: жутица, гнојна ангина, богиње, шарлах, итд.³⁰

Учење је било важан део живота ученика у Дому и систематски и стручно је организовано и праћено, у сарадњи са школским органима (наставничким већима и стручним активима). Одвијало се преко васпитних група којима су руководили васпитачи. Васпитне групе су формиране на почетку школске године и на челу сваке је стајао један васпитач. Водило се рачуна о саставу групе, школама које похађају ученици и њиховом успеху. Вођено је рачуна да у собама и групама буду ученици из истог одељења, да у свакој соби буде по бар један добар ученик, да се раздвајају недисциплиновани ученици, итд. Осим у групи, са ученицима је рађено и индивидуално и сви су имали одређена задужења (дежурство, старешине собе, старешине спрата, хигијеничари). На почетку сваке године усвајан је оријентациони и оперативни план рада, према којима су васпитачи правили месечне планове рада. Било је тачно предвиђено време за учење до 2,5 до 3,5 часова, као и време за све остале активности. Као и остали ученици, и станари дома су велики део времена осим на настави проводили на практичној настави у радионицама школе, предузећу ПТТ саобраћаја и на феријалној пракси. Тежило се да станари осим учења, поштују и остале одредбе кућног реда, да чувају имовину Дома, да уређују просторије и двориште, итд. Требало је бринути и о спољашњем изгледу ученика, уљудном понашању, одговорности, савесном обављању дужности, итд. Организацијом васпитног рада је руководило Веће васпитача које се састајало једном месечно. Веће је пратило успех и дисциплину, и целокупан живот и рад ученика у Дому, вршило пријем у Дом, вршило поделу на групе и расподелу задужења, постављало планове и анализирано њихову реализацију, итд.³¹

30. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62; 1962/63; 1965/66; 1969/70; Пословник о раду здравствене амбуланте Дома ученика ШЦ ПТТ, 19. 3. 1964.

31. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1964/65, 1966/67, 1967/68; Извештај о раду Дома ученика за I полугодиште 1965/66. године; ДАС, 309, ф. 29, Записник Савета ШЦ ПТТ, 6. 11. 1963; ДАС, 309, ф. 72, Записници Већа васпитача Дома ученика 1962-1977.

Кућни ред у Дому је почетком 60-их година изгледао овако: устајање 5.30; физкултура 5.35-5.45; намештање кревета, лично уређење и спремање књига 5.45-6.10; затварање Дома, учење 6.10-7.10; доручак 7.10-7.45; ручак 12.30-14; отварање Дома 13.15; одмор, рад секција и друштвених организација 14.00-15.15; затварање дома 15.15; поподневно учење за одељења која немају наставу по подне 15.30-19.00; вечера 19.00-20.30; одмор, рад организација, разонода 20.30-21.30; отварање Дома у 21; спавање у 21.30. Суботом: излазак у град 14.00-22.15; купање 14.00-18.00; вечера 17.30-18.30; спавање у 22.30. Недељом и празницима: устајање 6.30; доручак 7.00-8.00; затварање дома 8.00; преподневно учење и рад организација 8.00-11.00; 14.00 отварање Дома до спавања; вечера 17.30-18.30; спавање у 22.00 сата. Прљав веш предаван је суботом, а чист преузимао петком. Постељина је мењана сваке треће суботе. Радним данима се излазило у град само у оправданим случајевима, по одобрењу дежурног васпитача. По домским и школским просторијама ученици су могли да шетају само у патикама. Дежурни васпитач је ноћ проводио у Дому, устајао раније и са дежурним учеником организовао устајање и физкултуру. Ван дежурства васпитачи су радили са ученицима на обавезном учењу, прегледали собе, организовали рад секција за које су били задужени и водили документацију. И ученици су имали дежурства и редарства у школи, Дому, трпезарији и на спрату. Сваки спрат имао је хигијеничара, а свака соба старешину. Рад се одвијао по васпитним групама и секцијама, по недељном, месечном и годишњем плану, које су правили васпитачи.³²

Надлежни органи су редовно пратили успех ученика свих школа понаособ и Центра у целини, као и успех ученика смештених у Дому. Успех је праћен на тромесечјима, полугодишту и на крају школске године, по одељењима, школама и васпитним групама у Дому. Праћен је и упоређиван број и проценат ученика са и без слабих оцена. Тражени су узроци због којих је успех у одређеној школи у одређеном тренутку био добар или слабији (недовољан број учбеника, велики број хонорарних наставника, недовољно предзнање ученика, недовољно залагање ученика, недостатак радних навика, лоша адаптација на нову средину, итд), и тражени су начини да се узроци лошег успеха отклоне и успех побољша. Зато су обављани разговори са ученицима, родитељима и ППТ предузећима која су давала стипендије, организована су такмичења у успеху, ученици су кажњавани или награђивани, итд. Узроци слабијег успеха важали су за све ученике, па тако и за оне смештене у Дому, с тим што је код њих још већу улогу имала лоша адаптација на нову средину. С друге стране, ови ученици су имали предност организованог, редовног и надзираног учења у Дому, сталну контролу васпитача и бољу радну дисциплину, тако да су по свим показатељима имали бољи успех и боље владање од њихових другова који су живели ван Дома, у Београду или околини, у својим породицама или у приватном смештају.³³ Како је изгледао тај однос школске 1964/65. може се видети из следеће табеле.

32. ДАС, 309, ф. 72, Записник Већа васпитача Дома ученика 31. 8. 1963.

33. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62, 1962/63, и 1964/65; Извештај о раду Дома ученика за I полугодиште 1965/66.

Ученици	Број	Позитиван успех		Негативан успех		Средња оцена успеха групе	Просек изостанака по ученику	Средња оцена владања
		број	%	број	%			
Дом	211	143	72,99	57	27,01	3,59	25,8	4,79
Град	85	45	52,94	40	47,06	3,33	41	4,53

Васпитачи су организовали и надгледали и културно-уметнички, забавни и спортски живот станара Дома који је од почетка био веома интензиван. Све ове активности су се преплитале са истим активностима у оквиру целог Школског центра и одвијале су се у сарадњи са наставницима, школским органима и организацијама. Станари Дома су предњачили у активностима у односу на остале ученике. У Дому је од представника станара формирана Домска заједница, која је имала подбор за школска и подбор за домска питања. Поред тога, у Дому је постојала Комисија за културно-забавни живот која је усмеравала рад музичке, хорске, драмске литерарне, ликовне и рецитаторске секције, трибине младих, и организовала посете актуелним дешавањима у граду. У слободно време станари дома су гледали ТВ и слушали предавања и разгласну станицу, којом су сами руководили. Организоване су и пројекције играних и научних филмова (*Десант на Дрвар*, *Атомска физика*, *Аљаска*, итд.). Повремено су биле организоване игранке, а сви државни празници били су пропраћени предавањима и пригодним програмима који су организовали сами ученици. Разне културно-уметничке активности су организоване и са другим школама у Београду, али и у Љубљани и Загребу. Организоване су колективне посете граду и околини (Авала, Сурчин...), као и дешавањима у граду, изложбама, биоскопима и позориштима и касније о одгледаним садржајима организоване дискусије. Тако су гледани филмови и представе *Песма*, *Александар Невски*, *Аутобиографија*, *Охридска легенда*, *Новела од Станца*, *Мистер Долаф*, *Лажа и паралажа*, *Николетина Бурсаћ*, *Грк Зорба*, *Госпођа министарка*, *Хамлет*, *Иванов*, итд. Посећиване су разне приредбе и предавања у Дому синдиката, Радничком универзитету „Браћа Стаменковић“, итд. Организоване су посете Народном, Војном, ППТ, Вуковом и Доситејевом музеју, Музеју Николе Тесле, итд. У Дому су наступали књижевници, глумци, јавни радници (Десанка Максимовић, Рађа Плаовић, Стево Жигон, Родољуб Чолаковић, и др.). Циљ је био да културно-уметничке и забавне активности у Дому буду што квалитетније и интензивније и да ученици што масовније учествују у њима.³⁴

Посебна пажња је посвећивана спортским активностима, које су привлачиле велико интересовање станара Дома и ученика Центра. Од 1962. у функцији

34. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62, 1962/63, 1964/65; Извештај о раду Дома ученика за I полугодиште 1965/66.

су били физкултурна сала и спортски терени. У оквиру Центра је постојало спортско друштво „Муња“ у чијим активностима су учествовали и станари Дома. Организована су такмичења у кошарци, одбојци, гимнастици, фудбалу, паху. Такмичења су организована на нивоу Центра, између појединих разреда, а посебну пажњу су привлачили сусрети са другим школама и учешће на првенствима у разним спортовима. Активност на овом пољу је била систематска, васпитачи и наставници су преузимали руковођење секцијама и остварени су бројни успеси. Поред тога, постојали су извидници, горани, планинари, радио, фото секција, итд.³⁵

Важан део живота и рада становника Дома и ученика Школског центра био је идеолошко-политички рад. Рад Одбора Дома и Већа васпитача се између осталог заснивао „на принципу социјалистичке усмерености васпитања“. Активности су одржаване преко школске и домске заједнице ученика и преко омладинске организације. Постојала је и Идеолошко-политичка комисија под чијим руководством су одржаване политичке информације и организовани семинари и предавања. Политичке информације су одржаване током сваке седмице и на њима су се ученици упознавали са најзначајнијим догађајима у земљи и свету; са истим циљем су праћени и ТВ програм и штампа. Семинари и предавања о различитим темама су организовани за активније ученике, а као предавачи су ангажовани истакнути појединци из локалне управе, СКЈ и друштвених организација. Ученици су повремено учествовали у разним активностима у граду, на конференцијама, митинзима, дочецима страних државника, итд.

У Центру и Дому су постојале организације Савеза комуниста, Савеза омладине и Савеза синдиката. Организација Савеза комуниста је надгледала све активности у Центру и Дому, од учења и успеха, преко културно-уметничких и спортских активности до идеолошко-политичког рада. Од ученика комуниста је тражено да буду најактивнији у органима самоуправљања, учењу и ваннаставним активностима и да „мобилизаторски“ делују на „ванпартијце“. Циљ идеолошко-политичког рада је био изградња „лика омладинца градитеља социјализма“, „свестране активне личности“, активирање ученика у школској и широј друштвеној заједници, укључивање у радне акције и разне друштвене и политичке активности, као и „ликвидирање негативних утицаја“. Појединци су предњачили у политичком раду и укључивали се у активности у локалној средини и граду, а врхунац је представљао пријем у Савез комуниста. У складу са самоуправљањем ученици су бирали своје представнике у домске и школске органе управљања и разне комисије и преко њих утицали на све сфере живота и рада у Дому и Центру. За рад комисија су били задужени васпитачи, који су пружали смернице и неопходну помоћ.³⁶

35. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62, 1962/63, 1964/65; Извештај о раду Дома ученика за I полугодиште 1965/66.

36. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1961/62, 1962/63, 1964/65, 1965/66, 1967/68; Наредни задаци Савеза комуниста ШЦ ПТТ Београд 1963; Нацрт плана рада 1963; ДАС, 309, ф. 29, Записник Савета ШЦ ПТТ, 6. 11. 1963.

Преступи и казне. Током 60-их година станари Дома кажњавани су разним казнама због најразличитијих дисциплинских прекршаја и слабог учења. Највећи број ученика је кажњен због неоправданих изостанака, а мањи, због ситних дисциплинских прекршаја као што су неуредно обављање редарске дужности, шапутање на часовима, преписивање задатака, непристојно понашање и слично. Чести разлози кажњавања, па и удаљавања из Дома и Школе биле су крађе и туче. Вођено је рачуна и о slabим радним навикама и лошем успеху, небризи о личној хигијени и изгледу, накарадном одевању, неуредности фризура, односу према наставницима и васпитачима, односу према друштвеној имовини, пушењу, коришћењу алкохола, потенцирању права, а занемаривању обавеза, итд. Из учесталих кажњавања и дисциплинских прекршаја закључивано је да је у Центру и Дому запостављен васпитни процес и да му треба посветити више пажње кроз разговоре са ученицима и родитељима, награђивање, итд. Радило се и на томе, тако да су обављани разговори са лошијим ученицима и њиховим родитељима, а бољи и дисциплинованији су награђивани. Тако је спровођено такмичење у којем је одељење са најмање изостанака добијало излет или слободан дан. Све ове мере задржане су и у наредним деценијама. Увек је било ученика који су се истицали у недисциплини. У јуну 1963. године, за једног ученика на састанку већа васпитача је речено: „Као ученик јако немаран и неуредан. Пуши на јавним местима. Игра карте у новац, што веома неповољно делује на околину. Склон је тучама и лажи“. За другог: „Није поштовао домске прописе. На часове учења долазио је када се то њему свиђало. Из дома одлазио и у исти се враћао по истом принципу. Понаша се непристојно, као кабадахија. Склон је тучи и лажима“. За трећег: „Веома дрзак. Немиран, неозбиљан и недисциплинован, како у Дому тако и у Школи. На часове учења неуредно је долазио, а када је био присутан само је правио неред и галамио, тако да је ометао и друге ученике у раду. Кућни ред Дома није поштовао. Тукао се са друговима у спаваоници скоро свако вече. Са наставницима и васпитачима разговарао је веома дрско и непристојно“.³⁷

До краја 60-их година рад Школског центра и Дома ученика је „стабилизован“ и углавном су превазиђене почетне тешкоће и проблеми.³⁸ Већ су се видели и конкретни резултати. Поводом 10 година од оснивања Центра 1971. године написано је да „у овом тренутку 1.500 стручних људи, које је формирала ова школа, савесно рукује сложеним механизмом једног специфичног друштвеног крвотока међуљудског споразумевања, кореспонденције и комуникације“.³⁹ Приликом обележавања десетогодишњице рада Школски савет је донео одлуку да 15. октобар буде Дан Школског центра.⁴⁰

37. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за школску 1962/63. и 1966/67;

Записник са заједничке седнице наставничких већа и Већа васпитача, 6. 11. 1969; ДАС, 309, ф. 72, Записник Већа васпитача Дома ученика 8. 6. 1963.

38. ДАС, 309, ф. 75, Извештај о раду Савета ШЦ ПТТ 1966/67.

39. Десет година рада Школског центра ПТТ 1961-1971, 5.

40. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за 1971. годину.

Почетком нове деценије Школски центар је уписивао ученике у Школу за квалификоване раднике, Средњу ПТТ школу за омладину (смер телекомуникације и експлоатације) и Средњу ПТТ за одрасле и изванредан број ванредних ученика. Школске 1972/73. укупно је било 454 ученика (и 520 ванредних), а 226 је било смештено у Дому. Преглед укупног броја ученика и броја ученика у Дому према територијама ПТТ предузећа може се видети у наредној табели:⁴¹

	Свега	БГ	ЧА	КГ	КВ	КШ	НИ	ПА	ПР	СА	СВ	ТУ	ТГ	ТЗ	ЗЕ
Центар	454	269	15	16	3	10	20	16	26	12	17	33	6	9	2
Дом	226	70	9	15	3	7	19	9	25	12	10	32	6	7	2

Повећано интересовање и повећан број ученика из унутрашњости довео је до тога да проблем смештаја у Дом постане „акутан“, а и Школски центар је имао тешкоће са простором за одржавање наставе. Капацитети су били попуњени, а делом и смањени због одвајања просторија за смештај ПТТ радника који су службено долазили у Београд.

Осим за ширење капацитета, средства су све више била потребна за реновирање просторија, набавку нове и замену дотрајале опреме и инвентара у просторијама Дома. Број станара Дома се мењао, а углавном је чинио око 50-60% укупног броја редовних ученика омладинаца. Успех станара Дома је и даље био бољи од успеха осталих ученика. Рад Дома се и даље одвијао према годишњем плану и програму рада, који је утврђиван сваке године и усклађиван са програмом рада Центра. Од 1973. године планирање и програмирање рада је постало студиозније. Темељило се на васпитним принципима, друштвено-политичким документима и *Закоњу о домовима ученика* из 1970. године. Васпитни рад је обухватао радно (интелектуално и мануелно), друштвено-морално, естетско, физичко-здравствено и техничко васпитање.

Посебна пажња посвећивана формирању „марксистичког погледа на свет“, односно марксистичком васпитању. Рад се одвијао преко васпитних група, а кључну улогу у организацији васпитног, културно-забавног и спортског живота и рада имали су васпитачи. Наравно, пораст броја ученика у Дому, захтевао је и пораст броја васпитача.⁴²

41. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за школску 1972/73. У табели су скраћенице за градове: Београд, Чачак, Крагујевац, Краљево, Крушевац, Ниш, Панчево, Приштина, Сарајево, Светозарево (Јагодина), Титово Ужице (Ужице), Титоград (Подгорица), Тузла и Зеница.

42. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1970/71. и 1972/73.

Слика 5: Наставници и васпитачи 1971/72.
(Десет година рада Школског центра ПТТ, Београд 1971, стр. 27)

Током 70-их година, рад Центра и Дома се прилагођавао променама политичког, друштвено-економског и образовног система у социјалистичкој Југославији. За ову деценију је био карактеристичан развој самоуправљања, односно друштвеног управљања, увођење нових установа и органа, измена законодавства, увођење удруженог рада и делегатског система, а када је школство у питању, извршена је темељна реформа увођењем усмереног образовања. На основу амандмана почетком 70-их година, новог *Устава* 1974. и *Закона о удруженом раду* 1976. године, створене су основне организације удруженог рада (ООУР), регулисана њихова права, међусобни односи и односи са државом и привредом и друштвом, измењен састав и функционисање органа управе, основане Самоуправне интересне заједнице (СИЗ), итд. Циљ реформи је био пружање што већих могућности радним људима да управљају својим радом и дохотком и повезивање свих друштвених и привредних делатности на основи самоуправног договарања.⁴³

Законом о средњем образовању и васпитању 1974. године уведено је усмерено образовање, односно јединствени тип средње школе у којој је прва фаза била заједничка и општеобразовна, а у завршној фази су се ученици опредељивали

43. Љубодраг Димић, *Историја српске државности. Србија у Југославији*, 3, Нови Сад 2001, 404-437.

за одређена занимања и добијали одређен степен стручности и могућност за наставак школовања на вишим и високим школама. Гимназија је укинута, а посебну пажњу је требало посветити „марксистичком васпитању“ ученика. Радници у образовању и у одређеним гранама привреде и друштва су се „удруживали“ у СИЗ-ове преко којих су финансиране школе и одлучивано о свим питањима образовања. Планове и програме за стручне предмете доносили су саме школе у сарадњи са СИЗ-овима и заинтересованим предузећима. Реформом образовања је требало решити наслеђене проблеме, повезати школу са потребама привреде и друштва и учинити је ефикаснијом. Од средине 70-их до средине 80-их година трајало је доношење прописа и прилагођавање школа новом друштвено-политичком и образовном систему.⁴⁴

Променама у друштвено-политичком и образовном систему прилагођавао се и Школски центар ПТТ. Средином 70-их година у Центру су постојали одсек експлоатације и одсек телекомуникација у четворогодишњем трајању, одсек за КВ раднике (монтери ТТ водова) у трогодишњем трајању и Виша ПТТ школа са одсецима експлоатације и телекомуникација. Школски центар се прилагодио усмереном образовању и планском школовању кадрова „према потребама удруженог рада“, а степени стручности од II до VI степена, конципирани су према *Друштвеном договору о јединственој класификацији занимања и стручне спреме* и примењени су на ПТТ, саобраћајну и електротехничку струку. Ученици су се после прве две заједничке године опредељивали за неки од смерова у складу са конкретним захтевима и потребама привреде и јавних служби, или како се тада говорило „удруженог рада“. Циљ је био „интеграција рада и образовања“, удруживање Школског центра са радним организацијама ПТТ саобраћаја у Србији, којим би се решило питање финансирања центра, с једне, и школовања кадрова с друге стране. То се остваривало удруживањем у самоуправну интересну заједницу, што су ПТТ организације у Србији учиниле 1970. оснивањем Посебне међурејубличке заједнице образовања за ПТТ саобраћај – касније СИЗ усмереног образовања за ПТТ саобраћај. У СИЗ-у су планирани уписни капацитети Центра, усаглашавани и утврђивани наставни планови и програми стручних предмета, обезбеђивана средства за ванредно школовање и средства за повећане трошкове образовања профила занимања у ПТТ саобраћају, итд. Школске 1978/79. уписана је у Центар прва генерација ученика III и IV степена стручности за занимања електротехничке и саобраћајне струке, а потом су уписане и прве генерације студената у Вишу школу по новом усмереном систему.⁴⁵

У међувремену су вршене и промене у организацији, раду и систему друштвеног управљања у Школском центру ПТТ и Дому ученика. Покренут је процес оснивања ООУР-а и њиховог удруживања у Радну организацију Образовни центар ПТТ. То је изискивало ангажовање органа управљања и свих запослених. Улогу у самоуправљању су имали и ученици. Представници Домске заједнице су бирани у Одбор Домске заједнице, а ученици су имали представнике

и у другим органима управљања. Све већи значај је имао Збор радних људи, као облик „непосредног управљања“ и обезбеђивања учешћа радних људи у процесу самоуправљања. У раду Збора су учествовали сви чланови колектива. Збор је разматрао финансијске планове Центра и Дома, завршне рачуне, статуте, самоуправне споразуме о удруживању, систематизацији радних места и друга акта, расправљао о расподели варијабилног дела дохотка и регреса, додели станова, итд.

Од 1974. су формиране јединице удруженог рада (ЈУР) Дома и појединих школа, на које су прешле одређене надлежности са Школског центра. Тако је формиран и Збор радних људи радне јединице Дома ученика. У оквиру ширења самоуправних права радника организовани су референдуми на којима су сви чланови колектива гласали о најразличитијим питањима организације, рада и финансирања Центра и Дома ученика. Октобра 1975. Збор је одлучио да се формира ООУР Дом ученика у оквиру Радне организације Образовни центар ПТТ. Покренута је процедура за реализацију ове одлуке и доношење статута и других самоуправних аката и марта 1976. су усвојени статuti Центра и Дома. Међутим, на референдуму 29. децембра 1976. одлука је промењена и од 1977. Дом ученика је поново радио као јединица удруженог рада јединственог Образовног центра ПТТ.⁴⁶

Од 1974. до 1991. године, Школски центар ПТТ носио је званични назив Образовни центар ПТТ „Народни херој Мирослав Јовановић Мими“. Мирослав Јовановић Мими (Церовац) рођен је у Пожаревицу 10. августа 1915. године. У родном месту завршио је основну школу и гимназију. Као студент права у Београду, постао је марксиста и члан Комунистичке партије Југославије 1939. По партијском задатку од 1940. године, ширио је левичарске идеје у Удружењу поштанских радника и био је секретар партијске ћелије у Пошти бр. 1. Као члан Среског комитета КП Гроцке учествовао је у подизању устанка у јулу 1941. године. Током рата, радио је у Србији на мобилизацији становништва за Народноослободилачку војску. Био је члан Среског и Окружног комитета КП Београда, секретар Месног комитета КП Крагујевца и политички комесар Првог шумадијског батаљона. Погинуо је у борби против Немаца код Пријепоља 4. децембра 1943. године. За народног хероја проглашен је 6. децембра 1953. године.⁴⁷

46. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1974/75, 1975/76; ДАС, 309, ф. 72, Записници Збора радних људи Дома ученика ШЦ ПТТ 1974-1977.

47. М. Бешлин, „Јовановић Мирослав“, *Српски биографски речник*, 4, Нови Сад 2009, 574-574.

44. Д. Бондић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990“, 423-427.

45. Двдесетогодишњица Центра (1961-1981), 6-10, 17-24; ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештаји о раду ШЦ ПТТ за школску 1977/78.

Слике 6 и 7: Фотографија и биста Мирослава Јовановића (Википедија)

Органи самоуправљања су учествовали и у избору руководилаца Центра и Дома. У време реорганизације Центра средином 70-их година помоћних директора за Дом и даље је био Велимир Стопић, који се 1. априла 1976. повукао због здравствених разлога. У наредном периоду на месту вршиоца дужности помоћника директора за Дом, односно управника Дома, били су васпитачи, Грга Бачић, Благоје Вратоњић и Владета Веселиновић, које је бирао Збор радних људи. На крају је расписан конкурс и 23. августа 1978. на дужност првог помоћника директора Центра за Дом изабраног на конкурс ступио је Цветан Митов. Митов је дошао из Просветно-педагошког завода у Зајечару, имао је магистратуру из педагошких наука, а касније је и докторирао на Филозофском факултету у Нишу. Руководио је Домом све до 28. фебруара 1985. године. После одласка Животе Марковића у пензију, на конкурс је 1976. године на положај директора Школског центра ПТТ изабран мр Страхиња Војиновић, који је на тој дужности остао до 1987. године.⁴⁸

Током друге половине 70-их година настављено је прилагођавање Центра новом систему самоуправљања и удруженог рада и доношени су нови нормативни акти у складу са *Законом о удруженом раду*: *Самоуправни споразум о удруживању у радну организацију ШЦ ПТТ* марта 1976, *Самоуправни споразум о удруживању рада радника у образовни центар ПТТ* децембра 1979, *Статут Основне СПЗ усмереног образовања за ПТТ саобраћај* 1979, *Самоуправни споразум о оснивању Основне СПЗ усмереног образовања за ПТТ саобраћај* 1979. Пошто је 1978. године донет нови *Закон о домовима ученика*, у наредном периоду су новом закону прилагођавани и унутрашњи прописи Дома ученика ПТТ. Донета су *Правила о организацији живота и рада ученика Дома* 1979, *Правилник о похваљивању, награђивању и васпитно дисциплинским мерама ученика Дома* 1979, итд. Разматран је и *Самоуправни споразум о удруживању Дома ученика ПТТ у Заједницу домова за децу и омладину СР Србије* 1978.⁴⁹

48. ДАС, 309, ф. 73, Записник Педагошког већа 23. 8. 1978; ДАС, 309, ф. 72, Записници Збора радних људи Дома ученика ШЦ ПТТ 1974-1977; ДАС, 309, ф. 78, Избори директора.

49. ДАС, 309, ф. 81, Самоуправни споразуми 1976-1979; ДАС, 309, ф. 73, Записник Педагошког већа 2. 11. 1978; „Закон о домовима ученика“, Службени гласник СР Србије, 25/1978.

Крајем 70-их година, Образовни центар ПТТ и Дом ученика су углавном били уклопљени у нови систем удруженог рада и усмереног образовања. Основна делатност Дома се одвијала устаљеним ходом, на основу планова и програма, рада Педагошког већа (које је заменило Веће васпитача), Домске заједнице, педагошких група и самих васпитача и ученика. Пажња је посвећивана учењу и васпитању, квалитету смештаја, исхране и здравља, поштовању кућног реда, ваннаставним активностима, културно-уметничком и забавном животу, спортским активностима и идеолошко-политичком васпитању. Ученици су редовно информисани о догађајима у земљи и свету; свечане приредбе и академије, рецитали, зидне новине су биле посвећене редовним празницима (Ослобођење Београда, Дан Републике, Дан Армије, итд.), али и посебним приликама као што је био Титов јубилеј у руковођењу Партијом 1977, итд. Ученици су 7. септембра 1977. у униформама отишли на свечани дочек Јосипа Броза Тита који се враћао из посете Кини. Ученици су се бавили идеолошко-политичким радом и у историјско-марксистичкој секцији. Друштвени живот се одвијао у Клубу ученика, у којем су организоване игранке, приредбе и предавања, приказивани филмови, игран шах и стони фудбал, итд. Културно-уметничке активности су биле разноврсне и одвијале су се кроз бројне секције (интересне групе), приредбе, посете биоскопима и позориштима, итд. Спортске активности ученика су биле разнолике и интензивне, о чему сведоче и успеси и награде на сусретима и такмичењима на нивоу Београда, али и Србије и Југославије. Одвијале су се кроз рад спортског друштва „Муња“ и сматране су значајним не само за рекреацију и такмичење, већ и за здравље, здравствено просвећивање, психофизички развој, дисциплину, одбрану земље, итд.⁵⁰

Слике 8 и 9: Дипломе ученика Дома 70-их година (Архива Дома)

50. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за школску 1976/77. годину; Годишњи извештаји о раду Дома ученика ШЦ ПТТ школске 1976/77, 1977/78, 1978/79; ДАС, 309, ф. 76, Годишњи планови и програми рада ШЦ ПТТ и Дома ученика ШЦ 1973/74-1979/80. године; ДАС, 309, ф. 73, Записници Педагошког већа 1976-1979.

У Дому су била смештена углавном деца из радничких, сељачких и сиромашних породица из уже Србије, Косова и Метохије, Црне Горе, дела Босне и Херцеговине, Панчева, Сремске Митровице, итд. Управо могућност смештаја и исхране у Дому и рад са васпитачима, поред обезбеђеног радног места, био је стимуланс за уписивање деце у Школски центар ПТТ.

Дом је примао знатно већи број ученика од капацитета. Школске 1976/77. било је смештено 325 ученика. Школске 1977/78. у Дому је било 297 станара: у згради Великог дома било је смештено 120 девојака и 82 дечака, а у згради Малог дома 95 дечака. Школске 1978/79. је било 266, а 1979/80. 262 станара у Дому. У Великом дому је било 50, а у Малом 20 соба, са углавном по пет, негде и шест кревета. Због преоптерећености је предлагано да се смањи број кревета по соби. Поред тога, било је соба које су биле неупотребљиве због влаге. Зато је део ученика Школског центра ПТТ смештан у Дому ученика „Јелица Миловановић“. О пријему у Дом је по конкурс одлучивало Педагошко веће, од јуна до августа, како би почетком септембра ученици били усељени и почели са редовним радом у Школи и Дому. Ученичка уплата је износила 966 динара. Услови у Дому су били повољни. На сваком спрату је постојао мокри чвор, који је задовољавао потребе, мада је био преоптерећен. Међутим, у летњим месецима је постојао проблем са купањем, јер бојлери нису могли да угреју довољну количину воде, а при јачим падавинама кров је прокишњавао, тако да је требало извршити санацију. Временом је обнављан инвентар, тако да је свака соба имала тепих и завесе, сваки спрат телевизор и тепих стазе, а по потреби су мењани и прекривачи, кревети, постељина, ормарићи за обућу, итд. Вођена је брига и о кухињи и трпезарији. Исхрана је била квалитетна, калорична и богата витаминима. За ручак и вечеру су давана по два јела. Ипак, било је примедби на квалитет хлеба, као и на хигијену кухињског прибора.⁵¹

Крајем 70-их година као васпитачи у Дому су радили: Верица Јањетовић, Нада Јовић, Татјана Милинковић, Зорица Кнежевић (удата Херцеговац), Мирјана Грујић, Драган Бракочевић, Владета Веселиновић, Миливоје Урошевић, Грга Бачић, Милорад Калуђеровић, Благоје Вратоњић и Јасенка Јовановић (Дујковић).

Сваки васпитач је водио једну од десет васпитних група са 25-35 ученика, а поред тога су имали и задужења за одређене секције, рад Домске заједнице, поједине комисије, друштвене организације, Црвени крст, итд. Васпитачи су водили детаљну документацију о раду група и писали месечне, полугодишње и годишње извештаје. Углавном су имали завршен Филозофски или Филолошки факултет или учитељску школу. У складу са *Законом о удруженом раду* и *Законом о домовима ученика* морали су да имају високу стручну спрему, тако да су неки ишли на доквалификацију. Сви васпитачи су „посеђивали морално-политичку подобност за васпитни рад“, а од 11 васпитача 1976/77. десеторо су били активни чланови СКЈ.⁵²

51. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду ШЦ ПТТ за школску 1976/77; Годишњи извештај о раду Дома 1976/77, 1977/78. и 1978/79; ДАС, ф. 73, Записници Педагошког већа 1975-1980.

52. ДАС, 309, ф. 75, Годишњи извештај о раду Дома ученика ШЦ ПТТ за школску 1976/77;

Током 70-их година Педагошко веће анализирао је дисциплину и преко Дисциплинске комисије кажњавало недисциплиноване ученике искључењем, укором пред искључење из Дома или само укором, због коцкања, крађе, пијанства, туче, прављења галаме, кршења и подстицања других на кршење кућног реда, уношења алкохола у Дом, наношења телесних повреда, пушења у соби, гађања хлебом у трпезарији, непристојног понашања, враћања у Дом касно ноћу, изостанка из Дома целе ноћи, напуштања Дома без дозволе, одбијања вршења дежурства, некоректног односа према васпитачу, лошег односа са друговима, намерног наношења штете на домској и школској имовини, цепања чаршавица, прскања водом, мазања пастом за ципеле, нереди, уласка у собу кроз прозор, уласка у Дом преко крова кухиње, нередовног доношења на учење, бахатог понашања, провале у кухињу, довођења дечака у Дом, препродавања карата испред биоскопа, итд. Велики проблем је представљало присуство ученика из града у просторијама Дома. Приликом кажњавања, узимано је у обзир опште понашање и успех у школи, а понекад одлуке нису биле једногласне. Тражено је и да се ученици кажњавају због слабих оцена и да им се поред осталог не дозволи учење у спортским такмичењима. Недисциплиновани ученици упућивани су на разговор са директором Центра и Дома, а васпитачи су обављали разговор и са родитељима. Појединци су и после укора настављали са преступима тако да су често искључивани из Дома. С друге стране, Педагошко веће је награђивало ученике који су се истицали у учењу, дисциплини или ваннаставним активностима.⁵³

Почетком 80-их година Школски центар ПТТ и Дом ученика су иза себе већ имали 20 година рада. До 1982. године у Центру је школовање завршило 3.582 ученика или студената разних профила. На почетку школске 1982/83. године у Школски центар је уписано 759 ученика, а у Дому је смештено њих 279. Капацитети Дома су и даље били недовољни за потребе и интересовање ученика из унутрашњости, тако да се стално постављао проблем простора. Поред тога, почетком 80-их је све значајнији био и проблем функционисања постојећих капацитета и све ургентнија је била потреба санације постојећих зграда и инсталација (кров, грејање, водоинсталације, електроинсталације, фасада). Различити радови и поправке су у наредном периоду били редовна појава. Центар је 1982. имао 129 запослених, од чега 22 у Дому – помоћник директора, 10 васпитача, 4 куvara, 3 помоћна радника и 4 радника на одржавању чистоће. Директор Центра је и даље био Страхинја Војиновић, а помоћник директора за Дом Цветан Митов.⁵⁴ Рад Дома и Образовног центра се одвијао као и раније. Посебна пажња током целе школске године посвећивана је праћењу, анализи и побољшавању образовно-васпитног рада и резултата, али и разним

Годишњи извештај о раду Дома ученика ШЦ ПТТ за школску 1977/78. и 1978/79; Извештаји о раду васпитних група 1977/78; ДАС, 309, књ. 150, Матична књига радника ШЦ 1961-1987.

53. ДАС, 309, ф. 73, Записници Педагошког већа 1976-1979; ДАС, 309, ф. 81, *Правилник о похваљивању, награђивању и васпитно дисциплинским мерама ученика Дома*, 1979.

54. *Двадесетогодишњица Центра* (1961-1981), 7, 18, 40-52.

ваннаставним активностима. Радило се по плану и програму, преко васпитних група, у координацији између васпитача, Педагошког већа, Домске заједнице, директора и других органа управљања. Важну улогу су имале организације Савеза синдиката, Савеза омладине и, нарочито, организација Савеза комуниста, која је и током 80-их година била „кохезиони фактор“ и кључна за идеолошко-политички рад и примену самоуправљања у Центру.⁵⁵

Током ове деценије као васпитачи су радили Бранимир Пауновић, Јасна Сандић, Мирјана Борош, Катарина Живковић, Цвето Јоксимовић, Стеван Давидовић, Милан Марковић, Мирјана Холод, Мирјана Јеличић, Владан Штулић, и од раније су ту били Тања Милинковић, Милорад Калуђеровић, Зорица Херцеговац, Благоје Вратић, Миливоје Урошевић, Мирјана Грујић.⁵⁶

Редовно су вршене измене и допуне основних нормативних аката Центра и Дома ученика (*Статут Центра* 1979, мењан 1980, 1982, 1983, 1984, *Правила ученичке заједнице* 1979, *Правилник о похваљивању, награђивању и васпитно-дисциплинским мерама ученика Дома* 1982, *Правила о организацији живота и рада ученика Дома* 1982, *Критеријуми за пријем ученика у Дом* 1984, разни правилници, систематизације, самоуправни споразуми, итд.).⁵⁷ Међутим, Образовном центру је предстојала и нова темељна самоуправна реорганизација.

Доношење *Закона о усмереном образовању и васпитању СР Србије* 1986. довело је до проблема у функционисању јединица удруженог рада у оквиру Образовног центра ПТТ, нарочито око регистрација и рада Више ПТТ школе. Зато је постало неопходно да се радне јединице осамостале. Центар је 1987. реорганизован и Дом ученика је постао ООУР у оквиру Радне организације Образовни центар ПТТ „Народни херој Мирослав Јовановић Мими“. На основу *Устава, Закона о удруженом раду и Закона о усмереном образовању и васпитању СР Србије* радници ООУР-а Техничке школе ПТТ, Више техничке школе ПТТ и Дома ученика ПТТ и Радне заједнице заједничких послова су на референдуму 29. априла 1987. усвојили *Самоуправни споразум о удруживању у Образовни центар ПТТ*. На референдуму 10. јуна исте године усвојен је и *Самоуправни споразум о међусобним правима, обавезама и одговорностима радника основних организација удруженог рада и Радне заједнице заједничких послова*. Радна организација и ООУР-и су конституисани и уписани у регистар организација удруженог рада код Окружног привредног суда у Београду 26. октобра 1987. Статус правног лица је имао Центар, а удружени ООУР-и су са трећим лицима пословали под фирмом Центра и под својим називом. Делатност Центра је било средње усмерено образовање и васпитање од II до V степена стручне спреме за профиле саобраћајне и електротехничке

55. *Двадесетогодишњица Центра* (1961-1981), 29-31; ДАС, 309, ф. 78, Годишњи извештај о раду Дома ученика ОЦ ПТТ у школској 1982/83.

56. ДАС, 309, књ. 150, Матична књига радника Дома 1961-1987. и књ. 151 1987-1992. У овом периоду су, накратко, као васпитачи у Дому радили, углавном на замени: Никола Анђелковић, Олга Сокић, Миодраг Каћански, Машинка Миросављевић, Митра Николић, Ахмет Исламовић, Олгица Радосављевић, Десанка Иванковић, Зорица Тодоровић, Славка Томић, Душан Ваван, Борислав Лоренц, Јован Анђелковић, Гордана Крсмановић Коцић, Гордана Хамовић, Горан Рамовић, Бранислав Радосављевић, Живка Драгојловић, Ирена Лободок.

57. ДАС, 309, ф. 82, Нормативна акта.

ПТТ струке и више образовање за VI-1 и VI-2 степен стручне спреме. Делатност удружене ООУР Дома ученика ПТТ је била стварање услова за васпитање и образовање редовних ученика, обезбеђивање смештаја, исхране и здравствене заштите, културно-забавне делатности, физичке рекреације и задовољавање свих заједничких потреба ученика.⁵⁸

ООУР Дом ученика је после конституисања 1987. формирао и свој самоуправни орган, Раднички савет, и изабрао своје делегате у Раднички савет и самоуправну радничку контролу Центра, формирао комисије (за заснивање радног односа, стамбене односе, итд.), донео нова нормативна акта, правилнике, систематизацију радних места, итд. Дом је одалучивао о пословању и подели дохотка и регреса, набавкама (кревети, столови, столице, теписи, завесе, судови, телевизори, видеорекордери, итд.), пријему радника, цени смештаја и исхране, итд. У то време је градски СИЗ ради уштеда предлагао интеграцију свих ученичких домова у Београду, али органи Дома, Центра и ПТТ Србија се нису сложили и предлог је на референдуму крајем 1987. једногласно одбијен.

Савети Центра и Дома су учествовали и у избору руководећих органа, директора Центра и помоћника директора за Дом. У тај процес су били укључене и друштвене организације и органи ван Центра, из СОУР ПТТ саобраћаја Србије (Образовни центар је 1983. укључен у СОУР – Сложену организацију удруженог рада), из општине Палилула и града Београда. До октобра 1987. директор Центра је био мр Страхинја Војиновић. Потом су на положају в. д. директора Центра били мр Никола Ђорђевић, Томислав Сандић, Бошко Јеличић и опет Н. Ђорђевић, да би јуна 1990. за директора био наменован Теодор Шушњар, који је на тој функцији остао наредне деценије, до одласка у пензију 2001. За то време, на положају помоћника директора за Дом, а потом в. д. директора Дома били су васпитачи Мирјана Грујић и Бранислав Пауновић. М. Грујић је изабрана на конкурс 1988, али је Раднички савет није прихватио. После новог конкурса, на место помоћника директора за Дом постављена је 1989. Мирјана Холод, васпитач, која је на том положају остала више од четврт века, до одласка у пензију 2015.⁵⁹

Крајем 80-их и почетком 90-их година Образовни центар ПТТ и Дом ученика су делили судбину југословенске државе и социјалистичког самоуправног друштва који су западали у све дубљу кризу. Систем усмереног образовања, који није био још ни потпуно уобличен, напуштен је 1988. године. У средње образовање су враћене гимназије и уведене четворогодишње и трогодишње средње стручне школе.⁶⁰ Систем друштвеног управљања и финансирања је постајао све неефикаснији и примцао се пропадању; међунационална и међурепубличка трвења су постајала све интензивнија и водила су ка грађанском рату и распаду социјалистичке Југославије; истовремено, и економска криза је

58. ДАС, 309, ф. 1, Конституисање Радне организације 1987, Самоуправни споразуми бр. 01-4/3685, 19. 10. 1987; Одлука Окружног привредног суда у Београду 26. 10. 1987.

59. ДАС, 309, ф. 55, Записници Радничког савета Дома 1987-1992; ДАС, 309, ф. 78, Избор директора; ДАС, 309, ф. 27, Решење о постављењу за директора Т. Шушњара, 28. 6. 1990.

60. Д. Бондић, „Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1990“, 429-430.

постајала све тежа и осећала се и у раду Дома и Центра. У то време, 1989. године, оснивачка права над Школским центром ПТТ преузело је Јавно предузеће (ЈП) ПТТ саобраћаја „Србија“ у чији састав су ушла сва предузећа ПТТ саобраћаја са територије Србије.⁶¹

Слике 10 и 11: Штамбиљ и печат Дома 1987. године (ДАС)

3. ДОМ УЧЕНИКА ШКОЛСКОГ ЦЕНТРА ПТТ У ГОДИНАМА НЕРЕШЕНОГ СТАТУСА И ОПШТЕ КРИЗЕ 1990-2003.

Са пропадањем социјалистичког система, у Школском центру и Дому се радило на промени статуса, усклађивању са новим законодавством и на доношењу нових нормативних аката који ће одражавати нове друштвено-политичке околности. Априла 1990. Школски центар и ЈП ПТТ саобраћаја „Србија“, као оснивач, сачинили су Елаборат о усклађивању организације Школског центра ПТТ са новим *Законом о вишој школи*, према којем се у јединственом Школском центру образују три програмске јединице: Виша техничка ПТТ школа, Средња техничка ПТТ школа и Дом ученика. ЈП ПТТ је дало сагласност, а Министарство просвете, на основу извештаја комисије, 26. фебруара 1991. донело Решење о рационалности остваривања планова и програма наставе средњег и вишег образовања у Школском центру ПТТ струке као јединственој установи. Школски центар и ЈП ПТТ саобраћаја „Србија“ су 19. фебруара 1991. потписали Уговор о уређивању међусобних односа у вези са образовањем и васпитањем матичних кадрова за ПТТ саобраћај. ЈП ПТТ је преузело обавезу да усклађује развој ПТТ центра са развојем ПТТ саобраћаја, да опрема центар савременом опремом, училима и новим технологијама и да планира упис ученика и студената и пријем ученика у Дом, а Центар да образује кадар за ПТТ струку и о раду извештава ЈП ПТТ.⁶²

На референдуму 27. јуна 1991. усвојен је нови Статут Школског центра ПТТ. У Статуту су изостављени појмови „радна организација“ и „ООУР“ и име народног хероја Мирослава Јовановића. Школски центар ПТТ је организован као установа са три програмске јединице (Средња техничка ПТТ школа, Виша техничка ПТТ школа и Дом ученика ПТТ) и сектором за административно стручне послове и послове одржавања. Центар је поред осталог, у програмској јединици Дом вршио васпитање и образовање ученика, смештај, исхрану, културно-забавне делатности и физичку рекреацију и задовољавање других заједничких потреба и пружање пансионских услуга трећим лицима у време школског распуста. Центром је руководио директор, а постојали су и директори програмских јединица, односно директори Дома и школа. Стручни орган у Дому био је Педагошко веће састављено од директора, васпитача и стручних сарадника, које је организовало и спроводило васпитно образовни рад у Дому. Васпитни рад се спроводио у васпитним групама. Заједнички органи управљања су били Савет Центра и Збор радника, а задржана је још увек и самоуправна радничка контрола и самоуправљање преко личног изјашњавања и делегата, али не задуго.⁶³

Крајем 1991. године коначно је промењен статус Дома. Одлуком Радничког

62. ДАС, 309, ф. 27, Уговор ШЦ ПТТ и Јавног предузећа ПТТ саобраћаја „Србија“ (ЈП ПТТ), бр. 5412/91, 19. 2. 1991; Архива Дома, Решење бр. 022-05-60/91-09, 26. 2. 1991.

63. ДАС, 309, ф. 1, Статут ШЦ ПТТ, 27. јун 1991; ДАС, 309, ф. 82, Нормативна акта.

61. Архива Дома, „Организовање ПТТ система СР Србије“, Београд, децембар 1989.

савета од 11. децембра 1991. престале су да постоје ООУР-и Средња школа, Виша школа и Дом су спојени у јединствену установу Школски ПТТ центар. Школски центар је преузео све раднике школа и Дома ученика, а имовина и средства су пописани и подељени.⁶⁴ Школски ПТТ центар са три програмске јединице је регистрован у Привредном суду у Београду 31. децембра 1991. под бројем Ѓ 14028/91. Последњи састанак Радничког савета Дома ученика ШЦ ПТТ одржан је 25. фебруара 1992.⁶⁵ То је био крај социјалистичког самоуправног система. Истовремено, захуктавао се грађански рат у којем је нестајала и сама држава, социјалистичка Југославија. Већ од априла 1992. Школски центар ПТТ и Дом ученика су наставили да постоје и раде у новој држави, Савезној Републици Југославији, у тешким политичким, друштвеним и економским условима ратова, економске кризе и санкција 90-их година 20. века.

Виша ПТТ, Средња ПТТ школа и Дом ученика ПТТ налазили су се у мрежи државних школа односно домова и третирани су као све друге школе и домови у Републици. За њихов рад било је надлежно Министарство просвете Републике Србије, а за рад Дома посебно Сектор за ученички и студентски стандард. Дом је деловао у складу са *Законом о студентском и ученичком стандарду* који је донет 1992. године. Органе управљања школа и Дома именovala је Влада Србије на предлог Министарства просвете (предлог је по договору давало ЈП ПТТ „Србија“ као оснивач). Директоре школа и Дома према процедури утврђеној Законом именovala је Влада Републике Србије.

Школе Школског центра ПТТ за редовне делатности према утврђеним критеријумима финансирала је држава преко фондова. У том периоду Школски центар и Дом су се одвајали од наслеђа социјализма и самоуправљања, али истовремено су се суочавали са новим изазовима, великим материјалним тешкоћама и са проблемом самог статуса.

Наиме, правни статус Школског центра ПТТ као продукта социјалистичког образовног система није био решен. Доношење *Закона о вишој школи* и *Закона о средњој школи* јула 1992. није пореметило рад Центра. Крајем те године, 3. децембра 1992, Управни одбор ЈП ПТТ саобраћаја „Србија“ донео је одлуку да задржи оснивачка права и обавезе према Школском центру и да обезбеђује средства за његов рад. Школски центар је наставио да послује као целина у складу са уговором са ЈП ПТТ „Србија“ и ставовима Министарства просвете. ЈП ПТТ је именovalo Управни одбор и директора центра, односно привремени Управни одбор до доношења новог Статута и одредило њихове надлежности.⁶⁶

Проблеме су донеле измене и допуне *Закона о вишој школи* од 31. маја 1993. по којима је оснивачка права над Школским центром ПТТ од ЈП ПТТ саобраћаја „Србија“ преузела Влада Србије. Предвиђено је и да се Школски центар укине као јединствена установа и да се од њега формирају три самосталне установе: Виша ПТТ школа, Средња ПТТ школа и Дом ученика. Имовина је требало да постане државна својина и њену деобу да изврши Влада. ЈП ПТТ је остајало без

имовине и требало је да креира нови начин школовања потребних стручних кадрова. Међутим, спровођење закона и деоба Школског центра ПТТ у пракси су тешко реализовани. Отпор су пружала руководства Центра и ЈП ПТТ која су се позивала на штетност и непримењивост донете одлуке, а државни органи су споро реаговали. Спорни члан измена и допуна *Закона о вишој школи* из 1993. није спроведен, а од надлежних органа су долазила обећања да ће бити измењен и да ће се и законски потврдити постојање Школског центра ПТТ као јединствене установе. На предлог ЈП ПТТ 15. новембра 1995.

Влада је именovala Управни и Надзорни одбор Дома ученика, а нешто раније су именовани и Управни и Школски одбор Више и Средње ПТТ школе, али по истеку мандата ових органа нису постављени нови. Тако су постојали управни одбори и директори програмских јединица, али истовремено је без правне основе деловао и Школски центар. Током 90-их година директор Центра Теодор Шушњар је више пута тражио да проблем статуса буде решен, али то се није десило током целе деценије. Решавање проблема је постало актуелно тек почетком 2000-их година.⁶⁷

Са наступањем новог времена почетком 90-их година напуштени су идеали социјалистичког васпитања и задаци Дома су постављени на нове основе. У школској 1992/93. задаци су били: „Оспособљавање младе генерације за друштвени живот неговањем колективне свести, одговорности, самокритичности, хуманости, солидарности и др. позитивних својстава личности; перманентно ангажовање васпитаника на упознавању и усвајању моралних вредности наше друштвене стварности; откривање склоности и развијање способности ученика као целовите личности при чему се посебна пажња посвећује развијању радних, здравствено-хигијенских и културно-естетских навика као и навика за садржајно коришћење расположивог слободног времена у тежњи њиховог оспособљавања за самоваспитање и самообразовање“.⁶⁸

Планови и програми рада су били, мање више, истоветни током деценије, а заснивали су се на постојећим материјално-техничким, кадровским и другим могућностима Дома, захтевима *Закона о ученичком и студентском стандарду (1992)*, *Закона о средњој школи*, *Правилника о програму и начелима организације васпитног рада у домовима* и других законских прописа. Полазна основа у програмирању рада био је материјал „Основе програма васпитног рада у домовима ученика средњих школа“ из 1988, а касније приручник „Васпитни рад и организација живота и рада у домовима ученика средњих школа“ из 1998.⁶⁹

67. ДАС, 309, ф. 27, ШЦ ПТТ-ЈП ПТТ, бр. 01-1/571, 8. 6. 1993; ДАС, 309, рег(истар) 160, Службена акта 1987-2003, ШЦ ПТТ-ЈП ПТТ, 1998; Архива Дома, ШЦ ПТТ, бр. 01-1/60, 1. 2. 2001.

68. Архива Дома, Дом ученика ПТТ. Годишњи програм рада за школску 1992/93. годину, Београд, септембар, 1992, 1.

69. Архива Дома, Дом ученика ПТТ. Годишњи програми рада за школску 1992/93-1999/2000.

64. ДАС, 309, ф. 27, Записник Радничког савета ШЦ ПТТ, 11. 12. 1991.

65. ДАС, 309, ф. 55, Записник Радничког савета Дома ученика ПТТ, 25. 2. 1992.

66. ДАС, 309, ф. 27, Одлука Управног одбора ЈП ПТТ, бр. 37032, 3. 12. 1992.

Слика 12: Меморандум Дома (ДАС)

Иако је Дом и раније био преоптерећен, овај проблем је током 90-их година постао радикалан. Док је капацитет све време био 250 места у Дому је током деценије уселавао и до 370 ученика. Број се мењао током године, јер се увек по неколико ученика иселавао. Ученици су у даље становали у две физички одвојене зграде: Велики и Мали Дом у коме су смештани само ученици. Поред ионако великог интересовања ученика из унутрашњости за смештај у Дому, 90-их година појавили су се и ученици који су имали статус избеглица или прогнаних лица (1995/96. 20 прогнаних и 5 избеглица; 1997/98. 10 избеглица). Кретање броја ученика у Дому по полу од 1992. до 2000. може се видети у следећој табели.⁷⁰

Година	1992/3	1993/4	1994/5	1995/6	1996/7	1997/8	1998/9	1999/00
Мушки	178	184	183	189	189	195	188	189
Женски	143	153	158	160	182	177	182	182
Укупно	320	337	341	349	371	372	370	371

Састав ученика у Дому је био хетероген. Сви су били из унутрашњости, пошто у Центар од 1993. нису уписивана деца из Београда. Потицали су из различитих средина, са различитим нивоом претходног знања, степеном социјализације и мотивације и личним карактеристикама, са развијеним или мање развијеним радним навикама. Та разноликост је знатно утицала на квалитет рада и захтевала готово индивидуално праћење рада ученика, тешку сарадњу са предметним професорима, разредним старешинама и родитељима.

Препуњеност капацитета и скученост простора чинили су услове рада у Дому отежаним. У собама је био велики број кревета (од 2 до 6) и није било довољно простора за учење и слободне активности (за које није било наменских просторија). ТВ сале и магацини по спратовима су били претворени у собе. О хигијени у собама су бринули углавном ученици, уз помоћ радница Дома. На сваком спрату су постојала по два санитарна чвора са чесмама, тушевима и WC-има. Кухињски блок је био опремљен савременим уређајима за спремање хране. Трпезарија је располагала са 20 столова и 100 столица и у једном тренутку могла да опслужи 100 ученика. У договору са Средњом ПТТ школом станари Дома су користили фискултурну салу са свлачионицама, двориште са спортским тереном и библиотеку са читаоницом, коју су увече користили као Клуб ученика. Школске 1992/93. уложена су значајна средства у одржавање објеката и за набавку

70. Архива Дома, Дом ученика ПТТ. Годишњи програми рада за школску 1992/93-1999/2000; Извештаји о раду Дома ученика ПТТ за школску 1995/96, 1997/98, 1998/99.

инвентара (кревети на спрат и душеци). И касније су упркос кризи, просторије повремено кречене, поправљане су инсталације и дрвенарија, набављан инвентар и постељина, итд. Од краја деценије је планирано проширење простора надоградњом Дома, али тешка политичка и економска ситуација је ометала такве планове.⁷¹

Ученици су били распоређени у 11-12 васпитних група; иако је по прописима у групи требало да буде 25 ученика, тај број се кретао од 23 до 37. На челу групе су били васпитачи који су обављали послове и радне задатке програма васпитно-образовног рада током сваког дана од 0 до 24 часа, а дневни ритам рада за сваког васпитача утврђивало је распоредом рада Педагошко веће. Током 90-их година као васпитачи у Дому су радили: Зорица Херцеговац, Јасна Вујачић, Мирјана Јеличић, Мирјана Борош, Стеван Давидовић, Цвето Јоксимовић, Бранимир Пауновић, Гордана Крсмановић, Јован Анђелковић, Мирјана Андријашевић, Владан Штулић; Нада Бабић, Јадранка Хофман-Јаблан и Лидија Чолић од 1995; Танкосава Тричковић од 1996; и Александра Павловић и Бранкица Ристић од 1999 (кратко и Ана Миловановић, Биљана Нектаријевић, Игор Китановић и Надежда Вукомановић). Васпитачи су по квалификацијама били професори психологије, индустријске педагогије, књижевности, политичког васпитања, биологије, географије, ликовне уметности, музичке уметности, историје уметности, физичког васпитања, итд. Као психолог је радио Милан Марковић, као педагог Дринка Савић-Гутеша и као социјална радница Весна Мадачки. Дом је имао и техничког секретара, референта за набавку, магационера, 8-9 радница у кухињи и 4 раднице на одржавању хигијене. Домом је све време руководила Мирјана Холод.⁷²

Слике 13. и 14: Печат Дома и потписи Т. Шушњар и М. Холод (ДАС)

Рад са ученицима је организован према Годишњем плану и програму који је усвајан на почетку сваке године. У оквиру васпитног рада је, рецимо, 1995/96. године реализовано укупно 477 тема које су обухватале интелектуално (124

71. Архива Дома, Дом ученика ПТТ. Годишњи програми рада за школску 1992/93-1999/2000; Извештаји о раду Дома ученика ПТТ за школску 1995/96, 1997/98, 1998/99; ДАС, 309, рег. 160, ШЦ-ЈП ПТТ, бр. 00-1/81, 3. 1. 1999.

72. Архива Дома, Дом ученика ПТТ. Годишњи програми рада за школску 1992/93-1999/2000; Извештаји о раду Дома ученика ПТТ за школску 1995/96, 1997/98, 1998/99; ДАС, 309, књ. 152 Матична књига 1992-2003.

теме), морално (72), естетско (41), физичко, здравствено и еколошко (48), радно-техничко васпитање (46), организацију живота и рада (89) и слободно време (57). План и програм је реализован кроз три облика рада: рад са целом васпитном групом, рад у микрогрупама и индивидуални разговори. О целокупном васпитно-образовном раду васпитачи су водили документацију: матичну књигу, дневник васпитног рада, припреме, свеске васпитне групе, свеску о активностима у слободном времену. Документација је углавном добро вођена, мада је било и неажурности.⁷³

Слободно време ученика је организовано кроз рад Домске заједнице, њених комисија и секција. Постојале су шаховска, одбојкашка, кошаркашка, секција за мали фудбал, за рекреативну гимнастику, литерарна, драмско-рецитаторска, музичка, модни атеље, уметничка радионица, фолклор (од 1997/98). Ученици су показивали највише интересовања за активности које су имале такмичарски карактер и током школске године су се одвијале лиге. Било је и утакмица са другим домовима, остварена је сарадња са одбојкашким клубом „Поштар“, кошаркашким клубом „Београд“, а ученици Дома су као навијачи присуствовали утакмицама у Београду, Новом Саду, Вршцу, итд. Све спортске секције су учествовале на регионалној Домијади, а најбоље екипе и појединци су учествовали и на републичкој Домијади где су остваривани разни успеси (1995/96. је прво место освојено у малом фудбалу и шаху, 1997/8. у женској одбојци, шаху и стрељаштву, итд.). И рад секција је био ометен скученим простором и недостатком средстава, а талентованији ученици су упућивани на тренинге у београдске клубове. Дом је сарађивао са библиотеком „Милутин Бојић“, Народним универзитетом „Браћа Стаменковић“, Халом „Пионир“, Домом здравља Палилула, и другим установама.

Поред спортских активности, за ученике је организовано квиз такмичење по васпитним групама. Свакодневно је праћен ТВ програм, а повремено су организоване посете позоришним представама, филмски маратони, диско вечери, маскенбали, модне ревије, стручна предавања итд. Литерарна секција је одржавала наградни темат, а драмско-рецитаторска и музичка традиционално такмичење на нивоу Дома. И уметничке секције су учествовале на Домијади (уметничка радионица је 1995/96. наступила са стрипом о домском животу; драмска секција је 1997/98. учествовала са представом „Турнеја“ Горана Марковића, а рецитаторска са одломком из романа Паула Коеља; итд.). Од 1995. године организован је Годишњи програм рада ученика Дома ПТТ у сарадњи са Театром Т – програм састављен од науспелијих, награђених и похваљених тачки са домских и регионалних такмичења. Кроз овакве активности је долазила до изражаја креативност, инвентивност, богатство идеја и такмичарски дух ученика.⁷⁴

Нарочита пажња је посвећивана школском успеху о којем је вођена детаљна евиденција. Школске 1995/96. са успехом је завршило разред 91,37% ученика,

разред су понављала 4 ученика, средња оцена Дома је била 3,70, а просечан број изостанака је био 85,35 по ученику. Школске 1997/98. просечна оцена је била 4,02, а број изостанака је био 74,87 по ученику (13,13 неоправданих). Најбоља васпитна група је, по традицији, награђивана једнодневним излетом (Сремски Карловци и Нови Сад, Деспотовић и Ресавска пећина, итд.). Педагошко веће је кориговало успех и дисциплину наградама и казнама, разговорима са родитељима, итд. Пажња је посвећивана и усавршавању васпитача. Организован је низ радионица са васпитачима („Чувари осмеха“, „Жирафе“, о дрогама, верским сектама, итд.) и са ученицима („Шта знамо и шта треба да знамо о АИДС-у“, итд.).⁷⁵

Вероватно најупечатљивија карактеристика рада Дома током 90-их година била је материјална оскудица. Почетком 1991. Школски центар је остао потпуно без средстава. Фондови за образовање друштвено-политичких заједница нису уплатили средства за јануар и фебруар 1991. Савет Школског центра је донео одлуку о привременом финансирању и затражио уплату од ЈП ПТТ „Србија“.⁷⁶ Разбуктавање грађанског рата, увођење санкција ОУН, економска криза и инфлација су још више отежавали ситуацију. Центар се борио да опстане, обавља своје задатке и помогне запосленима. Тако је директор у лето 1993. донео одлуку да се у складу са *Законом о висини зарада, накнада и других примања запослених за време примене економских санкција Савеза безбедности ОУН* изврши „исплата помоћи радницима у износу од 5.000.000.000 динара за 136 радника“.⁷⁷

У таквим условима Школски центар и Дом ученика су налазили снаге и да пружи помоћ избеглицима са ратом захваћених подручја. Већ је речено да је Дом у већ преоптерећене капацитете примао ученике избеглице и расељена лица. Поред тога, Дом им је помагао у новцу, одећи, прибору за школу и хигијену, итд. Још децембра 1991. на једној од последњих седница Радничког савета Школског центра одлучено је да се уплати 30.000 динара Матици исељеника на име набавке пакетића за децу избеглица из Хрватске, да се издвоји 3% од нето личног дохотка за децембар на име материјалне помоћи избеглицима и да се уплати на жиро-рачун Матике исељеника у Фонд за избеглице.⁷⁸

Криза и материјалне тешкоће су били присутни током целе деценије. О тешкој материјалној ситуацији сведочи и допис директорке Дома организацији Care International из 1998: „У нашем дому смештено је 370 ученика из унутрашњости. Имамо 35 избеглица. Материјална ситуација је тешка. До сада смо од вас добијали помоћ у храни. Много би нам значило да и даље добијамо помоћ у храни. У нади да ћемо и даље наставити сарадњу унапред захваљујемо“.⁷⁹ Врхунац кризе је досегнут у време бомбардовања СРЈ од марта до јуна 1999, када је рад Школског центра и Дома био обустављен. Бомбардовање је спречило реализацију васпитног

75. Архива Дома, Дом ученика ПТТ. Извештаји о раду Дома ученика ПТТ за школску 1995/96, 1997/98, 1998/99; ДАС, 309, ф. 27, Извештај о раду Дома ученика ПТТ 1997/98.

76. ДАС, 309, ф. 27, ШЦ ПТТ-ЈП ПТТ, бр. 01-8-48, 5. 3. 1991.

77. ДАС, 309, ф. 27, ШЦ ПТТ, Одлука дел. бр. 01-1/1338, 6. 8. 1993.

78. ДАС, 309, ф. 27, Записник Радничког савета ШЦ ПТТ, 11. 12. 1991.

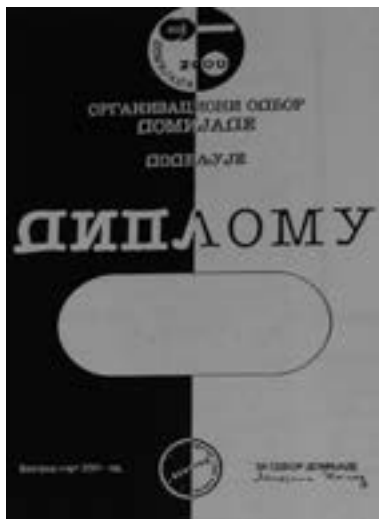
79. ДАС, 309, рег. 160, М. Холод-Care International, дел. бр. 01-1/1062, 8. 10. 1998.

73. Архива Дома, Извештаји о раду Дома ученика ПТТ за школску 1995/96, 1997/98.

74. Архива Дома, Дом ученика ПТТ. Годишњи програми рада за школску 1992/93-1999/2000; Извештаји о раду Дома ученика ПТТ за школску 1995/96, 1997/98, 1998/99.

програма, одржавање Домијаде и свих активности.⁸⁰ Редовне активности Дома настављене су 29. јуна 1999. одржавањем седнице Педагошког већа, израдом Годишњег програма рада за 1999/2000. и пријемом ученика у Дом по конкурс.⁸¹

Домијаде. Домови ученика организовали су „Домијаду“, такмичење у спортским активностима и културно-уметничком стваралаштву. Дом ученика ПТТ је требало да организује Домијаду 15-31. марта 1999, са око 550 ученика и око 100 васпитача. Манифестација није одржана због НАТО бомбардовања. Домијада у организацији Дома ученика ПТТ одржана је наредне године од 11. марта до 5. априла. Учествовали су: Дом ученика средњих школа (у чијем саставу су били домови „Петар Драпшин“, „Змај“, „Стеван Чоловић“, „Алекса Дејовић“ и „Карађорђе“), Дом ученика средње железничке, ПТТ, Пољопривредне и „Јелица Миловановић“. Ученици су се такмичили у културном стваралаштву (литерарни састави, ликовни радови и кратки музички и драмски програми) и спортским активностима (мали фудбал, одбојка, кошарка, шах, стони тенис и стрељаштво). Сусрети су још једном показали шароликост и богатство живота у ученичким домовима. Одржани су у пријатељској атмосфери, али са пуно такмичарског жара. Најбољи међу такмичарима су представљали београдски регион на републичкој Домијади у Зајечару. Домијада је организована и наредних година и организатор је више пута био Дом ученика Средње ПТТ школе.⁸²

Слика 15: Диплома за неодржану Домијаду 1999. (Архива Дома)

80. Архива Дома, Дом ученика ПТТ. Извештај о раду Дома ученика ПТТ 1998/99; ДАС, 309, ф. 160.

81. ДАС, 309, рег. 160, ШЦ ПТТ, бр. 01-1/362, 29. 6. 1999.

82. ДАС, 309, рег. 160, Службена акта, ШЦ ПТТ, бр. 01-1/105, 26. 2. 1999; Архива Дома, Домијада 2000, Билтен такмичења, април 2000.

4. ДОМ УЧЕНИКА СРЕДЊЕ ПТТ ШКОЛЕ КАО САМОСТАЛНА УСТАНОВА НА ПОЧЕТКУ 21. ВЕКА 2003-2018.

Школски центар ПТТ и Дом ученика ПТТ школе су ушли у нови век (и нови миленијум), са нерешеним проблемом статуса. Проблем је решен тек 2003. укидањем Школског ПТТ центра и оснивањем Дома ученика ПТТ као самосталне установе. Процес решавања проблема, односно укидања Центра, безуспешно је почео још сломом социјализма почетком 90-их година 20. века, а убрзан је почетком новог миленијума, после политичких промена у Србији октобра 2000.

Школски центар је у то време наилазио на све веће препреке и проблеме у пословању и све чешће тражио помоћ од Министарства просвете и ЈП ПТТ за регулисање свог статуса. Центар је 27. децембра 2000. поднео пријаву за упис у судски регистар и усаглашавање са *Законом о класификацији делатности* и *Уредбом о упису у судски регистар*. Привредни суд у Београду је 22. јануара 2001. тражио додатну документацију, између осталог и Статут усклађен са Законом о вишој школи, коју Центар није могао да обезбеди, тако да је 29. јануара 2002. донето решење да се пријава одбацује. Директор Шушњар је објашњавао генезу проблема и тражио решење од Министарства просвете и ЈП ПТТ, али без успеха.⁸³

У законима о средњој и вишој школи и ученичком стандарду, нису били предвиђени школски центри као посебне установе, а после доношења закона о платном промету и о буџетском пословању постало је извесно да од јануара 2003. Школски центар ПТТ више неће моћи да послује и да се мора поделити на три установе.⁸⁴ Да би Виша ПТТ школа, Средња ПТТ школа и Дом ученика ПТТ као индиректни корисници буџетских средстава могли да се региструју код Управе јавних прихода и да наставе делатност преко посебних рачуна, било је неопходно да буду посебна правна лица, а у процедури њиховог оснивања било је неопходно да претходно буде укинут Школски центар ПТТ. То је као оснивач учинио Управни одбор ЈП ПТТ саобраћаја „Србија“ одлуком од 19. децембра 2002. Тако је Школски центар ПТТ после више од 40 година рада престао да постоји. Одлука је ступала на снагу даном оснивања програмских јединица које су биле у саставу Центра, као правних субјеката. Актом о укидању Центра ЈП ПТТ је пренело оснивачка права на Владу Србије.⁸⁵ На основу члана 25 став 2 *Закона о ученичком и студентском стандарду* Влада Републике Србије је 16. јануара 2003. донела Одлуку о оснивању Дома ученика средње ПТТ школе у Београду.⁸⁶

83. Архива Дома, Решење Привредног суда у Београду, Fi 17127/00, 14. 2. 2002; ШЦ ПТТ-Министарство просвете, бр. 01-1/65, 5. 2. 2001.

84. Архива Дома, ШЦ ПТТ-„Телеком Србија“ А.Д., бр. 01-1/1494, 4. 11. 2002.

85. Архива Дома, Одлука УО ЈП ПТТ, бр. 01-2/1732, 20. 12. 2002; Исто у ДАС, 309, рег. 170.

86. Архива Дома, Одлука 05, бр. 611-100/2003, 16. 1. 2003; ДАС, 309, рег. 170; Службени гласник РС, бр. 4, 23. 1. 2003, 4. Истог дана донете су и одлуке о оснивању Средње и Више ПТТ школе.

Слика 16: Одлука о укидању Школског ПТТ центра, 19. 12. 2002. (Архива Дома)

Слике 17. и 18: Одлука о оснивању Дома ученика ПТТ, 16. 1. 2003. (Архива Дома)

Дом ученика средње ПТТ школе основан је као установа ученичког стандарда, са делатностима: 1. Стварање услова за извршавање образовних обавеза ученика; 2. Стварање услова за подстицање, остваривање и унапређивање физичког здравља, спортско-рекреативних активности, развијање културно-забавних и информативних активности и других друштвених активности ученика; 3. Обезбеђивање остваривања права ученика и остваривање другог законом утврђеног интереса; 4. Стварање услова за смештај и исхрану ученика; 5. Стварање услова за здравствену и социјалну заштиту ученика; 6. Пружање угоститељских услуга исхране; 7. Пружање услуга трећим лицима. Одлучено је да Дом послује под називом Дом ученика Средње ПТТ школе са потпуном одговорношћу, са седиштем у Београду у Улици Здравка Чепара 16. На оснивање и организацију Дома примењивани су прописи о јавним службама и ученичком стандарду. До конституисања Управног одбора, Влада је образовала привремени Управни одбор са задатком да донесе Статут Дома до 31. јануара 2003. и да донесе годишњи план и програм. Одлучено је да до именовања директора Дома његове послове обавља вршилац дужности директора Мирјана Холод.

Управни одбор је 30. јануара 2003. донео Статут Дома, којим је дефинисан правни положај, делатност, управљање, остваривање права запослених, васпитно-образовни рад, итд. Домом је руководио директор којег је именovala Влада; орган управљања је био Управни одбор од 8 чланова (4 представника оснивача, 2 родитеља и 2 запослених у Дому), који је такође именovala Влада на 2 године; Влада је постављала и Надзорни одбор који је вршио надзор над пословањем.

Стручни орган Дома је било Педагошко веће које су чинили васпитачи, стручни сарадници и директор. Оквирно су поменута и друга питања која је требало детаљније регулисати правилницима, пословницима и другим прописима Дома. Ступањем на снагу овог Статута престао је да важи Статут донет 27. јуна 1991.⁸⁷

Дом ученика Средње ПТТ школе је уписан у судски регистар у Трговинском суду 13. фебруара 2003. као правно лице и потом добио ПИБ. Директори новооснованих установа, Дома ученика ПТТ, Средње ПТТ школе и Више ПТТ школе су 11. фебруара потписали Споразум о расподели средстава, права и обавеза Школског ПТТ центра. Договорена је расподела основних средстава, радника, потраживања, књига, итд. На састанку 29. маја 2003. донели су одлуку да се новчана средства која су се налазила на рачуну Школског ПТТ центра расподеле према тренутној финансијској ситуацији на рачуне новооснованих установа и да се коначна расподела новчаних средстава изврши по деобном билансу; већ следећег дана су отворени посебни рачуни и пренета средства са рачуна Школског ПТТ центра. Дому је припало 1.435.290,95 од укупно

87. Архива Дома, Статут Дома ученика Средње ПТТ школе у Београду, бр. 01-1/63, 11.2.2003; ДАС, 309, рег. 170.

5.482.338,95 динара. Сходно одлуци Владе, запосленима у Школском ПТТ центру је закључен радни однос 31. маја, а преузети су у новоосноване установе од 1. јуна 2003.⁸⁸

Ликвидациони поступак над Школским центром ПТТ је покренут 10. фебруара 2003. Међутим, процес није текао без проблема. Министарство просвете и спорта је сматрало да је преурањено поднет захтев за покретање ликвидације јер је Школски центар као установа морао да егзистира до доношења допунских одлука у вези са запосленима, опремом и новчаним средствима; 21. фебруара 2003. захтевано је да се повуче предлог за покретање ликвидационог поступка и 7. марта 2003. је донета одлука о повлачењу предлога. Трговински суд у Београду је донео решење о ликвидацији Школског центра ПТТ тек 16. децембра 2004.⁸⁹

У међувремену, Дом ученика средње ПТТ школе је започео свој самосталан рад. Променом Статута јула 2007. Дом је проширио делатност (домови ученика и студената, дечија и омладинска одмаралишта, кампови, остали смештаји за краћи боравак, кантине, кетеринг, остале спортске активности), а 2008. је мандат Управног одбора продужен на 4 године. Септембра 2010. је донет нови Статут. Донет је низ прописа којим је детаљније регулисан рад Дома и који су често мењани и допуњавани (*Правилник о организацији и систематизацији послова Дома ученика, Правила о радној дисциплини и понашању запослених у Дому, Правилник о похваљивању, награђивању и дисциплинским мерама ученика становника Дома, Колективни уговор*, итд.), а 2010. је измењен и *Закон о ученичком и студентском стандарду*.⁹⁰ На месту руководиоца била је Мирјана Холод, прво од 2003. као в.д. а потом од 2007. као директор, док 16. априла 2015. после другог мандата није отишла у пензију. После тога су в.д. директора били Славица Обрадовић (16. 4. 2015-23. 10. 2015) и Саша Роквић (23. 10. 2015-21. 12. 2017), а 21. децембра 2017. године за директора је постављен Ненад Миленовић.⁹¹

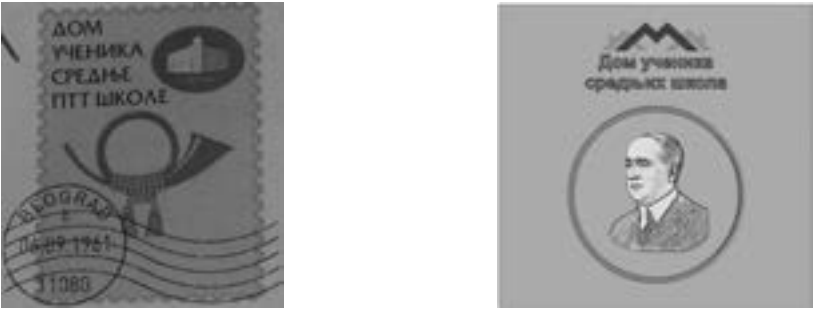
Слике 19. и 20: Штамбиљ Дома и потпис Ненада Миленовића (Архива Дом)

88. ДАС, 309, рег. 170, Решење Трговинског суда у Београду, Fi 1646/003, 13. 2. 2003; Споразум о расподели средстава, извора средстава, права и обавеза Школског ПТТ центра, бр. 01-1/66, 11. 2. 2003; Одлука бр. 01-2/475, 2. 6. 2003; ДАС, 309, рег. 164, Расподела средстава; Архива Дома, 2003.

89. ДАС, 309, рег. 170, Захтев за покретање ликвидационог поступка, ШЦ ПТТ-Трговински суд у Београду, бр. 01-2/161, 10. 2. 2003; Решење о повлачењу предлога, 11. 3. 2003; Архива Дома, 2003.

90. Архива Дома, Правила, правилници и остали прописи о раду Дома, 2003-2018.

91. Архива Дома, 2015. и персонална архива; Службени гласник, бр. 89, 27. 10. 2015, 289.

Слика 21: Лого Дома (Архива Дома)

Почетком самосталног рада, 1. јуна 2003, Дом ученика је преузео 36 радника бившег Школског центра. Међу њима је, поред осталог особља било и 13 васпитача. Временом је број запослених растао и 2009/10. износио 44, а 2016/17. 46. Као васпитачи у Дому ученика средње ПТТ школе су после 2003. радили: Зорица Херцеговац (касније психолог), Мирјана Андријашевић, Мирјана Борош, Јасна Вујачић, Гордана Вукадиновић, Стеван Давидовић, Мирјана Јеличић, Цвето Јоксимовић, Владимир Штулић, Танкосава Тричковић, Лидија Чолић, Александра Павловић, Бранкица Ристић, Марко Ненадовић, Ана Станковић, Павле Јовановић, Јелена Јеличић, Јелена Окичић, Слађана Пријић Сладић, Урош Урошевић, Јован Ђорђевић, Весна Ђорђевић, Јелена Радојевић, Маријана Спасенић, Јелена Ђиновић, Ивана Марковић и Мирјана Адашевић. Дом је имао секретара, библиотекара (до 2016), књиговођу, благајника, нутриционисту, итд.⁹²

Почетком 2000-их година број ученика је значајно смањен у односу на претходну деценију и устало се на око 300. Преглед броја ученика у Дому по полу у првим деценијама 21. века може се видети у следећој табели:⁹³

Година	2001/2	2003/4	2006/7	2007/8	2009/10	2012/13	2013/14	2016/17
Мушки	142	138	151	136	137	152	155	139
Женски	183	162	154	169	164	148	145	161
Укупно	325	300	305	305	301	300	300	300

Структура станара Дома у почетком 21. века по разним критеријумима може се приказати на примеру школске 2009/2010. Тада је у Дому од укупно 301 ученика било 137 момака (44,92%) 164 девојака (55,08%). Први разред је похађало 86 (28,57%), други 69 (22,62), трећи 69 (22,62%) и четврти 77 ученика (26,19%). Ученика који су Дом користили само једну годину било је 88 (29,23), а више година 213 (70,77%). Из уже Србије је долазило 274 ученика (91,03%),

92. ДАС, 309, рег. 170, Решење о преузимању радника ШЦ ПТТ, бр. 01-1/474, 2. 6. 2003; Архива Дома, Извештаји о раду Дома ученика за школску 2003/4-2016/7.

93. Архива Дома, Дом ученика средње ПТТ школе. Годишњи програми рада за школску 2003/4-2016/2017; Извештаји о раду Дома ученика Средње ПТТ школе за школску 2001/2-2016/17.

из Војводине 23 (7,64%) и са Космета 4 (1,33%). Према социјалном пореклу, односно занимању родитеља, из породица индивидуалних пољопривредника и пољопривредних радника било је 64 ученика (21,26%), индустријских и занатских радника 124 (41,19%), власника приватних фирми и предузећа 14 (4,65%), административних и финансијских радника 58 (19,28%), стручњака 11 (3,66%), пензионера 10 (3,32%) и осталих лица са личним примањима 20 (6,64%). Са оба родитеља је живело 263 ученика (87,38%), са разведеним родитељима 16 (5,32%), а без једног или оба родитеља 20 (6,64%). Сви ученици су похађали Средњу техничку ПТТ школу и то 129 електротехнички смер (42,86%), 155 саобраћајни (51,49%) и 17 смер монтера (5,65%). На крају године је 297 ученика завршило разред (99,66%), од чега 185 са одличним успехом (62,08%). Просечна оцена је била 4,41. Направљено је 31.810 изостанака, од чега 1.130 неоправданих. И даље је поштована традиција да најбоља васпитна група добије наградни излет (Станишић, Палић, итд.).⁹⁴

Кажњавање. Према Закону о ученичком и студентском стандарду из 2010. године, формирана је Дисциплинска комисија која је реаговала на све случајеве кршења дисциплине по Правилнику о похваљивању, награђивању и дисциплинским мерама. Казну опомене је могао да изрекне и сам васпитач. Слично као и ранијих деценија, ученици су кажњавани због конзумирања алкохола, пушења цигарета у соби, одласка кући за викенд без дозволе васпитача, неодржавања хигијене у соби, непријављеног ноћења ван дома, некоректног односа према васпитачу и друговима, конфликтног и насилничког понашања, туча, претњи, уласка и изласка кроз прозор, примања посета лица која не станују у Дому, злоупотребе права на смештај, уништавања домске имовине, итд. Казне су степеноване, а после коригованог понашања, поништаване. Школске 2012/13. изречено је 57 опомена, 28 укора, 18 укора пред искључење и 12 искључења - укупно 115 васпитно-дисциплинских мера; поступно је кажњаван 21 ученик, а укупно 90 ученика.⁹⁵

Од како је Дом постао самосталан услови за рад су побољшани, мада је и даље остао проблем недовољног простора. Број ученика је био већи од капацитета, у собама је био велики број кревета, недостајао је простор за учење и активности ученика у слободном времену. Фискултурна сала, библиотека, спортски терени и балон коришћени су у договору са Средњом школом, јер је тај простор био заједнички. После 2003. замењена је комплетна столарија на обе домске зграде; уређен је простор на равном крову за активности у слободном времену; реконструисани су кухињски блок, трпезарија, купатила, мокри чворови; отворена је читаоница која је служила за учење и друге активности; уређена је соба за радионицу, за новинарску секцију и соба за васпитаче; замењена је комплетна електроинсталација, као и водоводна и канализационона мрежа; уграђене су нове плафоњере у собама и светло у ходницима и купатилима;

94. Архива Дома, Извештај о раду Дома ученика за школску 2009/2010, 6-7.

95. Архива Дома, Правилници; Одлуке о одговорности и изреченој мери дисциплинске комисије; Извештај о раду Дома ученика Средње ПТТ школе за школску 2012/13.

окречене су просторије и офарбана дрвенарија, лакиран паркет; урађен је видео надзор, осветљено двориште, урађено озвучење; адаптиран је простор за клуб ученика и чајну кухињу; уведени су телефони у све собе и постављени ЛЦД телевизори; преко пројекта Дигитална школа обезбеђено је 10 рачунара и један сервер; урађена је фасада великог дома и изолација крова, срећен простор око зграде и спортски терени, обновљен инвентар, итд. У другој деценији 21. века почело је прилагођавање Дома захтевима НАССР и ISO стандарда и добијање одговарајућих сертификата. Средства за рад Дома је обезбеђивало Министарство просвете и спорта, а мањим делом уплате корисника.⁹⁶

Дом је обављао своју функцију у области социјално-заштитне делатности (ученицима су обезбеђиване egzистенцијалне потребе на задовољавајућем нивоу, које већином, због материјалног стања, не би могли да остваре ван Дома), здравствене делатности (ученици су користили услуге Дома здравља на Палиули, а у школи је праћено њихово здравље, држана предавања и вршен ментално хигијенски рад) и васпитне делатности. Васпитни рад је реализован према плану и програму, у 12 васпитних група и у слободном времену. Као пример наводимо да је школске 2009/10. године реализована 421 тема: 157 из области учења и развијања личне компететивности ученика, 169 из развијања личности и социјалног сазнања и 95 из организације слободног времена. Као и раније, план и програм је реализован кроз рад са целом васпитном групом, рад са малом групом и рад са појединцем.

Слободно време је организовано кроз рад Домског парламента и његових одбора и секција (за одбојку, кошарку, стони тенис, мали фудбал-и у мушкој и женској конкуренцији, шах, модерни плес, фолклор, литерарну, драмско-рецитаторску, музичку, ликовну, новинарску, уметничку радионицу, а од 2016. и еколошку секцију и радионицу енглеског језика). Ученици су, као и раније, највише интересовања показивали за такмичарске активности. Осим тренинга и припрема, организована су такмичења у Дому и учешће на регионалној и републичкој Домијади, на којима су постижани различити успеси. На крају године је организован Годишњи програм Дома у Дому културе „Вук Караџић, а током године су организоване разне манифестације („Ах тај дом“, „Поклони се и почни“, „Таленти и антиталенти“, „Мали матуранти“, маскенбал, новогодишња лутрија, итд.). Сваког месеца су одржаване игранке, а и даље је организовано традиционално квиз такмичење. Поред разних хуманитарних активности и концерата, велики значај је имао пролећни турнир у баскету под паролом „Срце на терену хуманост на делу“. Новинарска секција је издавала лист „Ало-ало“. Организоване су посете музејима, изложбама, галеријама, позоришту и другим манифестацијама, Ученици прве године су са васпитачима ишли на возњу бродом „Град са реке“ и у разгледање града отвореним аутобусом.

Васпитачи су редовно контактирали са родитељима, разредним старешинама, предметним професорима и стручним службама – педагогом, психологом, социјалним радником, који су такође интензивно радили у свом делокругу. Дом је успостављао сарадњу са другим установама и организацијама (Црвеним

96. Архива Дома, Извештаји о раду Дома ученика за школску 2003/4-2016/7.

крстом, Средњом ПТТ школом, другим домовима, Домом здравља Палилула, Поштом и Телекомом, ДК „Вук Караџић“, КУД „Ђока Павловић“, МУП-ом, итд.). Реализован је програм стручног усавршавања, вршена је аналитичка и истраживачка делатност и вођена евиденција и документација. Од 2008/9. деловао је Тим за заштиту ученика од насиља, занемаривања и злостављања са задацима: сензитизација колектива Дома и ученика о проблему вршњачког насиља, едукација о проблемима насиља, уочавање и међусовно информисање о случајевима вршњачког насиља у Дому, тимски рад на смањењу количине насиља у Дому, комуникација са другим институцијама и надлежним службама.⁹⁷

Навикавање на Дом. Дошао је и тај други септембар, родитељи су отишли и остала сам сама у једном сасвим непознатом свету. Све ми је било непознато првих неколико сати, а после сам мало, по мало, упознавала све: прво цимерке, вршњаке, старије другове, васпитаче и онда све остало... Упознавање је трајало прва два-три дана, а после, као да се знамо годинама, сви смо се добро дружили. Први утисци о Дому нису били баи најбољи, али, временом променили мишљење. Навикнеш се да купатило делиш са неколико особа, али и да се повремено тушираш хладном водом... Домска храна се, наравно, не може поредити са оном код куће. Пасуљ, кромпир, пиринач, макарони у сваком облику, месо и остало поврће, један дан кувано, други печено, изгледа разноврсно, а у ствари слично, када си гладан све ти одговара... Што се тиче учења; неко на глас, неко у читаоници, у акваријуму, у соби... како ко и где стигне. Све у свему, навикнеш се и после ти је све супер.⁹⁸

97. Архива Дома, Извештаји о раду Дома ученика за школску 2003/4-2016/17; Годишњи програми за школску 2003/4-2016/17; Програм заштите ученика од насиља, злостављања и занемаривања у Дому ученика ПТТ школе 2009/10, Београд 2009.

98. Архива Дома, Ало-ало, бр. 14, децембар 2007, стр. 8, Живановић Весна 304, „Навикавање на дом“.

5. ДОМ УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА „МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ“ ПОГЛЕД У БУДУЋНОСТ 2018-2021.

Иако је приликом оснивања 2003. Дом добио назив Дом ученика средње ПТТ школе, од тада је у правом смислу изгубио сваку везу са Јавним предузећем ПТТ саобраћај, а током наредних деценија полако али сигурно су слабиле и преостале везе и контакти између ових установа. Поред тога, почев од школске 2016/17. Дом се све више отварао према другим средњим школама; од тада више нису примани само ученици Средње ПТТ школе и временом је растао број станара ученика других школа. Школске 2016/17. таквих ученика је било 32 од укупно 300 (10,66%), 2017/18. 61 од укупно 307 (19,86%) и 2018/19. 92 од 315 (29,2% или готово једна трећина). Све је указивало на то да ће временом у Дом долазити све већи број ученика других школа. Назив дома ученика је опстајао као одредница која је указивала на некадашњу повезаност установа и постојање Школског центра, али из наведених објективних разлога све више се наметала потреба промене имена установе. Односно, назив Дома је требало да указује на чињеницу да у њему по закону могу боравити ученици свих средњих школа чији оснивач је Република Србија. Утолико више што је постојећи назив често изазивао забуну и недоумице у свакодневном функционисању, а посебно код деце и њихових родитеља приликом планирања даљег школовања и избора Дома за становање у Београду. Назив који је имплицирао да је Дом везан искључиво за ПТТ школу представљао је индиректну дискриминацију ученика других средњих школа и објективну препреку у попуњавању капацитета и у функционисању Дома.⁹⁹

Предлог и образложење за нови назив поднео је директор Дома Ненад Миленовић 24. септембра 2018. У образложењу су наведени разлози за промену постојећег назива Дома, изнет је предлог за нови назив и образложена промена назива као саставни део визије и стратешког опредељења Дома. Предложено је да Дом понесе назив по српском научнику Милутину Миланковићу који је спадао у ред највећих светских научника. Сматрано је да би промена Дома допринела даљем промовисању Миланковића као великог српског и светског научника, чијег значаја српско друштво и јавност нису у довољној мери свесни. Ученици из унутрашњости који бораве у Дому би добили прилику да се упознају са животом и делом великог научника који је, попут њих, кренуо на школовање из мање средине и успео да своје снове претвори у стварност. Тако би Дом у давао важан допринос изградњи позитивног система вредности код генерација ученика који у њему бораве током свог средњошколског образовања. Промена назива је посматрана као „саставни и неодвојиви део визије и стратешког опредељења Дома на изградњи позитивног система вредности који упоредо са образовањем укључује и стварање толерантних, друштвено одговорних и

99. Архива Дома, Предлог за промену назива Дома ученика Средње ПТТ школе у Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“, Дом ученика Средње ПТТ школе, бр. 01/414-5, 24. 9. 2018.

социјално ангажованих особа, које имају сопствену перцепију о средини у којој живе, али су истовремено спремне да прихвате и уважаје и туђе мишљење и поглед на свет“. Узимано је у обзир и да се недалеко од Дома, на општини Палилула, налази кућа у којој је Миланковић провео највећи део свог живота и планирано је одржавање низа манифестација везаних за њега (28. мај – дан рођења, 12. децембар – дан смрти) у које би се укључили Министарство просвете и општина Палилула. Тиме би Дом направио значајне кораке у промоцији имена и дела Милутина Миланковића, представљању ученичких радова и активности у јавности и у изградњи свог угледа и идентитета.¹⁰⁰

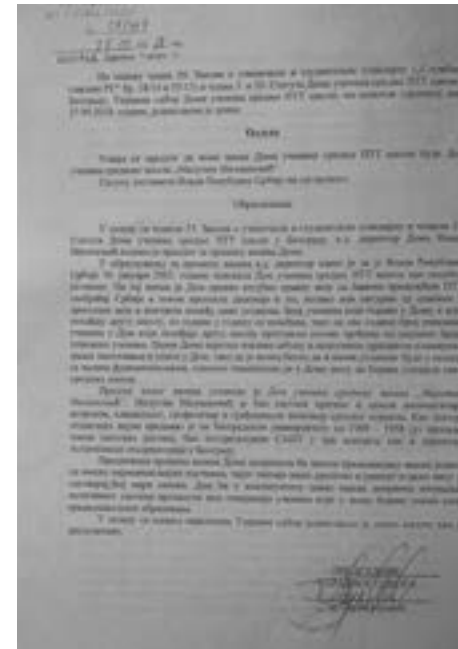
Милутин Миланковић (Даљ, Славонија, 28. мај 1879 – Београд, 12. децембар 1958.) био је истакнути српски и светски признат математичар, астроном, климатолог, геофизичар и грађевински инжењер. Гимназију је завршио у Осијеку, а студије грађевине на Техничком факултету у Бечу, где је докторирао 1904. и постао први Србин доктор техничких наука. Предавао је на Београдском универзитету од 1909. до 1958. године, уз прекиде током ратова, био је члан и потпредседник САНУ у три мандата, директор Астрономске опсерваторије у Београду и члан више страних академија и научних друштава. Био је грађевински инжењер и пројектовао је низ зграда, аеродрома, пруга и мостова. Бавио се проналазаштвом и имао је осам признатих патената. Израдио је предлог реформе Јулијанског календара и оставио значајан траг као популаризатор науке у својим делима о историји науке и технике. Дао је два фундаментална доприноса светској науци, од којих се један односи на карактеристике свих планета Сунчевог система, а други на теоријско објашњење Земљиних дуготрајних климатских промена, којима се објашњава појава ледених доба током прошлости, као и климатске промене на Земљи које се могу очекивати у будућности. Након његове смрти већи део научне заједнице оспоравао је Миланковићеву „астрономску теорију“. Међутим, деценију касније, и педесет година од првог објављивања, Миланковићева теорија је поново узета у разматрање и резултати истраживања су указали на њену валидност, што има посебан значај у контексту актуелних климатских промена као глобалног проблема. У част његових достигнућа у астрономији, по Миланковићу су названи један кратер на Месецу и на Марсу и један астероид између Марса и Јупитера, а NASA га је сврстала међу 15 најзначајнијих научника свих времена који су се бавили планетом Земљом.¹⁰¹

Слика 22: Милутин Миланковић (Википедија)

100. Архива Дома, Предлог за промену назива Дома ученика Средње ПТТ школе у Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“, Дом ученика Средње ПТТ школе, бр. 01/414-5, 24. 9. 2018.

101. Архива Дома, Предлог за промену назива Дома ученика Средње ПТТ школе у Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“, Дом ученика Средње ПТТ школе, бр. 01/414-5, 24. 9. 2018.; М. С. Димитријевић, „Миланковић, Милутин“, *Српски биографски речник*, том 6, Нови Сад 2014, 447-449.

Одлуку о промени назива је према *Закону о ученичком и студентском стандарду* могао да донесе орган управљања установе уз сагласност оснивача, тј. Владе Републике Србије. На основу члана 29 Закона о ученичком и студентском стандарду и члана 3 и 29 Статута Дома ученика средње ПТТ школе у Београду Управни одбор је на седници одржаној 27. септембра 2018. године, једногласно донео одлуку о усвајању предлога да нови назив Дома буде Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“. Влада Републике Србије је 9. маја 2019. године, донела Решење о давању сагласности на одлуку о промени назива установе.¹⁰² Промена имена је унета у нови Статут који је Управни одбор Дома донео на седници 26. септембра 2019. године.¹⁰³ Тако је Дом ушао у нови период свог постојања.

Слика 23: Одлука Владе о промени имена (Архива Дома)

Међутим, и даље нису били превазиђени сви трагови и проблеми прошлости. И даље су на простору некадашњег јединственог Школског ПТТ центра, на истој катастарској парцели, постојале три независне установе, Дом ученика, Средња ПТТ школа и Виша ПТТ школа, чији имовинско правни односи нису у потпуности и на прави начин дефинисани. Посебан проблем је представљала чињеница да се Јавно предузеће ПТТ саобраћаја „Србија“ и даље водило као корисних објеката. Дом је због заједничких објеката и даље упућен на блиску сарадњу са Средњом ПТТ школом.¹⁰⁴

102. Архива Дома, Решење Владе Србије, 05 број 611-4542/2019.

103. <http://www.pttdom.edu.rs/upload/dokumenta/> Статут Дома, 2019.

104. Архива Дома, Поднесак директора Дома, без датума.

Школске 2018/19. у Дому је радило 46 запослених, међу којима директор Ненад Миленовић, шеф васпитне службе Ана Станковић, педагог Јелена Ђиновић и 12 васпитача (Мирјана Јеличић, Јелена Окичић, Слађана Пријић Сладић, Марко Ненадовић, Мирјана Адашевић, Александра Павловић, Урош Урошевић, Павле Јовановић, Маријана Спасенић, Владан Штулић, Јован Ђорђевић и Јелена Радојевић; касније и Анђела Драгићевић, Драгана Илић и Драгана Стевановић). По конкурс је уписано 315 ученика, од чега 135 мушки, а 179 женски. На крају године је било 302 ученика. Структура ученика је слична као и раније, осим што све већи број ученика долази из других школа: школске 2018/19. је поред 218 ученика Средње ПТТ школе било 92 (29,20%) ученика из других школа и то из београдских гимназија, медицинских и електротехничких школа, грађевинске, економске, угоститељско-туристичке, балетске и других школа. Наредне школске године, 2019/20. је од 307 уписаних ученика 183 било из ПТТ школе, а 124 (40,39%) из других школа, што свакако оправдава промену имена Дома.¹⁰⁵

Значајна пажња се и даље посвећује унапређењу услова смештаја у Дому, а води се брига и о повећању безбедности ученика који у њему бораве. Од 2018. до 2021. извршена је: замена водоводне инсталације са реконструкцијом санитарних чворова у малом Дому; набавка интерактивног инфо-пулта; монтажа минусне коморе у магацинском простору; реконструкција дела кухињског блока (кухиња, трпезарија, подови); замена улазних врата у свим собама Дома; набавка намештаја за собе ученика (радни столови и столице); набавка неопходне опреме за кухињу (за потребе шведског стола); конструкција монтажано-демонтажне бине за потребе организовања културних и спортских манифестација на отвореном; израда уградних ормара по мери за ученике (за личне ствари и потребе ученика); израда степеништа на главном и споредном улазу/излазу великог Дома; израда бетонских платформи за седење у дворишту Дома; израда и монтажа улазне дворишне капије; обнова и допуна компјутерске опреме у Дому; регистрација библиотеке, набавка библиотекарске опреме, сређивање простора и библиотечког фонда; монтажа „пааметне клупе“ у дворишном простору Дома и др.¹⁰⁶

Примарна делатност је и даље васпитни рад са ученицима на основу годишњег плана и програма, преко васпитних група и слободних активности преко секција, рада Домског парламента и стручних служби, и другим облицима рада. Васпитни рад обухвата четири подједнако важна сегмента, на којима се континуирано радило током сваке школске године: адаптација ученика, учење и школска успешност, животне вештине и живот у заједници. У Дому последњих година функционише 13 спортских и културно-уметничких секција, организују се турнири, наступи на Домијади, итд. Организују су предавања и радионице о безбедном коришћењу интернета, болестима зависности, превенцији насиља,

адаптацији ученика, решавању конфликта, друштвеним мрежама, истакнутим научницима, промоције књига, итд. Спроводе су аналитичка истраживања о адаптацији ученика на Дом, задовољству животом и радом у Дому, ставовима према психоактивним супстанцама, вршњачком насиљу, итд. Реализоване су посете Дому народне скупштине, позориштима, музејима, биоскопима, изложбама, Сајму књига, Зоолошком врту, обиласци града аутобусом, возње бродом, упознавање са градом, излети (Сремски Карловци, Нови Сад, Вршац). Одржан је низ масовних манифестација, поред осталог Дебатни клуб, Тотално другачији од свих, Дани француске културе, Дани немачке културе, итд. Одржава се приредба поводом 28. маја, Дана Дома- Центар за развој каријере и саветовања студената Универзитета у Београду пружио је подршку матурантима Дома путем пројекта „Припреми се упиши се“.¹⁰⁷

Посебна пажња се посвећује сарадњи са другим установама и организацијама, градовима, општинама, факултетима, основним и средњим школама, предузећима, музејима и библиотекама. Тако је од 2018. до 2021. Дом сарађивао са Министарством просвете, науке и технолошког развоја, Домом здравља „Милутин Ивковић“ Палилула, Саветовалиштем за младе Дома здравља Палилула, Градским заводом за јавно здравље, Клиником за дечију неурологију и психијатрију „Др Суботић“, Универзитетском дечијом клиником, Институтом за здравствену заштиту мајке и детета, Центром за развој каријере и саветовање студената Универзитета у Београду, Прихватилиштем за децу, Националном службом за запошљавање, Домовима ученика, Студентским културним центром, Институтом за националну безбедност, Полицијском управом града Београда, школама, Факултетом политичких наука, Математичким факултетом, Шумарским факултетом, Факултетом примењених уметности, итд.¹⁰⁸ Велики значај у подизању квалитета рада Дома и промовисању имена и дела Милутина Миланковића има Споразум о сарадњи са Културним и научним центром „Милутин Миланковић“ из Даља. Споразум су потписали директори Ненад Миленовић и Ђорђе Нешић 28. октобра 2020. у Даљу. Планирано је конкурсисање с пројектима за средства из националних и европских фондова, организовање разних манифестација, web презентација, предавања, долазак ученика из Београда у Даљ и упознавање са Миланковићевом родном кућом и изложбом о животу и делу и промоција позитивног система вредности. То је једина сарадња коју Дом има са неком установом из Хрватске.¹⁰⁹

Поред квалитета васпитно-обазовног рада, важну карактеристику и неодвојиви део визије и стратешког опредељења Дома представља посвећеност

107. <http://www.pttdom.edu.rs/upload/dokumenta/> Извештај о раду Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ за школску 2018/19. и Годишњи план и програм рада Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ за 2019/2020; Архива Дома, Извештај о раду 1917-1921.

108. <http://www.pttdom.edu.rs/upload/dokumenta/> Извештај о раду Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ за школску 2018/19. и Годишњи план и програм рада Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ за 2019/2020; Архива Дома, Извештај о раду 1917-1921.

109. <https://srbi.hr/dalj-i-beograd-povezalo-ime-naucnika-milutina-milankovica/>.

105. <http://www.pttdom.edu.rs/upload/dokumenta/> Извештај о раду Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ за школску 2018/19. и Годишњи план и програм рада Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ за школску 2019/2020.

106. Архива Дома, Инвестиције у периоду 2018-2021.

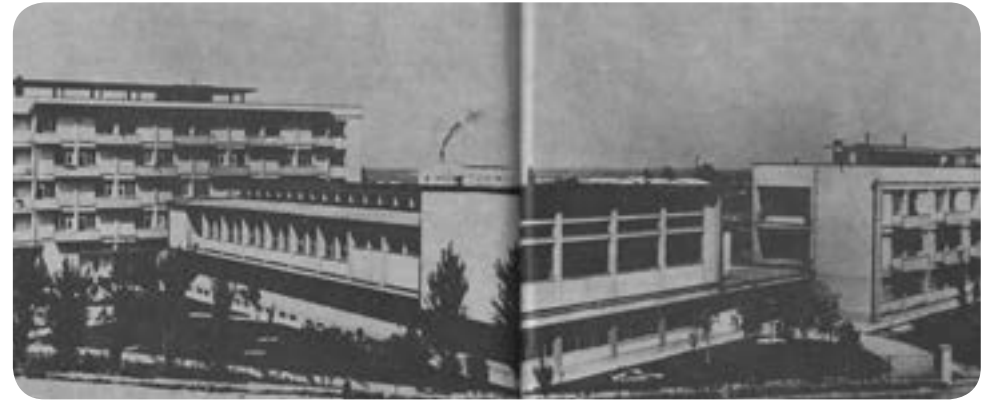
изградњи позитивног система вредности код генерација ученика. Сматра се да ученици из Дома треба да понесу лекције о различитости, спремност на компромис и један нови угао гледања на свет око себе. Живот у Дому доприноси стварању успешних, задовољних, креативних, хуманих, толерантних, друштвено одговорних и социјално ангажованих особа.¹¹⁰ У том циљу се из године у годину организује читав низ хуманитарних акција, турнира, концерата и других манифестација. Тако су од 2018. до 2021. организовани: хуманитарна акција посвећена Дому за децу и омладину ометену у развоју Ветерник, хуманитарни турнир у баскету „Играјмо за Васу“, приредба у Геронтолошком центру Београд, хуманитарна акција посвећена Дому за децу без родитељског старања „Споменак“ из Панчева, хуманитарни концерт „Певајмо за Алексу и Вељка“, хуманитарни турнир у баскету „Играјмо за Ђорђа“, хуманитарна акција за малишане који бораве у Прихватилишту за децу у Крагујевцу, итд.¹¹¹

Рад Дома данас и у будућности темељи се на визији и позитивном систему вредности, као и на квалитетном и посвећеном стручном кадру и доброј комуникацији између управе, запослених и ученика. Свакако, треба истаћи и традицију од шест деценија, током којих је Дом, у различитим друштвеним, политичким, економским и културно просветним околностима и кризама, под разним именима и у различитом статусу и форми, вршио племениту функцију пружања дома, хране, заштите, образовања и васпитања и уживања у уметности, спорту, забави и дружењу, генерацијама младих људи у најосетљивијем и најзахтевнијем добу, на важном делу пута у свет одраслих. Поред тога, Дом је увек имао и важну друштвену улогу и пружао допринос у превазилажењу и ублажавању последица бројних криза, ратова, бомбардовања, елементарних непогода, као и актуелне пандемије вируса COVID-19. Дом је своје образовно-васпитне и друштвене резултате и улогу увек остваривао кроз добру и плодноносну сарадњу са државним органима који су управљали њиме, као и са друштвеном заједницом која га је финансирала и којој је увек био на услузи. Са таквом традицијом, посвећен својим основним задацима и изградњи позитивног система вредности, Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ је у тешким условима пандемије, спреман за нове изазове и успехе и за будуће деценије рада са новим генерацијама.

110. <http://www.pttdom.edu.rs/upload/dokumenta/> Интервју, Ненад Миленовић, директор Дома, Ученике спремамо да у свет одраслих понесу прихватање различитости и компромиса, децембар 2018.

111. <http://www.pttdom.edu.rs/upload/dokumenta/> Извештај о раду Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ за школску 2018/19. и Годишњи план и програм рада Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ за 2019/2020; Архива Дома, Извештај о раду 1917-1921.

Галерија

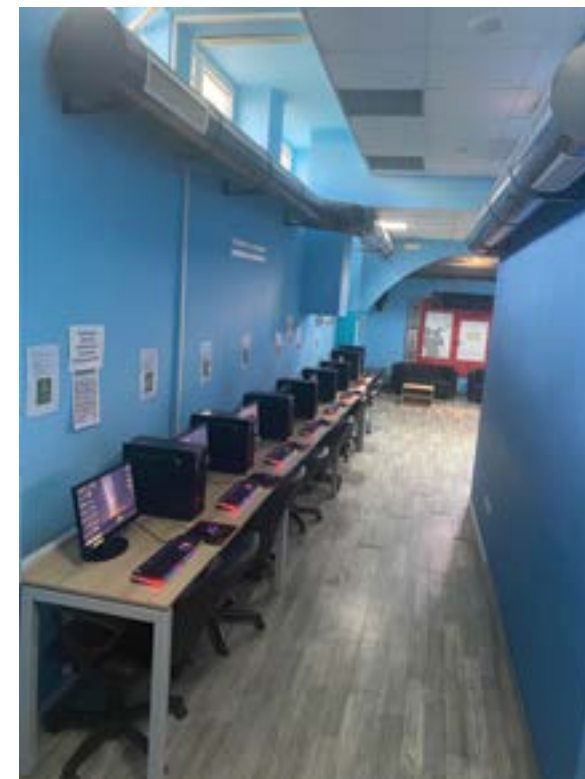

ХУМАНИТАРНЕ АКЦИЈЕ У НАШЕМ ДОМУ Певајмо за Алексу и Вељка

„Певајмо за Алексу и Вељка“ је назив нашег првог хуманитарног концерта организованог од стране домског парламента Дома ученика Средње ПТТ школе одржаног на теренима Дома. Овај концерт је једна од наших многобројних хуманитарних акција, међу којима се налазе и турнири у баскету.

Са жељом да помогнемо свима којима је потребна помоћ, наставићемо са прикупљањем новчаних средстава не би ли дали допринос да и друга деца имају лево детињство, без брига о болести. Концерт организован за браћу Јовановић којима је потребан новац за лечење одржан је 08.10.2018. године.

Манифестацији је могао да присуствује свако ко је хуман и добронамеран, а за предивну атмосферу током вечери заслужили су они који су дошли да подрже нашу акцију и охрабре Алексу и Вељка. Поред доста гостију изненађења, публику су забављали Амадеус бенд, Лексингтон бенд, Пројекат бенд, Сергеј Пајић, Uncle Joe и многи други. Директор Дома као и представници Општине Пашуља су такође били једини од покретача ове акције.

Концерт је прошао у изузетно врелој атмосфери, публика није крила своје одушевљење, највише због тога што је дала допринос у лечењу деце али и због дивних певача и бендова. Волели бисмо да се концерт понови, да опет помогнемо некоме коме је помоћ неопходна јер наше мало не-коме значи много!

Кристина Живковић

БЕОГРАД ИЗ ОТВОРЕНОГ АУТОБУСА

И ове године су највећи становници ПТТ Дома заједно са својим наставницима имали могућност да разгледају Београд из отвореног аутобуса.

Излет је почео код самог Дома, а од најважнијих места прошили смо поред зграде Скупштине Републике Србије, покрај трга Славија, Партизановог стадиона, Калемегдана, главне улице - Кнез Михаилове...

За време вожње владала је одлична атмосфера. Излет је организован сунчаног октобарског дана па су сви уживали и уз посланице које су стигле као поклон од самог Дома.

Овај диван доживљај, који је за сами Дом већ одавна традиција, за прваке из провинције је представљао лепу авантуру и нову, незаборавну успомену.

Током пута је постојала могућност повезивања слушања, па нам је водич причао о најважнијим областима града поред којих пролазимо.

Већа група ученика се са наставницима вратила у Дом пред сам залазак сунца, богатија за једно ново искуство!

Драгана Максимовић

Поклони се и почни

Добро дошли и ове године на домску манифестацију „Поклони се и почни“!

Ова такмичење се односи само на ученике прве године. Представили су нам се у најбољем светлу и показали шта умеју. Било је стиха: шуме, пенања, рецитовања, песама... Многи од њих су били веома уплашени, јер је трећа ученица своје. Ипак је то за већину био први излазак пред овалну публику, која је за њих већином непозната. Међутим када су наставили схватили су да и није толико страшно, и да имају подршку старијих другара.

Жири је имао тешку одлуку, а у жирију су се налазили наставници Павле Јовановић, ученик треће године Теодор Васиљевић и Јана Ђорђевић. Поред свих добрих наступа, победу је однео ауторски драмски приказ Досете Касићине групе - „Једно обично јутро у Дому“, а због своје оригиналности и труда, заједно су то и заслужили. Друго место је узела Александра Ђорђевић, својом прелепим певањем, а треће место Тамара Раковић, са својом ауторском рецитацијом. Ту су и похвале за многе учеснике...

У претходним годинама, првак би нам се представљао још раније на традиционалној манифестацији „Мали матуранти“ која је недавно укинута. Међутим откривени су многи таленти, што нас радује, јер смо сигурни да ће наш Дом имати још много представника на Домијадама.

Све је протекло у најбољем реду, имали смо веома велики број учесника и они су сада ту да помогну наредним генерацијама. Надамо се да ћемо вас и следеће године видети у овом броју и да ћемо се веома забавити. Само напред, „Поклони се и почни“!

Шобић Сандра
Новакоскић Марија

Аудиција

Мало се свирало

Драмски приказ

Ученици прве године са васпитачима

Певачки таленат

Рецитација ауторске песме

Награђени драмски приказ

Млада глумци

Модеран фолклор

НОВОГОДИШЊА ЛУТРИЈА И МАСКЕНБАЛ

Учесници лутрије

Кит

The Simpsons

Како већ традиција налаже, у нашем Дому се 21. децембра одржала новогодишња лутрија и маскенбал, у оквиру ког се засебно бира најлепша новогодишња маска или костим. То је једна од најмасовнијих манифестација које наш Дом годинама негује. На лутрији се учествује тако што сваки ученик купи или припреми пригодан поклон, а самим тим му и припада поклон, током извлачења награда. Сарадња са музичком кућом „City records“ се подразумева, па сваком учеснику следује поклон од омиљеног извођача.

Таланат, машта и инвентивност наших ученика су несумњиви, када су новогодишње маске и костими у питању! Но, мислим да су овог пута сви ученици превазишли сами себе, па је наш жири имао тежак задатак! Уосталом, погледајте фотографије па процените сами.

Музичка радионица нам увек припреми неко лево изненађење, које вам овом приликом нећемо открити, него нам преостаје само да се наоружамо осмехом и добрим расположењем, јер ПРАЗНИЦИ НАМ СТИЖУ!!!

Алиса у земљи чуда

ПРЕДСТАВЉАЊЕ ФАКУЛТЕТА НАШЕМ ДОМУ

У Дому ученика Средње ПТТ школе, у четвртак 22. фебруара, одржан је Мини сајам факултета, који су свечано отворили Ненад Миленовић, директор Дома и Јована

Пипер из Центра за развој каријере Универзитета у Београду. На сајму су своје изложбе имали представници двадесет факултета Универзитета у Београду, међу којима и они за које матуранти имају највише интересовања: Факултет организационих наука, Медицински, Фармацеутски, Електротехнички, Саобраћајни, Празни, Филозофски, Природно-математички, Факултет безбедности и други.

Како најбоље да се спремим за пријемни?

Шта да очекујем од питања?

Колико поена је обично потребно за буџет?

Како изгледају предавања и вежбе на факултету? – нека су од питања која су могла да се чују на овој манифестацији.

Сајам је био изузетно посећен, а присутни ученици су имали могућност да на лицу места ураде тест професионалне оријентације и од будућих колега добију све потребне информације у вези са избором факултета и условима студирања.

Улас у току

Одговори на питања

Питања је много

Ево овако

Инфо флајер

Интересовање велико

ТАКОДЈЕ... **НАЈБОЉИ...**

Материјал
 Број 25. мај - 2018. - Бројни листи су били веома интересни и садржали су мноштво занимљивих информација. Такође, у овом броју налази се и списак најбољих и најгорих учесника у такмичењу. Сви учесници су били веома мотивисани и показали су велику посвећеност. Такође, у овом броју налази се и списак најбољих и најгорих учесника у такмичењу. Сви учесници су били веома мотивисани и показали су велику посвећеност.

КВИЗ

КОНЦЕРТ

Изложба француско-белгијског стрипа, у склопу Месеца Франкофоније...

БРОЈ 35/МАРТ 2019. АЛО АЛО 7

МАТУРСКИ БАЛ У ХОТЕЛУ "HYATT REGENCY"

У суботу 09. јуна 2018. године, матуранти Дома ученика средње ПТТ школе присуствовали су "Матурском балу" у хотелу Hyatt Regency.

Заједно са њима су у Кристалној дворани били матуранти Ваздухопловне академије, што је додатно оплемењило ово дијаво вече.

Хајде да се послужимо овом старом крилатицом - "Није што су наши", али су заиста били најелегантнији и највеселији у сали! До раних јутарњих часова су се матуранти дружили са својим васпитачима Иваном Марковић и Јељеном Радојевић, а васпитач Јован Ђорђевић је са својим бендом Trio Passage учинио вече незаборавним.

Уз сузе смо се растали, зрелији и спремнији за нове изазове!

Ивела Радојевић

12 АЛО АЛО БРОЈ 35/МАРТ 2019.

Сајам књига 2019.

Овогодишњи 64. Међународни сајам књига под слоганом „Писмо–Глава“ трајао је од 20. до 27. октобра, а отворио га је писац Милован Витезовић, председник Удружења књижевника Србије. У периоду од недељу дана сајам је имао велики број посетилаца из Србије и света. Као и сваке године, па и ове, сајам је угостио велики број домаћих и иностраних писаца, који су излагали своја дела. Током сајма обележене су и годишњице књижевника Данила Киша, Оскара Давида и Милорада Павића. Мноштво књига могло је да задовољи посетиоце разних генерација, за свакога је било по нешто.

Највеће изненађење сајма, као и најтраженија и најпродаванија књига у категорији књижевности за децу, била је књига аутора Бојан Јокановић „100 Сизифових правописних правила“. Књига се на један духовит а уједно и интелигентан начин бави савладавањем основних правописних правила.

Ако имате језичке недоумице, ово је права књига за вас, без обзира што припада категорији књижевности за најмлађе, верујте да нам је свима потребна, барем као подсетник!

Драгана Максимовић

Хуманитарни рад у нашем Дому Прихватилишће за децу у Крагујевцу

Домски парламент је и ове године покренуо иницијативу за прикупљање новчаних средстава за куповину новогодишњих пакетића. Акција је приведена крају јако брзо, наши драги домци и васпитачи су у рекордном временском интервалу скупили новац и прешло се у набавку пакетића за децу.

Прихватилишће за незбринуту децу у Крагујевцу је наша жељена дестинација!

Кренули смо на пут у осам ујутру, у уторак 24. децембра. Наш Дом је обезбедио аутобус, па смо се журно упутили ка нашим другарима који нас жељно очекују.

Ни киша, ни ружно време није успело да помути нашу радост што ћемо обрадовати децу којима је наша пажња преко потребна.

Ова установа броји тридесетак затишеника различитих узраста. Нека деца су ту јер родитељи нису у стању да брину о њима, друга деца су починила разне прекршаје па су ту по сили закона, док су нека деца једноставно напуштена и остављена...

Добродошница је била јако топла и потресна. Управница, васпитачи и затишеници су нам припремили освежење од дугог пута, па смо се и ми латили гитаре и уз напет васпитања Јована, узвратили песмом на ukazano гостопримство. Пенале су се најлепше новогодишње песме, писало се и играло, а убедљиво највеселији су били затишеници установе Слободанка и Алекса. Сви смо се јако радовали њиховом плесу и усхићењу, поготово кад смо сазнали колико им је тужна животна прича...

После договореног обилазка прихватилице, одгледали смо поучан документарни филм и коментисали га, сви заједно. Посета филма је јасна као дан – после кише сунце долази, сви ми грешимо, неко мање, неко више, али је битно ту грешку спознати и на време исправити. Свако заслужује квалитетан живот, како год га је козевка заљубила.

Растанак и поздрављање са децом из прихватилице нам је тешко пао. Ово је био хуман и квалитетно проведен дан јер смо некиме пратили осмех на лице, барем сад, у време празника. Верујем да смо сви ми, домци, богатији за једно лепо, животно искуство. Враћамо се у Дом свеснији, срећнији и задовољнији.

ХУМАНОСТ ПРЕ СВЕГА!

Данко Томашевић

УВОД

Драги гости, добро вече и добродошли!
Потрага за занимљивостима о Николи Тесли, још крајем прошле године, када смо посетили његов музеј, убрзо је прерасла у занос. „Набасали“ смо на дивне приче и о Михајлу Пупину, а затим се спонтано надовезали ка Милутину Миланковићу, чије име наш Дом од недавно носи...

Овде смо морали да се зауставимо, јер, сада нам се чини, листа дивних Срба, чије нас речи, дела, идеје инспиришу и чине бољим људима, нема краја!

Сада ће вам чланови ИТ радioniце - Стефан, Вељко и Невад представити Милутина Миланковића, Николу Теслу и Михајла Пупина.

Након тога представимо вам нашег посебног госта!

ПРЕЗЕНТАЦИЈА НАЈАВА СПЕЦИЈАЛНОГ ГОСТА

Вечерас имамо специјалног госта, кога је потребно посебно најавити!

Својом харизмом, енергијом и љубављу ова нас позива да завољимо науку, нас је задивила и инспирисала да се бавимо овом темом.

Она је личност 2016. године.

Председник Образовно-истраживачког друштва „Михајло Пупин“ и амбасадор Унеско клуба Универзитета Сорбона.

Историчарка науке која је са Теслом и Пупином „на ти“. Као изузетан познавалац њиховог живота, она је водич кроз дело великих научника.

Аутор је шест изложби, организатор преко стотину предавања и трибина у читавој Србији, али и Европи. Она чини да музеји буду посећени и да наука буде доступна свима.

Написала је више радова у релевантним издањима за историју науке, велики број чланака, фељтона и специјалних додатака.

Заслужна је што откривамо Пупина као нашег највећег заштитника у 20. веку. Године је радила на прикупљању архивског материјала који се односи на живот и дело Михајла Пупина у читавом свету. Успела је да прикупи преко 15.000 докумената, од којих су многи по први пут доступни јавности. Жена која својим самосталним радом постиже оно што институције не могу.

Успела је да 2016. приреди издање Пупинове аутобиографије „Са пашњака до научњака“ у изворној верзији, онаквој како је дело изгледало пре Другог светског рата, када је било цензурисано.

Она се бори и да биографије наших великана постану део образовног система, јер су приче о њиховим животима одлично штиво за сваког младог човека.

Њену књигу „Звездобројци“, прочитали смо у даху. У питању су одломци о одрастању Миланковића, Тесле и Пупина. То су комадићи прича које су научници сами записали када су одрасли, са циљем да помогну младом човеку да пронађе прави пут.

Нико неће боље представити ове наше великане од ње - добре виле српске науке, Александре Нинковић Ташић!

СТРУЧНИ РАДОВИ

ДЈЕЛАТНОСТ КУЛТУРНОГ И НАУЧНОГ ЦЕНТРА „МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ“ У ДАЉУ

*Ђорђе Нешић
Културни и научни центар
„Милутин Миланковић“ Даљ, Хрватска
kzsc.milankovic@gmail.com*

Апстракт:

У раду се говори о Милутину Миланковићу, једном од петнаест најзначајнијих научника свих времена који су се бавили планетом Земљом, и његовој математичкој теорији климе, познатој под именом Миланковићеви циклуси.

Износи се подаци о научниковој родној кући, заштићеном споменику културе, доведеном до руба урушавања; напорима за њену обнову и уређење. Указује се на богату библиотеку и збирку слика у кући Миланковићевих, чији је већи дио смјештен у депоу САНУ, а мањи се налази у приватним збиркама и библиотекама.

Говори се о оснивању Културног и научног центра „Милутин Миланковић“, осмишљавању сталне поставке изложбе о Миланковићевом дјелу и стратегији развоја КНЦ „М. Миланковић“.

Описује се рад Културног и научног центра „Милутин Миланковић“ у Даљу и његов едукативни карактер, гдје се путем сталне поставке изложбе о дјелу Милутина Миланковића врши едукација младих. Посебно се указује на значај интерактивног софтвера Канон Милутина Миланковића – водич за почетнике, геомеханичких модела помоћу којих се тумаче Миланковићеви циклуси, Миланковићевог планетаријума, обуке у раду с младима, путем астрономске радионице и проматрање неба телескопом, затим, сазања о временским промјенама путем рада на малој метеоролошкој станици.

Кључне ријечи: Милутин Миланковић, Миланковићеви циклуси, родна кућа, Културни и научни центар, стратегија развоја, едукација, геомеханички модели, телескоп, мала метеоролошка станица

О МИЛУТИНУ МИЛАНКОВИЋУ

Ђорђе Нешић

Културни и научни центар

„Милутин Миланковић“ Даљ, Хрватска

kezj.milankovic@gmail.com

1.

Милутин Миланковић, научник свјетског гласа, астроном, геофизичар, климатолог, математичар, инжењер, проналазач, доктор технике, универзитетски професор, књижевник, потпредседник САНУ, рођен је у Даљу 16. маја 1879. године, у угледној породици, у ондашњој Аустроугарској, у данашњој Хрватској, у близини Осиека. О својим прецима, у родослову који је саставио за период од 1690. до 1940. године, Миланковић каже: „М и л а н к о в и потомци, који се по њему назваше Миланковићима, живели су у Даљу два и по века. Својим способностима и тежњом ка вишем попешу се у ранг интелектуалаца и факултетија већ својим трећим коленом, мојим прадедом Тодором, који је свршио правне науке, а школовао и своје синове“¹.

Милутинов отац Милан и мајка Јелисавета, из угледне осјечке породице Муачевић, изродили су шесторо дјеце, од којих је троје умрло у дјетињству и раној младости, а дуговјеки су били само Милутин, његова сестра близнакиња Милена и млађи брат Богдан, познати романиста и музиколог. Милан Миланковић држао је радњу с колонијалном робом која је дунавским лађама пристизала из Беча, Пожуна и Пеште. Милутинов отац умро је врло млад, када је Милутину било само шест година, тако да је бригу о дјеци и имању од преко педесет хектара ораница и винограда, поред мајке, преузео њихов ујак Васа Муачевић, који ће водити бригу о Милутину све док овај не почне самостално да привређује кроз инжењерску праксу.

Милутин није редовно похађао основну школу, него је имао приватне учитеље и сва четири разреда основне школе положио је одједном 1889. године. Велики утицај на формирање Миланковићеве личности имала је родна кућа и њезино окружење, посебно величанствени Дунав који је протицао поред њихове баште.

Године 1889. Милутин се уписује у реалну гимназију у Осиеку. Овдје ће пресудну улогу у његовом животном опредјељењу имати професор математике Владимир Варићак, доцнији познати математичар, члан ЈАЗУ и САНУ.

Миланковић се, 1896. године, уписује на студије грађевинске технике у Бечу, гдје за 6 година стиче звање дипломираног инжењера, а 1904. године постаје доктор техничких наука. Од 1905. до 1909. године, ради као грађевински

инжењер у неколико бечких фирми, а афирмацију стиче као пројектант армирано-бетонских грађевина. Пријављује шест патената чијом примјеном ће бити изграђени бројни објекти на подручју тадашње Аустроугарске монархије.

На позив познатих научника Јована Цвијића, Михаила Петровића и Богдана Гавриловића, Миланковић напушта уносни посао и прихвата мјесто ванредног професора примјјењене математике на тек основаном Универзитету у Београду. На овој дужности остаће све до пензионисања 1955. године. У међувремену, изабран је за редовног члана САНУ и дописног члана ЈАЗУ, провео је Први свјетски рат у интернацији у Будимпешти, објавио своја најзначајнија дјела, учествовао на међународним научним скуповима.

Умро је у Београду 12. децембра 1958. године, а по властитој жељи, његови посмртни остаци пренесени су у Даљ, 1966. године, гдје почива у својој породичној гробници с родитељима, сестром, браћом и бројним прецима међу којима је било и сељака и ратника, официра и генерала, дворских саветника и народних трибуна, проналазача и филозофа.

Миланковић се бавио круцијалним космичким и људским питањима, Сунцем и ледом, од чијег међусобног односа зависи појава и опстанак живота у свемиру. У скромним условима, уз помоћ папира и оловке, математички је објаснио узроке, настанак и трајање ледених доба на Земљи, доказао везу између небеске механике и климе на Земљи, поставио теорију помјерања сјеверног Земљиног пола. Најзначајније Миланковићево дјело је *Канон осунчавања Земље и његова примена на проблем ледених доба*, у којем је скупио резултате свог дведесетпетогодишњег рада. Поред тога, Миланковић је значајан и као књижевник. Његова књига популарне науке *Кроз васиону и векове* једна је од најбољих у свом жанру, као и тротомни мемоари *Успомене, доживљаји и сазнања*, гдје су сјећања на родну кућу, Даљ и његову околину, исписани изузетним лирским тоновима. Као добар приповједач, Миланковић се исказује у дјелу *Кроз царство наука*, гдје је на литерарни начин дочарао петнаестак најзначајнијих проналазака и проналазача у свјетској науци.

Миланковић је творац досад најпрецизнијег календара, у којем је календарска година свега 2 секунде дужа од садашње тропске године. Миланковићев календар захтијевао би корекцију тек за 28.000 година. Овај календар званично је прихваћен на Васељенском сабору у Цариграду 1923. године, али никада није примјјењен у пракси.

Као и сви визионари, Миланковић није доживио да његове теорије стекну пуну афирмацију. Тек од 1976. године, када су емпиријска истраживања доказала прецизност Миланковићевих теорија, његов углед у свјетској науци вртоглаво расте. Његово капитално дјело *Канон осунчавања и његова примена на проблем ледених доба* сврстано је у најзначајнија научна дјела 20. вијека. Милутина Миланковића свјетска наука уврстила је међу 5 највећих научника 20. стољећа, а НАСА, агенција за свемирска истраживања, међу 15 највећих научника свих времена који су се бавили планетом Земљом. Термином Миланковићеви циклуси у свјетској науци називају се узроци промјене климе на Земљи, настанак и нестанак ледених доба. У Миланковићеву част један кратер на Мјесецу, један на Марсу и један планетонад названи су његовим именом. Европско геофизичко друштво, од

1. Успомене, доживљаји и сазнања, 1879 – 1909, Детињство и младост, САНУ, Београд, 1979, стр. 10.

1993. године, додјељује медаљу с Миланковићевим именом и ликом за заслуге у геофизици. Пошто се Миланковић бавио и климом Марса, из НАСЕ постоји наговјештај да ће, једна од будућих експедиција на Марс, носити Миланковићево име. UNESCO је 2009. годину, поводом 130. годишњице научниковог рођења, прогласио Миланковићевом годином. У свијету се одржавају међународни научни симпозијуми посвећени Миланковићу, а глобална промјена климе на Земљи чини његово дјело трајно актуелним.

2.

„Мене чудном снагом бесконачност привлачи и желим да дограбим целу васиону и да светлост њену распрострем, те да осветли сваки кутак.”
(Милутин Миланковић)

Ова реченица звучи као жеља, али она је парадигматична као научни и животни credo Милутина Миланковића. Само ако задамо себи високе циљеве и посветимо им све своје знање, вријеме и енергију, досегнућемо их, или их, као у овом случају прозрети и барем наслутити. То је све теже учинити у данашњем времену у којем превладава антропоцентризам. Човјек се одређује према околини сагледавајући је у висини својих очију и онога што је испод те разине. Запоставили смо небо и астрономију. А сав је људски живот, сав живот на Земљи уопште, саображен Сунцу и његовом ритму. Смјена свјетлости и таме, будности и сна, рада и одмора, сјетве и жетве, живота и смрти, проистиче из Сунца и његовог односа са Земљом. Оно одређује ритам наших свакодневних, годишњих и животних циклуса.

То Сунце угледао је први пут Милутин Миланковић у родном Даљу како се, огромно и румено, подиже изнад бачких врбака и тополика и рефлектује своје зраке од огледала Дунава. Осунчавање и рефлексија, уз гравитационе силе, кључни су утицаји Сунца на земаљски живот. Ова запретена слика пробудиће се у Милутину Миланковићу двадесетак година касније када, у почетку предодређен да се бави пољопривредом или трговином, буде студирао грађевину и тумачио математичке обрасце. Радећи касније као млади грађевински инжењер статичке и математичке прорачуне за велике грађевине земне механике пиром Аустроугарске монархије, Милутин Миланковић је жудио за небеском механиком. Трошећи све своје вријеме и енергију на терену, уз аквадукте, мостове и вијадукте, сањао је да предаје студентима астрономију, а да слободно вријеме посвети научном раду, слиједећи свој порив да буде самосталан научник, за шта се спремао докторатом. А тај сан започео је у дјечачким данима фасцинацијом звјезданим небом изнад Дунава у родном Даљу. Ова архетипска слика, ситног и усамљеног, али радозналост бића испод звјезданог бескраја, пратиће овог даљског аргонаута читав живот, кретао се он од родног мјеста Дунавом, узводно према Бечу и Пешти, или низводно према Београду. Звјездано небо, које је било важно свим древним народима од Египћана на овамо, свим научницима, па и нашим

највећим, Тесли и Путину, опомена је данашњем времену кад људско око не допире даље од неонске рекламе на врху небодера.

Неколико људи играло је важне улоге на животном путу младог Миланковића. Поред рано преминулог оца, ту је ујак Васо Муачевић, татор и поочим, професор математике у осјечкој реалној гимназији Владимир Варићак и ујак Андрија Радовановић, проналазач, као и једна историјска, али и митска личност – Марко Краљевић. У раном дјетињству, Милутин је слушао од оца Милана епске пјесме, стрепео и плакао над Марковим невољама и искушењима, и радовао се његовим побједама. Посљедње дјело које је, при крају живота, написао Милутин Миланковић био је оглед о пјесми „Смрт Марка Краљевића“. Ако прочитамо ову пјесму у кључу календарске пјесме, а не заборавимо да је Миланковић реформатор календара, уочићемо да је Марко метафора Сунца и његове путање у току календарске године, („Кад сам прош’о земље и градове/И обиш’о исток до запада.“). Своју смрт Марко је сагледао у бунару испод вите јеле, на врху планине, у доба љетњег солистиција, кад Сунце једино и може да се одрази у бунару, и кад снага Сунца креће силазном путањом, према јесењем еквиноцију. Одрас Сунца у бунару подсјећа на Ератостена и његову генијалну идеју како да израчуна обим Земље. Говорећи о Марку, Миланковић говори и о себи, о свом путу, о Сунцу и будућој побједи своје тада оспораване теорије. Професор математике у осјечкој реалној гимназији Владимир Варићак, препознао је Милутинов таленат за науку и математику и знао је како да тај таленат бруси и усмјерава. Сваку грешку у Миланковићевом рачуну приписивао је слабости учениковог карактера, усмјеравајући га ка сазнању да, математика и наука не трпе грешке, јер грешке воде странпутици. Ову лекцију Миланковић је запамтио за цијели живот. Као студент, сањао је да постане проналазач, као његов ујак Андрија Радовановић, главни инжењер „Шкодине“ фабрике оружја, који му је усадио савјет да све што се нацрта и израчуна у проналазаштву и у науци мора да се слаже у длаку. Овако припремљен за рад и живот, Миланковић је препознао у себи снагу да се дохвати даноноћног рада на математичкој теорији климе, који ће потрајати двадесет пет година.

Изнад свог писаћег стола научник је држао портрете родитеља и духовних отаца, Архимеда и Њутна, који су открили најважније законе којима се покоравају и микро и макрокосмос. Додамо ли овим научницима Питагору и питагорејце, долазимо до тврдње да је васиона говор бројева и да почива на хармонији сфера. Лаза Костић је говорио да нема мира и спокоја, па ни умјетности без хармоније сфера, а Кеплер је правио нотне записе ове хармоније. Није случајно Миланковић, у назив свог капиталног дјела, уткао вишезначни, па и музички термин *канон* у којем мелодију почетног гласа, у одређеним временским интервалима, понављају сви остали гласови. Космос није хаос, него хармонија, у којем претежно сферна тијела, све покрете, а они су кружног или елиптичног облика, понављају у малим или великим временским циклусима. Малим, као што је једнодневна ротација Земље око своје осе, већим као што је Платонова година, која траје 26.000 година, за које вријеме Земља направи свој пуни прецесиони круг, до циклуса који трају милионима година.

Миланковићевим циклусима називају се у науци параметри који математички доказују узроке и периодичност промјене климе на Земљи, појаву и престанак ледених доба. Миланковић се бавио круцијалним земаљским и космичким питањем – односом Сунца и леда, о чему зависи има ли, или нема живота на чврстим небеским тијелима. Као што Хабловим телескопом завирујемо у дубоку прошлост свемира, тако Миланковићевим циклусима виримо у геолошку прошлост Земље. Све што се у тој прошлости десило остало је записано у дубини Земљине коре, а Миланковићева теорија служи као читанка те прошлости.

Лекције из те читанке видимо не само на ископини с дна Индијског океана, гдје је теорија први пут потврђена, него и у сталагмитима, данас подводне пећине из Тиренског мора, лесним наносима код Сланкамена, и широм Земље гдје год је њена прошлост избила на површину. Само теорија која се може оспорити или доказати је права научна теорија. Миланковићева математичка теорија климе на снази је већ више од 40 година и њен значај се непрекидно потврђује.

РОДНА КУЋА МИЛУТИНА МИЛАНКОВИЋА У ДАЉУ

Родна кућа Милутина Миланковића једноспратна је грађевина, изграђена крајем 18. вијека. Кућа има очуване архитектонско-стилске одлике барокног класицизма и документарно-меморијални карактер, везан за живот и дело научника свјетског значаја. Проглашена је спомеником културе 1979. године, и уписана у Регистар споменика културе Регионалног завода за заштиту споменика културе у Осијеку. Кућа својом просторном диспозицијом, тлоцртном концепцијом, спратношћу, организацијом унутрашњег простора и пространим парком уз објекат, има одлике богате трговачке куће, изграђене пред крај 18. вијека. Стилским карактеристикама везује се за барокну архитектуру славонског и војвођанског равничарског краја.

Миланковићи изузетно су држали до науке и културе. Били су претплаћени на све књиге и часописе који су излазили у окружењу, тако да су током времена оформили веома богату библиотеку. Део књига пренијели су Милутин и његов брат Богдан у Београд, односно у Сарајево, део белетристике и ријетких старих књига Милутин је поклањао пријатељима, професорима београдског Универзитета, Павлу Поповићу и Тихомиру Ђорђевићу, а највећи део библиотечног фонда страдао је 1945. године, у борбама за ослобођење Даља. Кућа је била опремљена и вриједним портретима укућана и предака које су радили значајни сликари, међу њима и један од првих портретиста у српској ликовној умјетности Јован Исајловић Млађи. Међу Миланковићима било је много музикалних особа, тако да је кућа имала клавир за обуку дјете и за музичке вечери одраслих. Путујуће позоришне дружине често су свраћале у ову кућу да би одиграле представе само за укућане. У близини куће, налазио се Патријаршијски двор, љетна резиденција српских патријарха, с чијим су

свештеницима Миланковићи били у пријатељству и сарадњи. Патријаршијски двор посједовао је 25.000 јутара ораница, винограда, воћњака, шума и рибањака, који су захтијевали мноштво радника и службеника. Многи од Миланковића били су ангажовани на овим пословима; неки од њих и као управници имања.

Двије су вертикале око којих се вртио живот и научни рад Милутина Миланковића – родна кућа и Дунав. У родној кући провео је, интензивно, само првих десет година (од рођења 1879. године, до поласка у реалну гимназију у Осијеку 1889. године), али јој се цијелог живота враћао кад год су му то обавезе допуштале. Подигао је свој очински дом до митске границе, реализујући га као литерарну метафору поетике простора, у башларовском смислу, у мемеоарима *Успомене, доживљаји и сазнања*. С кућом и баштом је био нераскидиво везан Дунав, који, дерући своју десну обалу, нагриза Миланковићеву башту: „Тако ми Дунав односи, мало – помало, и последње остатке моје очевине. Али ја се не срдим на њега – а како бих могао! Колико пута ме је окупао и освежио, колико ми је месечина разменио својим талашчићима у златне дукате, колико сам снова просањао у чамцу што га је он љуљашкао! Тамо у моме родном дому немам никога више, Дунав је остао још једини пријатељ из раног детињства.“² „Слика Дунава који откида комад по комад земље била (му је) толико важна. И он је вероватно због тога, цео живот, трагао за нечим што је сталније, што остаје исто у свим менама и није се могао задовољити ни успешним занимањима која нису могла да му понуде ту постојаност.“³

Кад се помињу усмјеравања Миланковића према научним пољима, најчешће се указује на његовог гимназијског професора математике Владимира Варићака. Чини се да је Варићаку претходило звјездано небо над Дунавом: „Када је пала ноћ, а на небу се појавиле звезде у оном безброју који се виђа само у слободој природи, Дунав је изгледао лепши, тајанственији и величанственији но преко дана. А када га обли месечина, био је чаробан. Било је уживање седети у нашој башти, посматрати његове сребрне талашчиће и слушати њихов шум. С оне стране његове, мешала се са тим шумом, песма хора безбројних певача. То су биле жабе које су се, од памтивека, котиле у барицама Даљског рита што их је остављао Дунав иза сваке пролетње поплаве. У ублаженом и оплемењеном облику чуо се, у нашој башти, не само тај хор, већ се у њему разазнавао и глас покојег грлатог солисте, Шаљапина свога рода. Радо сам слушао ту музику. Она је била химна животу, природи и вечном озвезданом небу над нашим главама.“⁴ „Иза куће, па до самог Дунава, пружа се, некад лепо уређен, а сада запуштен парк и врт, који није више ни једно ни друго. Истина, његова стара стабла, сада су још већа и лепша него што су некад била, али у њиховом дебелом хладу воде борбу коров и подивљало цбуње са последњим остацима некадашње културе. Крчећи себи пут кроз тај шипраг, наилазимо на још коју племениту ружу, лафранс или маршални, и њихов отмени дух васкрсава у мојој души цело моје златно

2. Милутин Миланковић, *Успомене, доживљаји и сазнања*, САНУ, Београд, 1979, стр. 39 – 43.

3. Александар Петровић, *Циклуси и записи* (Opus solis Милутина Миланковића), САНУ, Београд, 2009, стр. 31.

4. Милутин Миланковић, *Успомене, доживљаји и сазнања*, САНУ, Београд, 1979, стр. 44.

детинство. Ко би мислио да мирис једне руже може сачувати у себи хиљаду успомена?⁵

Године 1941. у кућу се усељава нацистичка Немачка народна скупина (Deutsche Volksgruppe), састављена од даљских фолксдојчера и претвара кућу у свој дом – Deutsches Heim. У борбама за ослобођење Даља 1945. године, кућа је страдала у бомбардовању, а потом темељито опљачкана. У кући су били прво смјештени њемачки заробљеници, а потом је усељена тракторска станица Земљорадничке задруге „Божидар Масларић“. „Да би се тракторима омогућио улаз у обе баште, оборена је ограда која их је делила од улице. И сва та стабла која се онде затекоше, морадоше уступити место тракторима. Наш лепо баштенски павиљон збрисан је са лица земље; када и чијом руком, нисам могао да дознам.“⁶

Око 1950. године, у кућу се усељава Народна милиција која ће у њој остати наредних тридесет година. Миланковић је желио да проведе старост и умре у својој родној кући. То му, залагањем ондашњих власти, није омогућено. Увидјевши да неће моћи да проведе старост у својој родној кући, Миланковић је 1954. године, продаје ондашњој општини за симболичну суму. Поводом стогодишњице Миланковићевог рођења, 1979. године, САНУ и ХАЗУ потписују споразум о стављању куће под заштиту и обавезу да кућу обнове као Миланковићев спомен дом. Међутим, кад се 1980. године, милиција иселава, кућа постаје уточиште бескућника и социјалних случајева. Зуб времена, небрига и неодржавање све више девастирају кућу. Године 1989. израђен је елаборат и урађен трошковник о обнови куће, али предвечерје рата обуставља све активности. У наредних десетак година кућа толико пропада, да је опасно не само улазити у њу, него и пролазити поред ње.

Читање Миланковићевих мемоара заинтриговало ме је да видим научникову родну кућу и поглед на Дунав из њене баште, које је Миланковић уздигао на митски ниво. Као и увијек, судар фикције и факта био је разочаравајући. Чини се да су огромни габарити спратне куће, у односу на околне приземнице, појачавали утисак ружноће и пропадања. Неореалистични приказ куће, изграђене у барокно-класицистичком стилу, указивао је на три накривљена оцака на кући, давно обојеној у окер, гдје се испод малтера, отпалог с фасаде указују огољене, влагом нагрижене цигле. Замусана стакла иза гитера, натрула и искривљена улазна врата и мјестимично срушена ограда, додатно су доприносили жалосном приказу. Из отвора куће, вирило је неколико цијеви шпорета на дрва; двориштем су се мували људи са социјалног дна касног социјализма. Једино је још поглед на Дунав и бачке ритове остао величанствен, онакав каквог га је научник дочарао.

Од 1994. до 2004. године, било је неколико безуспјешних покушаја да се крене с обномом куће, све док 2005. године, није постигнут начелни договор представника хрватске и српске владе о заједничкој обнови куће. Тај договор се свео на то да је Александар Поповић, ондашњи министар за науку, осигурао новац за грађевинску обнову куће, што је и учињено током 2006. и 2007. године.

5. Милутин Миланковић, Кроз васиону и векове, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр.127-130.

6. Милутин Миланковић, Кроз васиону и векове, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр.127-130

Предстојао је најобимнији и најзахтјевнији дио посла – опремање куће и осмишљавање садржаја који ће у њој бити реализовани. Након тринаест година назире се довршетак и овога посла.

ОПРЕМАЊЕ КУЋЕ

Реконструкцијом кући је враћен првобитни изглед – коси високи кров и дрвени доклат који је у 19. вијеку замијењен зидом. Опремање се планирало на три локације. У приземљу треба да се уреди стална поставка о животу и дјелу Милутина Миланковића, на спрату да буде радни простор вишенамјенског садржаја, а у дворишту да се врати павиљон или сјеница и да се припреми за садржаје у вези са Миланковићевим занимањима. Није постојао чврсти план шта ће се, како, и с чим радити. Скромна средства свих ових година обезбијеђена су из буџета општине Ерадут, а очекивала су се нека средства из државног буџета и с конкурса за споменике културе. Миланковић је мало познат и у Србији, а поготово у Хрватској, тако да је било тешко наћи компетентног саговорника који може да упути на потенцијалне извођаче радова на опремању куће. Већ крајем 2007. године, из САНУ је стигао наговјештај да би се у родној кући, наредне године, одржао научни скуп посвећен Миланковићу. У прољеће 2008. године, склопљен је уговор са Графичким дизајн студијем из Осипјека о уређењу дијела сталне поставке изложбе о Миланковићу и вишенамјенске сале на спрату. Одлучено је да се прво уреде двије изложбене просторије, које се односе на живот и рад Миланковића, и да се опреми сала на спрату. Успјело се у посљедњи час и научни скуп „Стваралаштво Милутина Миланковића“, с учешћем тридесетак угледних тумача његовог дјела, одржан је крајем маја у научниковој родној кући. Идуће, 2009. године, основан је Културни и научни центар „Милутин Миланковић“ и довршено је уређење дворишта. Пратећи Миланковићеве мемоаре и пар старих фотографија, двориште је засађено истим врстама дрвећа које су ту биле некада, с напоменом да је из старог дворишта преживио Миланковићев вршњак, црни бор из 1879. године. Исте године, уређена је још једна просторија сталне поставке изложбе – Миланковићева радна соба. Захваљујући педантним Миланковићевим описима, соба је опремљена намјештајем из његовог времена, писаћим столом, столицом, столићем и фотељом. Као асоцијација на богату библиотеку, постављена је полица са старим књигама и савременим књигама о Миланковићу. Успомену на збирку портрета у кући, чувају портрети Миланковићевих родитеља, Архимеда и Њутна, као и његова омиљена слика „Мадона у врту“ Рафаела Сантија.

Велики подстицај за даље опремање Миланковићеве куће дала је изложба коју је САНУ организовала 2009. године, поводом 130. годишњице Миланковићевог рођења у Галерији САНУ. Идуће, 2010. године, изграђен је баштенски павиљон, чиме је враћен важан дворишни садржај, који има вишенамјенску функцију, а у годинама које слиједе, послужиће као средиште Миланковићевог

планетаријума. Проф. др Александар Петровић, до тада стручни консултант за уређење изложбе, постаје аутор изложбе у највећој соби, названој „свемирска соба“. У наредним годинама, ова соба биће испуњена атрактивним уникатним геомеханичким моделима који приказују и тумаче Миланковићеве циклусе, настанак и нестанак ледених доба у геолошкој прошлости Земље. У дворишту је изграђено постоље за монтажано-демонтажни телескоп; Центар сада има четири телескопа. Ту је и мала интерактивна метеоролошка станица која на мобител и дисплеј читава временске параметре. На зиду куће монтирана је интерактивна карта с туристичким информацијама, на четири језика, намијењена слијепим и слабовидим особама. Започет је и рад на великом Миланковићевом планетаријуму који ће се протезати на 1,5 км, шеталиштем уз Дунав.

ДЈЕЛАТНОСТ КУЛТУРНОГ И НАУЧНОГ ЦЕНТРА

Културни и научни центар основан је с циљем да опреми и оживи родну кућу Милутина Миланковића, да промовише његов лик и дјело, да организује научне у културне садржаје, посвећене Миланковићу, да издаје брошуре, књиге, аудио-визуелне и промотивне материјале, да организује радионице, колоније, предавања, семинаре, трибине, да едукују младе и приближи им Миланковићево дјело, информационе и комуникацијске технологије, да популарише науку.

Центар се определио за едукативну функцију да приближи и протумачи дјело Миланковића на што вишој технолошкој разини. Очекивања су да ће, у Београду бити отворен музеј посвећен Миланковићу, у којем ће бити изложене све његове личне ствари, које су тренутно у депоима САНУ, прва издања његових књига, значајне публикације о његовом дјелу, итд.

У протеклих дванаест година кућа је толико опремљена да може да испуњава све зацртане планове. Центар посјетиоцима нуди документарно-играни филм „Путник кроз васиону и векове“, у трајању од четрдесет минута, затим, сталну поставку изложбе о Миланковићу на којој посебно мјесто заузимају атрактивни уникатни геомеханички модели, који тумаче Миланковићеве циклусе. Увод у дјело је интерактивни софтвер „Канон за почетнике“, којим се, кроз анимацију и задатке, које посјетилац рјешава, уједно упознаје са суштином Миланковићевог рада. Ту су још и механизми који показују времена Миланковићевих циклуса, холограмски приказ Сунца, модел прецесије Земље, модел револуције Земље, 3Д модел осунчавања Земље, модел леденог доба који приказује Земљу данас и Земљу у посљедњем леденом добу, прије 21.000 година. Оба глобуса се врте симултано да би се уочила разлика у спуштању леденог покривача од полова према екватору. Ту је и тродјелни модел који приказује живи свијет леденог доба, филмом о биљкама и животињама леденог доба, Дунава који се залеђује и одмрзава и холограма двије животиње које су изумрле у леденом добу – мамута и сабљозубе мачке. Изложбу заокружује модел „Планета Миланковић“,

гдје се на великом „touch screen“ екрану, на интерактивној карти свијета, на тридесетак локација, фотографијама, текстовима и филмовима, показује потврда Миланковићеве теорије, која је први пут доказана 1976. године, бушотином дна Индијског океана. Аутор свих овим модела је проф. др Александар Петровић, предавач теорије Милутина Миланковића и антропологије промјене климе на београдском Универзитету.

Миланковић је, ради визуелизације Сунчевог система, правео у својој бапти планетаријум. Као Сунце послужила му је црвена билијарска кугла, стављена на сто наред баштенског павиљона, а за представу планета служио се перлама, дугмадима, кликерима, итд. Та прича ће се, на неки начин поновити. У току је израда Миланковићевог планетаријума са црвеном билијарском куглом као симболичким Сунцем, а планетаријум ће бити изграђен у размјеру 1:20 милијарди. До сада су урађени и позиционирани Меркур (промјера 49 цм), смјештен на „својој“ путањи у дворишту и Венера (промјера 12 цм), смјештена испред прочеља куће. У плану је да се чврсте планете, Земља и Марс, размјесте уз ограду куће према Дунаву, а остале планете дуж дунавског шеталишта у дужини од око 1,5 километар. Свака планета имаће интерактивну таблу с основним геофизичким подацима, распоредом планетаријума и Миланковићевим цитатима. Шетња кроз планетаријум трајаће око 40 минута.

Звјездано небо изнад Дунава снажно је фасцинирало Миланковића још као дјечака. У спомен на ту фасцинацију будућег астронома, Културни и научни центар је набавио неколико телескопа да би прије свих дјеца, али и остали посјетиоци могли да проматрају занимљива дешавања у космосу. С том сврхом, организовао је неколико пута посматрање звјезданог неба, а основана је и астрономска радионица с ученицима основношколског узраста. До сада је одржано четрдесетак астрономских радионица на којима су ученици стицали основна знања о космосу, израђивали предмете за посматрање и разумијевање космоса и обучавали се у раду с телескопима.

Централна манифестација коју организује КНЦ су Миланковићеви циклуси, који се одржавају сваке године крајем маја. До сада их је одржано тринаест. Манифестација има научни и културни карактер. На њој научници излажу новости у тумачењу Миланковићевог дјела, о промјени климе и будућности наше планете. Културни дио програма посвећен је новим књигама у издању Центра или његових сарадника; музички дио посвећен је музици коју је слушао Милутин Миланковић, а ликовни дио посвећен је изложби фотографија или слика у вези са радом Центра. На манифестацији се додјељује Златна медаља Миланковићевих циклуса, за изузетан допринос у тумачењу Миланковићевог дјела, и допринос раду Културног и научног центра. Досадашњи добитници су проф. др Александар Петровић, академик Зоран Кнежевић, најзначајнији свјетски тумач Миланковићевог дјела Белгијанац Андре Берже и академик Федор Месингер, један од најзначајнијих свјетских метеоролога.

КНЦ је у протеклих дванаест година организовао преко триста различитих научних, културних и друштвених садржаја. Кроз њега је прошло преко 30.000 посјетилаца и учесника програма. Организовано је неколико десетина

предавања о Миланковићу и областима којима се он бавио. Уприличена су четири међународна научна скупа посвећена Јакову Игњатовићу, Ђорђу Оџићу, Миланковићу као књижевнику и Милану Капанину, из којих су проистекли зборници радова. Одржано је пет међународних књижевних манифестација, неколико десетина књижевних вечери, семинара, радионица, предавања, два цјеловечерња концерта, једна позоришна представа и једна ликовна колонија.

Културни и научни центар је и издавач стручних и научних књига. Поред поменутих зборника, ту су и књиге „Смех у приповеткама Јакова Игњатовића“, „Лик странца у српском роману 19. века“ и „Улица Милутина Миланковића“ др Срђана Орсића, „Српска културна, спортска и занатлијска друштва у Осијеку“ др Зорана Мишковића, „Родна кућа Милутина Миланковића“ и „Први циклус“, илустрована монографија КНЦ-а Ђорђа Нешића. КНЦ је презентовао дјело Милутина Миланковића и у иностранству, у Бечу, Будимпешти, Бањалуци, у Вакајами у Јапану.

У наредном периоду, предстоји довршење изградње Миланковићевог планетаријума, уградња звјезданог неба с ефектима дубоког космоса у свемирској соби и поставка музејске расвјете, како би експонати били још ефектнији. У плану је да се изгради панорамски лифт и уреди поткровље Миланковићеве куће изградњом смјештајних капацитета, како би млади научници боравили у кући и интензивно се бавили дјелом Милутина Миланковића.

Литература:

1. Миланковић 1979: Милутин Миланковић, *Успомене, доживљаји и сазнања*, 1879 – 1909. Дјетињство и младост, САНУ, Београд, 1979. стр. 10.
2. Миланковић 2008: Милутин Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр.127-130.
3. Миланковић 2008: Милутин Миланковић, *Изабрана дела*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
4. Нешић 2019: Ђорђе Нешић, *Први циклус*, (Deseta godišnjica rada KNC „Milutin Milanković“), KNC, Dalj, 2019.
5. Петровић: Александар Петровић, *Циклуси и записи* (Opus solis Милутина Миланковића), САНУ, Београд, 2009, стр. 31
- 66 Стваралаштво Милутина Миланковића, зборник радова с Међународног симпозијума одржаног у Даљу 23. и 24. маја 2008. године; ур. Часлав Оџић, САНУ, Београд, 2009.

THE ACTIVITY OF THE CULTURAL AND SCIENTIFIC CENTER „MILUTIN MILANKOVIC“ IN DALJ

Djordje Nesic

Cultural and scientific center

„Milutin Milankovic“ Dalj, Croatia

kzrc.milankovic@gmail.com

Summary:

The paper talks about Milutin Milankovic, one of fifteen of the most significant scientists of all time whose works focused on planet Earth, and his mathematical theory of climate, known as the Milankovic cycles. Information is presented about the scientist's birth home, a protected cultural monument brought to the brink of collapse as well as struggles for its renewal and redecoration. The paper also points to a rich library along with a painting collection in the Milankovic household, most of which are located in a depot belonging to SANU, and a smaller portion in private collections and libraries. The founding of the Cultural and scientific center „Milutin Milankovic“ in Dalj, the envisioning of the permanent exhibition that focuses on Milankovic's work and the strategy of further development of the Center is described. The work of the Cultural and scientific center „Milutin Milankovic“ in Dalj and the work's educational character is depicted, where the education of the youth is achieved through using the permanent exhibition. A special mention is given to the importance of the following: the software Canon of Milutin Milankovic - a guide for beginners, the geomechanical models used for interpreting the Milankovic cycles, the Milankovic planetarium, the training of the youth through workshops that focus on astronomy and sky gazing using a telescope, as well as monitoring temporal changes using a small meteorological station.

Keywords: Milutin Milankovic, the Milankovic cycles, birth home, Cultural and scientific center, development strategy, education, geomechanical models, telescope, small meteorological station.

*Ана Станковић, шеф васпитне службе
Дипломирани социјални радник, специјалиста медијације
Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“*

УТИЦАЈ ПОРОДИЦЕ НА АСОЦИЈАЛНА ПОНАШАЊА МЛАДИХ

Апстракт: Породица, породично васпитање и уопште породична атмосфера значајан су фактор у развоју младе личности. Од тога какви су односи у породици, да ли су складни, испуњени међусобним поштовањем међу родитељима и њиховим уједначеним захтевима према деци, зависиће ефикасност васпитног утицаја породице на правилан развој младе особе. Породица има изузетно велики утицај на физички, интелектуални, морални развој детета, али и на друштвени развој у целини. Када су породични односи до те мере нарушени, највише су угрожени млади, који истовремено и највише осећају кризе које се могу манифестовати у разним облицима непожељног понашања. У раду се анализира утицај породичних односа на асоцијална понашања младих, која се веома често детектују у адолесцентном узрасту. Фокус рада се односи на одређење породице као основне ћелије сложеног друштвеног механизма, њене карактеристике и обележја, кроз типологизацију и најважније функције. Анализирају се и васпитни стилови родитеља, њихове предности и недостаци, на које се надовезује повезаност породичних односа и ризичних, асоцијалних образаца понашања адолесцената. Као закључак наглашава се важност и значај подржавајућег породичног окружења, блиских социјалних и емоционалних односа који су кључни за формирање здраве и свестране личности, добро интегрисане у друштвену заједницу.

Кључне речи: *породица, породични односи, васпитање, адолесценци, асоцијално понашање.*

УВОД

Породица је универзална друштвена институција и неразводјим пратилац људског друштва и човековог постојања. Као примарна друштвена група у којој се одвија процес васпитања и социјализације, породица је психосоцијални миље, који прелама друштвене вредности и ствара сопствене системе. Она је прототип сваке друштвене заједнице, јер се у њој успостављају трајне, емотивне, присне, свестране везе између чланова. Захваљујући својим бројним функцијама породица се сматра основном ћелијом сваког друштва. Породица има посредничку улогу у преношењу емоционално – мотивационих и когнитивних спознаја социјалне средине на младе.

Породични односи и породична атмосфера кључан су чинилац развоја

личности, који ће умногоме утицати на обрасце понашања сваког појединца. Односи унутар породице и поступци према деци, нарочито поступци родитеља, представљају чиниоце који у највећој мери утичу на обликовање личности одраслог човека и моделовање његовог понашања. Уколико су породични односи обојени хармонијом, складом између међусобног понашања родитеља и њихових захтева у васпитном процесу у погледу односа које истичу као пожељне, утолико ће васпитање бити успешније, и као резултат дати емоционално стабилне личности. У раскораку између међусобног понашања родитеља и модела који намећу деци, треба најчешће тражити изворе како емоционалне и психичке лабилности младих, тако и разних видова асоцијалног понашања, која се врло често детектују у адолесцентном узрасту. Односи у породици представљају модел за успостављање односа са другим људима. Емоционалну компоненту васпитног процеса, која је доминирајућа у породичном васпитању, не може нико надоместити ван саме породице.

Иако се породица стално трансформише и обликује, али и често говори да је у кризи, несумњиво је да је породица и њена улога у формирању и развоју сваког појединца примарног карактера. Искуства доживљена у породици остављају дубок траг у свакој личности и у многоме одређују пут у животу сваког појединца.

1. Дефинисање појма породице и њене карактеристике

Породица представља основну и најважнију друштвену групу у којој човек живи задовољавајући неке од својих најважнијих потреба и формира се као личност. С обзиром да обухвата различите стране људског живота, постоје различита одређења појма породице, од социолошких, филозофских, психолошких, васпитних, па све до правних и економских. Приликом дефинисања породице важно је истаћи и постојање еволутивних промена током историје цивилизације, кроз социокултуралне промене током миленијума и векова.

Прва научна изучавања породице забележена су у делима немачких и француских теоретичара XVIII века који породицу сматрају основном ћелијом друштвеног поретка. У најширем смислу речи породица је „нераздвајива целина особа повезаних браком или усвајањем“ или „рађање појединца који наслеђује један другог“. У ужем смислу термин породица означава „родбински повезане особе које живе под истим кровом“, или још уже, „оца, мајку и децу“ (Димитријевић, 2014: 239).

У педагошким уџбеницима наћи ћемо дефиницију по којој је породица „основни облик друштвене заједнице засноване на браку и крвном сродству њених чланова“ (Педагошки речник, 1967), што представља најчешће одређење породице као заједнице. Социолошке дисциплине посматрају породицу као основну јединицу друштва и одређују је као историјски променљиву друштвену групу која има своје особености у контексту културалних различитости. У том светлу социолози сматрају да породица као друштвена група има заједничку биолошку, економску и социјалну основу, важну улогу у друштву, у његовом

функционисању и одржавању. За француског социолога Емила Диркема породица представља једну од најважнијих друштвених институција, а породични обичаји и породичне норме су ослонац у проучавању исте. Ентони Гиденс дефинише породицу „као групу особа које су директно сроднички повезане, при чему одрасли чланови преузимају одговорност за бригу о деци“ (Гиденс 2005:187).

„Породица је основна друштвена група која зависи од историјског и друштвено-економског развитка окупља лица везана браком и њихово потомство, евентуално ужи или шири круг сродника који се удружују ради задовољења разноврсних биолошких, економских, социјалних, васпитних, емотивних и других потреба“ (Младеновић, 1995). Психологија посматра породицу првенствено као примарно окружење за појединца, у којој се развија и формира, и као један од најзначајнијих фактора који обликује и усмерава његов раст и развој током читавог животног циклуса. Породица је прва социјална група којој појединац припада, из које у једном тренутку излази да би оформио нову породицу. Маргарет Мид сматра да је породица институција у којој се кроз одговарајуће услове и васпитна усмеравања стварају и обликују појединци.

Према савременом схватању породица је заједница појединаца која има за циљ да омогући сваком њеном члану да пронађе место у друштву које му припада. Савремена тумачења породице стављају нагласак на психолошко присуство оба родитеља, психолошку димензију и узајамно деловање њених чланова.

Породица представља прву социјалну и емоционалну средину у којој се дете налази након рођења и у којој стиче своја прва искуства, узоре, формира ставове, развија своје потенцијале и интерперсоналне односе, који се разликују од свих осталих односа са члановима група којима ће у животу припадати. У породици дете добија информације о свету, учи о томе како да обради унутрашња и спољашња догађања и какав став да заузме према околностима и људима. Један је од кључних агенаса социјализације, чији је циљ да деца усвоје циљеве и вредности друштвене заједнице који ће их мотивисати за социјално прихватљиве облике понашања, кроз изграђивање социјалних вештина и компетенција. Као најзначајније универзалне карактеристике породице истичу се:

- То је заједница полова и деце која из те везе настају.
- То је примарна заједница у којој се развија личност детета.
- Породица као заједница обезбеђује емоционалну и интелектуалну повезаност својих чланова и подстиче њихов раст и развој.

У породици се одвијају изузетно разноврсни и комплексни биолошки и психолошки процеси, којима се обезбеђују виталне потребе и функције за појединца. Породица је спона између појединца и друштва, јер омогућава да се унутар исте преносе општеприхваћене моралне вредности и обрасци понашања, који доприносе успешној интеграцији сваког члана друштва.

2. Типологија породице

Постоје различити критеријуми типологије породица и сваки од њих наглашава одређени аспект појавности, структуре, функције или значења којима се одређује породица.

Прва историјски позната типологија породице везује се за Луиса Моргана, америчког антрополога и социјалног филозофа. Његова типологија представља саставни део Енгелсовог рада „Порекло породице, приватне својине и државе“, према којој се као историјски облици породице наводе: крвно – сродничка породица (подразумева групни брак између најближих сродника – браће и сестара), породица пуналау (заједнички брак више сестара са мушкарцима, који не морају нужно бити рођаци, односно браћа; могућа је и другачија варијација: брак неколико мушкараца који су браћа са женама, које могу, а не морају бити сестре једна другој); синдијазмичка породица - породица парова („клица“ моногамне породице, брачни пар чине појединци, који живе у заједничкој кући са другим паровима); патријархална и моногамна породица. Развојем индустријског друштва и цивилизације уопште, наведена подела је потиснута поделом породице на прединдустријску, индустријску и постиндустријску.

Када говоримо о **историјској генези породице** разликујемо:

- *Родовски тип породице*, који је обележио епоху тз. примитивних друштава. Породица је постојала у оквиру шире сродничке групе, брачна веза је била заснована на дужности, док је ауторитет почивао на старосном принципу.
- *Патријархални тип породице* био је типичан за древне цивилизације. Овај тип породице настао је појавом класног друштва и заснивао се на власти оца, као носиоца ауторитета. У оквиру патријархалне породице влада „строга хијерархија, заснована на полу и животном добу. У вођењу васпитног процеса доминира ауторитативни стил који се манифестује у примени репресивних мера, кажњавања деце и забрана“ (Ђорђевић, 1985).
- *Егалитарни тип породице* типичан за савремену цивилизацију. Карактеристично за овај тип породице је да се формирао под утицајем индустријализације, урбанизације и општег техничког прогреса. Ово је мала нуклеарна породица, у којој се односи међу члановима заснивају на равноправности, поштовању и дубоким осећајним везама. Важна одлика демократске породице је топла породична атмосфера са чврстим емоционалним везама између родитеља и деце.

Према **критеријуму структуре** (конфигурације) породице разликујемо:

- *Потпуне породице*, које су двородитељске, односно чине их супружници и деца.

- *Непотпуне породице*, које су једнородитељске, односно породице које чине један родитељ и дете (непотпуне породице настају из различитих разлога: рођење детета ван брака, одвајање или развода родитеља, смрт или нестанак једног од родитеља, миграције или дуготрајно одсуствовање члана породице из неког разлога).

Породице такође, можемо разликовати на основу **критеријума дистрибуције ауторитета**, и то као:

- *Патријархалне (ауторитативне) породице* у оквиру којих је ауторитет одређен приписаним статусом сродничке групе. Ако је то вишегенерацијска породица, о свим битним питањима одлучује најстарији мушкарац, а ако је то породица коју чине само родитељи и деца, доминантан је положај мужа, односно оца.
- *Егалитарне (демократске) породице* где се ауторитет стиче, где појединац сам ради на стицању свог ауторитета.

Ако као критеријум типологизације узмемо **величину породице** разликујемо:

- *Малу породицу* – двогенерацијска, која се састоји од родитеља и деце, која је самостална и изолована од остатка сродничког породичног круга.
- *Модификовану проширену породицу*, која је заправо двогенерацијска породица. Овај тип породице карактеришу веома чврсте и стабилне везе са сродницима који живе одвојено, као и стална комуникација са остатком сродничког круга.
- *Проширену породицу* за коју је карактеристично да осим родитеља и деце, у њој живи још неко од сродника – баба, деда, итд.
- *Велику породицу* која окупља велики број сродника из више генерација, тзв. породична задруга. Породична задруга третира се као облик породичне и имовнске заједнице базиране на крвном сродству, заједничком животу и заједничком имању.

Према срединским чиниоцима, типологије се могу одређивати према преовлађујућем начину или стилу живота породице. Ако узмемо у обзир преовлађујући живот породице, треба знати да друштвени положај породице у подели рада и начин стицања основних средстава за живот условљава породичне облике. У том контексту разликујемо радничку породицу, породицу средње класе, породице маргиналних пауперизованих група, и сл.

Односи у породици се веома често узимају као критеријум типологизације породица, али и истовремено као анализа истих. На основу критеријума односа у породици, говоримо о:

- *Функционалним породицама*, за које су типични хармонични, складни односи, прожети разумевањем, поверењем, сарадњом и солидарношћу.

Чланови породице су посвећени једни другима и фокусирани су једни на друге. Функционалне породице успевају да се сопственим снагама и капацитетима успешно суоче са проблемима на које наилазе чланови породице и породица у целини.

- *Дисфункционалним породицама*, које имају нарушене, дисхармоничне односе. У овим породицама нема довољно бриге за дете, родитељство често буде деструктивно, а породица нема капацитете да пронађе ефикасне начине за решавање проблема. Дисфункционалне породице су неуспешне у задовољавању потреба за сигурношћу, љубављу, припадањем, присутно је често и одсуство емпатије за чланове породице, комуникација се састоји из нејасних, индиректних или тзв. „дупло везаних порука“.

У нашој литератури најчешће је присутна подела на традиционалну (патријархално-аутократски односи) и савремену породицу (егалитарно-демократски односи). Ову поделу треба схватити као условну, јер породица са чистим типским карактеристикама не постоји. Осим напред наведених критеријума, у литератури се наводе и бројни други критеријуми који одређују типологизацију породице, попут: својинских односа, националне или етничке припадности, религијске припадности, типа насеља, односно средина у којој породица живи, социо-економских услова, специфичних особености.

3. Функције породице

Породица представља јединствен динамичан друштвени оквир у коме се одвијају бројни процеси и функције. Породица као најужа социјална средина задовољава потребе својих чланова, властите и друштвене циљеве. Функције породице су вишеструке, често су испреплетане и интегрално повезане. Рон Хамонд, социолог говори о „глобалним функцијама породице“, што указује да је породица упркос различитим друштвено-економским променама, и другим трендовима различитог интензитета, ипак задржала свој значај и незаменљиве функције. Неке функције породице појављују се као елементарне, без којих породице не би ни било, и које не би могла преузети, нити обављати, ни једна институција или заједница на начин како то обавља породица. Све класификације, генерално гледано, имају заједничке садржине и заједничку основу препознату у социјализацијској, репродуктивној, емотивној и економској функцији породице. У најважније функције породице убрајају се:

- функција социјализације деце;
- репродуктивна функција;
- економска функција;
- васпитна функција;
- функција породице у организацији слободног времена (забавно-рекреативна функција).

Социјализација, као основ постојања друштва, најзначајнија је функција породице у сваком друштву, независно од свих промена структуре породице током историје. Унутар породице одвија се примарна социјализација још од најранијег детињства. Дете у оквиру породице стиче основне вештине језика и комуникације, учи друштвене улоге, формира идентитет и усваја разноврсне обрасце понашања, који су у складу са родитељским стандардима. У породици се усвајају основни концепти живота и вредности, као што су љубав, поверење, уважавање, поштовање, поштење. Посматрајући родитеље, деца стварају слику друштва, те врло често преузимају ставове и вредности својих родитеља.

Парсонс примарну социјализацију везује за породицу јер „примарна социјализација захтева топлину, сигурност и узајамну подршку, што се не може остварити ни у једној другој институцији, осим у породици“ (Матић, 2003:57, према Парсонс, 1954). Примарна социјализација укључује два темељна процеса: интернализацију (усвајање) културе друштва и структурирање личности.

Репродуктивна функција породице огледа се у обнављању људске врсте, стварањем или усвајањем потомства. У овој функцији обједињене су потребе супружника – сексуалне и репродуктивне.

Економска функција породице састоји се у обезбеђивању економске стабилности и егзистенције својих чланова. У савременој породици дошло је до преображаја економске функције, с обзиром да нема средстава за производњу, што значи да породица зависи искључиво од плате и зараде ван исте. За разлику од патријархалне породице, која је била заједница произвођача, савремена породица је заједница потрошача, а њен идеал су стручно образовање и знање. Како би успела квалитетно да обавља остале функције, савремена породица мора својим радом осигурати егзистенцијалне потребе свих својих чланова. У савременој породици мушкарац није више искључиво онај који зарађује и издржава породицу, а жена само домаћица која брине о домаћинству и деци. Еманципацијом жена побољшан је не само њихов положај, већ приходи које жене зарађују обављајући посао ван куће, умногоме доприносе економској позицији породице. Приходи породице имају значајну улогу у њеној стабилности, тако да је тежња породице усмерена ка порасту животног стандарда.

Васпитна функција у савременој породици подељена је између породице и државе, мада је и даље несумњиво огроман значај и утицај породице у процесу васпитања деце. Васпитни процес који се остварује у породици посебан је и незаменљив, јер је „базиран на особеном емотивном односу који с дететом не могу изградити васпитачи који нису његови родитељи“ (Луковић, 2004:205). Многа емпиријска истраживања показују да породица у процесу васпитања има изузетан значај и да је њено дејство некада јаче него дејство других, целисходније организованих чинилаца васпитања.

Утврђено је да и најбоље организоване установе, попут васпитно-образовних установа, нису у стању да замене породицу и омогуће свестрани развој личности. Вредност породичног васпитања посебно се огледа у могућности разних видова комуникације унутар породице, која се остварује у посебној психолошкој и социо-емоционалној клими, која је обојена осећањем родитељске блискости

и љубави и љубави деце према родитељима, јер су родитељи и деца повезани дубоким емотивним везама.

Родитељи су први васпитачи сваког појединца, са могућношћу најснажнијег и најтрајнијег утицаја. Деца од родитеља усвајају и поглед на свет, начин живота, усклађују своје понашање по њиховим нормама. Васпитну функцију најпотпуније остварују добро интегрисане породице у којима су заступљени хармонични и демократски односи, позитивна емоционална атмосфера, уравнотежена пажња, захтеви и контрола деце, складно васпитно деловање родитеља. Породица је снажан васпитни чинилац само док нормално функционише, а када то престане, може доћи до озбиљних последица у погледу развоја личности.

Забавно – рекреативна улога породице остварује се посредством заједничких физичко-рекреативних, стваралачких и културних активности чланова породице, попут: излета, летовања, зимовања, шетњи, спортских активности, одлазака у позоришта, на концерте, изложбе, гледања емисија, и сл. Поред заједништва у демократским породицама уважавају се и интереси и потребе појединих чланова за одређене активности у слободном времену. Примена модерне науке, технике и технологије у свим сегментима наше цивилизације, омогућује скраћивање радног, а повећање слободног времена чланова савремене породице.

Осим наведених функција породице, у литератури се спомињу и следеће функције: заштитна функција која се односи на билошку или природну заштиту (заштита од повређивања и других опасности), здравствену заштиту (нега, лечење, исхрана), социјално-моралну заштиту, економску заштиту (издржавање деце, наслеђивање), правну заштиту (заступање); емотивна функција која се састоји у безрезервној љубави родитеља, подршци и прихваћености коју треба пружити деци.

4. Васпитни стил родитеља

Васпитни стил представља начин на који родитељ остварује васпитне циљеве, а базира се на релативно постојаном емоционалном односу родитеља и детета. Та лепеза родитељских поступака и општа емоционална атмосфера у којој дете одраста утичу на развој личности и формирање идентитета детета.

Под васпитним стилем родитеља у стручној литератури подразумевају се релативно доследни начини понашања родитеља, којима се успостављају односи са дететом. Мира Чудина-Обрадовић и Јосип Обрадовић дефинишу васпитни стил родитеља као „збир родитељских ставова према детету, као емоционалну климу унутар које се одвијају различити родитељски поступци“ (Чудина – Обрадовић и Обрадовић, 2003:55). „Васпитни стил подразумева процену родитеља којим васпитним поступцима ће на најбољи начин остварити своје васпитне циљеве, а да не наруше, пре свега, емоционални однос према детету, тј. поступак проистиче из базичног осећања прихватања и љубави, или одбацивања и условне љубави. Емоционални чинилац (љубав, мржња, нежност, хладноћа) сматра се најважнијом компонентом васпитног стила родитеља.“ (Piorkowska-Petrović, 1990, наведено према Тодоровић, 2005: 25).

Родитељско понашање, вредности, ставови утичу на васпитне стилове родитеља, чији облици зависе од нивоа изражености афективне димензије и димензије контроле. Одсуство било које наведене компоненте ремети начин функционисања на релацији дете – родитељ. Афективна димензија односи се на емоционални однос родитеља према детету и има два екстрема: топло и хладно васпитање, док димензија контроле показује дозвољену психичку и физичку слободу и самосталност детета. Сматра се да се васпитни стилови формирају веома рано и да се ради о процесу који је двосмеран: дете их усваја као модел родитељског понашања, док реакцију детета родитељ доживљава као (позитивно или негативно) поткрепљење за своје васпитне поступке. Васпитним поступцима родитељ развија дечије компетенције и обликује личност детета.

4.1. Типологија родитељских стилова васпитања

Интересовање за изучавање васпитних стилова родитеља појавило се тридесетих година XX века у САД, у радовима Е.С.Шефера, а нешто касније и у радовима Дајане Баумринд. Она је шездесетих година прошлог века идентификовала три основна типа односа родитељ – дете: ауторитарни, ауторитативни и пермисивни. До наведених типова васпитних стилова родитеља Баумриндова је дошла лонгитудалним истраживањима у САД, касније и у Европи, а чији је основни циљ био да расветле и објасне однос ауторитета родитеља и развоја оптималне компетентности код деце. Ова типологија васпитних стилова родитеља једна је од најпознатијих и најчешће коришћених у психолошким и педагошким истраживањима.

Постоје, такође, и друге типологије родитељских стилова васпитања, у зависности од критеријума класификације. Тако, Мекаби и Мартин, на основу критеријума комбинације, укрштања супротних димензија родитељског понашања (емоционална топлина и родитељско разумевање, родитељски захтеви и контрола), разликују четири стила родитељског васпитања: ауторитативан, ауторитаран, пермисиван, занемарујући. Матејевић, који као критеријум класификације узима укрштање две дихотомне димензије, прихватање (љубав, блискост, топла осећања) – одбијање (удаљеност, непријатељство, хладна осећања) и контрола - аутономија, разликује следеће стилове родитељског васпитања: ауторитаран (хладно-ограничавајући, топло-ограничавајући), либералан (хладно-попустљив, топло-попустљив) и демократски.

Психолог и терапеут трансакционе анализе Зоран Миливојевић, са сарадницима, обликовао је и презентовао шест стилова родитељског васпитања у оквиру *мерцедес - модела*, и то: оптималан, претерано социјализирајући, размажујући, презаштићујући, занемарујући, злостављајући. Према овом моделу родитељски стилови васпитања зависе од заступљености три димензије: похвале и казне, критике и казне, родитељски захтеви. Миливојевић је стилове приказао визуелно, у облику кружнице са три крака.

У литератури аутора са подручја нашег региона доминира дводимензионално посматрање васпитног стила, те се, у зависности од нивоа изражености

афективне димензије и димензије контроле, најчешће наводе четири васпитна стила: *ауторитаран, ауторитативан, пермисиван и индиферентан*.

4.2. Ауторитарни васпитни стил

Ауторитарни васпитни стил познат је и под називом хладно - ограничавајући, због комбинације емоционалне хладноће и чврсте контроле. Овај васпитни стил подразумева захтевно и рестриктивно понашање родитеља, којима су на првом месту дисциплина и конформирање са њиховим вредностима, а без много показивања љубави и тоpline. Дајан Баумринд на ауторитарни васпитни стил гледа као на поступања родитеља који имају висока очекивања и захтеве за своју децу.

Ауторитарни родитељи имају превише правила, или често немају иста јасно и прецизно дефинисана, при чему очекују да дете буде савршено и да никада не греши. У случајевима непоштовања правила или понашања које није у складу са очекивањима, ауторитарни родитељи неретко демонстрирају своју моћ над дететом. За ауторитарне родитеље је такође, карактеристично да су ригидни, хладни, гупе сваку иницијативу, неосетљиви су за мишљење деце, често без слуха за потребе детета за подршком. У оквиру наведеног васпитног стила, комуникација је једносмерна, родитељи од детета очекују слепо покорављење, безусловно поштовање ауторитета, веома ретко или чак никада не објашњавају разлоге зашто правила треба прихватити, а та иста правила су повезана с применом силе, казнама и принудом. Овакав стил васпитања заснива и гради се на негативним осећањима страха и отпора. Деца ауторитарних родитеља показују доста проблема у понашању, у смислу тежег прилагођавања различитим социјалним ситуацијама, неповерљива су, повучена, уплашена, имају лошу слику о себи, са честим испољавањем агресивних образаца понашања и недостатком спонтаности.

4.3. Ауторитативни васпитни стил

Ауторитативни васпитни стил или топло - ограничавајући, подразумева комбинацију емоционалне тоpline и чврсте контроле. Унутар овог васпитног стила родитељи постављају јасна правила понашања и захтеве са аргументовањем разлога примене одређеног васпитног поступка, уз истовремено узимање у обзир узраст детета. Таква контрола примењује се у топлој емоционалној атмосфери, поштују се потребе и права детета. Ауторитативни стил карактерише висока, али разумна контрола детета, постављање високих захтева зрелости, али исто тако и подстицање иницијативе, самосталности, креативности детета. Ауторитативни родитељи охрабрују размену мишљења, постављају разумна ограничења, дозвољавају одређени степен слободе у погледу могућности избора и доношења одлука.

Истраживања која су се бавила проблемом утицаја различитих стилова родитељског понашања на дечије понашање и развој, показала су да се

ауторитативни стил може повезати са најпожељнијим развојним исходима код деце. Ауторитативни стил се повезује са већим степеном самопоуздања, самопоштовања, независношћу, школским успехом и одговорним понашањем. Деца су обично радознала, креативна, пријатељски настројена према другима, те у складу са тим, развијају позитивна веровања о себи и о свом постигнућу. Очигледно је да породична средина у којој доминира ауторитативан родитељски стил, резултира сигурношћу и отвореном комуникацијом, неопходном за здрав, целовит и свестран развој детета.

4.4. Пермисивни васпитни стил

Пермисивни васпитни стил карактерише емоционална топлоина и слаба контрола. Назив овог стила потиче од енглеске речи *permission*, што у преводу значи *дозвола*. Пермисивни родитељи су топло – попустљиви, који се понашају нерестриктивно и који се управљају према дететовим жељама, хировима, импулсима. У оквиру овог васпитног стила нема постављања јасно и прецизно дефинисаних граница у васпитању, уз истовремено минимизирање било какве контроле над дететом. Пермисивни родитељи нуде љубав и топлину, али заузврат су крајње попустљиви, пред децу постављају изузетно мало захтева, те дете има потпуну слободу. Родитељи који практикују овакав стил васпитања верују да се инсистирањем на дисциплини дете излаже трауматизацији и да то лоше утиче на развој личности. Пермисиван стил обележава ниска контрола, праћенаиским захтевима уз опште прихватање детета, што према Баумриндовој за последицу има ниску социјалну одговорност и привидну независност детета (према Матејевић и Тодоровић, 2012). Резултати више истраживања показали су да адолесценти пермисивних родитеља често имају проблем са поштовањем граница и правила, те кршењем истих, а последица тога могу бити тешкоће успостављања самоконтроле, што се у будућности може одразити и на њихове интерперсоналне односе. Резултат пермисивног васпитања је „синдром размаженог детета“. Зоран Миливојевић (2009) сматра да деца, васпитавана на овај начин, не развијају способност управљања собом; немају способност регулације емоција; импулсивна су и насилна; немају развијене радне навике тако да не истрајавају у дугорочним задацима; на онемогућавање жеља реагују веома бунтовно, пркосно, некада са мржњом; немају развијену емпатију, тако да су склона антисоцијалним понашањима (Миливојевић, 2009).

4.5. Индиферентни васпитни стил

Индиферентан васпитни стил назива се још и равнодушни или хладно - попустљив стил. Овај васпитни стил родитељства дефинисали су Мекоби и Мартин, који индиферентне родитеље перципирају као родитеље за које је карактеристичан низак ниво захтева и бриге за децу. Поменути аутори (Maccoby & Martin, 1983, према Darling & Steinberg, 1993; Матејевић и Тодоровић, 2012), дошли су до закључака да су индиферентни родитељи, физички и емотивно

дистанцирани од своје деце, при чему показују веома низак ниво бриге и подршке за своју децу. Ови родитељи пружају веома мало пажње и потребне тоpline, незаинтересовани су да се баве дететом, закупањени су самим собом, комуникација на релацији родитељ - дете је на минималном нивоу. Не задовољавају се адекватне развојне потребе детета, те се деца осећају одбаченим и запостављеним. Индиферентни васпитни стил огледа се или у прениским захтевима према деци или у непостављању правила и контролом извршавања истих. Сматра се да управо овај васпитни стил често доводи до негативних развојних исхода код деце, с обзиром да не подстиче добар социјални развој детета. Деца чији родитељи практикују индиферентни стил родитељства често су социјално дистанцирана, непослушна, бунтовна, склона агресивним испадима, запостављању дужности, а у адолесцентном узрасту показују различите облике девијантног понашања. Дефицит родитељске љубави узрокује неразвијено осећање прихваћености, вољености, сигурности, као и ниско самопоуздање и самопоштовање.

5. Корелација породичних односа и антисоцијалних образаца понашања

Формирање свестране, целовите личности императив је одговорног родитељства. Овај процес је истовремено веома динамичан, али и не баш једноставан, јер носи са собом много задатака и проблема. На процес формирања личности, осим биолошких фактора, у великој мери утиче и низ социјалних фактора, међу којима се као најважнији истичу породица, школа, вршњаци, друштвени систем, средства масовних комуникација.

Породица, као примарна група, најзначајнији је чинилац формирања личности. Породично окружење, васпитни поступци родитеља, као и интеракције на релацији родитељ - дете, утичу на понашање детета, што се може посебно рефлектовати у адолесцентном узрасту, који сам по себи представља најосетљивији развојни период. Развитак детета и каснији облици понашања, мишљења, као и многобројни избори, зависе у огромној мери од односа родитељског пара према детету и опште породичне атмосфере.

За правилан развој личности изузетно је важна емоционална клима унутар породице, у којој дете, односно адолесцент, живи и одраста. Стабилна и кохерентна породична атмосфера, осећај сигурности, тоpline, припадности и емоционалног задовољства, могућност свеобухватног развоја личности сваког члана, показатељи су повољне емоционалне климе у оквиру породице. У породици са повољном емоционалном климом, сваки од њених чланова према осталима односи се са љубављу, поштовањем, поверењем, чланови породице брижни су једни према другима, процес комуникације је отворен, директан, границе су јасне, постоји респект за индивидуалне разлике и аутономију, као и здрав ниво блискости. Такође, као релевантни видови здравог функционисања породице важни су и адаптивност, односно флексибилност у односу на унутрашње и спољашње захтеве за променом и ефикасно превладавање стреса,

успешно решавање проблема и разрешавање конфликтних ситуација. Позитивни људски квалитети родитеља, и на њима базиран ауторитет, основа су сваког позитивног утицаја на друге чланове у породици (образовање родитеља, њихова информисаност, култура односа у породици; карактерне црте родитеља, итд.). Функционална породица унапређује квалитете и негује таленте, али и поседује способност да, промене у спољашњој средини, амортизује тако да члановима породице омогући заштиту и разумевање, и онда када спољашње околности прете да дестабилизују личност. Складни породични односи у оквиру породице као система, обезбеђују погодну атмосферу за позитивно обликовање детета као личности. Младој особи нико не може пружити потпуну физичку, социјалну и емоционалну заштиту као складна породица. Резултати многих истраживања показују да блиски породични односи имају веома снажну улогу у отклањању многих потешкоћа у развоју младе личности.

Бројни теоретичари указују на значај породичних односа, попут Џона Болбија, који заступа тезу да рани односи детета са одраслима у породици (родитељима, ужим члановима породице, старатељима), од првог дана живота, имају веома важну улогу у развоју детета и имају велики утицај на социјалне односе детета током целог живота (Bowlby, 1969, 1975). Теорија афективне привржености поменутог аутора утемељена је на веровању како најраније формирано односи између родитеља и деце имају изузетно велики утицај на њихов социјални развој током целог живота. Елен Кеј наводи да „најјачи конструктивни моменат у васпитању човека јесте одличан, миран поредак у дому, његов мир и лепота. Срдачност, рад, природност у дому развијају доброту, вољу за радом и једноставност код детета“ (Грнавац, Ђорђевић, 2013:123).

Колико је значајна улога породице говори и психолог Никола Рот који каже да: „деца из породица у којима постоји међусобно поверење, љубав и другарски односи и између родитеља самих и између родитеља и деце, вероватније је да ће бити одрасли људи са позитивним особинама, са осећањем независности, сигурности у себе, уравнотежени, са добрим социјалним контактима, него што ће то постати деца из породица у којима су чести сукоби и размирице, и у којима нема довољно љубави и бриге за дете“ (Димовски, 2013:110). Шведски криминолог Екерман сматра да посредством атмосфере која влада у породици родитељи исказују узајамну љубав и љубав према својој деци. На основу истраживања дошао је до закључка да лоши породични односи и међусобно неразумевање доводе до примене насиља и вршења противправних дела.

У породици, у условима породичног живота, и понашању родитеља, крију се објашњења за касније понашање детета у животу, за бројне његове психолошке проблеме и социјалне неспоразуме, конфликте и животне неуспехе. Нестабилна породична атмосфера, нарушени односи између чланова породице, породичне аномалије, веома често доводе до друштвено неприхватљивог понашања младих. Породица може имати негативан утицај на социјализацију личности, што је посебно изражено у тзв. „деградираним или дефицијентним породицама“, у којима су евидентне разне негативне друштвене појаве, попут, алкохолизма, наркоманије, насиља, лоших материјалних услова, породичних конфликта, и

у којима постоји веома низак ниво моралне савести њених чланова, мањак или недостатак позитивних склоности и навика. Поједини аутори праве разлику између дефицијентних породица у квантитативном смислу и дефицијентних породица у квалитативном смислу. Ове прве односе се на породице у којима недостаје један родитељ, услед трајне одсутности, нпр. развода или смрти, или привремене одсутности, нпр. због издржавања казне затвора, лечења, рада у иностранству, и слично. Дефицијентне породице, у квалитативном смислу, су породице у којима постоје оба родитеља, али их карактеришу разни асоцијални и девијантни обрасци понашања и континуирани конфликти. Овакве породице не могу остварити свој примарни задатак, васпитање деце, јер деца имају само негативне моделе идентификације, што код њих доводи до јављања негативних и непожељних друштвених склоности, личних особина, ставова, схватања, која их воде у асоцијална понашања. У овим породицама деца и њихове потребе се занемарују, нема емоционалне топлине, социјалне подршке, присутни су стални сукоби и размирице између родитеља. Услед таквих дешавања унутар породице таква деца често беже од куће, одају се скитњи, траже разумевање, прихватање, топлину у другим друштвеним групама, често деликвентним, или се понашају агресивно, испољавајући на тај начин свој бес, незадовољство због односа и ситуације у породици. Претерана строгост као и претерана попустљивост у васпитању, васпитна индиферентност, изостанак позитивне афективне везе између родитеља и младе особе, такође, могу условити поремећаје, који адолесцените воде у асоцијално или антисоцијално понашање.

Породице са разним ризичним понашањима карактеришу неадекватна и неискрена комуникација, недостатак заједништва, критике, омаловажавања, негативне поруке, што се одражава на личност адолесцента и утиче на његове односе које успоставља у оквиру шире социјалне мреже. Поремећени породични односи и социјално патолошке појаве у непосредној су вези са поремећајима у развоју детета, те су према резултатима бројних истраживања значајније од саме структуре породице и социјалног статуса. Породична средина у којој је евидентно одсуство родитељске љубави, блискости, проузрокује фрустрације, које су код младе особе извор незадовољства, па чак и непријатељства, што је одлучујуће за појаву антисоцијалних образаца понашања. Присуство било ког облика насиља и занемаривања у породици, у раном детињству, повезује се са повећаним ризиком агресије код деце и адолесцената, хостилности и других поремећаја у понашању. Рутер, Гилер и Хагел наводе резултате више истраживања, која говоре у прилог чињеници, да искуство злостављања од стране родитеља у детињству, повећава могућност деликвентног понашања. Одрастање у породици са негативном породичном атмосфером, у великој мери негативно утиче на социјализацију детета и његову могућност уклапања у друштво, односно усвајања оних норми понашања које се у датом друштву сматрају као позитивне и прихватљиве.

Закључак

Породица је најважнији чинилац у развоју и васпитању личности. Као примарна друштвена група, породица директно утиче на развој детета, његово васпитање, перцепцију животних околности и људских односа, утиче на његова поступања у будућности. Породични односи специфични су за сваку породицу и они у великој мери одређују обрасце понашања током живота. Односи у породици и односи родитеља према детету основа су свих будућних односа. Специфичности психофизичког стања, у којима се млади налазе због адолесцентног узраста, доприносе да буду подложнији негативним и непожељним обрасцима понашања, а посебно уколико долазе унутар саме породице. У савременим токовима породица се увелико мења и трпи притиске у многим сегментима, због чега трпе и млади, који осећају последице породичних проблема. Неповољни породични односи доводе до негативне и непотпуне социјализације. Корене антисоцијалног понашања младих налазимо у васпитању, нездравим и неадекватним односима са родитељима, поремећеним породичним односима, сталним сукобима, како између родитеља, тако и на релацији родитељи - адолесцент, различитим аномалијама у породици.

Из здраве породице произилазе здрави појединци који постају одговорни и активни чланови друштва. Подржавајућа породична атмосфера, емоционално и социјално блиски односи доприносе свестраном развоју и осећају задовољства, самопоуздања, поверења. Дом испуњен љубављу, топлином, разумевањем, подршком, међусобним поштовањем, доприноси осећају сигурности, отворености, а то је неопходан предуслов за формирање стабилне и целовите личности. Да би дете израсло у сигурну, задовољну и здраву особу од есенцијалне важности је да породично окружење пружа осећај сигурности, задовољства, радости. Млади који одрастају у уравнотеженој, складној породици, који су прихваћени, окружени пажњом и љубављу остварују позитивне развојне исходе, а самим тим су и успешнији у свим аспектима живота.

Литература:

1. Baumrind, D. (1968): *Effects of authoritarian parental control on child behavior*, *Child Development*;
2. Вилотијевић, Н. (2002): *Породична педагогија*, Београд, Учитељски факултет, Вршац: Виша васпитачка школа;
3. Гиденс, Е. (2005): *Социологија*, Београд, Центар за издавачку делатност;
4. Димитријевић, С. Д. (2014): *Породица као агенс социјализације у транзиционом друштву-социолошки аспект*, Зборник радова Филозофског факултета у Приштини;
5. Зуковић, С. (2012): *Породица као систем - функционалност и ресурси оснаживања*, Нови Сад, Педагошко друштво Војводине;
6. Т. Компировић, В. Минић, (2013): *Породица као агенс развоја социјалних компетенција ученика*, међународни тематски зборник, *Појединац-породица-*

- друштво у транзицији*, Филозофски факултет, Косовска Митровица, 336-357;
7. Луковић, И. (2004): *Односи и вредности у породичном васпитању деце-између традиционализма и модернизма*, Зборник Института за педагошка истраживања, 36 (1), 204-221;
8. Матејевић, М. (2007): *Вредносне оријентације и васпитни стил родитеља*, Зборник радова, Ниш, Институт за педагогију и андрагогију, Филозофски факултет;
9. М. Матејевић, Ј. Тодоровић, (2012): *Функционалност породичних односа и компетентно родитељство*, Нови Сад, Филозофски факултет;
10. Митић, М. (1997): *Породица и стрес*, Београд, Институт за психологију „Жарко Албуљ“;
11. Миливојевић, З. (2009): *Мала књига за велике родитеље*, Нови Сад, Психополис институт;
12. Младеновић, М. (1995): *Социологија породице*, Београд, Завет;
13. *Педагошки речник 2* (1967): Институт за педагошка истраживања, Београд, Завод за издавање уџбеника Републике Србије;
14. Ј. Обрадовић, М. Чудина – Обрадовић, (2003): *Потпора родитељству: изазови и могућности*, Ревија за социјалну политику, 10 (1), 45 – 68;
15. Рот, Н. (1994): *Основи социјалне психологије* (девето издање), Београд, Завод за уџбенике и наставна средства;
16. Н. Рот, С. Радоњић, (2009): *Психологија*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства;
17. Н. Трнавац, Ј. Ђорђевић, (2013): *Педагогија* (тринаесто издање), Београд, Научна КМД.

*Ана Станковић, шеф васпитне службе
Дипломирани социјални радник, специјалиста медијације
Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“*

КРИЗА ИДЕНТИТЕТА У АДОЛЕСЦЕНТНОМ УЗРАСТУ

Апстракт: Адоlescенција представља најосетљивији и најдинамичнији развојни период који је обележен бројним развојним задацима који се постављају пред адолесценте на њиховом путу ка свету одраслих. Ово животно раздобље изискује интегрисање биолошких, психолошких, и других промена кроз које адолесценти пролазе са једне, и очекивања и ограничења које даје социјална средина са друге стране. Током адолесценције долази до трансформације односа према себи, према родитељима, према другима, а млади стичу и нови доживљај себе, својих физичких, менталних и емоционалних способности. Као и свака развојна фаза, тако и адолесценција може имати одређене кризе, од чијих исхода и успешности превазилажења и разрешења зависи даљи развој личности. Рад приказује кризу идентитета, кроз теорију идентитета, са посебним освртом на адолесценцију, као период развојне кризе, која поред ризика у себи, носи и велики креативни потенцијал за даљи развој. У раду је приказана специфичност, карактеристике, фазе, најважнији развојни задаци адолесцентног периода, међу којима посебно место заузима формирање идентитета, који је највећи изазов са којима се млади суочавају.

Кључне речи: *адолесценција, промене, развојне фазе, идентитет, криза идентитета, млади.*

Увод

Одрастање представља веома комплексан процес целокупног раста, развоја и сазревања особе од рођења до зрелости. Свака развојна фаза носи са собом низ специфичности, изазова и искушења, са којима породица као систем, мора наћи начин да успешно изађе на крај, и да и даље пружа подршку за што је могуће безболнији раст и развој својих чланова. Раздобље криза и стресова најизраженије је у адолесценцији, која се сматра периодом најинтензивнијих промена са којима се адолесцент сусреће. Спектар тих промена је велики и креће се преко промена на физичком и психолошком плану, до бројних промена у сфери мишљења, емоција и односа са другима. У овом периоду адолесцент више није дете, али није још ни одрасла особа, незрелост детињства је превазиђена, а изазови и могућности одраслог доба још нису остварени. Управо период адолесценције одликује највећа развојна криза — потрага за идентитетом, када млада особа заправо трага за одговорима шта жели од живота, где и како себе види, каква не би волела да буде. Уласком у адолесценцију статичка равнотежа у породици

више није могућа, а за успостављање динамичке равнотеже потребно је доста толерантности, разумевања и прилагодљивости како од стране родитеља тако и од стране младе особе. У том смислу неопходно је нагласити важност разумевања развојних специфичности које обликују мишљење, емоције и понашање адолесцената. Иако у овом узрасту вршњачка група постаје референтна, стабилна и кохерентна, породична атмосфера је пресудна за правилан развој личности, с обзиром да га она подстиче и дозвољава му испробавање и селекционисање улоге које уграђује у свој идентитет. Адолесценција као један од кризних периода развоја у животу сваког појединца, истовремено представља ризик, и шансу за напредак и даљи развој на сложеном путу ка одраслости.

Адолесценција – карактеристике и развојни задаци

Адолесценција подразумева прелазни период између детињства и раног зрелог доба, у коме се млада особа налази на прагу значајних промена, које ће је полако увести у свет одраслих. Термин адолесценција потиче од латинске речи *adolescere*, што у преводу значи *расти, сазревати*. Стручни назив адолесценција, у значењу у којем се овај термин употребљава у савременим теоријским објашњењима, први је употребио амерички психолог Стенли Хол. Поменути аутор под појмом адолесценција, коју још назива и период „буре и олује“, подразумева бурне телесне, психолошке и емоционалне промене које наступају око 14 године. Зачетник психоаналитичке теорије Сигмунд Фројд, адолесценцију је објаснио као једну од фаза психосексуалног развоја личности која траје од дванаесте до осамнаесте године живота. Психолошка дефиниција адолесценције истиче значај интеракције генетског материјала и фактора средине. У оквиру развојне психологије адолесценција се третира као раздобље, када осим развоја примарних и секундарних карактеристика, почињу да се развијају и когнитивне способности, попут способности апстрактног мишљења, размишљања о будућности и могућем. Социолошка литература адолесценцију дефинише као период социјализације, обележен преношењем знања и искуства родитеља и других чланова друштва на младу особу. Жан Жак Русо је адолесценцију описао као „хучање таласа које претходи бури“ (Русо 1950:172). Емоционална нестабилност, према Русоу, у периоду адолесценције достиже свој врхунац, што узрокује бројне конфликти између адолесцената и особа из њиховог окружења. Светска здравствена организација адолесценцију види као једну од критичних прелазних животних фаза, која се одликује огромном брзином у расту и променама, од којих су интензивније само оне које се дешавају у детињству. Адолесценција се често назива и периодом „младалаштва или младости“ (Вујакија, 1997), јер се односи на виталну фазу биолошког и психичког раста, у току које се постепено превазилазе карактеристике појединца у вези са детињством, али се још увек не постиже зрелост одраслих особа. Илишин адолесцентни период одређује „као доба обележено наизменичним конформизмом и екстремизмом у понашању, те манифестацији верности и побуне, јер управо у том животном раздобљу човек најинтензивније реагује на различите утицаје из околине. Стога

је доба адолесценције изразито обележено и потребом за идентификацијом, тј. трагањем за људима који могу послужити као узор“ (Ђурановић, 2014:119).

Пубертет и адолесценција су периоди великих турбуленција, преосетљивости, несигурности, емоционалне нестабилности. Промене које прате раздобље адолесценције су вишеструке и обухватају све аспекте развоја и различите нивое психосоцијалног функционисања, односно промене које се дешавају на физичком, когнитивном, емоционалном, социјалном нивоу и понашању. Физичке промене које се догађају у адолесцентном узрасту су врло бурне, условљене полним хормонима, праћене почетном сексуалношћу. На когнитивном нивоу дешавају се преображаји конкретног у апстрактно мишљење, адолесцент постаје способнији да размишља хипотетички, развија се процес мишљења – метакогниција. Многобројне емоционалне трансформације односе се на измењен начин доживљаја себе, односа са другима, као и јављања изненадних и брзих осцилација у доживљавању и испољавању емоција. Социјално функционисање у адолесцентном узрасту огледа се у значајним променама у свим областима социјалног живота: у породици, у контакту са вршњацима, школом. Мења се квалитет односа са родитељима, а све већи значај придаје се вршњацима и вршњачким групама којима млади желе да припадају. Уколико су те групе просоцијалне, млади развијају и добијају простор да исказују своје способности.

Адолесценти се суочавају са низом комплексних задатака, кључних за успешан и правилан развој, међу којима се посебно истичу: адаптирање на новонастале телесне промене, прилагођавање захтевима средине, прихватање друштвених норми и правила понашања, развијање интелектуалних вештина и постизање интелектуалне зрелости, обликовање нових социјалних односа са вршњацима, унапређивање вештина комуницирања и постизање социјално одговорног понашања, одређивање односа према раду и будућем позиву, обликовање вредносних усмерења, борба за самосталност и аутономију у односу на родитеље и остале одрасле особе у окружењу. Постоје и одређени развојни задаци адолесцената у чијем испуњавању им могу помоћи родитељи (Нешић и Радомировић, 2000). Неки од тих задатака су: успостављање ефикасних социјалних односа, стварање властитог погледа на свет, стварање слике о себи и властитим циљевима, итд. (Ђурчић, 1997). Осим видљивих и интензивних телесних промена, код адолесцената долази и до промена дотадашњег погледа на свет, промена у односима са родитељима, које млада особа посматра кроз критичку призму, често се конфронтирајући са њима. Адолесценција има изузетно велику улогу у развоју сваког појединца, јер помаже младој особи у откривању самог себе и других, откривању стварности, ширењу видика, интересовања, развијању потенцијала и способности до оптималних граница. Неуспешно овладавање развојним задацима често доводи до неприлагођеног понашања у друштву, а на личном плану појединца долази до субјективног незадовољства.

Фазе у процесу адолесценције

Адолесценција као развојна фаза одређена је комплексним сплетом биолошких, психолошких и социо-културних чиниоца. Почетак адолесценције одређен је биолошким променама, почев од првих знакова пубертета, између 10. и 12. године живота, а крај уласком у почетак одрасле доби, око 20. године. Иначе, крај адолесценције је теже одредити јер представља скуп више психолошких и социолошких фактора, те се у том смислу сматра да се адолесценција завршава постизањем социјалне, емоционалне и интелектуалне зрелости. Током процеса адолесценције разликују се три фазе: рана, средња и касна адолесценција. Ове фазе односе се на старосне разлике у биолошком, социјалном и когнитивном понашању адолесцената.

Рана адолесценција обухвата период од 10. до 14. године и односи се на почетак пубертета. У раној адолесценцији догађају се брзе телесне промене, на које је адолесцент веома осетљив, те често почиње да испољава забринутост за своје тело. Током овог периода сексуална заинтересованост је изражена кроз приврженост удаљеним и пожељним фигурама, попут младалачких идола. Карактеристично је да се током ове фазе вршњаци перципирају као изузетно значајне особе за адолесцента, па самим тим је и оправдана потреба за уклапањем у вршњачку групу. Приметна је и тежња да се што више излази са пријатељима, а пријатељство постаје блискије кроз размену истих идеја, мишљења, ставова, активности. Кроз припадање вршњачкој групи младе особе испуњавају своју потребу за припадањем. Вршњачка група има важну развојну улогу, унутар вршњачке групе адолесцент стиче вештине које су темељ пријатељства и интимних односа у одраслом добу и обликује свој идентитет. Односи са родитељима пролазе кроз процес трансформације јер долази до неслагања, заузимања опречних ставова, како би се тестирале родитељске вредности. Рану адолесценцију карактеришу и промене у когнитивним капацитетима, развој мишљења, који обухвата памћење, решавање проблема и доношење одлука.

Средња адолесценција везује се приближно за период од 14. до 18. године живота, и често се назива правом адолесценцијом. У овој фази адолесценти су окупирани физичким изгледом, експериментишу са истим, а све у циљу успостављања задовољније и реалистичније представе тела. Сексуалност је веома изражена и огледа се у интензивнијем занимању за сексуалне карактеристике другог пола. Током средње адолесценције изражене су потребе за већом сепарацијом од родитеља, независношћу, јавља се отпор према ауторитету, сукоби на релацији родитељи – адолесцент су веома чести. Понашање адолесцената креће се од настојања да самостално доносе одлуке до одбијања и избегавања преузимања одговорности. Вршњачка група постаје „центар света“, а притисак вршњака удружен са жељом за прихватањем, радозналост, често доводи до експериментисања са алкохолом, психоактивним супстанцама, неретко и до неприхватљивих образаца понашања. Такође, карактеристично за ову фазу

адолесценције је да се повећава и унапређује способност контроле импулса, односно решавања конфликта, као и интензивније и реалније размишљање о будућности.

Касна адолесценција односи се на период од 18. до 21-22. године живота, када је психолошки развој готово завршен. У овој фази долази до консолидације идентитета, емоционална стабилност је већ постигнута, развија се јасан сексуални идентитет, развијају се капацитети за нежну и романтичну љубав. Развој професионалног идентитета, који започиње средином адолесцентског раздобља, у касној адолесценцији достиже свој врхунац, а огледа се у одабиру будућег занимања, па се размишљање постепено помера са краткорочног фокуса према дугорочнијем размишљању. Млади се баве питањем коју професију ће одабрати за свој будући живот, па је многим од њих изразито важна подршка блиских особа, посебно родитеља. Вршњачка група за разлику од претходних фаза адолесценције, у овој фази постепено губи на значају, постаје мање важна, и адолесцент је замењује са неколицином добрих пријатеља. У касној адолесценцији принцип стварности постаје наглашенији у односу над принципом задовољства.

Идентитет у адолесценцији – формирање, криза идентитета

Идентитет је за личност један од најзначајнијих чинилаца. Према етимолошким истраживањима појам „идентитет“ потиче од латинске речи *identitas* што значи *истоветност*. У складу са тим, идентитет се може дефинисати као индивидуална карактеристика, односно одређена особина по којој се особе разликују и препознају. Појам идентитет, у психолошком смислу, представља доживљај континуитета и истоветности сопственог *ја* у дужем временском интервалу, неvezано за промене које су последице различитих околности у разним животним периодима. Идентитет садржи две компоненте: веровање о себи, које обухвата карактеристике, циљеве, улоге, интересовања, вредности, уверења, и та компонента се назива селф – концепт, док је друга компонента идентитета самопоштовање, односно пита неко осећа о свом селф – концепту. Cencini – Manenti виде идентитет као „обједињујуће начело свих функција и процеса личности: он је средишња покретачка сила која делује тако да учвршћује и обједињује особу и одржава њену целовитост“ (Cencini-Manenti, 1985:113). Појам идентитета у психологији увео је и детаљно разрадио америчко-дански психоаналитичар Ерик Ериксон, који је при том изградио врло утицајну теорију развоја идентитета. Према Ериксону развој личности, односно идентитета, не завршава се детињством или адолесценцијом, већ траје читав живот. Сматрао је да у сваком стадијуму развоја постоји карактеристичан однос између личности и његове социо -културне средине, што често доводи до психосоцијалне кризе, од чијег начина разрешења зависи даљи развој исте. Како би се развио у зrelu и здраву личност, појединац мора проћи и кроз позитивне и кроз негативне аспекте развојних фаза, да би на крају сваке фазе однос позитивног и негативног

био у корист позитивног. Стадијуме развоја идентитета Ериксон је приказао кроз **осам ступњева психосоцијалног развоја личности**:

1. Фаза стицања поверења (наспрот неповерењу) траје током прве године живота. Кључни задатак ове развојне фазе је изграђивање основног поверења, које се формира кроз топао прихватајући однос са мајком, а које је заправо основ самоприхватања и љубави према другима. Уколико је однос са мајком неподстицајан и неодговарајући изграђује се основно неповерење, које трасира даљи пут ка идентитету.

2. Фаза стицања аутономије (наспрот стида и сумњи) – карактеристична је током друге године живота детета. У овој фази, када долази до дететовог моторног развоја, родитељи подстичу активности детета, али и аутономију у понашању, док са друге стране уводе ограничења и забране. Круцијални задатак ове фазе је самоконтрола, стицање самопоуздања, осећања моћи и поноса. Лоша прилагођеност на овом ступњу развоја може резултирати импулсивношћу (претерана аутономија) или компулсивношћу (изражен стид, сумња у себе).

3. Фаза стицања иницијативе (наспрам кривице) обухвата предшколски узраст. У овом периоду развоја, дете постаје способно да мења реалност кроз машту и игру. Основни задатак је изграђивање иницијативе која ће током каснијег живота бити основа за аспирацију ка постигнућу. Наспратно иницијативе, може се догодити да се појаве осећања попут стида, отпора према свему што је неистражено, непознато, кривице, која може бити пратеће осећање приликом сваког покушаја трагања за решењима и алтернативама која се не уклапају у уобичајене оквире.

4. Фаза усвајања одговорности, компетенција (наспрот инфериорности) односи се на дете школског узраста. У овој развојној фази дете препознаје своје снаге и слабости, учи се дељењу дужности, дисциплини, а учење и школско постигнуће постају изузетно значајан фактор за формирање идентитета. Такође, у овом периоду осим родитеља, веома је важна и фигура учитеља који би требао детету бити модел идентификације, уз истовремено подстицање доживљаја компетенције детета, а у циљу спречавања негативног разрешавања кризе, која може водити у инфериорност и доживљај некомпетентности.

5. Фаза формирања идентитета (наспрам конфузији идентитета) подразумева период транзиције у којем појединац више није ни дете, али ни одрасла особа. У овом развојном периоду преламају се сви проблеми и сва неадекватна решења из ранијих развојних фаза. Основна питања за чијим одговорима адолесцент трага су: „Ко сам ја?“, „Шта бих желео да postanем?“. Ериксон успостављање кохерентног осећаја идентитета сматра основним и најважнијим задатком адолесценције и позитивним разрешењем кризе у овом периоду. Услед трагања за идентитетом често се може догодити да понашање адолесцента буде променљиво, недоследно, склоно експериментисању и екстремима.

6. Фаза интимности (наспратно изолацији) обухвата животни период на крају адолесцентног узраста. Успостављање блискости и интимности са другим особама, императив је ове фазе. Неуспех у формирању стабилних и блиских односа са другим људима може проузроковати развој осећања усамљености, празнине, страх од интимности.

7. Фаза стварања или репродукције (наспратно застоју) обухвата средње одрасло доба. Развојни задаци овог периода усмерени су ка управљању домаћинством, браку, каријери, породици, подизању и васпитању деце. Уколико наведени развојни задаци нису остварени може доћи до усамљености, отуђења, осећања незадовољства, исфрустрираности.

8. Фаза интеграције (наспратно очајању) односи се на старост и скуп је свих дотадашњих животних искустава. Основни задатак овог стадијума је суочавање са процесом старења, као и налажење нових хобија, активности, у складу са интересовањима и афинитетима појединца, имајући у виду чињеницу да је професионална каријера завршена. Ако је појединац у свом животу достигао смисао, интегритет и ред, он постиже унутрашње јединство личности, односно осећај целовитости. Уколико тај исти појединац није открио смисао живота, интегритет, постоји опасност да се појаве и разбуктају осећања незадовољства животом, промашености, страха, очајања, депресије.

Идентитет се изграђује током читавог живота, али постоје раздобља у којима је то посебно наглашено, те је адолесценција у том контексту време када се идентитет обликује на пресудан начин. Најважнији задатак током одрастања управо је дефинисање идентитета, односно себе према особинама које ће се показивати у различитим улогама (школској, партнерској, у односу према родитељима). Процес формирања идентитета укључује евалуацију особина, ставова, мотива, убеђења, система вредности, стила понашања, ранијих, али и садашњих узора, жеља, усмерења. Идентитет обухвата и когнитивне и афективне компоненте од којих су кључни чиниоци саморазумевање и самопоштовање. Током периода адолесценције, формирање идентитета односи се на интеграцију различитих идентификација из дотадашњег живота, од идентификације са оба родитеља до идентификације са другим значајним особама у животу, са новим социјалним улогама. О процесу формирања идентитета говори се када млада особа себе почиње да доживљава као личност, која се разликује од других по одређеним карактеристикама, особинама и када почиње да постаје свесна својих мисли и емоција. Као важне претпоставке формирања идентитета наводе се: персонализација, јединственост, континуитет, границе – ја – други. Процес формирања идентитета је кључно постигнуће адолесценције, млада особа постаје индивидуа, независна, аутономна одрасла особа. За адолесцента је веома важно да достигне ниво свести о самом себи (ко сам, које су моје вредности, шта желим да будем), које ће му омогућити успостављање односа са другима, а да истовремено не буде изложен опасности губитка самог себе због притиска

околине. У формирању слике о себи или идентитета учествују промене које се односе на телесни развој, те у складу са тим, промене телесног изгледа и доживљаја себе, интелектуални раст, развијање личне идеологије и животне филозофије, прихватање сопствене прошлости, развој и пораст емоционалне независности, приближавање тренутка доношења кључних одлука, успостављање усклађеног система вредности, промене улога, које се током адолесцентног узраста догађају. Све то доводи до извесне вулнерабилности младе особе као и могућности испољавања сметњи у погледу доживљаја самог себе, што се означава као криза идентитета.

Криза идентитета представља сложен психо-био-социјални развојни феномен, који се најчешће јавља у касној адолесценцији, и од којег зависи квалитет живота будуће одрасле особе. Према Ерискону, криза идентитета је време интензивне анализе и истраживања различитих начина на који млада особа себе посматра, и бори се да у низу различитих захтева према себи, одигра своју праву улогу. Такође, сматра да, проблеми у развоју идентитета код адолесцената могу да се јаве уколико адолесцент није успешно разрешио претходну развојну фазу, коју је карактерисала одређена психосоцијална криза или уколико средина поставља одређене препреке које су несавладиве или тешко савладиве за адолесцента. Криза идентитета настаје, млада особа у процесу формирања истог показује несналажљивост, неспособност у интегрисању разноврсних идентификација до степена који је неопходан да би личност сазрела у психолошком и социјалном погледу. Ова криза је заправо процес осмишљавања себе и света око себе. Приликом преиспитивања својих улога и циљева у реалној практичној ситуацији, адолесцент се суочава са проблемима идентитета и идентификације. Траже се, и тешко налазе одговори на питања „ко сам ја, шта могу и шта смем, какав би требало да postanем?“ Криза идентитета манифестује се на различите начине који обухватају различите варијације осећања напуштености, усамљености, инфериорности, неповерења, безнађа, стидљивости, осећања кривице, збуњености, анксиозност, агресију, социјално повлачење, манипулативност, промене у расположењу, социјалне поступке, све до психотичног начина реаговања. Млади који се налазе у кризи идентитета не могу да се дефинитивно одлуче о многим значајним стварима из свакодневног живота: о својој улози у друштву и животу уопште, о прихваћеним друштвеним вредностима, избору животног позива, о интерперсоналним односима, сексуалним објектима, и сл.

У могуће манифестације кризе идентитета убрајају се:

- Дифузија идентитета;
- Негативни идентитет;
- Лажни селф.

Дифузија идентитета је криза селфа за коју је карактеристична значајна нестабилност и непредвидивост понашања, али и велике тешкоће у учењу и понашању. Адолесценти код којих је присутна дифузија идентитета су

веома често дезорганизовани, повучени, не мисле на будућност, доживљавају унутрашњу празнину и изолацију, имају мањак самопоштовања, аутономије, нису у стању да успостављају социјалне односе са околином.

Код *негативног идентитета* адолесцент испољава непријатељство, неповерење и презир према улогама које му се нуде у породици или широј социјалној средини, па неретко бира идентитет који се базира на идентификацијама које су током развоја представљане као најмање погодне, најопасније. Из тог разлога често млада особа оде у потпуно другу крајност, па бира улоге деликвента, конзумента наркотика, а самим тим улази у маргинализоване друштвене групе.

Лажни селф често се може појавити као манифестација кризе идентитета. Прави селф заштићује све оно што је животно код појединца, његов животни потенцијал и животну креативност. Адолесценти се често штите лажним селфом како би прикрили осећаје анксиозности и усамљености. Ова врста кризе представља дубљу патологију која се може у неповољним околностима развити у поремећај личности.

Формирање личног идентитета у смислу социјалног сазревања, стабилног повезивања нагона са понудама социјалних улога и представа културних вредности, један је од најтежих задатака адолесценције. Уколико се криза формирања идентитета у адолесцентном узрасту позитивно разреши, особа из ње излази као самостална, самосвесна, јединствена личност са стабилним личним идентитетом што је најважнији развојни задатак у смислу успешног развоја личности.

Постизање идентитета наспрам кризи идентитета могуће је ако се остваре неке важне претпоставке формирања идентитета (Лацковић, Гргин, 2006):

- Млада особа себе доживљава као исту особу у различито време и различитим ситуацијама;
- Други појединци младу особу опајају као исту особу у различито време и различите ситуације;
- Постоји склад како особа себе перципира и како је други перципирају;
- Прихватање властите сексуалне оријентације;
- Млада особа је успешно изашла на крај са кризама из претходних фаза;
- Идентификација са идолима више није прејака;
- Околина омогућава изражавање ега – идентитета, а не спутавање.

За развој стабилног идентитета веома је важно осамостаљивање у односу на примарну породицу, али и развој и учвршћивање сексуалног идентитета, затим развој система вредности и успешан избор животних циљева младе особе (Erikson, 1994). Идентитет је важан за сваког појединца јер одређује стабилност читаве личности. Превладавање идентитета код адолесцента догађа се када адолесцент успешно превазиђе специфичне тешкоће свог узраста, посебно проблем нарцисоидности, еманципације, учинка у школи, укључивања у групу вршњака. Да би адолесцент успешно савладао и решио све комплексне проблеме који карактеришу адолесцентно раздобље, изузетно је значајан позитиван и

охрабрујући приступ и понашање окружења, искрено пријатељство, здрав однос са вршњацима, а првенствено са родитељима. Успешно превазлажење кризе идентитета огледа се у самоприхватању, планирању будућности, способности покретања иницијатива у свим подручјима, потпуно јасном полном идентитету, реализму и одговорности у извршавању властитих обавеза, способности емотивног везивања и за друге људе, храбрости и конструктивности у суочавању са животним тешкоћама, здравим односима на друштвеном плану.

Закључак

Адолесцентни узраст, који је кључан период за развој сваког појединца, обележен је низом великих и бурних промена, проблемима, конфликтима, чији исходи неретко могу бити неизвесни. Може се слободно рећи да ни у једном животном периоду није тако тешко одредити границу између нормалних и патолошких појава као у овој развојној фази.

Криза идентитета често се јавља као одговор на бројне промене са којима се адолесцент суочава, јер је време адолесценције време формирања идентитета. Изграђивање стабилног и кохерентног идентитета је највећи изазов који се поставља пред адолесцента, који у овом периоду постаје свестан себе и свога живота о којем почиње интензивно размишљати, питати се и тражити се. Све развојне кризе, укључујући и кризу идентитета не само да су неминовне, већ су и неопходне за развој и разумевање сваке личности. Имајући у виду напред наведено, адолесценција се може посматрати као криза које је неминовна у развоју здраве личности. Такође, адолесценцију треба схватити и као снажну потребу за открићем самог себе, као жудњу за независношћу и самосталношћу, чежњу адолесцената да буду прихваћени и схваћени и као тежњу ка промени која је пут за улазак у свет одраслих.

Литература:

1. Брковић, А. (2011): *Развојна психологија*, Чачак, Регионални центар за професионални развој запослених у образовању;
2. Влајковић, Ј. (2005): *Животне кризе-Превенција и превазилажење*, (треће, измењено и допуњено издање), Београд, ИП „Жарко Албуљ“;
3. Вујаклија, М. (1997): *Лексикон страних речи и израза*, Београд, Просвета;
4. Вуков-Голднер, М. (1988): *Породица у кризи*, Београд- Загреб, Медицинска књига;
5. Ђурановић, М. (2014): *Ризично социјално понашање адолесцената у контексту вршњака*, Школски вјесник, 63, 1-2, 119-132;
6. Ђурчић, В. (1997): *Преображај адолесценције у Адолесценција - револуција и еволуција у развоју*, гл. и одг. уредник Војислав Ђурчић 21-31, Београд, КБЦ „Др Драгиша Мишовић“;
7. Ериксон, Е. (2008): *Идентитет и животни циклус*, Београд, Завод за уџбенике;

8. A. Cencini – Manenti A. (1985): *Psicologia e formazione, Struttura e dinamismi*, Bologna, EDB;
9. Лацковић – Гргин, К. (2005): *Психологија адолесценције*, Јастребарско, Наклада Слап;
10. М. Младеновић, (1995): *Социологија породице*, Београд, Завет;
11. Б. Нешић, Г. Радомировић, (2000): *Основе развојне психологије*, Јагодина, Учитељски факултет;
12. Н. Рот, С. Радоњић, (2009): *Психологија*, Београд, Завод за уџбенике.

*Ана Станковић, шеф васпитне службе
Дипломирани социјални радник, специјалиста медијације
Слађана Пријић Сладић, васпитач
Дипломирани филолог
Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“*

СПЕЦИФИЧНОСТИ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА

Апстракт: Насиље међу децом и младима је комплексан проблем, који постаје све израженији у савременом свету. Друштвена дезоријентација, криза породице, губитак контроле фактора социјализације, само су неки од узрочника који погодују настанку разних видова социјално неприлагођеног понашања, између осталог, и вршњачког насиља. Рад се бави анализом феномена вршњачког насиља - феноменологијом етиологијом, последицама, са посебним освртом на профил жртве и насилника, препознавањем изложености насиљу. Важан сегмент рада посвећен је превенцији, као кључном фактору за сузбијање свих видова насиља и превазилажењу последица које насиље узрокује.

Кључне речи: вршњачко насиље, млади, насилник, жртва, превенција, агресивност.

Увод

Последњих година насиље међу децом и младима све више је предмет интересовања шире јавности, као и свих оних који се баве овом проблематиком. Агресивни обрасци понашања присутни су код све већег броја деце и младих, што узрокује озбиљне и далекосежне последице у свим сегментима живота. Неспорно је да насиље међу децом и младима добија на интензитету, видљивости, разноврсности, при чему посебно забрињава чињеница да се манифестују све комплекснији и тежи облици насилног понашања. Проучавање феномена вршњачког насиља је веома значајно због тога што је агресивност у раном периоду развоја основа за агресивност у одраслом добу, али и зато што развој личности умногоме зависи од експресије и инхибиције агресивног понашања. С обзиром да насиље уопште, а посебно вршњачко, представља све озбиљнији друштвени проблем, неопходан је целовит и темељан приступ у решавању и превенцији овог проблема. Ефикасна превенција вршњачког насиља или чак минимизовање овог проблема, изискује осмишљавање системске стратегије, уз истовремено спровођење адекватних програма превенције у оквиру васпитно-образовних установа, са акцентом на међусобно прихватање и уважавање, толеранцију и конструктивну комуникацију.

1. Насиље – појмовно одређење, феноменологија, карактеристике

Као појава која је у савременом друштву веома присутна, насиље се тумачи на различите начине, с обзиром да не постоји једна опште прихваћена дефиниција. Још почетком прошлог века Адлер (према Жарковић Палијан, 2004), дефинише насиље као свако понашање које има за циљ наношење штете другој особи. Насиље је намерно коришћење моћи и физичке снаге претњом или акцијом према самом себи, према другој особи, или према групи људи, што може резултирати повредом, смртним исходом, психолошким последицама, депривацијом (Светска здравствена организација, 2002). У Посебном протоколу за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања, у образовно-васпитним установама, насиље се дефинише „као сваки облик једанпут учињеног или поновљеног вербалног или невербалног понашања, које за последицу има стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства деце/ученика“. Цифрић (2000), наводи да је насиље једно од значајних наслеђа људске културе, које се током историје појављује у различитим облицима, а репродукује социјализацијским механизмима. Насиље обухвата шест битних фактора: намеру да се повреди или нанесе штета; интензитет и трајање, моћ насилника, рањивост жртве, мањак подршке и последице (Зечевећ, 2010). Насиље се може јавити у најранијем узрасту, приликом првих интеракција детета са окружењем, било да је реч о родитељима или другој деци (Милашин, Вранић, Буљубашић Кузманић, 2009). Попадић (2009), као важан елемент насиља, види намеру да се нанесе штета, при чему говори о разликовању насилног понашања од обичних надметања и случајних повређивања. Многи аутори сматрају да се насиље јавља као одраз свеукупне ситуације у друштву, и да на појаву насиља утичу догађаји у политичким, социјалним, образовним и другим структурама друштва. Насиље је присутно у великом броју људских односа – између родитеља и деце, деце и оних који су укључени у васпитно-образовни процес, деце међусобно, насиље у спорту, политици.

1.1. Етиологија и последице насиља

Фактори који доводе до насилних образаца понашања су комплексни и најчешће се преплићу. Биолошке, психолошке, социолошке науке, свака са свог становишта, покушава да утврди узроке агресије и насилних понашања. Биолошке теорије, као узроке насилног понашања, издавају биолошке карактеристике, односно менталне и физичке особине. Такође, у оквиру биолошких теорија, говори се о „урођеној агресивности“, где је узрок видљив у индивидуалним карактеристикама појединца, које је у животу тешко променити. Насупрот биолошким теоријама, психолошке теорије објашњење за насиље проналазе у особинама личности, односно у разним психичким карактеристикама појединаца, као што су: интелигенција, мотиви, ставови, и сл. Психолошка факторе који узрокују насилна понашања види у подсвесним силама и нагонима. Психолошка разматрања полазе од тога да свака индивидуа има агресивне

предиспозиције, али да оне долазе до изражаја „само код појединаца који нису у стању да се прилагоде друштвеним нормама“. Теорија учења истиче да се насилно понашање учи, као уосталом и сва понашања. Социолошке теорије заступају становиште да је насиље заправо производ друштва, при чему наглашавају „друштвене узроке који формирају личност, али и утицај личности на друштвене односе, затим економске, социјалне и друге детерминанте, друштвене последице и остале факторе који социјалне девијације одређују као друштвену појаву“ (Бошковић, 2012). У оквиру теорије конфликта сматра се да је насиље екстремни облик сукоба, као и да насиље настаје као последица немогућности насилника да успостави жељени ауторитет.

У етиологији насиља кључну улогу имају личност и интеракција личности са социјалним окружењем, које се одликује разноврсним повољним и неповољним животним ситуацијама. Да би се феномен насиља разумео, потребно је узети у обзир узроке који се тичу појединца, непосредне друштвене околине, шире друштвене заједнице и културе. Насилни и агресивни модалитети понашања повезани су бројним чиниоцима, попут поремећаја емоција, нагона, мотива, унутрашњим и спољним конфликтима, слабљењем или сломом адаптивних капацитета, смањеном отпорношћу или изразитом рањивошћу, сиромаштвом, ниским социјалним нивоом (Мамула и сарадници, 2013), чему треба додати и аспирацију ка моћи, владању, изопачени састав вредности, онемогућавање задовољавања потреба. Агресија и насиље су социјалне појаве које су уско повезане са бројним психо-патолошким појавама: социјалним болестима (соматским, менталним, психосоматским); индивидуалним и друштвеним дезорганизацијама и дисфункцијама (породичним, школским, ужом и широм социјалном заједницом), криминалитетом.

Насиље оставља далекосежне последице по психичко, физичко и здравље у целини. Осим дуготрајних и тешких психолошких последица, насиље оставља и последице по социјални живот особе која га је преживела. Жртве насиља веома често бивају изопштене, те се суочавају са тешкоћама као што су отуђеност, депресија, недостатак социјалне компетенције, што отежава или потпуно онемогућава било какав даљи социјални контакт (Милашин, Вранић, Буљубашић, Кузманић, 2009), а доводи до немогућности излагања на крај са дневним потешкоћама, губитка поверења у себе, самопоштовања, проблема у успостављању адекватних интерперсоналних односа, отежаног квалитетног и складног личног раста и развоја. Бројне студије су дошле до закључка да деца и млади који често доживљавају насиље, чешће испољавају агресивне и насилне образце понашања према другој деци/младима. Овај податак је од изузетног значаја за боље разумевање и сагледавање психолошког аспекта појаве насиља, као и за утврђивање узрочно-последичне везе између доживљеног и почињеног насиља (Данкић и сарадници, 2004).

1.2. Типологија насиља

У релевантној литератури могу се наћи различите класификације насиља, учињених према различитим принципима поделе. Тако Жужул (1989), у својој типологији агресије, на основу мотива који је изазивају, издваја четири облика насиља:

- Инструментална или специфична агресија, која је усмерена на добијање или задржавање одређених предмета или позиција;
- Хостилна или непријатељска агресија, усмерена на провоцирање или изазивање љутње, беса других особа;
- Дефанзивна или реактивна агресија обично је испровоцирана активностима других;
- Агресивна игра, која подразумева наношење повреда другима у току физичке игре (Милошевић, Марковић, 2009).

Светска здравствена организација насиље дели у три велике групе:

- Насиље према самом себи, које укључује самоповређивање и суицидалност;
- Међуљудско насиље, које се односи на насиље у породици (насиље над децом, насиље над партнером, насиље над старијом особом) и насиље унутар заједнице;
- Колективно насиље које је углавном организовано и усмерено од једне групе према другој ради остварења политичких, економских, социјалних циљева.
- Према природи насилног чина Светска здравствена организација насиље дели на: физичко, сексуално и психичко насиље.

Имајући у виду начин чињења, Зечевић (2010) разликује директно и индиректно насиље. Директно насиље је оно насиље које је усмерено директно на особу или особе којима се жели нанети бол и на уништавање ствари), док је индиректно насиље фокусирано на супституиране циљеве. Недимовић, Биро, (2011), сматрају да насиље може бити пасивно, у виду занемаривања, и активно, у виду физичког, психолошког или сексуалног злостављања различитог интензитета.

Агресивни обрасци понашања могу се појавити у раном детињству, када се обично испољава инструментална, директна и физичка агресивност. Наведени облици агресивности, временом се смањују, али се појављују нови, попут вербалне, индиректне, интерперсоналне, хостилне агресије, које обично доминирају у школском узрасту.

Када посматрамо усмереност и ефекте насиља, можемо разликовати следеће форме и облике:

- **Физичко насиље** – представља директан облик агресивности, с обзиром да се жртви наноси повреда или штета у директном контакту. Овај облик насиља односи се на намерно учињено дело физичког насиља, а обухвата гурање, шамарање, ударање, давање, чупање, отимање и уништавање ствари, ускраћивање хране, сна, закључавање, ограничавање слободе. Физичком насиљу готово увек претходи психичко насиље.
- **Психичко (емоционално) насиље** – односи се на намерно понашање које веома озбиљно нарушава психички интегритет неке особе кроз претњу или принуду. До оваквог облика насиља може доћи у било ком окружењу, као што је породица, школа, радно место и слично. Психичко насиље може се препознати у различитим облицима попут вређања (тепке увреде, оговарање, називање погрдним именима), манипулисања, понижавања, омаловажавања, изолације, која се манифестује кроз ограничавање креатања, излажења, као и интеракција са другим људима, посредством застрашивања и уцењивања. Овај облик насиља односи се на оно понашање које доводи до тренутног или трајног угрожавања психичког и емоционалног здравља и достојанства појединца.
- **Социјално насиље** – обухвата спектар понашања који се односе на изолацију, изопштавање, неприхватање, игнорисање, одбацивање, довођење у позицију неправедности. Карактеристично за овај облик насиља је да се појединац искључује из групних активности, оговара, али и да се причају неистине о некој особи, или други наговарају да не комуницирају са том особом. Када је реч о социјалном насиљу или индиректној агресивности, повреда, односно штета жртви наноси се посредно, угрожавањем њених социјалних односа, због чега се овај облик насиља често назива и односном агресијом.
- **Сексуално насиље** и злоупотреба представљају најделикатнији облик насиља, који обухватају сексуалне уцене, принуде, насилно ступање у сексуалне односе, слање ласцивних порука, коментара, фотографија, видео снимака.
- **Економско насиље** испољава се у насилном одузимању новца и вредних ствари, контролисању зараде и примања, неиспуњавању обавеза издржавања чланова који нису материјално обезбеђени, забрањивање члану породице да располаже како својим тако и заједничким приходима и слично. Сем наведеног, економско насиље може обухватити и спречавање запошљавања, образовања, стручног усавршавања, присиљавање на одрицање власништва.
- **Културално насиље** обично подразумева вређања на националној, религијској и расној основи. Овај вид насиља заправо имплицира супериорност једне и инфериорност друге стране.
- **Електронско насиље** (cyberbullying) подразумева насиље које се одвија у дигиталном свету, путем савремених комуникацијских средстава. Овај вид насиља има много облика, као што су: слање или објављивање неприкладних материјала о некој особи на друштвеним мрежама, слање

претећих, увредљивих и насилних порука, хаковање налога на интернет профилима. Имајући у виду чињеницу да деца и млади проводе пуно времена користећи интернет и модерне технологије овај облик насиља постаје све заступљенији, са обележјима недостака емпатије и израженом суровошћу. Електронско насиље у себи садржи и психичко, и сексуално насиље, и дискриминацију.

2. Вршњачко насиље – појам, фактори, особености

Вршњачко насиље (bullying) постаје један од горућих проблема данашњице. Вршњачко насиље дефинише се као свако намерно физичко или психичко насилно понашање усмерено према деци и младима од стране њихових вршњака, са циљем повређивања. Појам вршњачког насиља користи се када постоји несразмерна снага између насилника и жртве и када се насиље одиграва у континуитету. Прва систематизована истраживања феномена вршњачког насиља започела су 70-тих година прошлог века у Скандинавским земљама (Olweus 1973, 1978). Проблематика којим се Олвеус бавио наметнула се као изузетно значајна, узимајући у обзир чињеницу да су тројица дечака из Норвешке извршила самоубиство, због насилништва које су над њима вршили вршњаци. Олвеус је први који је и дефинисао вршњачко насиље, и по коме је „ученик извргнут насилништву када је константно током дужег раздобља изложен негативним поступцима једног или више ученика“ (1996: 22). Поменути аутор објашњава да се негативни поступак догађа када неко намерно удари, повреди или узнемири другу особу.

Као најзначајнији ризико фактори који утичу на насилна понашања у теоријским разматрањима издвајају се: породични и генетски фактори, поремећена социјална когниција, социо-економски статус породице, интерперсонални утицаји, припадност групама вршњака са проблематичним понашањем (вршњачки притисак), утицај мас- медија (опонашање насиља присутног у медијима, подстицање агресије, велика толеранција на насилништво, утицај на ставове и перцепцију младих према другима, промовисање насилништва као пожељног обрасца понашања, којим се постаје „главна звезда“ међу вршњацима) и шири културолошки фактори. Бројна истраживања бавила су се утицајем васпитања и услова одрастања, као ризичног фактора за појаву насилних образаца понашања. Олвеус (Olweus, 1998) је, на основу резултата својих истраживања, дошао до података да родитељско васпитање и услови у којима дете расте, утичу на појаву насилништва код деце, кроз четири фактора.

Први фактор односи се на родитељску топлину. Деца родитеља који не показују довољно топлине, родитеља који су емотивно неосетљиви на дететове потребе и који пружају мало емотивне подршке, пажње и занимања за дете, чешће су непослушна, агресивна и показују проблеме у понашању. Како Олвеус наводи, недостатак топлине и пажње, посебно у најмлађем узрасту, повећава опасност од касније насилности и непријатељства према другима.

Друга димензија родитељског стила је родитељски надзор, односно степен у

коме је дете надзирано, дисциплиновано и усмеравањем. Деца чији родитељи не постављају јасне границе у односу на насилничко понашање према вршњацима и одраслима, односно деца чији су родитељи пермисивни према исказивању агресије, утицаће на повећање дететове агресије, а тиме и повећати опасност од каснијег насилног понашања. Олвеус сматра да уколико манифестована агресивна понашања нису санкционисана, дете у свом репертоару понашања увршћује агресивне реакције и то кроз неусвајање механизма инхибиције агресивности. Ако су родитељи уопштено попустљиви и толерантни, ако не постављају строге границе у односу на насилничко понашање, ниво дететове агресивности ће се повећати.

Трећи важан фактор који повећава ниво дететовог насиља је телесно кажњавање и насилни емоционални излив од стране родитеља. Резултати бројних истраживања показују да деца и млади који су агресивни према својим вршњацима одрастају у породицама у којима родитељи показују насилност једни према другима или према деци. Агресивни обрасци понашања су последица наученог понашања у примарној породици.

Четврти фактор ризика за испољавање насиља код деце и младих, а који се односи на васпитање, по Олвеусу је темперамент детета. У интеракцији са недовољно осетљивим, недовољно стрпљивим, недовољно истрајним и недовољно стабилним родитељима, постоји повећан ризик да деца развију несигурну приврженост и да родитељи реагују агресивно на понашање детета.

Колоросо (2004) тврди да постоји више разлога насилног понашања, али сигурно је да се насилници не рађају као насилници, већ такав модел понашања стичу учењем, и то кроз начин на који су се према њима понашале одрасле, моћније особе у њиховом животу.

Бројни аутори истичу да су злостављање, запостављање, занемаривање у детињству један од кључних фактора ризика који повећавају могућност насилничког понашања. Истраживање које су спровели Фалшо и Браун, указују да је четири од пет малолетних преступника (79,2 процената), који су збринуте у установама социјалне заштите, доживело неки облик злостављања и занемаривања у детињству (Falshaw and Browne 2002). Социјални психолог Марк Снајдер указује да је постојање негативног примера у окружењу деце, посредством директног искуства или посматрања других чланова породице важан фактор за формирање насилничког модела понашања. У овим ситуацијама насиље се доживљава као ефикасан начин за остваривање жељених циљева.

Индивидуални фактори личности, такође, могу бити предиспозиција за манифестације насилних образаца понашања, попут афективне раздражљивости, недостатка инхибиторних механизма, проблема у комуникацији.

Дебра Ненхофт, све факторе, у односу на начин на који утичу, на настанак и манифестације насиља, дели на:

1. Факторни – који могу имати утицај да особа манифестује насилно понашање (психофизички, неуролошки, друштвени);
2. Фактори који доприносе насиљу (алкохол, дрога, провокација жртве,

социјални и друштвени догађаји);

3. Фактори који инхибирају радњу насиља (друштвено-етичке норме, страх, кривица и жеља да се избегне санкција).

Школска средина се у последње време суочава са тенденцијом пораста вршњачког насиља. Као фактори ризика за појаву вршњачког насиља у оквиру школске средине посебно се издвајају: негативна клима, толерисање и несанкционисање насилних, агресивних облика понашања, недостатак/слабији надзор, непостојање позитивног, подстицајног односа на релацији ученик - наставник, неодговарајућа сарадња са родитељима.

3. Карактеристике деце/младих укључене у насиље

Много пажње и интересовања посвећено је одређивању и дефинисању типичних карактеристика и особина насилника, али и жртве. Најчешће жртве насиља су ученици који су у дужем временском периоду, понављано изложени негативним поступцима од стране једног или више ученика. Олвеус (Olweus, 1999) сматра да се ученици, који су жртве вршњачког насиља, могу поделити у две групе, и то на пасивне (подложне) жртве и на провокативне жртве. Пасивне жртве су опрезна, тиха, осетљива деца која у ситуацијама када их насилник узнемирава, напада, најчешће реагују повлачењем и плачем. То су деца млади који су углавном физички слабији, несигурни, интровертни, бојажљиви, вулнерабилни, а који на насиље не узвраћају, већ трпе. Провокативне жртве на насилне поступке других према њима реагују страхом, агесијом и хиперактивношћу, при чему таквим својим реакцијама провоцирају вршњаке на агесију. Резултати више истраживања указују да жртве имају ниско самопоштовање, самопоуздање и виши ниво депресије (O'Moore & Kirkham, 2001; Rubin, 2003). У школском контексту, жртве су обично усамљене, у својим односима са вршњацима они не припадају ниједној социјалној мрежи (Hattunen et al., 1996). Када у свом непосредном окружењу жртве „бирају” вршњаке са којима успостављају контакт, то су најчешће вршњаци који су усамљени (Mercer & De Rosier, 2010) и неагресивни (Mouttara et al., 2004). Такође, то су деца која одскачу од других по одређеним карактеристикама, попут специфичног стила облачења, изгледа, одређења, евентуално имају неке недостатке (носе наочаре, имају неки здравствени проблем или хендикеп.). У ризичне групе да постану жртве насиља спадају и деца/млади са лошијим социјалним вештинама, деца која се истичу као посебно талентована или паметна, независна деца која се не приклањају нормама.

Жртва насиља пролази кроз неколико фаза. У првој фази уочава проблем, преиспитује се и најчешће окривљује себе. У другој фази тражи помоћ одраслих што се може исказати на разне начине попут: напада плача, емоционалне кризе, анксиозности, депресије и сличних неуобичајених стања. Ако не добије адекватну помоћ и подршку, жртва се повлачи у себе. У четвртој фази долази до мирења са ситуацијом, док у завршној, петој фази, почиње осећати делимичну или потпуну неспособност (Билић и Злоковић, 2004).

Када говоримо о профилу насилника, обично је то млада особа мушког пола,

физички јача од својих вршњака, несоцијализована, која је научила да насиљем решава проблеме и несугласице. Насилника карактерише мањак емпатије, мањак размишљања о осећањима других, нетолерантност, заокупљеност искључиво својим жељама и задовољством, импулсивност, осећај моћи и доминације у испољавању агесије, ужива у туђем болу и патњи, тешко подноси неуспех, сукобљавање са ауторитетима, склоност кршењу правила, жудња за пажњом. Крајњи циљ насилника јесте постизање страха који код жртве изазива осећај беспомоћности, а насилнику осигурава слободнији пут ка новом насилном понашању, без страха да ће се жртва побунити или пријавити насиље (Coloroso, 2004). Веома често деца/млади који врше насиље имају историју насилног понашања. Упозоравајући сигнали који упућују да ће се код детета/младе особе испојити насилност су: повлачење из друштва, наглашена осећања усамљености, изолованости, одбачености, незаинтересованост за школу, лоше школско постигнуће, неконтролисани испади беса и агесије, конзумирање психоактивних супстанци.

Насилничком понашању често погодује вршњачко окружење будући да се насиље готово увек јавља у присуству вршњака који нису ни насилници ни жртве. Ова категорија деце/младих у литератури се називају „посматрачи“ или „ћутљива већина“. Посматрачи заузимају различите улоге у насиљу. Они могу охрабрити или обесхрабрити испољавање насилничког понашања према вршњацима. Неки посматрачи ће пружити подршку насилнику кроз активно и јасно охрабривање његовог насилничког понашања. Други ће насилника подржати на мање активан начин. Међутим, чак и пасивни посматрачи доживљавају се, од стране насилника и жртве, као они који пружају подршку насилничком понашању. Само мали број деце/младих ће јасно изразити своје неслагање са насилничким понашањем (Greene, 2003). За неку децу, подршка насилнику и/или неинтервенисање, изазвани су страхом, да уколико изразе свој став да је насиље штетно и незаслужено, могу заузврат изазвати гнев насилника и осталих вршњака који подржавају насилничко понашање. Други ученици верују да виктимизирана деца/млади заслужују да буду жртве насиља зато што су „слаби“ или имају друге непожељне карактеристике, док неки ученици сматрају да их се насиље ни не тиче. Истраживања показују да су се у 85% случајева, посматрачи на неки начин укључили у насиље, а њих 81% су га подстицали. У 48% случајева насиља посматрачи су били активни учесници насиља, док су у само 13% случајева стали у одбрану жртве (Coloroso, 2004).

Још један важан чинилац који доприноси неадекватном понашању деце у ситуацијама насиља међу вршњацима јесте чињеница да одрасли не схватају озбиљност и игноришу насиље, што значи да пасивно подржавају насилничко понашање.

Бројна истраживања показују да су дечаци склонији примени физичких облика насиља (туча, памарање, ударање, шутирање), док девојчице више примењују суптилније и мање агресивне облике насиља (ширење гласина, оговарање, писање злобних порука и коментара, искључивање из групе вршњака), које је теже детектовати.

4. Како препознати изложеност насиљу?

Насиље се обично догађа далеко од очију одраслих, најчешће у оквиру вршњачке групе. Деца која су жртве насиља често ником не говоре о проблему са којим се суочавају, јер се стиде сопствене слабости и немогућности да се одбране или се плаше претњи насилника, а понекад се прибојавају да ће, укљученост одрасле особе, ситуацију додатно погоршати. Знаци који могу указивати да је дете/млада особа потенцијално изложена насиљу су:

- Избегавања одласка у школу;
- Враћање из школе са оштећеним стварима, одећом;
- Промена путање којом одлазе у школу и натраг;
- Неизвршавање школских обавеза и пад школског постигнућа;
- Одсутност, конфузија, деконцентрација, повлачење у себе, уплашеност, туга;
- Избегавање комуникације како са одраслима, тако и са вршњацима;
- Огреботине и повреде непознатог порекла за које дете даје необична објашњења;
- Тражење и крађа новца (да би се исплатио насилник);
- Појава агресивности код неке деце;
- Појава здравствених проблема (главобоља, несаница, болови у стомаку, ноћне море, смањен апетит, енуреза, која се може појавити у млађој старосној доби, анксиозност, депресија, суицидалност).

Уколико се код детета/младе особе појави више наведених симптома истовремено, треба озбиљно размотрити могућност да је дете/млада особа изложена неком облику вршњачког насиља.

Постоји низ разлога због којих деца/млади не говоре о изложености насиљу. То су најчешће осећаји кривице, срама, страх од насилникове освете или страх од погоршавања ситуације, као и мишљење да им нико не може помоћи. Олвеус наводи да постоји више стратегија за заустављање насиља, а неке од најважнијих су:

- Обезбеђивање прикладне супервизије деце/младих (посебно на местима где се насиље и злостављање најчешће одвија: ходници, игралишта, пут од куће до школе и обратно);
- Примена реституције (приступ или поступак који наставнику омогућује да ученика преусмери) или надокнада штете;
- Удруживање оних који су директно укључени у васпитно-образовни процес и родитеља, односно успостављање партнерског и сарадничког односа ради интереса деце;
- Могућност развијања добрих интерперсоналних вештина за сву децу/младе (учење социјалних вештина, вештина ненасилног решавања конфликта, вештина комуникације и емпатичност кроз превентивне програме);
- Стварање друштвеног контекста који је подржавајући и укључујући,

и контекста у којем не постоји толеранција на агресивно и насилно понашање.

5. Значај превенције вршњачког насиља

Насиље међу децом и младима, као велики проблем данашњице, потребно је третирати систематски и организовано. Превенција се сматра оптималним решењем и требало би да представља резултат активности свих друштвених чинилаца. Нереално је очекивати да се вршњачко насиље у потпуности искорени, али свако друштво треба да тежи да својим превентивним мерама и активностима агресивне обрасце понашања сведе на најмањи могући ниво. То практично значи да се у борби против вршњачког насиља снаге друштва морају усмерити ка спровођењу различитих активности: васпитних, образовних, економских, социјалних, културних, здравствених. У наведеним активностима неопходно је да партиципирају сви друштвени фактори: породица, васпитно-образовне установе, омладинске и спортске организације, службе социјалне заштите, друштвене организације, мас-медији.

Да би се утицало на смањење свих облика насилних понашања најважнију улогу има примарна превенција. Фактори насиља се у првом реду налазе унутар породице, васпитању, моделима међу којима дете расте, а затим и у стеченим социјалним вештинама и начинима контроле беса. Значај примарне превенције огледа се у васпитању, порукама које важни људи из дететовог окружења шаљу деци, као и односима унутар породице, како између родитеља, тако и између родитеља и деце. Из тих разлога је управо едукација родитеља, а потом и свих оних који имају утицај на развој детета (наставника, васпитача, учитеља) од есенцијалне важности за формирање личности. Превентивни школски програми треба акценат да ставе на промене ставова младих, у смислу да није пожељно, нити добро бити насилан, и да такав образац понашања може дете/младу особу довести у озбиљан проблем, а неретко и у девијантна понашања. Исто тако, веома је важно младима представити пожељан модел понашања који има развијене социјалне вештине, што значи да укључује вештине контроле беса, решавање конфликтних ситуација, емпатију, прихватање различитости, разумевање понашања, потреба и емоција других, а који је истовремено допадљив младима. Основни принципи превентивног деловања јесу: принцип хуманости, уважавање интереса и потреба, принцип диференцијалног приступа у предузимању превентивних средстава и метода, принцип повезаности и усклађености свих чинилаца друштва. Сви носиоци превенције насиља морају да сарађују и да заједничким снагама и јединственим приступом, остваре своју улогу у креирању повољног амбијента за правилан развој личности.

Закључак

Вршњачко насиље, као један од облика насиља, није ретка и изолована појава међу младима. Ниједно дете/млада особа никада не може у потпуности бити сигурна да се неће наћи у зачараном кругу насиља, било као посматрач, жртва или насилник. Вршњачко насиље, као узнемирујуће искуство, оставља озбиљне последице у многим сегментима живота особа које су укључене у насиље. Да би се насиље међу децом и младима сузбило неопходна је превенција, која мора ући у саму срж проблема. То заправо значи да се вршњачко насиље мора идентификовати, што изискује специфична знања, стручност, осетљивост и мотивисаност ка решавању тог проблема. Осетљивошћу и реаговањем на насиље, деци и младима, се шаље јасна порука о нетолеранцији на насиље ни на једном месту, нити у било којем облику. Због своје комплексности и озбиљности, борба против вршњачког насиља захтева напор, рад, повезаност и сарадњу свих чланова друштвене заједнице. Стручњаци различитих профила који раде са децом/младима требали би бити обазриви према могућим знаковима виктимизације или насилног понашања код деце/младих, посебно код деце која улазе у високоризичне групе. Такође, веома је значајно спроводити тренинге и континуиране едукације о карактеристикама и специфичностима вршњачког насиља, краткорочним и дугорочним последицама, облицима интервенција које су ефикасне за редуковање истог.

Литература:

1. В. Билић, Ј. Злоковић, (2004): *Феномен малтретирања дјеце: препознавање и облици помоћи обитељи и школи*, Загреб, Накнада Левак;
2. К. Данкић, Т. Мушковић, Ж. Десница, (2004): *Информација о резултатима истраживања о насиљу међу школском децом у граду Ријеци*;
3. Т. Жарковић Палијан, (2004): *Значајке особности алкохоличара починитеља и непочинитеља казних дјела*, докторска дисертација, Медицински факултет Свеучилишта у Загребу;
4. М. Жужул, (1989): *Агресивно понашање*, Пенолошке теме, Загреб;
5. И. Зечевић, (2010), Приручник: *Програм превенције вршњачког насиља у школама*, Бањалука;
6. В. Coloroso, (2004): *Nasilnik, žrtva i promatrač*, Bios, Zagreb;
7. М. Мамула, С. Ручевић, М. Вукманић, М. Звиздић, (2013): *Насиље препознај и спречи*, Сарајево, Удружење жене женама;
8. S. H. Mercer & M. De Rosier, (2010): *Snominations and Socialization of Internalizing Problems in Middle Childhood*, Journal of Social and Clinical Psychology, Vol. 29, 1032-1059;
9. А. Милашин, Т. Вранић, В. Буљубашић Кузмановић, (2009): *Испитивање учесталости вербалне агресије код дјеце и младежи. Живот и школа*, 22, 116 – 141;
10. Т. Недимовић, М. Биро, (2011): *Фактори ризика за појаву вршњачког насиља у основним школама*, Примењена психологија, 4, 229-244;

11. Niehoff, D. (1999): *The biology of Violence: The Brain, Behavior, Enviroment and Violence*;
12. Olweus, D. (1973): *Bullies and whipping boys*, Stockholm;
13. Olweus, D. (1978): *Aggression in the schools: bullies and whipping boys*, Washington, DC: Hemisphere;
14. Olweus, D. (1998): *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*, Zagreb: Školska knjiga;
15. Olweus, D. (1999); Sweden, Norway. U P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. F. Catalano, P. Slee (Eds.), *The Nature of School Bullying: A Cross- National Perspective*, London, Routledge;
16. O'Moore M, Kirkham C. 2001, *Self-esteem and its relationship to bullying behaviour*, Aggress Behav 27:269–283;
17. Д. Попадих, (2009): *Насиље у школама*, Институт за психологију, Уницеф Србија, Београд;
18. Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање („Сл.гласник РС“ бр. 46/2019 и 104/2020);
19. Rubin K. H., Bukowski W. M. & Parker J.G. (2003): *Peer Interactions, Relationships, and Groups*, In N. Eisenberg, W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 3, Social, Emotional and Personality Development*, 6th ed. (pp. 571- 645). NJ: John Wiley & Sons Inc;
20. Snyder, J. J. (1977): *Reinforcement analysis of interaction in problem and nonproblem families*, Journal of Abnormal Psychology, 86: 528–35;
21. Hamilton, C. E., Falshaw, L. & Browne, K. D. (2002): *The link between recurrent maltreatment and offending behaviour*, International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 41: 75–95;
22. Huttunen, A., Salmivalli, C., & Lagerspetz, K. (1996): *Friendship Networks and Bullying in Schools*, Annals of the New York Academy of Sciences, Vol. 794, 355-359;
23. Цифрић Иван (2000): *Модерно друштво и свјетски етос, Перспективе човјекова насљеђа*, Загреб: Хрватско социолошко друштво, Завод за социологију ФФ-а.

*Ана Станковић, шеф васпитне службе
Дипломирани социјални радник, специјалиста медијације
Слађана Пријић Сладић, васпитач
Дипломирани филолог
Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“*

ИНОВАТИВНЕ МЕТОДЕ И ТЕХНИКЕ У ВАСПИТНО – ОБРАЗОВНОМ ПРОЦЕСУ

Апстракт: Рад приказује савремене методе и технике у васпитно-образовном процесу, које су ауторке, у току претходних година, примењивале у свом раду са адолесцентима. У циљу бољег разумевања могућности и домета примене ових метода и техника, ауторке на самом почетку, дају преглед специфичности адолесцентног узраста као и свих изазова са којим се свакодневно суочавају они који раде са том популацијом.

У наставку рада приказана је улога, циљеви, задаци, предности средњошколског дома, као изузетно погодне педагошке средине за примену ових облика рада, које имају изузетан утицај на развој целовите и светране личности. Коришћење разноврсних савремених метода у процесу васпитања и образовања у средиште ставља ученика и његову активност, а сам процес обогаћује, унапређује, осавременује и чини пријемчивим за младе. Рад се детаљно бави и анализира примењене методе и њихове резултате. Иновативне методе и технике приказане у овом раду имају бројне бенефите како за младе и за оне који су укључени у васпитно-образовни процес, тако и за друштвену заједницу.

Кључне речи: *ненасилна комуникација, друштвена одговорност, партиципација младих.*

Увод

Рад са младима представља вишеструко одговоран ангажман који изискује читав спектар различитих знања, вештина и компетенција. Истовремено, ради се и о веома комплексном и захтевном послу, који је условљен како специфичностима адолесцентног узраста, тако и савременим друштвеним токовима. Без обзира на бројне изазове, са којима се свакодневно суочавају сви они који су укључени у процес васпитања и образовања младих, рад са младима пружа драгоцен искуства и многобројне бенефите. Процес васпитања је континуиран, трајан и представља скуп свих агенаса који су кључни за развој личности. Истовремено ради се о процесу који обухвата институционално, као и ванинституционално васпитање. Стручне компетенције свих који учествују у процесу васпитања и образовања су изузетно значајан чинилац развоја младих. То са једне стране подразумева постојање неопходних стручних знања, а са друге компетенције и умећа за осмишљавање и преношење тих знања. Да бисмо пратили савремене

трендове и новине у васпитно-образовном систему, веома је важно ускладити васпитно-образовни процес са актуелним европским смерницама за едукацију младих. Неке од кључних вештина неизоставне за савремену организацију рада са младима су: креативност, иновативност, флексибилност, конструктивност, организациона и емпатичка способност, партнерство у раду са младима. Један од изазова са којим се млади суочавају је унапређење развоја самосвести, те у складу са тим, васпитач би требало кроз непосредну вишесмерну интеракцију да ученике мотивише и оснажи да проналазе и износе сопствене идеје за решавање конкретних и различитих проблемских ситуација. Управо због свега овога, изузетно је важно ићи у корак са временом, пратити актуелне трендове, те у складу са тим унапређивати и осавременјивати методе и технике које се могу применити у процесу васпитања и образовања, чинећи га квалитетнијим и свеобухватнијим.

Специфичности у раду са младима

Рад са младима је врло специфичан, имајући у виду чињеницу да млади представљају вулнерабилну категорију друштва. Познато је да је адолесцентни узраст, период најбурнијих психо-физичких промена, које се рефлектују на све сегменте живота младе особе. Ако за било коју фазу развоја од одојчета до одраслог човека важи Фројдова изрека „дете је анархист који тежи за задовољством, а родитељи противници који желе да то задовољство спрече“, онда то дословно важи за адолесценцију. Психолог Ана Најман је на веома сликовит начин дочарала промене у адолесцентном узрасту „млади и родитељи превозе се истим чамцем до друге обале. За родитеље то је обала на којој треба да оставе одрасло, одговорно, сигурно и самосвесно младо биће. За младе иста обала је пуна неизвесности, непознатог и страха, како ће даље, али и изазова да могу и желе другачије. Са обе стране јављају се питања: Да ли ће моћи? Шта даље сам?“ (Најман А, 2001). Осим бројних физичких промена, јављају се и психолошке промене, које карактерише измењен начин доживљавања себе, когнитивног и целокупног интелектуалног сазревања. У овом периоду долази и до формирања идентитета, што није нимало једноставан задатак. Адолесцент трага за одговорима на питања: „Ко сам ја?“, „Шта желим да будем?“, „У шта могу да верујем?“, односно да реално сагледа шта је он, како га други виде и доживљавају, шта се од њега очекује. Адолесценти су заокупљени собом, свет гледају кроз „ружичасте наочаре“, преиспитују намере других. Осећање припадности, које је дете у првом периоду индивидуализације и социјализације везало за породицу, као примарну друштвену групу, у адолесценцији се преноси са родитеља на вршњачку групу. То је за адолесцента битан чинилац у тражењу и формирању идентитета. Односи са вршњацима имају велику важност у смислу емоционалне подршке, провере нових вредности, слике о себи, прихваћености у друштву. У адолесцентном узрасту вршњачки утицај је неоспоран и веома изражен, те постаје важан део развоја идентитета и обликовања навика понашања. Вршњачки утицај има много позитивних, али и негативних страна. Истраживања

су показала да су вршњачком утицају посебно подложни адолесценти који свој однос са родитељима перципирају као негативан, у смислу неразумевања, недовољне подршке, заштите.

Улога ученичког Дома у васпитно – образовном процесу

Велики број младих у доба своје средње адолесценције и периода у коме нису потпуно самостални, напушта места у којима су до тада живели и одлазе у веће градове ради школовања, те се пред њима налази низ задатака са којим се морају суочити. Дом ученика представља сасвим другачији социјални и културни амбијент у коме се од младих захтева учење и усвајање одређених норми и образаца понашања којим се требају прилагодити. Дом ученика је посебно педагошки обликована средина, у којој се остварује интеракција између ученика, васпитача, родитеља и свих оних који чине социјални амбијент Дома. У стручној педагошкој литератури домови ученика се углавном дефинишу на сличан начин „то је заједница у којој различити појединци живе заједно и морају се једним делом прилагођавати нормама заједничког живота да би та заједница уопште била одржива“ (Кишјухас, 2009:168). Живот у Дому је процес проширене социјализације ученика, а адаптација на комплексну домску средину огледа се у осећању повезаности између усвојене аутономије у понашању и одговорности за исходе понашања. Средњошколски дом има специфичну организацију рада, која се реализује разноврсним и свеобухватним програмима рада – темељним, посебним и интересним. У планирању рада полази се од хуманистичко – развојне парадигме, као и индивидуалних потреба и интереса ученика. Циљеви васпитног рада у средњошколском Дому односе се на обезбеђивање оптималних услова за квалитетно образовање ученика, оспособљавање ученика за успешно функционисање у условима одвојености од породице и сналажења у разним проблемским ситуацијама, подршка развоју личности у складу са личним потребама и индивидуалним карактеристикама и афинитетима, јачање компетенција ученика који доприносе социјалној интеграцији. Многбројне студије показале су да су ученици, који током свог школовања бораве у ученичком Дому, у предности, у поређењу са својим вршњацима који немају искуство тог типа. Предности живота у домској средини су огромне јер ученици стичу низ вештина и знања попут адаптације и сналажења у новој средини, правилне организације учења и конструктивног провођења слободног времена, развијања одговорности, толеранције, уважавања различитости и потреба других, креативном решавању конфликтних ситуација, склоности ка тимском раду, партиципацији у локалној заједници.

Примена савремених метода у васпитном раду

Да би васпитни рад био интересантан, пријемчив младима, потребно је примењивати савремене методе и технике које омогућавају стицање и продубљивање стечених знања као и развој нових вештина.

Дебатовање има изузетно позитиван утицај на младе. Овај метод размене мишљења користи се интензивно од половине прошлог века, а данас је све актуелнији у процесу васпитања и образовања. Дебата је формалан метод размене ставова, током које млади развијају добре комуникацијске вештине (асертивност, ја/ти поруке, децентрација, емпатија, активно слушање), аналитичке способности, вештине тимског рада, критичко мишљење, уз истовремено толерантно понашање, конструктиван однос ка друштвеним проблемима. Учествовањем у дебатовану ученици уче како да истражују проблеме, сагледају исте из других перспектива, активно слушају друге. Такође, примена дебате у раду са младима доприноси разбијању треме од јавног наступа и неговању културе изражавања, са посебним освртом на добру и јасну дикцију током говора. Дебатовање превасходно подразумева учење правилног размишљања о конкретним темама, и један је од најадекватнијих начина за неговање културе дијалога. Дебатни клуб Дома ученика средњих школа „Милутин Миланковић“, постоји већ шест година и омиљена је активност међу ученицима који желе да унапреде своје ораторске вештине, стекну самопоуздање, самопоштовање, моћ аргументације, логички и прецизно размишљају. Ученицима се пружа могућност да се коришћењем техника дебатовану науче стрпљењу, фер плеју, разумевању, отворености ка другима. Ученици Дебатног клуба Дома имали су прилику да се у више наврата опробају у дебатовану са својим вршњацима на разне теме, блиске младима (друштвене мреже, ријалити програми, легализација марихуане, истополни бракови). У оквиру Дебатног клуба ученици се упознају са правилима дебатовану, значајем правилне аргументације, реторике, прецизним грађењем случаја и улогама које им могу бити додељене у дебати. Усавршавајући своје дебатне способности млади се оснажују да чињенице не прихватају као готове истине, које им се намећу, већ да критички проверавају веродостојност истих.

Примена вршњачке едукације у раду са младима је користан метод, посебно погодан у подручју решавања проблема, конфликтних ситуација, промоције здравих животних стилова, јер охрабрује младе да преузму иницијативу и активно учествују у доношењу одлука. Када говоримо о вршњачкој едукацији заправо мислимо на групу младих, сличног узраста, али и сличних афинитета и склоности. Вршњачка едукација представља посебан вид учења, у оквиру којег се вршњаци међусобно едукују, с обзиром да млади најбоље познају и разумеју једни друге. У Дому ученика средњих школа „Милутин Миланковић“, постоји тим вршњачких едукатора који су, путем специјализованих обука, оспособљени да помажу својим вршњацима да се на правилан и конструктиван начин суоче са проблемима и за исте нађу адекватно решење. Такође, вршњачки едукатори посредством разних радионица преносе својим вршњацима знања о друштвено актуелним темама са посебним акцентом на ненасилну комуникацију и алтернативне начине решавања конфликта што је одличан метод превенције вршњачког насиља. Млади се на тај начин уче и оснажују да препознају неадекватне обрасце понашања (агресивност, бес, импулсивност), реагују и тако преузму активну улогу у смањењу вршњачког насиља. Посебан сегмент рада вршњачких едукатора је примена медијације, као једног од начина алтернативног и ефикасног решавања

конфликата. У склопу вршњачког тима за медијацију, у Дому је формиран, а на иницијативу ученика, тзв. медијациони кутак, где вршњачки медијатори помажу и пружају подршку својим вршњацима, када околности то захтевају. Вршњачки медијатори су током претходних година имали неколико успешних медијационих сесија, захваљујући којима су ученици решили своје несугласице. Вршњачки едукатори су ангажовани и у раду пројекта „Подели проблем – ниси сам кад си онлајн“, у оквиру кога посредством друштвених мрежа пружају подршку вршњацима и мотивишу их да потраже помоћ у решавању проблема са којима се суочавају. Пројекат је заправо резултат истраживања о конфликтима и начинима решавања младих у истим. Поменуто истраживање је рађено током децембра 2019. године, и обухватило је средњошколце који живе у Дому ученика средњих школа „Милутин Миланковић“. Истраживање је било фокусирано на учесталост конфликта, факторе, врсте конфликта, начине њиховог решавања и идентификацију особа којима се млади обраћају за помоћ у таквим ситуацијама. Резултати истраживања указују да млади имају највише поверења у своје вршњацима и да се најчешће са њима саветују када се нађу у конфликтним ситуацијама.

Учење кроз истраживачки рад је савремена метода која у први план ставља значај развоја у области сазнајног процеса. Захваљујући овој методи унапређује се интелектуални развој, као и развој мишљења. Психолог Лав Виготски сматрао је да је ученике много важније научити да мисле него им понудити готово знање. Учење кроз истраживачки рад пружа могућности ученицима да самостално дођу до нових сазнања „учењем путем открића“, која могу бити у формама различитих истраживања, попут, анкета, експеримената. Посредством ове методе ученици сами долазе до закључака, чињеница, прикупљањем података, анализом, постављањем хипотеза и проверавањем истих. Овај метод побуђује радозналост ученика, подстиче моћ запажања, закључивања, доприноси јачању самопоуздања. Примена овог метода посебно је ефикасна у каналисању радозналости ученика, као и развијању и унапређивању низа вештина, нарочито тимског рада и сарадње, усменог изражавања, критичког сагледавања проблема. Бенефити примене учења кроз истраживачки рад су многобројни, почев од оспособљавања за самосталан и колективан рад, преко тога да ученик добија повратну информацију о исходима свог рада, до прилагодљивости методе индивидуалним способностима и карактеристикама сваког ученика.

Иновативни метод који се показао као одлична техника у раду са младима је *форум театар*. Примена ове технике доноси низ добробити за ученике и друштво у целини као што су:

- подстицање ученика да истражују разноврсне теме, уче како да конструктивно реагују у различитим ситуацијама и решавају проблеме;
- промовисање ненасилног понашања, развијање толеранције и тимског духа;
- указивање на значај солидарности и хуманости са свим друштвеним групама;
- оснаживање ученика да међусобно преносе знање и искуства, да

- заједничким снагама негују ненасиље;
- упућивање ученика да квалитетно проводе своје слободно време.

Форум театар примењује се у раду са младима и ова техника призната је у Уједињеним нацијама као званично средство за социјалне промене. Поменути метод има веома широке могућности примене, то је заправо скуп вежби и игара којима се ученици прво упознају, опуштају, упознају друге, уче да раде у тиму. Касније, ученици појединачно или у групи дефинишу проблеме који их лично дотичу, а тичу се заједнице у којој живе. То могу бити њихови лични или проблеми њима блиских особа. Дефинисањем проблема, тај проблем почиње постепено да се исказује позоришним језиком и тако бивају креиране форум сцене, које су кратке и у којима је врло конкретно приказан одређени проблем. Форум сцене се изводе пред публиком која се том приликом активира и има могућност да мења ток сцене.

Ученици у Дому ученика средњих школа „Милутин Миланковић“ имали су прилику да двапут учествују у пројекту који се бавио форум театром. Ученици Дома показали су велико интересовање за рад у овом пројекту који је реализован уз подршку Министарства омладине и спорта Републике Србије и Канцеларије за младе општине Палилула. Млади, који су учествовали у овом пројекту, прошли су сет радионица о емоцијама, комуникацијским вештинама, предрасудама и стереотипима, вештинама преговарања. Резултат њиховог вишемесечног рада отелотворен је у виду представе у форми форум театра на тему вршњачког насиља. Ученици су сами одабрали конкретну ситуацију којом ће се бавити, написали текст, поделили улоге па, уз помоћ и подршку својих васпитача, вредно увежбавали радионичарске и позоришне технике да би пред својим вршњацима из Дома извели представу коју су припремили. Током школске 2014/15. године, пројекат форум театар је настављен, те су се и овог пута ученици бавили темом међугенерациских односа, која је, у последње време, изузетно актуелна у друштву. Том приликом, ученици су осмислили и припремили топлу позоришну причу о сусрету различитих генерација и њиховом међусобном односу и начинима на који успешно може да се превазиђе генерацијски јаз. Представа је, као завршни део пројекта, приказана управо пред најстаријим становницима Града Београда – корисницима Геронтолошког центра Београд, и то поводом Међународног дана старих.

Посредством примене форум театра, млади уче како да развијају саосећање и емпатију, како да ненасилно комуницирају и активно решавају проблеме у оквиру друштвене заједнице.

Савремена метода, која се такође, изузетно успешно може применити у раду са ученицима је *филм*. Примена филма у васпитно-образовном процесу пружа велике могућности и његова улога може бити вишеструка. Филм у процесу васпитања и образовања омогућава васпитачу/наставнику да изрази своју креативност и инвентивност, а ученицима да активно партиципирају у том процесу, али и да се успостави партнерски однос на релацији васпитач/наставник – ученик. Применом аудио-визуелних средства која укључују гледање и слушање,

постигу се ефикасни резултати, стога што они омогућавају учествовање више чула у процесу учења. Употребом филма у процесу васпитања и образовања остварују се бројни циљеви:

- Повећање мотивације ученика за учење и развијање интресовања.
- Подстицање ученика да уочавају, запажају, схвате значај односа и ситуација које су видели на филму.
- Оснаживање и мотивисање ученика да вреднују, изнесу свој критички став, мишљење о ономе што виде на филму.
- Подстицање развијања кретивности, маште, инвентивности.
- Оспособљавање ученика да преузимају иницијативу кроз самосталне филмске пројекте.
- Допринос да ученици стичу и продубљују сазнања о различитим темама.
- Подстицање тимског рада и групне кохезије.

Један од начина активног учења је када ученици уз помоћ и подршку васпитача/наставника осмишљавају и праве филм. У том процесу изузетно је важно да сваки ученик из тима има своју улогу и задатак у складу са својим интересовањима и способностима. Тема за рад, снимање филма, може бити нешто што одговара узрасним карактеристикама ученика и њиховим афинитетима. Захваљујући томе, сваки ученик кроз добро осмишљен пројекат стиче и проширује своја знања не само о теми којом се филм бави, већ и учи како да сагледа конкретан проблем из другог угла, како да развија сарадњу, доноси закључке. Снимање филма са ученицима захтева темељну припрему, познавање технологије и подстицање ученика да се ухвате у коштац са тим сложеним изазовом. Након одабира актуелне теме из друштвеног живота, приступа се осмишљавању филма, а ученици се упућују на истраживачки рад. У том процесу ученици се подстичу на критичко размишљање, на повезивање чињеница, а на основу којих детаљно креирају сценарио и улоге. Приликом рада, млади размењују информације, долазе до нових сазнања, комуницирају, активно међусобно сарађују са васпитачем/наставником, као и са локалном заједницом, разним институцијама, и на тај начин унапређују своје вештине и подстичу се да буду активни и одговорни чланови друштва у коме живе.

Не тако давно, широм земље, у оквиру многих школа, постојали су филмски клубови. Подстицано је филмско стваралаштво младих који су на маштовит и оригиналан начин учествовали у уметничком стваралаштву.

У циљу учешћа на, сада већ традиционалном, филмском фестивалу „Дани Сретена Аџића“ који се одржава у Јагодини, ученици Дома „Милутин Миланковић“ упустили су се у авантуру снимања едукативног филма који се бавио проблемом депресије код младих. Ученици су се сами определили за тему филма, а онда су уз подршку и помоћ васпитача, одредили задужења и задатке, ко ће бити наратор, ко ће бити редитељ, ко сниматељ, ко ће бити задужен за монтажу снимљених кадрова. Резултат напорног рада је филм „Буђење“ који је био веома запажен на поменутом филмском фестивалу (<https://youtube.be/JhKxwbORK-M>).

Закључак

Васпитно-образовни процес потребно је унапређивати у складу са актуелним технолошким и иновативним променама које прате наше друштво. Примена савремених метода и техника у раду са младима ставља ученике у центар активности, што умногоме утиче на ефикасност и успешност процеса васпитања и образовања. Приликом одабира савремених метода, свакако се мора водити рачуна о интелектуалним и емоционалним могућностима ученика, степену њиховог предзнања. Само на тај начин могу се остварити постављени циљеви и задаци, а истовремено се код ученика подстичу креативност, критичко мишљење, заједништво, емпатија, прихватање, разумевање, а ученици оспособљавају да буду корисни и активни чланови у својој заједници. Све наведене методе могу се успешно примењивати у васпитно-образовном процесу, доприносећи његовој разноврсности, унапређењу комуникације, активном укључивању ученика, а добити су вишеструке у односу на конвенционалне методе. Ученици веома позитивно реагују на ове методе, јер њиховим коришћењем не само да проширују своје видике, стичу нова сазнања и усвајају нове вештине, већ долази и до „освежавања“ васпитно-образованог процеса. Њиховим коришћењем не само да се повећава заинтересованост ученика, већ се утиче и на њихову мотивисаност и постигнућа. Примена поменутих метода и техника доводи до квалитетног професионалног рада васпитача/наставника и поспешивања мотивације за рад, као и ангажовања на два нивоа: рад на личном усавршавању и рад на истраживању у примени нове методологије. Коришћењем савремених метода и техника доприноси се већем ангажовању и бољем постигнућу ученика, при чему би свакако требало узети у обзир афинитете и склоности ученика.

Низ истраживања показала су да наведене методе и технике дају добре резултате и код ученика који имају мањак самопоуздања и предзнања, али и код оних ученика који су најкреативнији, најталентованији и најмотивисанији за изучавање одређених тема. Иновације у васпитно-образовном раду су неопходне, имајући у виду чињеницу да се друштво интензивно мења, а управо су млади ти који те промене најлакше прихватају, стога је задатак оних који са њима раде да иду у корак са свим тим променама. Да би примена савремених метода и техника у процесу васпитања и образовања имала свој пуни ефекат, потребно је да васпитачи/наставници константно, одговорно и плански раде на свом стручном усавршавању како би стеченим знањима унапредили свој рад.

Литература:

1. В. Мићановић, (2009): *Компетенције у раду са младима*, Филозофски факултет, Никшић;
2. Ђ. Гријак, (2019): *Ученик - развој и учење*, Технички факултет Михајло Пупин, Зрењанин;
3. Љ. Бељански Ристић, (2008): *Позориште и млади – модел који обећава* (чланак,

часопис „Театрон“), Музеј позоришне уметности Србије, Београд;
4. Л. Виготски, (1996): *Научно наслеђе*, Завод за уџбеника и наставна средства, Београд.

*Слађана Пријић Сладић, васпитач
Дипломирани филолог
Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“*

КОМУНИКАЦИЈСКЕ ВЕШТИНЕ МЛАДИХ У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Апстракт: Овај рад бави се процесом комуникације, као и значајем и специфичностима тог процеса. У раду су дефинисани елементи, врсте и стилови комуникације са посебним освртом на одлике вербалне и невербалне комуникације, препреке које се могу јавити и важност унапређивања комуникацијских вештина.

У раду је приказан утицај савремених технологија на процес комуникације и изазови са којима се, првенствено млади, суочавају у модерним друштвима, карактеристичним по веома интензивним и брзим променама у многим областима живота, па тако и у сфери комуникација.

Кључне речи: *адолесценти, вештине комуникације, стилови комуницирања.*

Увод

Комуникација испуњава основну људску потребу да будемо у контакту са другим људима и једна је од најстаријих активности човека. Људи комуницирају већ шездесет хиљада година, па кроз развој комуникације можемо да пратимо развијање и прогрес друштва и цивилизације. Сам комуникацијски процес прилагођавао се времену, мењао и унапређивао управо у складу са друштвеним, културним и технолошким напретком. Кроз тако дуг временски период, можемо да пратимо снажан утицај свих тих промена на карактеристике и облике комуникације, што је проузроковало да у данашње време комуникација буде веома динамична и интензивна. Наиме, човек је изразито друштвено биће коме је неопходан контакт са другима те уколико не комуницира са другима, то чини са самим собом (Рот, 2010). Човек највише времена у току дана проведе комуницирајући са другима (према неким истраживањима 75 процената свакодневно), а комуникацијски процеси трају хиљадама година. Ипак, људи још увек нису у потпуности овладали тајнама комуникације, па и даље свакодневно, траже начине да је унапреде.

Шта је комуникација?

Комуникација је друштвени процес који директно утиче на све аспекте живота и има битну улогу у развоју личности, унапређењу социјалних вештина и прихватању образаца понашања. То је једна од основних људских потреба, а

уједно и једна од најсложенијих и најдинамичнијих активности у друштву. Сама реч комуникација преузета је из латинског језика од глагола *communicare* што значи саопштити, објавити. Према (Милетић М, 2014) „Комуницирање је суштински људска интеракција, примарног друштвеног значаја, која се остварује разменом информација /порука, непосредно или посредством медија, у просторно и временски одређеном психосоцијалном контексту, са одређеним тренутним ефектима и релативно трајним друштвеним последицама.” Комуникација се дефинише као размена искуства између људи односно као преношење поруке од пошиљаоца ка примаоцу са циљем да се порука прими и разуме. Заправо, од суштинске је важности да се порука разуме и то је смисао успешне комуникације. Међутим, да би се уопште комуницирало, неопходно је да они који учествују у том процесу знају језик на коме се комуницира, да познају обележја различитих ситуација у којима се комуницира и да разумеју обележја контекста, вредности и ставова друштва у коме комуницирају. Кроз комуникацију са другима боље упознајемо себе, сагледавамо своје погледе на друштво и околину, а истовремено обликујемо и употпуњујемо међуљудске односе. Да бисмо успешно комуницирали са другима, потребно је да стално учимо, унапређујемо своје комуникацијске способности и вештине и усвајамо технике ненасилне комуникације. На тај начин доприносимо успостављању складних међуљудских односа, развијању толеранције, прихватања различитости и стварању позитивне атмосфере у друштву.

Елементи комуникације

Комуникација је процес који има одређена правила и карактеристике, а да бисмо схватили како се тај процес одвија, морамо да разумемо елементе комуникације. Основни елементи комуникације су:

- учесници у процесу комуницирања – Пошиљалац и Прималац поруке;
- инструменти комуницирања – порука, комуникациони канал, повратна информација;
- функције комуницирања – креирање поруке (кодирање), упућивање поруке (енкодирање), пријем и тумачење поруке (декодирање).

Пошиљалац је онај који започиње комуникацију, осмишљава поруку, обликује идеју и саопштава одређену поруку, а управо на који начин објављује поруку, умногоме зависи и пријем те поруке.

Прималац је особа која треба да поруку разуме и протумачи, а порука може да буде у облику речи, слике, цртежа, звукова, музике и треба да буде обликована као шифра коју прималац може да препозна и разуме.

Комуникациони канал је метод којим се порука преноси и управо од начина преношења много зависи ефекат поруке и њена успешност. Свакако да постоји разлика у начину преношења поруке и различити су утисци код примаоца у зависности од тога да ли се порука упућује лично, телефоном, писмом или мејлом, путем друштвених мрежа.

Комуникација се, међутим, не прекида оног тренутка када порука стигне до примаоца јер је важно како ће он примљену поруку да растумачи и на њу одреагује. То заправо значи да поруку неће на исти начин да прихвате и протумаче њен пошиљалац и прималац, па управо од повратне информације, односно тумачења и одговора на поруку зависи успешност комуникације. Што је већа сличност у тумачењу поруке, то значи да је комуникација успешнија. Управо постојање и саопштавање повратне информације и постојање дијалога кључно је за успешност комуникацијског процеса. Разговор и могућност да се сазна како је порука прихваћена и протумачена омогућава да особа напредује у комуникацији, усавршава сопствене комуникацијске вештине, доноси реалне закључке о својим поступцима, те самим тим доприноси успешној комуникацији.

Када је у питању разумевање порука, важно је напоменути разлику између денотативног и конотативног значења (Рирдон, 1998). Наиме, денотативно је описно значење којим се именују предмети, појаве, односи и углавном има исти смисао за све особе, а конотативно значење је повезано са личним, емоционалним доживљајем сваког појединца па самим тим нема исти смисао за све људе.

Бавећи се овом темом, а желећи да помогне да лакше разумемо комуникацију и односе међу особама које су укључене у комуникациони процес, Пол Вацлавик је поставио пет правила комуникације којима нам подробије објашњава комуникацију и истовремено олакшава прихватање и употребу неких комуникацијских вештина.

Вацлавикова правила комуникације:

1. Немогуће је не комуницирати, јер свако наше понашање шаље неку поруку па и то представља вид комуницирања, у суштини, и одбијање комуникације је одређени вид комуницирања.

2. Свака комуникација има садржајни аспект који се односи на особине предмета, људи, догађаја, и односни аспект исказује однос према садржају поруке и другим особама, па је самим тим слабије освештен. Оба аспекта су стално присутна у комуникацији, у узајамној су вези и делују један на другог.

3. Карактер односа условљен је интерпункцијом комуникацијских токова, што значи да свака особа у комуникацији има своју почетну тачку (интерпункцију) и сматра да његова верзија има кључну улогу за разумевање узрока и последице јер особе својим понашањем утичу на понашање других.

4. Комуникација може да буде вербална и невербална. Вербална комуникација користи се за размену информација, а невербална служи за преношење порука о нашем ставу и односу према другоме и састоји се од невербалне у ужем смислу (мимика, гестови, погледи) и паравербалне комуникације (нагласак, стил говора). Оба начина комуницирања одвијају се истовремено, а проблеми се јављају када дође до неусклађености у емитовању порука или због различитости тумачења невербалне комуникације која није увек свесна.

5. Ток међуљудских односа је симетричан, односи се на једнакост међу партнерима и подразумева најмање два различита положаја, на пример родитељ – дете.

Врсте комуникације

Сложеност и разноврсност важне су карактеристике комуникације па су, у складу са тим, многобројне и врсте комуницирања, али једна од главних подела разликује вербалну и невербалну комуникацију. Важно је да се истакне да се ове две врсте комуникације одвијају истовремено, међусобно се допуњују и значајно утичу једна на другу. Вербална комуникација користи језик, говорни или писани, свесна је и користи се за информисање о догађајима и предметима из околине, објашњавање идеја, емоција, ставова. Овај вид комуникације је најуспешније средство социјалног утицаја, управо због могућности да се кроз њега представе најпотпуније и најпрецизније идеје и сазнања, изразе мисли, као и врло различити и сложени мисаони садржаји (Рот, 2010).

Вербална комуникација подразумева језик као најзначајнији комуникациони систем који обухвата говор, слушање, читање и писање. Говор је најкарактеристичнији део комуникације, обухвата трећину укупне комуникације (35 процената по истраживањима) и највише се користи у свакодневној комуникацији. Уз говор, који је једносмеран, комбинује се слушање и тако настаје разговор као двосмеран процес комуникације. Наиме, слушање има велики удео у комуникацији, изузетно је важно и много се користи у свакодневном општењу. Морамо, међутим, да разликујемо пасивно и активно слушање. Пасивно слушање значи да се занемарује оно што саговорник изражава, не обраћа се пажња и напор на изговорено, док активно слушање подразумева пажљиво, усредсређено слушање и том приликом показује се разумевање и емпатија. Читање и писање су, такође, веома важни облици вербалног комуницирања који имају изузетно значајну улогу у учењу, обухватају разноврсне и различите форме, али их многи људи не користе довољно у свакодневици.

Једноставно дефинисање невербалне комуникације било би „комуникација без речи“ (Кнап и Хол, 2010), што се уклапа и у Вацлавиково објашњење да није могуће да не комуницирамо са другима, те заиста морамо да разумемо значај ове врсте комуницирања. У литератури невербална комуникација се најчешће одређује као процес слања и примања невербалних порука помоћу израза лица, погледа, гестова, става и положаја тела, као и боје гласа. Такође, укључује положај саговорника у простору, додиривање саговорника, начин одевања, шминкања, тип фризура (Половина, Панић, 2010). Укратко, обухвата све информације које можемо перципирати било визуелним (али и аудитивним), тактилним или чак ольфакторним путем (Гивенс, 2011).

Врло је занимљиво да је вербална комуникација свесна јер особа која говори размишља о ономе што ће да каже, невербална је углавном несвесна (осим код врхунски увежбаних говорника) јер о гестикулацији, говору тела, мимици углавном не размишљамо много. То, пак, не умањује њену важност и улогу, има огроман утицај на целокупни процес комуникације и често вишеструко снажније утиче на примаоца поруке. Истраживања показују да невербални знакови делују чак пет пута јаче од вербалних (Бурџ, Москаљов, 2014), а чувено истраживање (Добријевић, 2011) Алберта Мехрабиана, који је утврдио да се порука састоји

од вербалног и невербалног дела, разликује три нивоа поруке. Први ниво је визуелни (како је особа обучена и да ли је то адекватно у одређеној ситуацији); други је гласовни (вокал, чист звук, боја гласа) и трећи ниво је вербални (садржај поруке). Овим истраживањем утврђен је и проценат важности тих облика комуникације и њихов утицај на поруку:

- 55% визуелног (говор тела),
- 38% гласовног (како кажемо),
- 7% вербалног (шта кажемо).

Слично је и са утиском који остављамо на друге па се управо због свега тога, многи научници баве изучавањем невербалне комуникације код које разликују паралингвистичке, кинетичке и проксемичне знакове. Паралингвистички знаци су различите варијације гласова, кинетички обухватају изразе лица, поглед, контакт очима, гестове, став тела, покрете, а проксемични се односе на дистанцу међу људима и изглед.

Изучавајући људско понашање научници су успели да врло прецизно дефинишу просторне зоне комуникације:

1) Интимна зона је простор до 45 центиметара од тела, то је зона блиске интимности и намењена је блиским пријатељима и породици.

2) На 46 до 120 центиметара је *лична зона* у којој се одвија и најинтензивнија комуникација, али је то уједно и зона са најосетљивијим границама јер ако се сувише приближите, саговорник ће се осећати угроженим и нападнутим, али и ако сте превише удаљени, особа са којом комуницирате ће се осећати мање важном, незанимљивом и увређеном.

3) Друштвену зону чини простор на 121 до 360 центиметара од тела и у њој преовладава вербална комуникација, на пример у продавницама, на улици, па и код куће.

4) Јавна зона или зона говорника је простор који прелази границу од 360 центиметара удаљености од тела и најчешће се том приликом један говорник обраћа групи људи.

На основу различитих критеријума, комуникацију можемо да разликујемо према томе да ли се приликом комуницирања користи неко техничко средство па комуникација може да буде посредна и непосредна. Наиме, потпуно непосредна комуникација заправо не постоји, јер иако ова врста комуникације подразумева да се не користи никаква техничка апаратура, ми и када разговарамо директно са неким користимо ваздух за преношење гласова и звукова.

Посредна комуникација користи техничка средства за комуницирање, често је намењена великом броју особа и ту можемо да сврстамо масовне медије који се обраћају људима преко радија, телевизије, штампе, интернета. Управо због чињенице да поруке упућене преко масовних медија долазе до великог броја људи и могу значајно да утичу на ставове, чак и поступке, могу да буду злоупотребљени

за ширење утицаја одређених организација или непроверених информација па се много пажње у стручној литератури посвећује овој врсти комуникације. Она, међутим, има и многе позитивне стране јер служи за информисање, упознавање са друштвеним достигнућима и феноменима, а све више и за забаву и разоноду.

Начини комуникације

Начини комуникације представљају методе по којима се комуникација одвија и могу да буду:

- интраперсонални
- интерперсонални
- групни
- јавни

Интраперсонална је заправо комуникација са самим собом, то је унутрашњи дијалог и веома је важна психолошка форма јер на тај начин човек може да усмерава своје понашање, унапреди самопоуздање и самопоштовање и развије самоконтролу. Овај начин комуникације подразумева размишљање, мапшање, унутрашњи дијалог, запажања, сањарења, а може да се одвија и у присуству других особа. Важна је јер подстиче особу да сагледа себе и своје особине, сопствене могућности и ограничења, али и процени друге људе и њихове карактеристике.

Остала три начина комуникације су део социјалне комуникације јер се одвијају у контексту односа са другим људима.

Интерперсонална комуникација је основни и најраспрострањенији облик комуникације, подразумева комуницирање између двоје или више људи које укључује и повратну реакцију. Овај облик комуницирања се надовезује на интраперсоналну комуникацију јер је у природи човека као социјалног бића потреба за контактом са другима, али и за преношењем порука, а многи теоретичари верују да је сам развој личности условљен интеракцијом са другима. Наиме, комуницирањем са другим особама упознајемо и себе и друге, успостављамо и развијамо међуљудске односе, унапређујемо вештине и способности. Оваква комуникација је динамична и разликује се од јавне и групне због могућности добијања тренутне повратне информације. Управо та карактеристика је важна разлика јер групна и јавна комуникација не пружају тренутну повратну информацију, динамичност ни интеракцију у толикој мери као разговор лицем у лице.

Групна комуникација подразумева комуницирање унутар мање или веће групе људи која може бити породична, неформална пријатељска или формална пословна група. Мале групе имају могућност да комуницирају директно и шаљу повратну информацију док са великим групама то није случај. Групну комуникацију одликује повезаност чланова који разумеју идеје и мишљења других и желе да утврде заједнички интерес те покушају да установе и реше заједничке проблеме. Постоји неколико типова група па разликујемо обичајне, институционалне и друштвене. Основна одлика обичајних група је укорењеност

у структури друштва јер су то групе којима се припада самим рођењем, а не укључивањем, попут породице или етничке групе. Институционалне групе су оне које чини део државног апарата попут војске, полиције, бирократских група, док су друштвене групе оне које оснивају људи који се уједињују да би остварили заједничке циљеве (Хејвуд, 2004).

Јавна комуникација односи се на комуницирање са већом групом људи и нема исти реципроцитет као групна јер подразумева да се један говорник обраћа већој групи особа која га слуша. Овде можемо да убројимо трибине, промоције, предавања, јавне наступе и скупове где говорник контролише ток комуникације, али истовремено на основу реакција и пажње слушаца усмерава комуникацију. Дакле, говорник мора да се изражава промишљено, да користи јасан и прецизан стил изражавања, те да се обраћа разумљивим језиком, а то је код овог начина комуникације посебно важно јер је врло ограничена могућност повратне информације. То је тешко пре свега због броја особа које учествују јер, иако је могуће видети неке реакције, можда чак и чути понеки коментар, то није увек извесно. Занимљиво је да успешни говорници и они који непрестано усавршавају своје реторичке способности негују принципе реторике које је успоставио Аристотел у четвртном веку старе ере објаснивши их као способност расположивих средстава уверавања и истакавши њихов огромни значај у јавним наступима.

Специфична врста јавне комуникације су масовни медији који опште са великим аудиторијумом путем средстава јавног информисања, конференција за штампу, интервјуа, рекламних и пропагандних кампања. Публика ка којој је усмерена масовна комуникација је веома хетерогена, а поруке су јавне и доступне широком кругу људи па је врло захтевно ускладити и прилагодити поруке које се шаљу. Брзина саопштавања информација и актуелност један су од најважнијих захтева данашњице па поруке масовних медија морају да буду брзе и актуелне да би оствариле што бољи ефекат на публику. Масовни медији могу значајно да утичу на обликовање јавног мњења, често дају публицитет одређеним институцијама и друштвеним групама, промовишу одређене животне стилове, утврђују друштвене норме и обрасце понашања.

Франц Врег поделио је посебне функције мас-медија у три групе: функције које су иманентне, социјалне функције и функције човекових друштвених активности. Најзначајнија је иманентна функција, она је у самој природи мас-медија и најдоследније се развија. Ова функција има компоненту мишљења и оријентације, компоненту мњења, информативну и акциону компоненту.

- Информативна компонента је основна функција мас-медија, подразумева прикупљање и пружање информација о збивањима у свету и окружењу, а то је управо оно што изазива највеће интересовање код људи. Веома је важно бити свестан да у свету има много разноврсних дешавања па треба умети изабрати садржаје који су значајни. Ова функција треба да испoштује важне професионалне норме попут разумљивости, правремености и објективности.

- Компонента мишљења и оријентације служи да објасни догађаје и процесе

који се збивају, међутим врло лако може да склизне у пропагандну јер се то ради путем новинарских и уредничких коментара и тумачења, најчешће кроз осврт, коментар, интервју, чланак.

- Функција мњења је најсложенија и њоме се делује на јавно мњење, али и на носиоце друштвене моћи.

- Акциона функција се огледа у усмеравању јавности на деловање, а остварује се кроз индоктринацију, убеђивање и наговор.

У социјалне функције спадају социјална интеракција и интеграција које омогућавају лични развој, идентификацију са другима, осећај припадања групи, успостављање друштвених контаката, а често се људи путем масовних медија ослобађају стреса и напетости који су све израженији у савременом начину живота. Поред ових важних функција медија, битно је знати да се социјализација првенствено одвија у друштвеној средини, а медији је заправо употпуњују.

Функција друштвене активности обухвата разне политичке активности које медији подстичу, а може обухватати и економске, културне, научне, образовне функције чијем развоју медији доприносе кроз специјализоване садржаје посвећене овим областима и њиховој промоцији.

Стилови комуникације

Стил се дефинише као индивидуални, субјективан начин изражавања, карактеристичан за одређену особу, а Рирдон (1998) наводи да је начин комуникације одређен управо стилем комуницирања, па у складу са тим разликујемо четири стила комуницирања.

Агресивни стил

Особе с агресивним стилем комуникације најчешће своје мисли, уверења и осећања изражавају слободно, али то чине на начин који је социјално неприхватљив и манипулативан, верујући да тако успостављају контролу над другима или пак демонстрирају моћ. Такође, агресиван стил се лако препознаје јер га карактеришу вика, увреде, уцене, критиковање и понижавање других учесника у комуникацији. Агресивни комуникатори најчешће не слушају саговорнике, увек криве друге и због таквог начина комуницирања постају изоловани од других. Приликом комуницирања са агресивним особама треба бити смирен и неагресиван, саслушати их, говорити кратко и јасно и бити доследан у томе.

Пасивни стил комуницирања

Особе с пасивним стилем комуницирања избегавају да изразе своја мишљење и ставове да би избегле сукоб. Ове особе су често повучене у друштву, што не значи да су асоцијалне, али углавном говоре тихо, избегавају контакт очима и не

умеју да изразе јасно шта мисле и желе најчешће због страха да ће бити одбачене или исмејане. Верују да нису вредне поштовања и често је то последица чињенице да су биле критиковане у примарној породици. Као последица несучавања са проблемима, јавља се осећај немогућности контролисања сопственог живота, врло често су збуњени јер игноришу сопствена осећања, што води у депресивност и безнадежност. Неисказивање мишљења и потискивање узрокује експлозивне и агресивне испаде што доводи до још веће пасивности у даљој комуникацији, чиме се губи поштовање других које затим проузрокује губитак самопоштовања. Пасивни комуникатори успешни су у избегавању конфликта, али нису у стању да решавају проблеме.

Пасивно-агресивни стил

Код особа пасивно-агресивног стила комуникације постоји недостатак увида у сопствена осећања, мисле да их други не разумеју, да се опходе лоше према њима, а они се заправо кроз неактивност инате и пружају отпор. Ове особе верују да се од њих тражи превише, да не могу да испуне оно што обећају, али нису у стању да кажу да се не слажу са другима. Уместо тога, они остављају утисак љубазности, а у ствари се никада не сукобљавају са другима јер верују да ће изгубити. Наиме, убеђени су да су други увек способнији, паметнији и бољи од њих. Због тога се, да би умирили ситуацију, увек сложе са другима иако размишљају другачије. Пасивно-агресивни комуникатори користе ироничне и саркастичне примедбе и манипулацију као главни начин комуникације, нису у стању да се суоче са проблемима, а невербална комуникација није у складу са оним што говоре и осећају. Често су изоловани и уместо да решавају проблем мереају другима, а у ствари је то последица њиховог понашања јер се стално жале и остављају утисак да им је немогуће удовољити.

Асертивни стил комуницирања

Особе асертивног стила комуникације штите своје мишљење, а истовремено поштују ставове и мишљење других, иако се понекад не слажу са њима. Асертивни људи чешће од других добијају оно што желе јер уважавају и себе и друге, знају да се контролишу и умање стрес, верују да конфликти могу да се реше, а истовремено се не устручавају да искажу своје неслагање, одговорни су и отворени за нова решења. Асертивност је битна вештина која се учи, као и остале комуникацијске вештине које су веома важне за успешну и адекватну комуникацију у свакодневном животу.

Комуникацијске вештине

Успешна и квалитетна комуникација резултат је умећа да се на прави начин поставимо према другима, да одредимо сопствене границе и заступамо себе и своја права, без угрожавања туђих. Да бисмо успоставили склад у комуникацији,

морамо константно радити на усвајању и усавршавању комуникацијских вештина које поспешују комуницирање. Постоји неколико основних вештина чије коришћење није компликовано, а значајно доприноси квалитетној и адекватној комуникацији.

Асертивност

Дефиниција асертивности укључује способност да се каже „не“, да се постављају захтеви и изразе емоције, као и умеће да се започне, одржи и заврши комуникација. То је вештина којом се на директан и социјално адекватан начин изражавају мисли, осећања и уверења, испуњавају сопствене потребе, а тиме не угрожавају друге особе. Асертивност није лака за савладавање, на унапређивању техника асертивне комуникације мора да се ради константно да би се оне усвојиле и користиле у свакодневној комуникацији јер је ово најефикаснији начин комуницирања. Особе које на овај начин разговарају, то чине мирним и сталоженим гласом, гледају саговорника у очи, не упадају у реч и не прекидају саговорника, труде се да не манипулишу. Асертивна комуникација подразумева да умемо да кажемо не уколико је то потребно, предложимо решење, а заступамо себе и своје ставове, слушамо и прихватимо и похвале, као и критике, пронађемо и успоставимо компромис и сарадњом дођемо до конструктивних решења. Да би се успешно и адекватно комуницирало, постоји неколико практичних смерница које нам омогућавају да усавршимо своје способности комуникације и научимо да будемо асертивни комуникатори:

- Активно слушање, гледање саговорника у очи.
- Међусобно поштовање учесника у комуникацији.
- Јасно и директно обраћање.
- Прилагођавање тона гласа ситуацијама у којима се комуницира.
- Исказивање очекивања и емоција.
- Преузимање одговорности за изговорене речи и дела.
- Спремност за упућивање похвале другима и извињење када је потребно.
- Поседовање самоконтроле.

ЈА поруке

У асертивној комуникацији веома су важне и често се користе ЈА поруке. То је комуникацијска техника која нам омогућава да се саговорници боље разумеју што доприноси смањењу могућности сукоба и успешном решавању конфликта. ЈА поруке садрже објективни опис ситуације, реакцију онога ко је изговара и исход који би желео да постигне. На тај начин смо у додиру са сопственим осећањима, изражавамо своје виђење догађања притом не нападајући и не осуђујући друге, чиме исказујемо отвореност и спремност за компромис (пример ЈА поруке – „Када ми упадаш у реч, деконцентришем се, изгубим концентрацију и волео бих да ме не прекидаш док причам јер ми то смета.“). Коришћењем ове технике

изражавамо своје потребе без угрожавања права других и преузимамо одговорност. ЈА поруке нису компликоване, имају кратку и јасну форму па их није тешко научити. Уобичајени садржај ЈА порука не нуди магична решења, али повећава могућност сарадње и шансе да обе стране објасне шта им се допада, а шта не, и да се боље разумеју. Ове поруке нису нападачке и управо због тога саговорник нема потребу да се брани или устукне, ток комуникације није угрожен и не прекида се, већ се отвара прилика за наставак комуникације и сарадњу.

Активно слушање

Активно слушање један је од најбитнијих предуслова за разумевање међу људима. То је начин комуникације који омогућава да чујемо, разумемо и доживимо садржај онако како га саговорник доживљава, а да истовремено пружимо и повратну информацију. Активно слушање подразумева да се усмерава пажња на оно што се говори, слуша се са емпатијом, уживљава се у емоционална стања друге особе уз поштовање њеног мишљења и ставова. Наравно, то не треба да значи да преузимамо туђе ставове и идеје, већ да уважавамо саговорника, показујемо интересовање за оно што нам саопштава, подстичемо даљу комуникацију и омогућавамо сарадњу у процесу комуницирања. Приликом активног слушања, обраћамо пажњу на изговорене речи, али и на невербалну комуникацију, говор тела, држање. Све ово доприноси да саговорник осећа да је прихваћен, развија поверење у слушаоца па се због тога искрено изражава. Активно слушање је веома захтевна вештина која је изузетно важна у успостављању и неговању добрих међуљудских односа па је треба непрестано развијати и унапређивати, а за то је потребно пуно труда. Многи стручњаци наводе неколико правила којима се развија способност активног слушања и истичу да не треба прекидати саговорника, не наметати своје мишљење, а потребно је показивати интересовање, постављати питања, парафразирати речено, сумирати, сажимати оно што је речено и обавезно дати повратну информацију.

Емпатија

Емпатија је способност уживљавања у ситуацију у којој се друге особе налазе сагледавајући ситуацију њеним очима. Међутим, да би било могуће да се саосећа са другом особом, важно је прво бити задовољан собом, реално сагледати и прихватити себе. Реч „емпатија“ потиче из старогрчког, може буквално да се преведе као осећање изнутра, а у употребу је увео амерички психолог Тиченер почетком прошлог века. Он је заправо желео да употреби реч која је различита од саосећања јер се ова осећања преклапају, али нису у потпуности иста јер саосећање подразумева патњу са другима, а емпатија дели и осећа туђу патњу, али и срећу (Големан, 2012). Емпатија је разумевање друге особе, њених мисли и осећања и учествовање у доживљајима других. У савременој литератури, емпатија се објашњава кроз две компоненте - когнитивну и емоционалну.

Когнитивна компонента симболизује уживљавање у перспективу и улогу друге особе што није једноставно јер треба схватити начин мишљења те особе и њен утао гледања. Иако туђе становиште може да буде сасвим другачије од нашег, треба се ставити у улогу другог, притом се не одричући сопственог мишљења. Емоционална компонента емпатије представља осетљивост на туђа осећања и способност саосећања с њима што не значи да особа проживљава туђа осећања него их тумачи на начин те особе.

Децентрација

Децентрација је способност да ствари сагледамо из другог угла тако што ћемо се ставити у улогу друге особе и тиме разумети мисли, емоције ставове друге особе, али истовремено боље упознати и разумети самог себе. Измештање из сопствене перспективе омогућава нам да прихватимо да постоји прегршт различитих погледа и понашања, да нема универзалних истина које важе за све људе и мотивише нас да усвојимо другачије угледе посматрања и доживљавања света у коме живимо.

Препреке у комуникацији

Проблеми и неспоразуми у комуникацији не представљају изузетак или реткост, а иако многи људи верују да су врло успешни у комуникацији реалност је другачија. Неуспешна и неразумљива комуникација је оно са чиме се свакодневно сусрећемо, а сметњи које отежавају комуникацију има много. Сметње у комуникацији су све оно што спречава да се комуникациона порука на јасан и разумљив начин пренесе, то су, дакле, препреке које ометају процес комуницирања и умањују ефикасност комуникације. Препреке у комуникацији могу да буду различите и можемо их класификовати као:

- Физичке препреке - прекидају или онемогућавају комуникацију и на њих углавном не можемо да утичемо, то су:
 - Спољашњи шумови (бука, светлост, топлота, хладноћа, вибрације, кварови на уређајима уколико се комуникација одвија преко њих, обављање више активности у исто време, и сл.).
 - Унутрашњи шумови који ометају комуникацију повезани су са физиолошким и емотивним стањем учесника у комуницирању (глад, жеђ, умор, узнемиреност).
 - Физички шумови, који најчешће не спречавају комуникацију, али могу привремено да је зауставе. Овакве потешкоће није тешко решити, то се ради променом локације, одлагањем разговора за другу прилику, набавком одговарајуће комуникационе опреме, и др.
- Језичке препреке могу да ометају комуникацију на различите начине:

- Уколико су језици на којима особе комуницирају различити то може да изазове озбиљне потешкоће јер је неразумевање језика на коме нам се неко обраћа огромна препрека у комуникацији, па се у таквим ситуацијама она одвија отежано или је чак онемогућена. Проблем може да представља и употреба разних дијалеката или наречја која имају својеврсне специфичности и могу да буду погрешно протумачени.

- Ниво образовања саговорника много утиче на комуникацију јер су стручњаци утврдили да се у свакодневном, неформалном разговору употребљава око три хиљаде речи док високообразовани људи користе фонд од скоро тридесет хиљада речи па треба пажљиво употребљавати одговарајуће речи и граматичке конструкције да не би дошло до препрека у комуникацији.

- Стручна област којом се особа бави и употреба високоспецијализованог језика који је карактеристичан за неке професије попут медицине, инжењерства, информacionих технологија, може да изазове проблем у комуницирању са људима који не припадају тој струци и такав језик им није разумљив.

- Непрецизно, превише дуго и сложено изражавање може такође да омета комуникацију јер је доказано да се боље прихватају поруке које не пружају прегршт информација одједном.

- Психолошке препреке

Ово је најсложенији проблем са којим се људи сусрећу у комуницирању јер свака особа на основу свог референтног оквира, односно, дотадашњег животног искуства прихвата и тумачи поруку, разуме њено значење и увиђа важност. Међутим, да би се порука разумела правилно, потребно је да особе које учествују у комуникацији на исти или сличан начин интерпретирају смисао и значај комуникацијских порука.

- Непажљиво слушање саговорника

Слушање представља најзначајнији елемент комуникационог процеса и управо непажљиво слушање саговорника сматра се једном од најчешћих и најозбиљнијих препрека у комуникацији.

- Емотивне реакције

Емотивне реакције (љубав, љутња, мржња, љубомора, страх, збуњеност) значајно утичу на разумевање порука које примамо, као и на ефекат порука који шаљемо. Понекад су емоције врло корисне у комуникацији, а у појединим ситуацијама могу да представљају озбиљну препреку. Емоције се не могу у потпуности савладати, па зато морамо да научимо да их прихватимо и покушамо да их правилно протумачимо да бисмо били успешни у комуникацији.

- Друштвена перцепција

Под овим појмом, који има приличан значај у комуникацији, подразумева се комбиновање, интегрисање и тумачење информација о другима, како би се добила тачна слика о њима. Наиме, у сложенем свету у коме живимо, свакодневно долазимо у контакт са различитим особама, а управо контакти и комуникација коју остварујемо са другима имају велики утицај на нас, па је зато веома значајно да схватимо и разумемо начин на који поступају.

- Стереотипи и предрасуде

Предрасуде и стереотипи су нерационалне генерализације и представљају ставове који се доносе без претходног расуђивања. Врло су распрострањене и са њима се често сусрећемо, спречавају нас да сагледамо истину и да реално доживимо саговорнике, а изузетно их је тешко искоренити. Под појмом стереотипа заправо подразумевамо уврежене, конвенционалне и превисше поједностављене ставове и размишљања о одређеним појавама или групама људи. Стварање стереотипа темељи се на: поједностављењу, претеривању, генерализацији (према занимању, националности, вери, раси, друштвеној класи, сексуалној оријентацији), то су непожељна веровања која се могу променити путем образовања и упознавања.

Када стереотипи имају негативну конотацију која је праћена дискриминативним понашањем онда говоримо о предрасудама. Узроци предрасуда су многоструки и на њихово јављање делују многобројни фактори. Предрасуде су негативни судови или мишљења о некој особи, групи или појави који се доносе без претходног расуђивања и настају због недостатка директног искуства и познавања стварне слике о њима. Под предрасудама се подразумевају ставови код којих је очигледан недостатак оправданости и логичка неоснованост, а праћени су интензивним емоцијама. Занимљиво је да се ти ставови упорно одржавају и веома тешко мењају, често су праћени осуђивањем, потцењивањем, непријатељским ставом, друштвеним стереотипима, а у најекстремнијој варијанти, резултирају тиме да се одређеним групама људи укидају људска права, или да се неким другим групама даје непоштена предност.

До предрасуда понекад долази и због утицаја средине, а истраживања показују да деца немају предрасуде већ их развијају под утицајем одраслих прихватајући одређене ставове као исправне и ваљане и формирају такво мишљење. Постојање предрасуда врло често води у дискриминацију јер предрасуде су негативни ставови, а дискриминација понашање које из тога проистиче. Облици дискриминације са којима могу бити суочени појединци који су дискриминисани су веома различити, остављају изузетно негативан и штетан психолошки утицај.

Изазови савремене комуникације са којима се адолесценти суочавају

Време у коме живимо карактеришу глобалне политичке и економске промене и модернизација културе, технологије, брз развој науке и информационих процеса. Медијски садржаји постају присутни свуда, интернационализација омогућава доступност и брзу размену информација, а промене у масмедијима и глобалној култури су предмет сталних полемика. У многим текстовима и истраживањима стручњаци се баве односом културе и медија, ефектима на друштво, поготово на младе. У времену модерних комуникација, напретка телекомуникација и сталних иновација које омогућавају умрежавање и изузетно брз развој и промене медија важно је разумети снажан утицај на свакодневни живот и друштво.

Комуникација у савременом свету све више је заснована на новим технологијама и значајно се променила пружајући многе погодности попут доступности, брзине и лакоће комуницирања, бројних могућности комбиновања техника и облика комуникације, али истовремено доносећи тешкоће, попут отуђења услед недостатка стварног контакта, проблема са заштитом података, поједностављене употребе језика. Данас адолесценти највише комуницирају користећи управо модерне технологије и то им је један од главних агенаса социјализације, а таквом комуникацијом могу да се изгубе темељне карактеристике квалитетне комуникације. Наиме, комуникацијом преко друштвених мрежа не развијају се социјалне вештине, не негује се култура изражавања, врло мало се обраћа пажња на граматичка и правописна правила. Говор и писање своде се на врло једноставну употребу речи, кратку и брзу конверзацију, а невербална комуникација скоро да не постоји. Иако је веома заступљено комуницирање путем фотографија и снимака, невербална комуникација је сведена на минимум јер често није директна, не одвија се истовремено када и вербална јер су ти снимци неретко направљени раније, а фотографије понекад измењене и допуњене филтерима па не одговарају у потпуности стварности. Млади на тај начин експериментирају са идентитетом, трендовима, феноменима и покушавају да пронађу своје место у друштву јер у адолесцентном узрасту једна од најважнијих карактеристика је уклопљеност у друштво и прихваћеност вршњака. У периоду адолесценције када вршњачке везе постају важније од породичних, а контактима са вршњацима млади посвећују већину свога времена и пажње, изузетно је значајан вршњачки утицај који се остварује управо кроз комуникацију.

Многа истраживања показала су да су адолесценти делимично свесни опасности комуницирања на друштвеним мрежама, али и поред тога често су врло неопрезни када у таквој комуникацији учествују и неретко се понашају неодговорно остављајући много података о себи на мрежама. Велики је проблем и што се друштвене мреже користе као канал комуникације мржње и ширење насиља. Са младима је неопходно стално радити на томе да науче да квалитетно и одговорно комуницирају користећи савремене медије и оснажити их да се одупру нежељеним облицима комуникације који могу оставити озбиљне последице на психофизичко здравље адолесцената. Управо развијање и усавршавање

комуникацијске компетентности код адолесцената је брига целог друштва која мора да буде константна, адекватна и усклађена са брзим развојем и напретком технологије. Такође, утицај медија на младе је огроман, поготово када је у питању формирање ставова и стил комуникације.

Услед честог коришћења интернета, психофизичко здравље младих може да буде озбиљно угрожено, а одређени број младих мора да буде упућен на лечење зависности од интернета или прекомерног играња игрица. Превише времена проведеног на интернету, виртуелна комуникација и недостатак дружења са вршњацима, утичу на појаву депресије и насилних понашања код младих. Наиме, млади губе доживљај са стварношћу и прилично брзо нестају границе између виртуелног и реалног света.

Због свега поменутог, изузетно је важно да се континуирано ради на унапређивању комуникацијских знања и вештина јер се тиме побољшавају споразумевање, сарадња и актуелни друштвени односи. Значај ове области и теме најбоље се огледа у дефиницији Светске здравствене организације која истиче да је квалитетна комуникација једна од пет вештина, неопходних за здрав и срећан живот.

Литература:

1. Бурџић Москаљов, М. (2014): *Поруке без речи: умијеће невербалног комуницирања*, Загреб: ТИМ прес;
2. Врег, Франце (1975): *Друштвено комуницирање*, Загреб, Напријед;
3. Гивенс, Д.Б. (2002): *The Nonverbal Dictionary of Gestures, Signs & Body Language*, Virtual Library ebook;
4. Големан, Д. (2020): *Емоционална интелигенција*, Београд, Геопоетика;
5. Добријевић, Г. (2011): *Пословно комуницирање и преговарање*, Универзитет Сингидунум, Београд;
6. Кнап, М.Л. и Хол, Ј.А. (2010): *Невербална комуникација у људској интеракцији*, Јастребарско: Наклада Слап;
7. Милетић М. (2014): *Комуникологија*, Факултет за културу и медије;
8. Половина, В. и Панић, Н. (2010): *Проблеми лингвистичке класификације невербалних елемената у комуникацији*, *Анали Филолошког факултета*, 22, 215-231;
9. Рирдон, К. (1998): *Интерперсонална комуникација – Гдје се мисли сусрећу*; Загреб: Алина
10. Рот Н. (2010): *Знакови и значења-вербална и невербална комуникација*, Завод за уџбенике, Београд;
11. Табс, С. (2013): *Комуникација – принципи и контексти*, Београд, Клио;
11. Хејвуд, Е. (2004): *Политика*, Клио, Београд.

АУТОРИ ТЕКСТА

Данијела Стајковић

Марија Грбић-Живановић

Град Београд - Установа социјалне заштите

Прихватилиште за децу Београда

Живка Давидовића број 64

ПОГЛЕД КРОЗ ПРОЗОР НАШЕ КУЋЕ Прихватилиште за децу Београда

Намера аутора текста је да у раду који следи прикаже међусобну повезаност два система, образовања и социјалне заштите као кључне у развоју деце која се налазе на привременом смештају у Прихватилишту за децу Београда. Синергичан процес образовања и васпитања има за циљ да дете развије своје потенцијале и у будућности постане зрела и одговорна личност, интегрисана у заједницу у којој живи.

Први део текста односи се на упознавање појма *социјалне заштите* као изузетно важног сегмента једног друштва односно државе, а затим ћемо се осврнути на пут промена и изазова кроз које је наша установа прошла током свог развоја. У наставку текста акценат ће бити на деци која се налазе на привременом смештају у Прихватилишту, као корисници услуга које установа пружа, њиховим карактеристикама, личним и породичним, са фокусом на њихово образовање.

Као закључак намеће се важност умрежености система у циљу остваривања најбољег интереса деце и поштовања њихових права. Значај, подстицање, планирање и реализација превентивних активности које у фокусу имају јачање породице и њених чланова, свакако имају за циљ да деца остану у свом природном окружењу, месту које пружа љубав, разумевање, подршку, развој и снагу једног друштва.

Кључне речи: *деца, породица, социјална заштита, образовање, прихватилиште за децу, услуге.*

УВОД

Социјална заштита јесте организована друштвена делатност од јавног интереса чији је циљ пружање помоћи и оснаживање за самосталан и продуктиван живот у друштву појединаца и породица, као и спречавање настајања и отклањање последица социјалне искључености.

Циљеви социјалне заштите:

1. достићи односно, одржавати минималну материјалну сигурност и независност породице и појединца у задовољавању животних потреба;
2. обезбедити доступност услуга и остваривање права у социјалној заштити;
3. створити једнаке могућности за самосталан живот и подстицати на социјалну укљученост;
4. очувати и унапредити породичне односе, и унапредити породичну, родну и међугенерацкијску солидарност;
5. предупредити злостављање, занемаривање или експлоатацију, односно отклонити њихове последице;
6. циљеви социјалне заштите остварују се пружањем услуга социјалне заштите и другим активностима које предупређују, умањују или отклањају зависност појединца и породица од социјалних служби.

ИСТОРИЈАТ

Подаци којима располаже Прихватилицште за децу и омладину, датирају још из друге деценије двадесетог века. Град Београд је одувек имао установу за прихватање деце и младежи, која су лишена бриге родитеља-старатеља. Још тада, овај град, био је нада многим малолетницима, који су очекивали да ће у великом граду запослењем решити макар егзистенцијалне проблеме.

Одмах по завршетку Првог светског рата (у архиви се не наводи тачна година, у Београду, отворена је прва „Дечија станица за прихватање незбринуте деце“. Задатак ове установе био је да прихвати и задржи децу, док им се не обезбеди место у дому или смештају у породици. У периоду од 1931.¹ до 1937. године, није постојало Прихватилицште, иако су потребе за смештајем деце расле. Одлуком Министарства просвете 1937. године, при „Дому за сироту децу“, обезбеђен је смештај (капацитета 20 места) за ову категорију деце. Међутим, овако комбинована установа ни тада није показала жељене резултате, па је овај одељак укинут, након само једне године рада. Године 1939. поново се отвара прихватилицште које прихвата само „у скитњи ухваћену мушку младеж“, док се о женској деци бринуо „Централни уред за заштиту матере и деце“.

Након Другог светског рата због великог броја деце, ратне сирочади, отворено је више пунктова за њихов прихват и збрињавање. Године 1951. формира се мушка, а 1953. године, и женска прихватна станица, које су збрињавале децу без родитељског старања до обезбеђивања трајнијег смештаја. Крајем 1957. године, ове две групе су спојене и решењем Градског народног одбора бр.4915/57 основано је „Прихватилицште за децу и младеж“. Од оснивања установе до данас, Прихватилицште је мењало име и адресе, али је задржало своју намену и делатност. Оправданост постојања ове установе био је број деце збринут на годишњем нивоу (1.300-1.700 деце са територије целокупне бивше СФРЈ), идентификација и смањење друштвене штете.

1. Тада је укинута горе поменута установа.

Од оснивања до марта 1998. године, због адаптације зграде, Прихватилицште је привремено исељено са адресе Звечанска број 52, у Булевар Ослобођења 219, где се налазило и функционисало до марта 2019. године.

ДЕЛАТНОСТ

Након 20 година функционисања у неадекватном и просторно недовољном објекту, Установа је поново као посебно правно лице, основана Одлуком Скупштине града Београда 30.11.2018. године, са седиштем у Београду, у Улици Живка Давидовића број 64, ГО Звездара, са капацитетом од 48 корисника за услугу Прихватилицште и капацитетом од 30 корисника за услугу Свратилицште.

Од 01. марта 2019. године, Прихватилицште за децу Београда је започело са пружањем две услуге у оквиру свог програма рада.

Закон о социјалној заштити („Сл. гласник РС“, број 24/2011) дефинише делатност услуге смештаја у Прихватилицште кроз члан 55, према коме се смештајем у Прихватилицште кориснику обезбеђује краткотрајан смештај и осигурава безбедност, изналажење одрживих решења за кризне ситуације, задовољење његових основних потреба и приступ другим услугама.

Према Правилнику о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите („Сл. гласник РС“, број 42/13 и 89/18) сврха смештаја у Прихватилицште је задовољавање основних потреба појединца или породице којима је потребно неодложно осигурати безбедност у кризним ситуацијама.

Услуга је дефинисана и чланом 51 Одлуке о правима и услугама Социјалне заштите („Службени лист Града Београда“, број 55/11, 8/12, 42/12, 65/12, 31/13, 57/13, 37/14, 82/15, 4/16, 37/16, 56/16, 114/16, 102/17, 50/18, 103/18) који гласи: „услуга привременог смештаја у Прихватилицште за децу и младе пружа се деци и младима, којима је потребно неодложно осигурати безбедност у кризним ситуацијама, а ради задовољавања основних потреба. Услуга је усмерена ка процени потреба за другим услугама и започињању процеса помоћи деци и младима за успостављање стабилног породичног окружења, превазилажење кризне ситуације и успостављање осећања сигурности, као основе за даље оснаживање корисника ради подизања њихове способности за безбедан живот и укључивање у заједницу.“

Чланом 52 исте Одлуке дефинисано је да услуга привременог смештаја у Прихватилицште за децу и младе пружа се:

1. деци и младима, жртвама насиља у породици, злостављања или занемаривања;
2. деци и младима који се налазе у скитњи без пратње и у различитим кризним ситуацијама, којима је потребан привремени смештај и процена потреба ради упућивања на коришћење других услуга.

Услуга Свратилицште помиње се у Закону о социјалној заштити, кроз члан 40 где се дефинишу групе услуга социјалне заштите. Према Правилнику о ближим

условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите („Службени гласник РС” 42/13, 89/18), сврха услуге Свратиште је пружање привремених или повремених интервенција и задовољавање тренутних потреба корисника, као и посредовање у обезбеђивању доступности других услуга у заједници.

Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите у члану 77, дефинише циљне групе услуге Свратиште и наводи да је „услуга Свратиште доступна деци, младима, одраслим и старим лицима који живе или раде на улици и добровољно затраже или пристану на услугу.“

Оснивањем установе Прихватилиште за децу Београда на новој адреси, и у наменски адаптираној згради, стекли су се неопходни услови, сходно стандардима који су усмерени на безбедно, несметано, функционално организовање активности и задовољавање потреба корисничке групе. Побољшање је у вези са проширењем капацитета за смештај корисника и услова у којима корисници бораве.

Услуга смештаја у прихватилиште

Активности услуге смештаја у прихватилиште реализују се у складу са сврхом услуге, карактеристикама корисничке групе, капацитетима корисника, индивидуалним планом услуге, и у складу са проценом потреба корисника, обухватају једну или више од следећих активности:

- утврђивање идентитета корисника;
- хигијенско збрињавање и здравствена заштита;
- опсервационо-дијагностичке активности;
- израда индивидуалног плана услуге, са планом отпуста;
- писање извештаја и стручних мишљења (према плану услуге, потреби или захтеву упутног органа);
- вођење документације о корисницима;
- подршка у изградњи и одржавању позитивних односа са другим лицима у окружењу и подршка у одржавању контакта са биолошком породицом и другим лицима значајним за корисника;
- организовање едукативних активности;
- организовање слободног времена у складу са потребама и интересовањима корисника;
- помоћ у започињању и наставку школовања;
- развој вештина за препознавање и решавање проблема, развој комуникационих вештина, развој вештина за самозаштиту, развој вештина и знања потребних за живот и рад изван установе;
- психотерапијска подршка;
- припрема за отпуст.

Дужина трајања услуге је до 6 месеци. Упутни орган је Центар за социјални рад. Услуга се пружа током целе календарске године 24 сата. Капацитет услуге је 48 корисника.

Дневна услуга Свратиште

Одлука о правима и услугама социјалне заштите у члану 14 г. став 1. дефинише да: „Услуга Свратиште доступна је деци, младима, одраслим старим лицима који живе или раде на улици и добровољно затраже или пристану на услугу”. Активности услуге Свратиште усмерене су и на осигуравање њихове безбедности и успостављање осећаја сигурности као основе за њихов даљи напредак и оснаживање, ради подизања њихове способности за безбедан живот и укључивање у заједницу.

Смештајни капацитет установе Прихватилиште за кориснике који користе услугу Свратиште износи 30. Услуга је доступна радним данима од 08.00 до 16.00 часова током целе године.

Активности услуге свратиште реализују се у складу са сврхом услуге, карактеристикама корисничке групе, капацитетима корисника, индивидуалним планом услуге и у складу са проценом потреба корисника, и обухватају следеће активности:

- 1) утврђивање идентитета корисника;
- 2) хигијенско збрињавање и здравствена заштита;
- 3) обезбеђивање obroка за кориснике;
- 4) обезбеђивање услова за одржавање личне хигијене;
- 5) набавку одеће и обуће и обезбеђивање услова за њихово одржавање;
- 6) обезбеђивање боравка;
- 7) посредовање у обезбеђивању доступности услуга у заједници (здравствених, образовних, социјалних, правних, и др.);
- 8) едукацију и подршку корисника у стицању основних животних вештина;
- 9) пружање психо-социјалне подршке.

Рад у оквиру услуге Свратиште, одвија се на два нивоа, индивидуалном (саветодавног карактера, оснаживање деце) и групном. Рад се реализује кроз радионице различитог карактера. Посебна пажња посвећује се мотивацији корисника за самим коришћењем услуге како би се обезбедио континуитет, мотивација за укључивање и редовно похађање образовних процеса, као и превентивним активностима са корисницима. Подмиривање виталних, тј. егзистенцијалних потреба корисника је идентификован као изузетно значајан у услузи свратиште. На том пољу се између осталог, припремају и радионице у вези са хигијенским активностима корисника у циљу усвајања, подстицања и одржавања истих. Такође, на располагању су и ресурси Прихватилишта при организовању спортских, едукативних, слободних и креативних активности за кориснике.

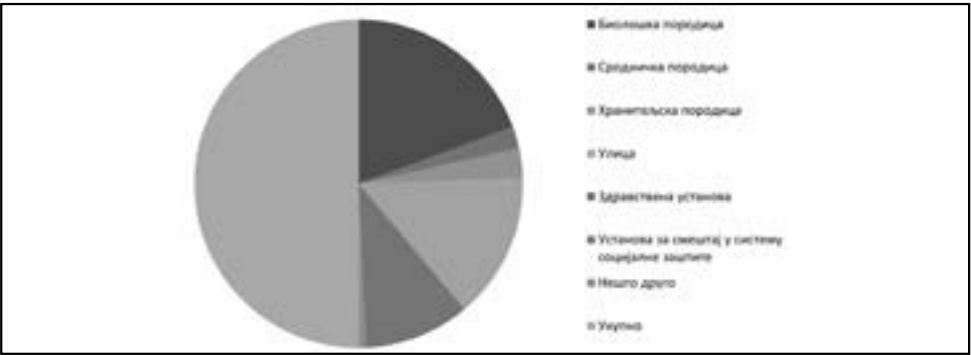
Структура запослених

Мултидисциплинарни приступ у раду са корисницима услуга је од изузетног значаја. Стручни тим у обе услуге чине социјални радници, психолози, специјални педагози, дефектолози, као и стручни сарадници и сарадници које чине виша медицинска сестра, медицинске сестре и неговатељице. Велики значај представљају и сви остали сектори попут сектора за безбедност и здравље на раду, правно рачуноводствена служба, особље у кухињи и техничко особље. Организациони делови су у складу са важећим стандардима подељени у одређене групе (Служба стручног рада, Служба финансијско - рачуноводствених послова, Служба за опште и правне послове, Здравствена служба и Служба исхране). Битан елемент континуиране доступности деци и упутним органима је свакако 24-часовно радно време установе.

СТАТИСТИЧКИ ПОДАЦИ

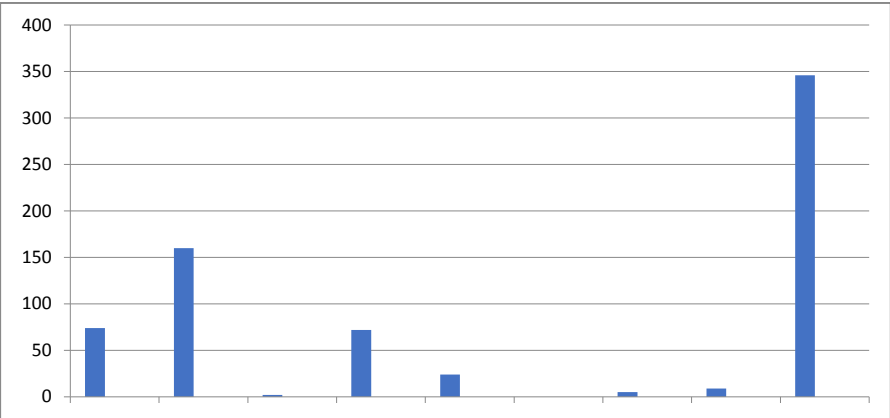
Средина из које су деца/малолетни корисници непосредно дошли у прихватилиште у току 2017. године

	М	Ж	укупно
Биолошка породица	76	58	134
Сродничка породица	8	7	15
Хранитељска породица	13	7	20
Улица	65	35	100
Здравствена установа	0	0	0
Установа за смештај у систему социјалне заштите	41	31	72
Нешто друго	2	3	5
УКУПНО по полу	205	141	346
УКУПНО	205	141	346

Укупан број деце/малолетних корисника према образовном статусу у 2017. години

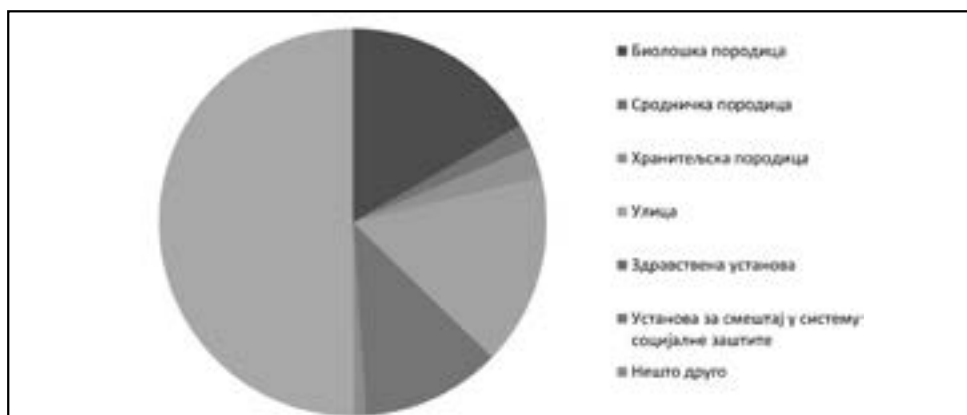
1. Не похађа основну школу, а основношколског је узраста	74
2. Редовна основна школа	160
3. Специјална основна школа	2
4. Не похађа средњу школу, а средњошколског је узраста	72
5. Редовна средња школа	24
6. Специјална средња школа	0
7. Школа за основно образовање одраслих	5
8. Завршили школовање	9
Укупно	346

1. Не похађа основну школу, а основношколског је узраста
2. Редовна основна школа
3. Специјална основна школа
4. Не похађа средњу школу, а средњошколског је узраста
5. Редовна средња школа
6. Специјална средња школа
7. Школа за основно образовање одраслих
8. Завршили школовање (средња школа)

Средина из које су деца/малолетни корисници непосредно дошли у прихватилиште у току 2018. године

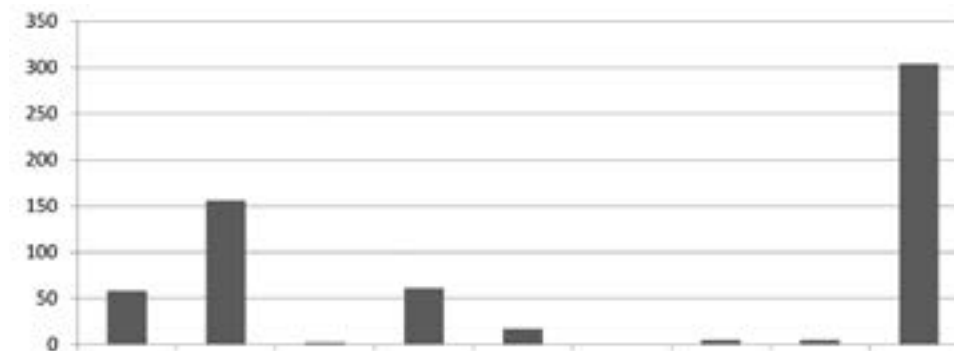
	М	Ж	укупно
Биолошка породица	63	38	101
Сродничка породица	7	5	12
Хранитељска породица	11	5	16
Улица	73	25	97
Здравствена установа	0	0	0
Установа за смештај у систему социјалне заштите	42	29	71
Нешто друго	3	3	6
УКУПНО	199	105	304

Најбољи резултати постижу се када ОС ради са породицом из домена своје надлежности, а тим Прихватилишта са корисником док је на смештају.

Укупан број деце/малолетних корисника према образовном статусу у 2018. години

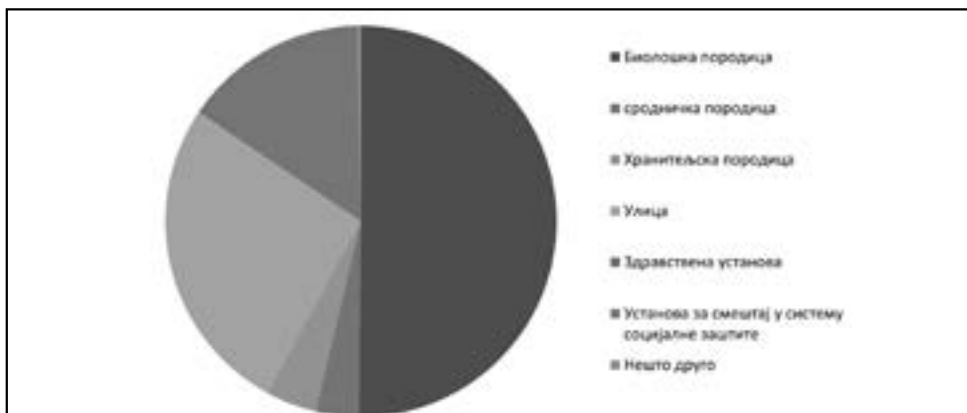
1. Не похађа основну школу, а основношколског је узраста	58
2. Редовна основна школа	156
3. Специјална основна школа	2
4. Не похађа средњу школу, а средњошколског је узраста	61
5. Редовна средња школа	17
6. Специјална средња школа	0
7. Школа за основно образовање одраслих	5
8. Завршили школовање	5
Укупно	304

1. Не похађа основну школу, а основношколског је узраста
2. Редовна основна школа
3. Специјална основна школа
4. Не похађа средњу школу, а средњошколског је узраста
5. Редовна средња школа
6. Специјална средња школа
7. Школа за основно образовање одраслих
8. Завршили школовање (средња школа)

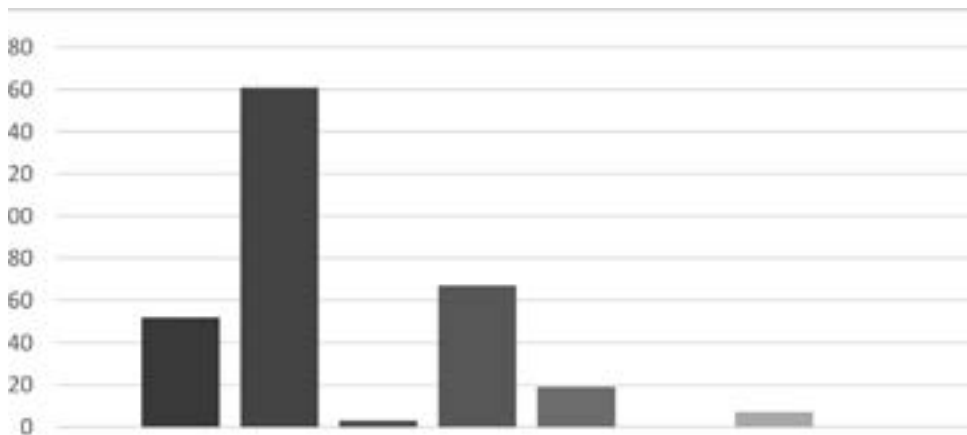
Средина из које су деца/малолетни корисници непосредно дошли у прихватилиште у току 2019. године

	М	Ж	укупно
Биолошка породица	126	27	155
Сродничка породица	5	3	11
Хранитељска породица	5	8	13
Улица	43	38	82
Здравствена установа	0	1	1
Установа за смештај у систему социјалне заштите	24	22	46
Нешто друго	1	0	1
УКУПНО	209	100	309

Укупан број деце/малолетних корисника према образовном статусу у 2019. години

1. Не похађа основну школу, а основно школског је узраста	52
2. Редовна основна школа	161
3. Специјална основна школа	3
4. Не похађа средњу школу, а средњошколског је узраста	67
5. Редовна средња школа	19
6. Специјална средња школа	0
7. Школа за основно образовање одраслих	7
8.Завршили школовање (средња школа)	0
Укупно	309

1. Не похађа основну школу, а основношколског је узраста
2. Редовна основна школа
3. Специјална основна школа
4. Не похађа средњу школу, а средњошколског је узраста
5. Редовна средња школа
6. Специјална средња школа
7. Школа за основно образовање одраслих
8. Завршили школовање (средња школа)

На графичким приказима јасно се види образовни статус деце приликом њиховог пријема. Слика образовног профила деце остала је мање-више непромењена.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЕЦЕ НА СМЕШТАЈУ

Са променама структуре друштва у целини, условљеним свим дешавањима у нашој земљи, последњих деценија, дошло је до промене и у структури корисника Прихватилишта. Те промене огледају се у све већој хетерогености популације која је на смештају, пре свега по проблематици са којом деца долазе. У порасту је број деце са здравственим проблемима, пре свега у њиховом психичком развоју, који се удружују са социјалним статусом. То је тзв. категорија деце са комбинованим сметњама.

Посебну пажњу нам привлачи група деце са проблемима у понашању. Иако је обавеза свих система, од породичног преко образовног до социјалног, заштита и свеобухватна подршка и брига о деци у свим фазама одрастања, повремено се чини да због неправовременог препознавања развојних потреба и проблема са којима се деца суочавају, долази до развоја симптома који се огледају у маладаптивним обрасцима понашања и који имају неповољне друштвене последице. Таква деца, често препуштена сама себи, постају у једном тренутку, интерсекторски проблем, видљив сада у свим системима (породични, социјални, образовни, здравствени, правосудни). Врло брзо се поред манифестног асоцијалног понашања које карактеришу скитња, бекства од куће и школе, насилничко понашање, и сл. развијају и промене проузроковане злоупотребом психоактивних супстанци, које доприносе да се уз поремећај понашања прикључују и психијатријске дијагнозе (мешовити поремећај емоција и понашања, хиперкинетички синдром, посттрауматски синдром, и сл.). Све ово наведено, као резултат има за последицу губитак контроле над малолетником који почиње да манифестује и антисоцијално понашање које представља и озбиљно кршење друштвених норми од лаких ка тешким крађама, од разбојништва до убиства.

Годинама уназад, имамо највећи број деце из биолошких породица. Међу њима је велики проценат деце и младих која су код нас први пут на евиденцији, што је уједно и њихово прво искуство смештаја у установу социјалне заштите. Породице из којих корисници долазе су оптерећене савременим условима

живота и рада који су утицали на динамику и функционисање породице, често доводећи до лоших социо-економских услова, сиромаштва, као и постојање дисфункционалних породичних односа, како на партнерској релацији, тако и када су у питању родитељске компетенције и односи. У значајне узроке спадају и социјална искљученост породице и дискриминација.

У раду са оваквом децом неопходна је хитна интервенција ЦСР и нашег тима, заснована на интензивном индивидуалном раду како би се спречио рецидив. Упоредо у раду са децом, неопходно је осигурати и учинити доступним рад са њиховим породицама како би се превазишле тешкоће или проблеми са којима се породица суочава, а дете вратило у безбедан, сигуран породични систем, али и у подстицајну средину (концепт сталности). На тај начин деца се враћају у своје породице, јер су се достигле жељене промене које као бенефит имају поновни прихват детета.

Деца која су жртве трговине људима су, такође, присутна у Прихваталишту за децу (велики је број деце која су инструментализована од стране одраслих особа, припадника организованих група, који их терају на просјачење, крађу, проституцију, радно експлатишу и на други начин злоупотребљавају). Од почетка године, значајан је и податак да, децу на смештај остављају сами родитељи или сродници, због немогућности да даље воде бригу о њима (недостак средстава, стамбеног простора, болест, смрт родитеља, злоупотреба психоактивних супстанци). Посебно треба нагласити да деца, и сама долазе, тражећи уточиште у Прихваталишту. Разлог добровољног доласка је лоше психофизичко стање малолетника (глад, хладноћа, хигијенска запуштеност, осећај усамљености, егзистенцијални страх). У услузи Свратиште овој категорији деце пружа се неопходна психосоцијална помоћ и подршка, а о њиховом добровољном доласку извештава се орган старатељства како би преиспитао узроке због којих се деца налазе у уличној ситуацији, и у складу са тим, предузео одговарајуће активности на заштити деце.

Наиме, 70% смештене деце су деца у стању социјалне потребе, без кривичних дела, а природа њихових проблема захтева специфичну врсту третмана који је пре свега усмерен на проналажење адекватног смештаја (претежно хранитељске породице), превазилажење постојећих психичких траума, започињање или наставак школовања и даљи процес укључивања у друштво.

Детектовати проблеме на што ранијем узрасту, усмерити децу у правцу модификовања понашања, свакако је поред рада на превенцији један од најважнијих делокруга рада тима Прихваталишта. Треба напоменути, да управо рана детекција захтева и од других система у заједници (образовни, здравствени, породично-правни и др.) правовремену реакцију сходно њиховим посебним протоколима за заштиту деце од насиља и злостављања, како би се заштитила права и интереси деце.

ОБРАЗОВНИ РАД

Једно од основних права детета је право на образовање. Стручни тим Прихваталишта као један од основних задатака у раду са децом планира, организује и прати дететов образовни процес. Годињама уназад, примећено је да проблем необухваћености деце образовним програмом и даље постоји. Анализом ове појаве утврђено је да постоји значајан број корисника који прекида своје школовање. Одређени број деце бива уписан у основну школу, али је врло брзо напусти, најчешће због одређених неповољних околности унутар саме породице. Тешкоће се огледају и у дисбалансу календарског узраста и образовног статуса, као и недостатка личних докумената потребних за упис или наставак образовног процеса. Тим Прихваталишта настоји да побољша образовни ниво деце која су на смештају.

Када су у питању деца која су средњошколског узраста, запажено је да, одређен број, након завршетка основног школовања, не наставља образовни процес. Поштујући права детета, сваки корисник који се налази на смештају у Прихваталишту укључен је у образовни процес и пружа му се неопходна помоћ и подршка у учењу. Интензивно се ради на подизању мотивације за наставак школовања. Старији корисници су након процене, мотивисани за упис занатских школа и додатних курсева како би се стручно оспособили и припремили за будући самостални живот ван установе. Партиципација деце и младих приликом избора школе је нарочито важна. Тиме се деци даје на значају, али им се и оставља могућност да могу активно да одлучују о својој будућности. Код деце и младих који су и пре доласка у установу редовно похађали наставу у својим школама, пружа се подстицај, подршка и помоћ како приликом настављања одласка на наставу, тако и у савладавању градива.

Сарадња са психолошко-педагошким службом школе од изузетног је значаја како би се корисник мотивисао за наставак образовног процеса, побољшао своје понашање и успех. Негујући ову сарадњу, детету се подршка пружа како у самој школи, тако и у установи у којој је на смештају, јер се прати ритам детета. На тако организован начин дете препознаје особе које су му подршка и којима се може обратити када за то постоји потреба. Кроз образовање и разумевање образовања као вредности једног друштва, деца могу изаћи из зачараног круга сиромаштва у којем се неретко налазе њихове породице.

Као разлози за напуштање школовања, деца у разговору, често наводе занемаривање од стране родитеља, ниско вредновање или забрану образовања унутар саме породице, хигијенску запуштеност (личну и породичног окружења). Проблеми у понашању су често последица различитих конфликта или неког вида насиља унутар саме породице. Злоупотреба психоактивних супстанци родитеља, често и болести родитеља, напуштање од стране једног од родитеља, трауме које нису препознате, а које су оставиле значајан траг у дететовом животу, такође су разлози за престанак школовања. Ту се нарочито прожима и социоекономски статус породице који није нужан за прекид школовања, али је свакако веома битан ако породица не може задовољити основне потребе детета.

Умреженост система социјалне заштите са образовним системом је на овом пољу од изузетног значаја. Пратећи савремена учила која су доступна деци у данашње време, Прихваталиште је у ту сврху, уз помоћ оснивача и донатора, обезбедило савремена учила помоћу којих деца могу пратити наставу online, која се спроводи од почетка пандемије вируса ковид. Компјутери, лаптопови и таблети доступни су деци у Прихваталишту.

Радионице које се спровode у оквиру установе подељене су на одређене категорије:

- радионице за развијање просоцијалних вештина;
- едукативне радионице (описмењавање, помоћ у савладавању школског градива, читалачки сат у оквиру библиотеке коју установа поседује);
- креативно/стваралачке радионице (ликовне, музичке, грнчарска радионице које су опремљене свим неопходним садржајима за израду предмета од глине);
- спортско/рекреативне (јачање тимског духа, неговање здравих стилова живота, спорт и рекреација);
- радионице вештина самозаштите;
- функционална писменост у циљу коришћења услуга у заједници (писање CV, попуњавање уплатица, располагање новцем, штедња с обзиром да сви корисници у установи имају право на средства за личне потребе корисника – односно „депарац“).

САРАДЊА СА ЛОКАЛНОМ ЗАЈЕДНИЦОМ

Сарадња са локалном заједницом од велике је важности када је у питању функционисање установе у целини. Да би Прихваталиште за децу Београда могло спроводити интегративни модел социјалне заштите, неопходно је да има унапређену мрежу сарадње и комуникације са локалном заједницом. Ту се првенствено подразумева сарадња са Локалном самоуправом као оснивачем и носиоцем обавеза које проистичу из Закона о социјалној заштити. Такође, неопходно је развијање свести о потреби сарадње свих институција на локалном нивоу у циљу стварања услова за пружање квалитетних, ефикасних и економичних услуга (установе социјалне заштите, здравствене, образовне установе, органи МУП-а, установе културе, спортски центри). У циљу размене искуства, стицању нових знања, подизања стручних компетенција и унапређења квалитета услуга, планира се наставак организовања трибина, округлих столова, састанака, конференција о актуелним темама из области социјалне заштите.

Установа социјалне заштите Прихваталиште сарађује са различитим службама и секторима, који су од утицаја на квалитет услуге смештаја у Прихваталиште. То су службе у оквиру Градске управе Града Београда, Градски центар за социјални рад у Београду, други центри за социјални рад, домови здравља, образовне установе у Београду и друге организације, релевантне за реализацију, развој и унапређење услуге.

- Градски центар за социјални рад, осим што је упутни орган корисника, заједно са овом установом социјалне заштите, планира и одговарајући исход за корисника, након боравка у Прихваталишту. Такође, као орган старатељства, Центар за социјални рад се, од стране Прихваталишта, обавештава о свим релевантним информацијама о корисницима, а установа учествује у различитим фазама поступка и изради одговарајуће документације о кориснику (као што је процена или план услуге, поновни преглед и др.).

- Органи МУП-а, такође су орган који може да иницира пријем корисника. Приликом реаговања здравствених служби (хитне помоћи, и сл.), органи МУП-а обезбеђују асистенцију. Такође, поступају по службеној дужности у случају одређених инцидентних ситуација у установи.

- Здравствене установе/домови здравља – како корисници потичу са различитих територија и хетерогени су по питању здравственог статуса (поседовање здравствене књижице, документације, и сл.), одлазак у Дом здравља је по принципу хитности и неодложног реаговања.

- Клинике за дечију и адолесценту психијатрију – због одређених проблема који су дијагностификовани код корисника, евидентна је сарадња са особљем поменутих клиника, кроз хитне интервенције и планиране прегледе, укључивања у планиране терапијске процесе, те и смештајем у те здравствене терцијарне установе по потреби, а у односу на здравствени статус детета и младе особе.

- Домови за смештај деце и младих – смештај у дом представља исход усмерен на дуготрајнији смештај за кориснике, након отпуста и престанка коришћења услуге смештаја у прихваталиште.

- Образовне институције/основне и средње школе – у њима деца и малолетници из Прихваталишта започињу и настављају образовни процес. Са појединим школама сачињен је и Протокол о сарадњи.

Сарадња са хуманитарним организацијама, НВО сектором, фирмама и појединцима наставља се и развија из године у годину. Континуирано укључивање корисника у садржаје културно-уметничке природе (посете позоришту, биоскопу, музеју и сл.) са циљем усвајања нових знања и вештина и укључивање у заједницу и актуелне друштвене токове, од изузетног је значаја за развој деце. Омиљене активности деце су и организовање излета у Београду и ван града, у циљу обиласка културно - уметничких знаменитости и проширења сазнања о лепотама земље у којој живе. Одржавање манифестација: Дан породице, Снежна чаролија и обележавање рођендана Прихваталишта, имају за циљ међусобно упознавање деце и запослених у Прихваталишту са заједницом у којој живе. Отвореност ка другим системима, као циљ, има и отклањање стигми, маргинализације и предрасуда.

Сарадња са установама културе и образовним установама од кључног је значаја за адекватно успостављање и реализацију услуге смештаја у прихваталиште. Установа је снажно опредељена да ову сарадњу континуирано унапређује у циљу обезбеђења и осигурања највишиег квалитета услуге и највиших стандарда у њеном пружању. Можда боље од свих приказа рада и живота деце у Прихваталишту,

јесте књига Меланије Стоин Петровић, новинарке, која је написала књигу, боравећи скоро годину дана у установи, гледајући, учествовајући у дружењу са децом и запосленима.

„Књига „Наша деца” настала је као акценат на један паралелни живот који се одвијао иза зидина некадашњег простора Прихваталишта за децу Београда у Булевару ослобођења 219. Живот који обухвата сузе и смех у исто време. Сузе због ствари много страшнијих од оних на које смо навикли да их нашој деци изазивају, а смех и радост због много мањих и скромнијих. Деца Прихваталишта су деца која су свакодневно међу нама, деца која живе своје мале животе, притиснута бедом, траумама из трафикинга, просјачења, присилног бављења проституцијом. Деца са маргине друштва, спасена са ивице живота, од силоватеља, израбљивача, макроа, несавесних родитеља, извучена из уцерица, покупљена са путева или, како њихови васпитачи једноставно кажу, ‘наша деца’. Ово је мали дипринос њиховој борби за бољи живот, живот какав заслужују.” (Меланија Стоин Петровић)

ЗАКЉУЧАК

Када дођу тешка времена за породицу, када се донесу тешке одлуке које могу да повредe дете, када је угрожен живот и заустављено здраво одрастање, обавеза државе је да обезбеди системе заштите и подршке који морају да буду добар супститут. Специфичност услуга које су горе описане је брза и ефикасна интервенција система која за императив има задовољење основних потреба деце у целости, њихову безбедност, руководећи се њиховим најбољим интересом и поштовању права детета. Превентивне активности друштва морају бити усмерене на очување породица као безбедног, подстицајног и сигурног места за свако дете. Овакве активности могу се спровести једино умрежавањем свих система у заједници. На основу дугогодишњег рада са децом и за децу, предуслов и основ од кога све почиње и са којим се све завршава, али и постижу позитивни исходи је *љубав*.

Литература (извори):

1. Породични закон („Сл. гласник РС”, бр. 18/2005, 72/2011 и 6/2015);
2. Закон о социјалној заштити („Сл. гласник РС“, бр. 24/2011);
3. Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите („Сл. гласник РС”, број 42/13, 89/18и 73/19);
4. Одлука о правима и услугама социјалне заштите („Службени лист Града Београда”, број 55/11, 8/12, 42/12, 65/12, 31/13, 57/13, 37/14, 82/15, 4/16, 37/16, 56/16, 114/16, 102/17, 50/18, 103/18);
5. Статут установе „Прихваталиште за децу Београда” број 02/2018 од 12.12.2018. године;
6. Правилник о организацији и систематизацији послова у „Прихваталишту за децу Београда” од 05/2018 од 27.12.2018. године;

7. Елаборат о испуњености услова за издавање лиценце пружаоцима услуга социјалне заштите 2018. година;
8. Елаборат прихваталишта и прихватне станице за децу, ЗВАО, 2009. година;
9. Извештаји о раду из 2017, 2018, и 2019.године;
10. Књига „Наша деца”, друго, допуњено издање, ауторке Меланије Стоин Петровић.

*Јован Ђорђевић, васпитач
Дипломирани професор француског језика и књижевности
Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“*

ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ ПРОСВЕТАЉЕЊЕ ИЛИ ОТУЂЕЊЕ

Апстракт: Дигитална, информациона, медијска писменост у данашњем друштву представља нову форму функционалне писмености и неизоставан је фактор у организацији свакодневног живота.

Експанзија мултимедија и технологије довела је до промене начина на који комуницирамо у друштву, а самим тим утицала је и на промену начина на који у друштву функционишемо, учимо и радимо. Промене, које су незаустављиве, некада могу бити веома болне и дуготрајне, са позитивном или негативном конотацијом.

Ова тема има за циљ развијање критичке свести родитеља, наставника, васпитача и свакако ученика, који су заправо и циљна група. Развој креативности и интерактивности у нашим животима, у једном демократском друштву 21. века, од пресудног је значаја.

Кључне речи: *дигитална писменост, информациона писменост, медијска писменост, друштвене мреже, ученици.*

Увод

Широм света, 8. септембар, обележава се као Међународни дан писмености, што је датум који је још 1966. године, утврдио УНЕСКО.

Циљ је да се сваке године међународна заједница подсети на статус писмености и образовања на глобалном нивоу, односно да се упозори на проблем неписмености, који постоји у великом делу света.

Нажалост, ни званични подаци у Републици Србији нису охрабрујући, јер по последњем попису у Србији је 2,68% становништва без школске спреме, 11% је са непотпуним основним образовањем, а 20,76% становништва је само са основним образовањем, што чини укупно 34,44% укупног броја становника наше земље.

Можда је за утеху подсећање да је далеке 1455. године, када је Гутенберг изумео штампарску, па врло брзо и куцаћу машину, свега 8% становника Европе било писмено.

Познавати свој језик и писмо, једно је од мерила образованог човека.

Без обзира на чињеницу, што можда најпре треба говорити о базичној писмености, а тек онда и о функционалној писмености, у 21. веку се све више говори управо о информатичкој, медијској и дигиталној писмености.

На почетку 21. века, у Србију је на мала врата почео да улази интернет. У периоду од 1996. до 2001. године, интернет је био доступан само малом кругу академске заједнице и једном броју институција, док се данас интернет уселио у готово 80% домаћинстава у Србији.

Андроиди, таблети, телефони, још увек су били у повоју, па је многим тада било незамисливо да ће ускоро на малом екрану свог мобилног телефона видети оног ко живи на другом крају света и да са њим разговарају. У то време, тако нешто се могло видети само у футуристичким филмовима.

Рад од куће и онлајн настава пре две деценије били су мисаона именица. Деца су се у то време још увек играла са другом децом, а „Тетрис“ је био тек безазлена играчка која је отварала пут дигиталним играма које су, стидљиво, тек почињале улазити у дечије животе. Да могу, данас би многи родитељи укинули већину тих игара.

Емисије попут „Коцка, коцка, коцкица“ или „Коларићу панићу“ уз које су одрасле многе генерације, на телевизијским каналима одавно нема, али, ни утицај радија и телевизије на децу и тинејџере одавно није као некада.

Сада су ту популарни „Зага и Филип“, „Бака Прасе“, „Тик Ток“ јунаци и многи други YouTube инфлуенсери који обликују данашње генерације.

Одраслима је својствена зачуђеност „каква су ова данашња деца“, а стручњаци кажу да она долази због страха од неразумевања промена у понашању деце и младих, пре свега под утицајем медија и друштвених мрежа. Стручњаци, међутим, поручују и да старије генерације морају да покушају да сагледају те промене и ван перспективе како је то било „у њихово време“ и да покушају да схвате да су промене природна ствар.

„Многи родитељи примењују рестрикције, многи примењују санкције, одузимају телефоне, односе рутере, каблове, модеме, али то не помаже, или помаже само привремено. То вам је као када се извучете на дете, а то нема ефекта, већ само прекинете тренутни ланац догађаја, али нема педагошког ефекта“, како би рекао психолог Влајко Пановић.

Како наћи праву меру и избећи негативне утицаје и последице претеране употребе дигиталне технологије?

Одговор се, кажу стручњаци за медијску писменост, крије у изразу „балансирана употреба технологије“. Онако како се трудимо да избалансирамо оброке или тренинге, неопходно је да најпре одрасли балансирају употребу технологије и да контролишу себе, како би били у стању да разумеју како модерне технологије утичу на млађе генерације. Неоспорно је да модерна технологија утиче на мозак и на понашање, и у позитивном и у негативном контексту.

На почетку овог века још смо живели без ријалитија, „Великог брата“, „Задруге“, „Парова“ и других „менталних и медијских тровача“. Таблоиди су у то време још били у зачетку и ништа није наговештавало да ће се временом неки од њих претворити у „блатоиде“. У то доба, традиционални медији су и даље били основни извор информација већини људи у Србији.

У међувремену, дигитални медији су сваком појединцу омогућили да има свој медиј, да сам гледа и ствара различите медијске садржаје, често непоуздане, непроверене, неистините и контрадикторне. Под утицајем интернета, друштвених мрежа и неки традиционални медији су кренули са ширењем лажних вести које залуђују људе, доводе их у заблуду и у ситуацију да више никоме не верују. Медијска писменост, објашњавају стручњаци, није толико критичка вештина, то је пре вештина да се мисли критички. Енди Радок, професор на Универзитету „Монаш“ (Аустралија) каже да је медијска писменост способност да се разуме шта се дешава на екрану пред вама и да се развије способност да се коментарише оно што је омогућило да се тај садржај нађе на екрану, као и оно што ће уследити након тих слика и снимака.

Да бисмо развили критичку вештину, неопходно је да разумемо шта су медијски садржаји, како настају и ко их је креирао. Када јутјубери деле са својим пратиоцима медијске садржаје, треба да размислимо: коме ће користити то што масовно отварамо њихове видео клипове, чак и када смо сигурни да из њих нећемо сазнати нешто лепо, можда чак ни чути оно што нас интересује, већ смо пратиоци или „субскрајбери“ само зато што су то неки од наших другара?

Јутјубери, инфлуенсери (особе које имају моћ да утичу на већи број својих пратилаца који им верују, јер су у неким околностима изградили тај кредибилитет), нису вођени само емоционалном потребом да се искажу или да са пратиоцима деле детаље из свог приватног или пословног живота, већ и жељом да на тај начин зараде. Није проблем раст гледаности њихових медијских садржаја када шаљу позитивне и едукативне поруке (понекад и језиком који се одраслима можда не допада, али то не умањује квалитет таквих порука), али јесте проблем, када се поруке инфлуенсера и јутјубера младима, означавају као „скандалозне“, када иницирају свађе са другим познатим инфлуенсерима (јер то итекако подиже интеракције са пратиоцима). Због тога је улога родитеља неопходна, јер су они ти који морају да поставе нека правила и ограничења и да редовно разговарају са својом децом о томе, да им указују на проблеме и да покушавају да „буду у току“ са садржајима које њихова деца користе.

Како би изгледао списак негативних утицаја на младе које је донео свет дигиталних технологија?

- Нестрпљивост (технологија је све бржа, а наша пажња - све краћа).
- Обављање више ствари у исто време (мултитаскинг), због чега постоји шанса да се ниједна ствар не одради како треба.
- Очекивања убрзаног задовољства; постављање селфија на Инстаграму подстиче нашу потребу за пажњом, очекивање потврде; тај осећај доводи до тога да на исти начин почињемо да се понашамо и у реалном животу; ако нас не хвале, осећамо се лоше.
- Постављање много фотографија на друштвене мреже води у нарцисизам; комбинација егзибиционизма и осећаја да нам припада више.
- Осећај изолације.

Ипак, група стручњака из Финске, земље у којој се медијска писменост изучава много дуже него у Србији, истичу да су кроз праћење групе младих, које траје већ осам година, открили да они, који најбоље користе технологију, брже пронађу информацију о свему што их занима, брже уче, брже разазнају да ли је нешто лаж или не, могу да контролишу своје дигитално здравље, не губе лако концентрацију, не треба им телефон да их константно забавља и, мимо свих очекивања, нису нестрпљиви.

Дигитално здравље подразумева, пре свега, дигиталну хигијену (постављање ограничења на коришћење телефона, одлуку да, макар једном месечно, имамо „дан без телефона“). Захваљујући дигиталним технологијама, рекли бисмо, да је живот човеку у знатној мери олакшан.

Шта је све добио, а шта изгубио човек са новим технологијама?

Шта се у том човеку променило у протекле две деценије, шта су му нове, дигиталне технологије дале, а шта узеле, колико је дигитално доба променило односе међу људима, колико су нам те технологије заправо олакшале живот?

Као прво, по дефиницији, техника и технологија иду стално напред и имају улогу да човеку помогну да живи лакше, боље и једноставније, што је једним делом и постигнуто. Међутим, оно што са психолошке стране бележимо је један парадокс да тај човек није постао ни срећнији, ни слободнији, напротив, он је постао све више завистан, себичан, лењ, непродуктиван и неорганизован. То су све могуће последице које се могу срести на сваком кораку.

Захваљујући интернету и друштвеним мрежама, приступ информацијама, њихов проток као и комуникација међу људима никада није била бржа. Свакодневно примамо на стотине информација којима нас традиционални и дигитални медији бомбардују. Људски мозак није у стању да их све обради, а већину тих информација обрађујемо тек површно, без критичке свести. Нисмо у могућности да развијемо критичку перцепцију зато што су карактеристике визуелних медија такве да појединцу не остављају много могућности да укључи критички аспект, већ се информације таложе у људском мозгу, па би требало с времена на време, ресетовати, избацити, испразнити тај сувишни талог. Нажалост, ментална хигијена још није стигла дотле да помогне сваком појединцу у томе.

Данас знамо много више него пре двадесет година захваљујући интернету, а у ствари, само смо више информисани, јер знање и информисаност никада нису били исто. Пре две деценије још увек смо имали праве, а не виртуелне пријатеље, које никада нисмо видели уживо, пружили им руку, помогли им када је то било потребно, загледали их.

Грљење је здраво!

Јача имунитет, омогућује вам да будете здравији, лечи депресију, смањује стрес, омогућује здрав сан, даје живост, подмлађује, нема непријатних нуспојава

- једном речју, чудесан лек. Грљење је нешто сасвим природно и стопостотно корисно. То никако не смемо заборавити!

Оно што је најважније у овој причи је окупација ума, затим узурпирање времена, па тако данас бележимо, код огромног броја младих људи, али не само младих, немогућност планирања и организовања свог времена, они нису господари свога времена, већ постају жртве тих садржаја које примају. Одговор лежи у томе да се у тим медијима које прате, слике мењају таквом брзином, да то нормалан ум не може да прати.

У последње две деценије, много тога се променило. Поруџбина хране преко интернета и достава на кућну адресу, почетком овог века, још увек није постојала. Кувало се и ручало код куће или у ресторану. Уласком у ресторан прво смо загледали и разгледали амбијент, па тек онда поручивали храну и пиће. Сада у ресторану прво тражимо шифру за интернет. Када нам за сто стигне храна, више не журимо да што пре осетимо њене укусе и мирисе, већ то најпре сликамо и шаљемо другима слике, да виде шта смо тог дана јели, пили и са ким смо били. Ако све то нисмо забележили, као да нисмо то ни доживели.

Некада се разговарало, договарало, па и оговарало, а данас се „сурфује, твитује, перује и лајкује“. Ко ће уз све то да стигне да се позабави оним који седи до нас или преко пута нас, за истим столом?

Тешко је трајати у време друштвених мрежа и недруштвених људи

Човек себе, као људско биће, дефинише кроз однос са другим људима. Не бисмо знали какви смо да нам други не кажу, било вербално, било понашајно, било на наш наговештај онога што други мисле. Често се и понашамо тако да радимо оно што ми мислимо да људи мисле о нама, а не што они кажу. Незаменљив је људски однос, али пре свега разговор. Данас бележимо огроман број разних виртуелних комуникационих канала, али најмање је разговора.

Да би се неко заволео, мора да се упозна. Да би се упознао, неопходан је разговор. А да би се разговарало, неопходно је место, време и тема. Из свега овога закључујемо да разговора недостаје, често и када га има, он је једносмеран.

„Што се родитеља тиче, битно је да најпре науче да саслушају своје дете. Некада је од стране родитеља импут који је ишао према деци био контролисан, од стране оних који воле ту децу, који њима желе добро и који су им преносили своје знање, традицију, обичаје, веру, који су постављали темеље за сазнавање новог. У некој размери 80 према 20 посто су родитељи и најближа околина утицали на развој детета, међутим, данас имамо супротну ситуацију, да је утицај родитеља сведен на тек неких двадесет посто“, наглашава психолог Влајко Пановић.

Интернет нам је у великој мери олакшао живот, многе ствари учинио доступним, отворио нове видике, омогућио бржу комуникацију и рад на даљину, створио услове да мноштво докумената чувамо на малим форматима. Интернет је изнедрио и низ нових занимања, од веб дизајнера до дизајнера апликација, од копирајтера до комјунити менаџера, од разних аналитичара до администратора,

од блогера, влогера до јутјубера, сва та занимања до пре две деценије нису уопште постојала.

Интернет и дигиталне технологије унеле су у наш језик мноштво нових речи, почев од дискета и компакт дискова, од флеша и хард диска, преко смс и мејла, портала и инбокса, Вибера и Ватсапа, линка и подкаста, па до лајкова, шерова, блогова и влогова. Дигитално доба донело је и нову врсту криминала, тзв. сајбер криминал, као и нове врсте зависности. Зависност од видео игара, која је данас можда и најраширенија, има за својство велику тешкоћу човека да се одупре, тешкоћу да укључи критички аспект, и такође, таложу у свој ум огроман број информација, сувишних, непотребних, некорисних, често и штетних и погрешних. Овде најпре мислимо на децу.

Статистичари су забележили да наша деца до поласка у школу учествују у преко 10.000 виртуелних убиства, а оно што је још погубније су и свакодневне вулгарне, агресивне, сексуалне, бруталне, бизарне сцене. То све остаје у дечијем искуству, па је неопходно да родитељи те некадашње табуе скину и да нађу приступ, како томе, тако и свом детету, како би му пришли на прави начин.

Имамо пример девојчице од десет година из Италије (која по правилима „Тик Тока“ не би смела да има налог на овој мрежи), закључала се у купатило и снимала мобилним телефоном изазов „гушење“, чији је циљ био што дуже остати без ваздуха. Лекари нису успели да јој помогну. То је само један од бизарних изазова који круже овом, али и другим мрежама.

Познат је и онај на коме три особе са снимка истовремено скачу у ваздух, док две особе са стране подмећу ноге оној у средини, која затим пада на леђа или чак главу; или онај када при стављању пуњача за телефон у утичницу, између пуњача и утичнице поставља се кованица што доводи до варница, или чак пожара; затим када се кеса у којој се налази желе, средство за дезинфекцију руку, избељивач и крема за бријање држи на један минут на очима, а резултат треба да буду светлије очи; или, током пандемије, популарно лизање јавних површина на снимцима као доказ да се не могу заразити вирусом корона.

Да дигитално насиље није заобилазило ову платформу, показују бројни коментари пуни увреда, говора мржње испод видеа појединих корисника. Веома је важно да постоји подршка и разумевање у односу са децом како би били спремни да се родитељима или наставницима пожале уколико доживе непријатности на друштвеним мрежама. Такође, важно их је упознати са тиме да постоји телефонска линија за превенцију дигиталног насиља (19833) коју могу позвати уколико су изложени негативним коментарима на интернету или уколико желе да се информишу о дигиталној безбедности. У неким земљама се, не само код деце, већ и код одраслих, спроводи такозвана „дигитална детоксикација“, како би људима сачували психу и ослободили их зависности од дигиталних технологија, које су постале саставни део наших живота и неодвојив део наше свакодневице.

Осврнимо се поново на поменућу платформу „Тик Ток“.

„Тик Ток“ је титулу „мреже за младе“ преузела од Инстаграма, након што је он постао популаран и међу старијим генерацијама. Иако често критикована због екстремних изазова, дигиталног насиља и говора мржње, ова платформа, као и свака друга, има и предности и мане. Кључ је, наводе стручњаци за медијску писменост, у балансираној употреби технологије, која са собом свакако доноси и позитивне и негативне промене.

Стручњаци упозоравају да је глобални тренд последњих година све израженија сексуализација деце. Мноштво садржаја који се објављује на „Тик Току“ (али и на већини других друштвених мрежа) нису прикладни за млађи узраст који чини већину корисника ове платформе. Неретко су сличног типа и песме које се обрађују у снимцима, а оно што је врло често проблематично јесу вредности које пропaгирају поједини инфлуенсери или познати певачи. Све ово доводи до потребе и тежње за савршенством, а „на удару“ су посебно девојчице. Као последица, јављају се различити облици угрожавања физичког и душевног здравља (анорексија), а у најдрастичнијим примерима - и живот. Са друге стране, стране креатора, друштвене мреже јесу и платформа на којој може да се заради, па се тако дешава да у веома раном периоду, млади достижу вртоглаву популарност и зарађују. У том периоду су и даље недовољно свесни утицаја који имају на друге, а притом и критике и увреде њима упућене, које са собом доноси популарност, могу имати снажан утицај на психичко здравље. Стручњаци саветују да је због тога важно разговарати са децом како би разумели да нико не мора и не може да буде савршен, а да је идеализација „савршених особа“ заблуда.

Такође, неопходно је скренути им пажњу на реалне узоре и објаснити да то не би требало да буде неко ко је постао познат због свог физичког изгледа, финансијског статуса или дискутабилног садржаја на друштвеним мрежама. Будите упућени у садржај који прате и постављају на „Тик Току“ и покушајте да разумете зашто им се нешто допада или не допада. Немојте осуђивати, будите отворени, али покушајте да их усмерите. Гледање садржаја или заједничко креирање видео клипова може побољшати односе са децом и изградити међусобно поверење.

Насупрот уверењу да коришћење друштвених мрежа не изазива посебну емоцију, резултати првог неуроистраживања у Србији које је имало за циљ да провери како друштвене мреже утичу на наш мозак, показали су да „иза сваког скрола или лајка испитаника стоји екстремно осећање среће - еуфорија“. „У мождавим таласима испитаника забележено је усхићење и узбуђење, велика посвећеност садржају, уз мали замор мозга, такозвана „савршена олуја“ које често нисмо свесни или то себи не желимо да признамо“. Мозак испитаника негативно је реаговао, на пример на спонзорисани пост јер није у складу са његовим интересовањима, те прекида „евидентно задовољство коришћења друштвених мрежа“, а управо тај осећај доводи и до зависности. „Да би се одржао ниво хормона среће који настаје док се користе друштвене мреже, ми ћемо желети да

што дуже останемо тамо где нам је лепо, а тако се креира зависност”. Ту лежи и предност и мана алгорита на „Тик Току“ који нам нуди искључиво садржај који нас интересује. Са друге стране, они који нису само пасивни посматрачи већ и креирају садржај на друштвеним мрежама, проводе сате на „Тик Току“ и Инстаграму, „покушавајући на различите начине да буду популарни, и самим тим, пате што то нису”. Педагог Божидар Димић то једноставно објашњава речима да су лајкови на друштвеним мрежама „попут дроге, који убризгавају допамин у нервни систем, те стварају зависност и потребу за свакодневним коришћењем, а са друге стране, одсуство изазива несигурност и смањено самопоуздање и самопоштовање”.

Апликација је, као и већина других мрежа веома примамљива, због чега одузима доста времена, те је важно подстаћи децу да поштују договоре и ограничења која им поставите. Тамо где се још примети немогућност контроле јесте узраст ком је дозвољена регистрација на овој друштвеној мрежи, а који је званично 13 година, иако је јасно да „Тик Ток“ користе и млађе генерације. Стручњаци постављају питање да ли је и 13 година довољно да особа буде освешћена и да зна шта објављује и како комуницира на друштвеним мрежама? Педагог Божидар Димић подсећа да велики број деце има отворене профиле и да је њихов садржај доступан свима, те да су у свакодневној комуникацији са великим бројем људи, међу којима су и они које не познају. Многи људи у Србији се данас не одвајају од мобилних телефона, са њима лежу, уз њих се буде и са њима проводе највећи део дана.

Можете ли данас замислити свој живот без мобилног телефона, интернета и друштвених мрежа?

Напредне технологије промениле су навике многих од нас. Улењиле нас, успориле, претвориле у конформисте, хедонисте и егоисте. Људи су, поред тога што су често лењи и себични, постали свадљиви и нестрпљиви. Затворени због Ковида, уплашени, бомбардовани контрадикторним информацијама што је најпогубније у овом тренутку, што је прихваћено правило из тзв. „црне пропаганде“, да ако хоћете да слушите некога, појединца, групу, нацију, па и читаву планету, онда им понудите обиље опречних информација.

У људској природи је да када се нађе у неком изазову или искушењу, он мобилише своје унутрашње резерве тако што адреналин који се излучи из адреналних жлезда одлази у крв, шири крвне судове да припреми човека за борбу или бекство. То је природан одговор на стрес. Када та стресогена ситуација прође, тај адреналин се враћа поново, крвни судови се скупљају, постају природни, нормални. Међутим, Ковид, па и ови медији о којима смо причали, пре свега, видео игре, јутјубери и други, држе човека у стању вишесатног, добровољног стреса. Човек троши своје ресурсе и прво што му страда је радост. Ви, данас, немате људе који се радују многим стварима, и то је трагедија, јер када тога немате, човек упада у природно стање нерасположења јер је физиолошки потрошен. „Имамо много људи који су хронично уморни, а то стање се неретко мора третирати антидепресивима“, подсећа психолог Влајко Пановић.

Шта су модерне технологије узеле, а шта донеле човеку?

Узеле су интегритет, самосталност, слободу. Дале су само привид неком већем сазнању. Захваљујући интернету, друштвеним мрежама, Вибери и Ватсапу, степен надзора нашег живота постао је превелики. Оно што смо мислили да је само наше, сада делимо и са другима, тако да је приватности, интиме и тајни све мање. На то нас нико није натерао, сами смо изабрали да на друштвеним мрежама делимо своју приватност и стављамо на увид сваки тренутак нашег живота. Једнога дана, све то ће нам стићи на наплату, и то са каматом.

Захваљујући друштвеним мрежама многи у Србији су преко ноћи постали паметни, успешни, лепо, срећни и задовољни својим животом, ако им је веровати. Да није друштвених мрежа вероватно никада не бисмо сазнали колико је међу нама „писмених“, а колико оних других. Пре 20 година наши животи нису били под присмотром, односно под „видео надзором“ на улици, послу, банци, фитнес центру, итд. На свим тим местима камере прате сваки наш корак и сваки наш покрет.

Живот више није исти као што је био пре две деценије. Много тога се променило у нашим животима, не само због информатичке револуције, већ и због Короне. До само пре пре годину дана није било социјалне дистанце, затварања, а људи су се до тада, при сусрету, још увек руковали, грлили и љубили. Сада се људи поздрављају лактом или песницом. Губи се достојанство људског односа, где један загрљај вреди више него хиљаду речи. Међу људима је све мање директног контакта, и не само контакта.

Имамо феномен „одсуства љубави међу људима“. Људска срца су све хладнија и све празнија, управо, једним делом, захваљујући и тој немогућности да обрадимо емоционалне информације, него их таложимо у своје искуство, па људи свом уму предају већи значај него емпатији и односу према другом, ближњем, слабијем, према другачијем, према оном који је немоћан, па се тако дешава још један феномен „отуђења“, који је веома присутан, не само унутар шире породице, него и унутар примарне породице. Имамо све више усамљених унутар породичног круга, па и много усамљених у вези, или у браку –они нису сами, али су усамљени. Пре свега, захваљујући тим играчкама, које су доступне свакоме, и свако у својој просторији има своју играчку, односно своју забаву, која га окупира и хипнотише.

Отуђеност је додатно појачала пандемија вирусом корона, која је променила наше навике и свакодневицу. Када све ово прође, а мора кад-тад проћи, можда пред собом угледамо новог човека, каквог раније нисмо познавали. Важно је да вратимо достојанство живљењу, дакле, да уведемо смех, радост, песму, да уведемо љубав према ближњем.

Страх од промена које доноси свет дигиталних медија, интернета, апликација и друштвених мрежа, понекад забрињава родитеље, наставнике, васпитаче, који се боје да ће се традиционалне вредности породице изгубити у онлајн свету. До промена несумњиво долази, али суштина на којој почива породица: љубав, поштовање, толеранција, брига и нежност, и даље остају кључне.

Дигитално је ту да олакша наше животе!

Сећате ли се како је било када нисте могли све да проверите за секунд него сте морали да зовете информације, или да тражите фиксни број у именику? Данас можемо да погледамо да ли има гужве на путу до школе, где можемо да пронађемо прибор за хобије, информације о тренинзима, идеје за ужину, можемо да се дописујемо са другима, и да будемо у сталном контакту са нашом децом када су на екскурзији, на пример. Иако, дигитално, неоспорно мења начине на које функционишемо, јер можемо много интензивније да комуницирамо, кључне вредности остају непроменљива срж.

Шта дигитално мења?

Мења форму, односно начин на који комуницирамо, на који се разумемо, поштујемо, сарађујемо, бринемо једни о другима. Тако уместо писама имамо слике на некој од друштвених мрежа, а уместо телефонског разговора чет, мада су нам питања и даље иста: „како си?“, „да ли си се наспавао/ла?“, „да ли си стигао/ла“, „да ли си добро?“

Брига је иста, љубав је иста, жеља да смо добро је иста. Само сада можемо да комуницирамо брже и да делимо више различитих садржаја једни са другима. Истина је да се све те промене одвијају интензивно па нам треба времена да се навикнемо, али дивна ствар је што све те новине можемо заједно да истражујемо.

И најзад, у дигиталном добу и даље...

Волимо једни друге, дружимо се, грлимо и смејемо. Настојимо да нашу децу, ученике, научимо, подржимо и усмеримо најбоље што можемо. Учимо их да буду добри пријатељи, квалитетни људи, да вреднују знање, буду храбри и одбране своје ставове и идеје. Користимо свакодневне ситуације као места где можемо да им помогнемо да разумеју како функционише свет, односи међу људима, комуникација. Подржавамо једни друге и стварамо заједничке активности где се осећамо добро и заштићено.

„Ако не живимо сви заједно, једни за друге, сви ћемо заједно и пропасти.“ (Карл Јасперс)

Литература (извори):

1. *Утицај друштвених мрежа*, Министарство културе и информисања РС;
2. *Какве су вам ово данашње генерације?*, Медијска писменост;
3. *Дигитални погон*, Новосадска школа новинарства;
4. *Међународни дан писмености*, УНЕСКО;
5. *Човек дигиталног доба*, др Влајко Пановић, клинички психолог;
6. *Медијска и информациона писменост*, педагог Божидар Димић.

*Павле Јовановић, васпитач
Дипломирани сликар
Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“*

СЛОБОДНО ВРЕМЕ У ЦИЉУ РАЗВОЈА ЛИЧНОСТИ

Апстракт: Слободно време представља велики потенцијал у човековом животу из кога могу да се развију разни таленти и за живот корисне вештине. То доприноси еманципацији и социјализацији личности, што даље води остварењу једне од најважнијих човекових потреба - самореализацији. Имајући то у виду, од суштинског значаја је стицање навике да се слободно време користи на исправан и учинковит начин још од ране младости.

Кључне речи: *слободно време, организација, развој, личност, млади, потреба.*

Увод

Слободно време чини значајан део живота сваког појединца. Начин на који се оно проводи данас представља, а представљаће и убудуће, велики изазов за генерације које долазе. Његова важност је често потцењена, што се може закључити и из оскудне литературе која се бави овом проблематиком. Да би се слободно време боље разумело, потребно је подробније упознавање са овом облашћу. У даљем тексту биће изложена његова дефиниција, функције, развој кроз историју и слободно време данас, слободно време младих и осврт на провођење слободног времена у домским условима.

Слободно време

Социолог Ратко Божовић у својој књизи „Искушења слободног времена“ (1979), наводи дефиницију слободног времена француског социолога Жофр Димаздијеа, која се у научном свету сматра једном од најприхватљивијих. Она гласи: „Слободно време је скуп активности којима се појединац по сопственој вољи може потпуно предати, било да се одмара или забавља, било да повећава ниво своје обавештености или своје образовање, било да се добровољно друштвено ангажује или да остварује своју слободну стваралачку способност пошто се ослободи својих професионалних, породичних и друштвених обавеза“ (стр. 47).

Нешто сажетију дефиницију у истом делу износи и сам Божовић: „Слободно време представља вид егзистенције која је добровољно одабрана као најбољи начин човекове самореализације“.

Дефиницију слободног времена није једноставно одредити. Велики број назива као што су доколица, слободно време, ослобођено време и слични

појмови, додатно уносе забуну у ову, иначе, замршену проблематику. Један број аутора ове појмове сматра синонимима, док их други раздваја. Како год их поједини аутори називали, суштина је да истинско слободно време представља само оно време у коме особа има апсолутну слободу избора да самостално, без икаквих спољних утицаја или унутрашњих ограничења одлучује како ће га искористити.

Да би човек могао успешно да организује своје слободно време, важно је да познаје његове функције. Божовић даље наводи да Димаздије издавају три основне функције слободног времена: одмарање, разоноду и развој личности. Одмарање подразумева одстрањивање умора од свакодневних радних активности и обнављање енергије за оне активности које тек предстоје. Када се говори о умору, у данашње време напретка високе технологије, мисли се пре свега на психички умор. Психички умор може бити резултат живота у великом граду, резултат великог броја свакодневних обавеза или неадекватне разоноде. Разонода спада у другу функцију слободног времена. Знамо да савремени живот тече по једном устаљеном редоследу где се обавезе непрестано понављају. То ствара ситуацију у којој се занемарују потребе појединца. Можемо да разликујемо две врсте разоноде: ону која практично утиче на стил живота појединца (путовања, игра, спорт, и сл.) и разоноду која настаје мапштањем у додиру са уметничким садржајима путем пројекције и идентификације (читање, гледање биоскопских или позоришних представа, и сл.). Оно што је специфично за другу наведену врсту разоноде је да, на неки начин, представља вид бекства од стварности. Развој личности је трећа, најважнија функција. Она омогућује њен слободан развој и отвара могућност за самореализацију човека. У данашње време услови техничке средине у човековом окружењу могу условити да се он додатно отуђује од природе, што може довести до његовог једностраног развоја, а самим тим и духовног сиромаштва. Да би се то избегло, потребно је усмерити енергију на ослобађање свих човекових потенцијала (Божовић, 1979).

Смисао слободног времена није увек био исти, већ се мењао кроз историју. Оно је дуго времена било привилегија само богатих класа које су могле уживати у њему кроз уметност, разоноду и племените вештине. Сиромашније класе (у неким друштвеним уређењима и робови) биле су задужене за обављање рутинских свакодневних послова. Како су векови пролазили, сиромашније класе добијају све више слободног времена. Са развојем индустријског друштва та ситуација постаје још очигледнија. Машине су у многим пословима замениле човека што је резултирало вишком слободног времена. У то време, после вишевековног ослобођења од напорног рада, човеку је био важнији квантитет слободног времена, док се о квалитету његовог коришћења није много размишљало. Време се проводило углавном у одмору од посла. Квалитетно провођење слободног времена је питање карактеристично за новије доба - на који начин га најбоље искористити?

Да би се ово боље сагледало, потребно је нешто рећи о укупном времену којим човек располаже. Већина аутора књига из ове области се слаже да радно време и оно проведено ван рада треба посматрати као делове исте целине -

укупно време. Можда најбољи начин да се ово прикаже је кроз активности у току једног радног дана. Тако поред обавезног радног времена, имамо и време проведено ван радног. Ту спада време на путу до посла и назад, затим оно за породичне и друштвене обавезе, време за обављање егзистенцијалних потреба (исхрана, хигијена, сан) и на крају слободно време. Из овога видимо да није слободно време свако време проведено ван обавезног радног. Пример који то добро илуструје је обављање допунских послова ван радног времена. Време искоришћено на такав начин тешко да можемо сматрати слободним, већ пре продуженим радним временом. У овом случају приоритет би био додатна зарада, док би прави смисао слободног времена био занемарен. О слободном времену говоримо само онда када човек има пуну слободу да га искористи кроз одмор, разоноду или рад на самореализацији.

Знамо да данашње време доноси велике промене у друштву, пре свега у развоју нових технологија. У таквој ситуацији појединац је принуђен да један део слободног времена одвоји за рад на себи, како би успешно могао да одговори на нове изазове који се пред њега постављају. Потребно је да се континуирано образује у слободном времену и прилагођава окружењу, јер се свет око њега непрестано мења. Занимања која су актуелна данас, временом ће нестати, а појавиће се нова (Коковић, 2002).

Један од фактора који представља велику препреку успешном организовању слободног времена данас је и потрошачка култура у којој живимо. У савременом друштву, људи се превише исцрпљују током времена проведеног на раду, тако да им након тога највише одговарају садржаји које не изискују посебан умни напор, већ они које воде једноставној забави. Потрошачка култура подразумева стварање производа културе који су намењени за широку потрошњу и карактерише их да могу одмах и једноставно да се конзумирају. Такви производи стварају се на основу испитивања тржишта, односно прати се шта то привлачи највише потенцијалних некритички настројених корисника. Принципи који владају у њој су допадљивост и потражња, док се успех исказује популарношћу и новцем.

Потпуније ћемо разумети слободно време ако се осврнемо на време проведено у обавезном раду. Неретко се обавезан рад доживљава као нека непријатна активност. Човек у савременом друштву верује да би требало да га воде лични интереси, док му је у ствари живот подређен циљевима који нису његови (Фром, 1983). Он има утисак да због тога не може да се реализује кроз обавезан рад већ то покушава у слободном времену. Социолози сматрају да ће такав начин размишљања трајати докле год се буде тражила човекова самореализација једино у слободном времену, а не и у обавезном раду. Слободно време и обавезан рад се међусобно не искључују него прожимају. Имајући то у виду, закључујемо да самореализацију треба тражити подједнако у свим аспектима живота.

Слободно време младих

Потребе за слободним временом различите су међу младим и старијим особама, и овде ћу се првенствено задржати на потребама младих. Да би млади

квалитетно проводили своје слободно време, неопходна им је подршка родитеља и околине како би се правилно усмерили на одабир слободних активности. Важно је овом послу приступити са озбиљношћу и научити младу особу да учини прави избор према својим интересовањима. Култура слободног времена гради се кроз васпитање и образовање. Њима се млада особа оспособљава за вршење правилних избора у каснијем животу. Разумљиво је да на то утичу окружење и могућности појединца (Бидалф, 2009). Млада особа не може сама сносити сву одговорност за активности у слободном времену, и зато су подршка родитеља и друштва у целини неопходни. Младост представља период живота када је особа спремнија да нешто мења, да тражи свој идентитет и прихвата новине (Коковић, 2002). Начин на који проводи слободно време може условити младу особу да обликује свој живот на позитиван или негативан начин. Позитиван начин подразумева стварање мотивације код младе особе за рад на самореализацији што за резултат има и превенцију непожељних облика понашања. Негативан начин манифестује се кроз притисак околине, при чему млади не могу да искажу свој пун капацитет. Њима је у том случају одузето право одлучивања, спутани су и као последица тога, касније, могу да се јаве разни облици ризичног понашања (агресија, злоупотреба психоактивних супстанци, и сл.).

У данашње време родитељи младима организују разне активности ван школе желећи тиме да им слободно време учине садржајнијим. То може бити добра основа за квалитетно провођење слободног времена, међутим, ако те активности нису у складу са стварним интересовањима младе особе, ефекат ће бити супротан од очекиваног. Неретко, такву врсту ангажовања, могу чинити лична интересовања и амбиције родитеља. Као реакција на такву ситуацију, код младе особе би могло да се јави пасивно понашање или отпор. Зато је потребно извршити правилан одабир активности кроз препознавање њених истинских потреба.

Слободно време има рецептивну оријентацију, што појединца одређује као примаоца одређених садржаја (Коковић, 2002). Оно што може да представља проблем у организовању слободног времена код младих је и њихова хедонистичка оријентација. Млади радије бирају брзу, тренутну и релаксирајућу забаву, него систематичан рад на самом себи. Отуда њихова склоност ка неквалитетном провођењу слободног времена. Већина њих највише слободног времена проводи пратећи популарне медије - интернет и ТВ програм. Масовни медији су осмишљени тако да њихове услуге истовремено прати велики број корисника, чиме остварују знатан утицај на човека (Цајлс, 2011). Они данас углавном потискују емисије едукативног карактера са садржајима из области културе, науке и уметности, и тако удаљавају младе од посета традиционалним институцијама културе. Као замену за то, масовни медији нуде лаке садржаје - емисије забавног карактера, кич комерцијалну музику, ријалити програме. Генерално је акценат на забави, а не на обогаћивању личности. Уз такве навике, постоји опасност да млади данас пре постану пасивни конзументи индустрије забаве, него организатори свог слободног времена.

Један од најквалитетнијих начина провођења слободног времена је активност

на плану образовања. Оно помаже да се појединац еманципује кроз стицање нових способности и сазнања, а основну улогу у овом процесу имају школски систем и слободно време. Улога школе је индиректно повезана са слободним временом и то на такав начин да би требала да подстакне појединца да га правилно користи. То се огледа у разним слободним активностима које школа нуди. Може се поставити питање да ли је то исправан приступ? Ако имамо у виду да слободно време значи потпуну слободу избора појединца, како школа, колико год нудила разноврсне садржаје младима, може да их заинтересује? Одговоре на ова питања тек треба да дају даља проучавања из области психологије и педагогије слободног времена (Коковић, 2002).

Узећу за пример истраживање које је спровела група аутора (Ивана Степановић, Марина Виденовић, Дијана Плут), у циљу стварања националне стратегије за младе на иницијативу Министарства омладине и спорта Републике Србије 2009. године. Истраживање је показало занимљиве резултате на који начин млади најчешће проводе време у Србији. Циљ истраживања је био да се испитају обрасци понашања средњошколаца у слободном времену путем узajамне повезаности међу тим активностима. Оно се односило на више сегмената живота младих: интересовања (музика, филм, спорт, хоби, ваншколске и ваннаставне активности, компјутери, мобилни телефони, путовања), затим, на садржаје које конзумирају (књиге, часописи, биоскопи, позоришта, концерти, спортске манифестације), и медије на које су оријентисани (ТВ, радио, штампа, интернет), као и учешће у различитим организацијама. Резултати истраживања показали су да је академски образац понашања међу најзаступљенијима. Он подразумева праћење научно - популарне литературе, посећивање институција културе и развијене читалачке навике. За њим следи спорт, пре свега кроз његово праћење путем различитих медија, посећивање спортских манифестација, и у нешто мањој мери бављење спортом. Онда долази лака забава, под којом се подразумевају све активности које не захтевају веће интелектуално ангажовање. За њом следе изласци на различита места, и на крају слушање музике и коришћење компјутера. Оно што је карактеристично за употребу компјутера је да се компјутери пре користе у сврху забаве него у едукативну сврху. Добијени резултати истраживања приказали су тадашња интересовања младих, али уз мање варијације можемо их сматрати и данас актуелним.

Слободно време у домским условима

Домска средина је посебно окружење у коме млади живе. Одвојеност од куће и родитеља представља проблем свакој младој особи када први пут дође у Дом. Потребно је проћи кроз период адаптације, упознавање са новим вршњацима, домом, школом, васпитачима и наставницима. Све то представља стресну ситуацију за ученика. Док се навикава на ново окружење, важно је да му се понуде различити садржаји који би му помогли да превлада тешкоће око прилагођавања и организације свог времена у Дому. Кућни ред представља дневну организацију времена у установи. Од ученика се тражи да своје активности усклади са кућним

редом. Слободне активности које нуди Дом су разноврсне, и можемо их начелно поделити у две групе: културно-забавне и спортско- рекреативне садржаје. Њихово одржавање у Дому зависи од могућности саме установе и интересовања ученика. Интересовања за одређене активности они могу изнети и путем својих представника на домском парламенту. Разумљиво је, да активности које се нуде неће одговарати свима, јер су млади различитих интересовања и сензибилитета. Ученици могу да се одреде и за похађање оних активности које им више одговарају у сопственој организацији ван Дома.

Улога васпитача је веома важна. Он кроз васпитне теме са ученицима обрађује питања из разних области, као што су адаптација на живот у Дому, учење и школска успешност, животне вештине и живот у заједници. Неизоставна тема која се помиње у свим областима је и слободно време. Васпитач се не може ослонити само на иницијативу ученика да смислено организује своје слободно време. Ученику је потребан стални надзор, такозвана „позитивна контрола“ (Бидалф, 2009), како би се уочили евентуални ризици у понашању.

Већ је речено да је улога слободног времена тројака: одмор, разонода и рад на развоју личности. Слободне активности, које се организују за ученике, најчешће се одржавају у вечерњим сатима, када се ученици обе смене врате из школе. Оно што појединцу може представљати тешкоћу за учење у њима је умор после завршених школских обавеза, јер је једино одморан ученик спреман да прихвати нове изазове. Када је реч о основној потреби за сном, потребно је да васпитач прати да ли ученик редовно и довољно спава. Често спавање у току дана може указивати на неку врсту ескапизма пре него на стварну потребу за одмором. Постоји разлика између сна у току ноћи и одмора у току радног дана. Одмор у току радног дана би требало да подразумева опуштање уз читање необавезне литературе, слушање лагане музике или било коју другу активност која не изискује посебан интелектуални напор. Поред одмора, и разонода има важну улогу. Како ученици у том узрасту деле слична интересовања, и избор разоноде ће бити такав. Он представља слободан избор ученика и свако мешање или наметање другачијег избора значило би ускраћивање његове слободе (осим уколико он може да изазове последице по њега или околину). Најзаступљенији облици активне разоноде међу ученицима су дружење са вршњацима, изласци, спортско-рекреативне активности, и сл. Изласци и дружење са вршњацима увек су заступљени међу младима, и они у одређеној мери могу бити врло пожељни. Међутим, у свом негативном аспект, могу створити склоност ка лошим навикама, као што су губљење времена у празним разговорима или коришћење психоактивних супстанци. То се може лоше одразити на квалитет њихових живота. Појава да ученици већи део свог слободног времена проводе уз мобилни телефон, ТВ пријемник или компјутер данас није ретка. Знајући да те уређаје користе више у сврху празне забаве, него у едукативну сврху, најбољи начин да се то сведе на минимум је израда плана дневног коришћења слободног времена. План би укључивао и ограничење времена које ученик проведе на тај начин. Важно је да он сам препозна своје слободно време као својеврстан капитал из кога може да реализује велики број личних потреба и интересовања. Уз одмор и

разоноду, потенцирање рада на развоју себе као личности је од великог значаја. Оно је оствариво само кроз добро организовано слободно време. Ученик тада може да, кроз постигнуте резултате, увиди ефекте свог рада. Уколико су они позитивни, добиће додатну мотивацију за даљи рад.

Закључак

Можемо да закључимо да квалитетно организовање слободног времена представља сложен задатак, а првенствено начин на који га можемо осмислити и искористити. Човек то треба да учини према својим циљевима и интересовањима. Наравно, не треба по сваку цену тежити одређеним циљевима, већ они треба да произилазе из стварних интереса, склоности и расположења појединца. Велики број изазова које нам данашњица намеће захтева човеков константан рад на себи и прилагођавање околини. Сагледавање везе између обавезног рада и слободног времена је од велике важности за његов напредак. Када говоримо о младима, стицање навике за квалитетним провођењем слободног времена, уз подршку родитеља и околине, представља њихов примарни задатак. Тако оснажени, лакше ће пронаћи решење за све изазове које носи њихово доба. Провођење слободног времена у Дому је важан део живота сваког ученика и никако га не треба занемарити. Управо се ту налази његов велики потенцијал за развој личности. Васпитач правилним усмеравањем може да утиче на то и да притом не угрози слободу ученика, већ допринесе његовом укупном развоју. Свакодневни рад са ученицима на стицању здравих и корисних навика, повезивање школских активности и оних у слободном времену, подстицање на бављење спортом, организовање посета установама културе и сличним активностима, представљају сигуран пут ка успеху.

Литература:

Књиге:

1. Бидалф С. (2009): *Тајна срећне деце*, Нови Сад, Прометеј;
2. Божовић Р. (1979): *Искушења слободног времена*, (2. изд.), Београд, Младост;
3. Фром, Е. (1983): *Бекство од слободе*, (5. изд.), Београд, Нолит;
4. Коковић, Д. (2002): *Слободно време - креативни чин или трагање за идентитетом и животним стилем*; Милојевић, М. (уред.) (2002): *Васпитни рад у домовима ученика средњих школа републике Србије*, Београд, Министарство просвете и спорта и Институт за економију и финансије;
5. Џајлс Д. (2011): *Психологија медија*, Београд, Клио;

Електронски извори:

1. И. Степановић, М. Виденовић, Д. Плут, (2009): *Обрасци понашања младих током слободног времена*, Изворни научни чланак, DOI: 10.2298/SOC0903247S

2. *Конзумеризам*, Википедија, преузето 4. марта 2021. године, са <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Конзумеризам>;
3. *Мас-медији*, Википедија, преузето 4. марта 2021. године, са <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Мас-медији>;
4. *Потражња*, Википедија, преузето 4. марта 2021. године, са <https://sr.wikipedia.org/sr/Potražnja>.

*Анђела Марковић, васпитач
Дипломирани социјални радник, мастер социјалног рада
Дом ученика средњих школа "Милутин Миланковић"*

ЗАВИСНОСТИ МЛАДИХ

Апстракт: У овом раду обрађују се актуелне зависности код младих са којима се они најчешће сусрећу. То су алкохолизам, никотинизам, наркоманија, коцкање и „најмлађа“ врста зависности која се односи на зависност од интернета. Адоlescенција је погодан период за експериментисање разним облицима понашања. Млади у овом периоду имају више слободе да се опробају у неким новим изазовима и на први поглед занимљивим искушењима. Неки адоlescенти након експериментисања са алкохолом, никотином, дрогом, коцком постају зависни од одређених облика понашања што доводи у проблем самог појединца, али и његово окружење. Како би се степен зависности код младих свео на најнижи ниво потребно је да превенција ових облика понашања буде на високом нивоу.

Кључне речи: *адоlescенција, хемијске зависности, нехемијске зависности, алкохолизам, никотинизам, наркоманија, коцкање, зависност од интернета, превенција.*

Увод

Адоlescенција као један од развојних ступњева сваког људског бића представља прелазни период између детињства и одраслог доба. Тада се код особе јављају промене које се односе на физички изглед, емотивни доживљај себе и других, прелазак са конкретног на апстрактно мишљење, социјалне промене и промене у понашању. Адоlescенти се у том периоду налазе у неком „међупростору“ где више нису деца, а нису достигли ни ниво одраслог човека. Тај период траје неколико година, али се испољава другачије код сваког адоlescента. Највећи број младих кроз овај период пролази без проблема и тешкоћа, релативно мирно, али никада не прођу неопажено. Трансформација која се дешава код младе особе испољава се на различите начине. Током овог периода адоlescент привлачи пажњу својим физичким изгледом, брзим и често променљивим расположењем, ставовима и мишљењима која се у многим случајевима разликују од оног подразумеваног. Поред тога, долазе у сукобе и размирице са родитељима, који их још увек посматрају као да су мала деца, па се из тог разлога окрећу вршњачким групама у којима налазе своју „мирну луку“. Избор будућег занимања је такође један од узрока који код адоlescента буди неке унутрашње борбе.

Нормалан део овог развојног пута кроз који пролази свака млада особа јесте и експериментисање са новим облицима понашања. На тај начин млади стварају слику о свом идентитету, прихваћености и поштовању од стране вршњака.

Ризична понашања као што су делинквенција, злоупотреба психоактивних супстанци, промискуитет, коцкање, само су неки од облика понашања који су заступљени код адолесцената. Помоћу њих млади доживљавају јаке и снажне емоције и стимулусе и на тај начин стварају зависност од истих.

1. Хемијске зависности младих

Хемијска зависност подразумева коришћење психоактивних супстанци, у које не спада само наркоманија, већ и остале супстанце чије редовно узимање може да изазове зависност код особе. У овом раду биће обрађени **алкохолизам**, **никотинизам** и **наркоманија** као хемијске зависности које могу да се развију код адолесцената.

Алкохолизам

Алкохол представља прву и најраспрострањенију психоактивну супстанцу са којом се млади сусрећу. Иако има веома штетно дејство по младу особу, он је доступан свуда. Млади га често конзумирају јер има умирујуће и опуштајуће дејство, али се и на тај начин доказују пред вршњацима. Конзумирање алкохола у адолесцентном периоду се разликује од конзумирања алкохола код одраслих особа. Адолесценти уносе алкохол у организам у прекомерним количинама, које је праћено опијањем и разним иступањима у понашању. Обично се то дешава на журкама, чији је примарни циљ организовања управо алкохол и дружење. Млади се често приликом конзумације алкохолних пића такмиче са вршњацима ко може више да попије, али и одређено алкохолно пиће мешају са другим алкохолним напцима. Поред тога, у последње време, све више је популарно комбиновање алкохола са другим психоактивним супстанцама, што особу доводи у стање политоксикоманије. **Политоксикоманија** подразумева узимање комбинације алкохола, дроге или неке друге психоактивне супстанце која повећава осећај задовољства код одређене особе.

Знакови који указују на то да је млада особа зависна од алкохола су:

- често мирише на алкохол;
- не пропушта забаве за вршњацима, и након завршетка истих, инсистира да преспава код друга или другарице;
- запунта свој физички изглед;
- избегава контакте са породицом и вршњацима;
- постиже лошији школски успех и „бежи“ са наставе;
- делује незаинтересована и одсутна од ствари и догађаја који је окружују;
- окривљује друге за своје понашање;
- показује промену у говору и мишљењу;
- има поремећен сан и често се осећа уморно током дана;
- позајмљује новац или почиње да краде;
- склона је лажима.

Алкохолизам као болест зависности, код сваке особе, јавља се постепено, те тако постоје и две основне **фазе развоја** болести (Трбић, према Николић, 2007):

Претоксикоманска фаза – карактерише је повишена толеранција и психичка зависност. Од нередовног, повремениг, алкохоличар прелази на редовније, интензивније пијење, што доводи до повећања толеранције на алкохол, што значи да су потребне све веће количине алкохола да би се постигао исти, жељени ефекат. Учестала пијења, са жељом да се смањи напетост, знаци су психичке зависности и олакшања које му доноси.

Тоскикоманска фаза – карактерише је недовољна потреба за алкохолом. Овај преломни моменат карактеришу феномени зависности: губитак контроле, симптоми повлачења (апстиненцијални симптоми), учестале алкохолне амнезије („прекиди филма“) и пад толеранције.

Прекомерно и често уношење алкохола код особе може да изазове психичке и физичке сметње по здравље, а самим тим да створи и зависност. Алкохол штетно делује на органе срца, панкреаса, јетре, желуца, крвних судова и општења нервног система. Млади под дејством алкохола постају насилни према својим ближњима и околини, брзо мењају понашање, постају раздражљиви, чешће ступају у сексуалне односе и таквим понашањем иступају из својих нормалних и свакодневних животних токова. Прекомерна злоупотреба алкохола је често праћена и поремећајем мишљења, доношењем погрешних одлука, дезоријентацијом и поремећајем пажње. Неретко су пијанства праћена и испрекиданим памћењем, где се код особе јављају такозване „црне рупе“ и тада се не сећа одређених ствари које су се дешавале док је била под дејством алкохола. Све наведено временом доводи до нарушавања односа са члановима породице и пријатељима.

Породица као основна друштвена група осећа велике последице зависности од алкохола. Алкохол у том случају разара породицу и постаје главни проблем око чега се нижу сви остали проблеми. Чланови породице често долазе у међусобне сукобе, али ипак покушавају да помогну зависнику да се извуче из проблема. Поред проблема у породици, млади долазе и у конфликте са вршњацима, професорима и осталим ауторитетима са којима се сусрећу током адолесценције. Алкохол је често праћен и злоупотребом никотина, о чему ће бити речи у наставку рада.

1.2. Никотинизам

Никотин је врста психоактивне супстанце која се уноси у организам најчешће путем цигарета. Колика количина никотина ће се апсорбовати у организму, зависи од квалитета, односно врсте дувана, начина и учесталости конзумације, као и од коришћења филтера. Цигарете су, као и алкохол, доступне младима на сваком кораку, те се с тога млади са првом цигаретом сусрећу у раном периоду

адолесценције. Пушење је у адолесценцији заступљено у великој мери, те је то једна од активности којима се вршњаци међусобно идентификују и дистанцирају од непушачких група.

Резултати многих истраживања показују да је пушење заступљеније код дечака, него код девојчица, као и то да је велики број њих пропустило јер је прихватило понуду вршњака. Млади, образац пушења у периоду адолесценције, оцењују као друштвено прихватљив и конзументе дувана сматрају друштвеним и забавним особама. Пушење не мора да буде само последица узора из вршњачке групе. Узори пре свега могу да буду родитељи, чланови родбине, професори или одређени идоли који су младој особи модели на које се угледа.

Дуготрајна употреба дуванског дима може довести особу до психичке и физичке зависности. Никотин на особу има и стимулативно, али и умирујуће дејство. Неповољно утиче на органе плућа, крвних судова и нервног система. Зависник од никотина се после неког времена сусреће са свакодневним тегобама и сметњама, као што су кратак дах, отежано дисање, кашаљ и разне респираторне инфекције. Пушење такође утиче и на физички изглед особе, умањује кондицију и енергију, и ствара осећај анксиозности код зависника који неко време није запалио цигарету.

1.3. Наркоманија

Наркоманија је као феномен заступљен у друштву дуги низ година. Она представља зависност од дрога, где особа осећа снажну повезаност са одређеном психоактивном супстанцом. Колико ће се брзо болест идентификовати код особе зависи од врсте дроге коју узима, количине уноса, начина конзумације, типа личности, толеранције на одређену супстанцу, породичних и других социјалних фактора. Она се најчешће јавља у адолесцентном периоду, а започиње експериментисањем са вршњацима коришћењем неке благе дроге.

Примећује се осетан пораст броја уживалаца дроге међу младима, па се поставља питање зашто је они пробају. Неки од разлога су проблеми у породици или школи, приступачност дроге и толерантан став окружења према њој, радозналост, доказивање у друштву и жеља да се буде примећен код другара, забава, као и потреба да се преброди стање стреса, патње или бола у којој се млада особа налази.

На нашим просторима, међу младима, заступљене су лакше дроге. **Марихуана** је обично прва дрога са којом се особе у адолесцентном периоду сусрећу. Млади је конзумирају како би осетили неке нове сензације и стимулусе. Она делује на особу изоптренијим чулима, јачим емоцијама и расположенијим понашањем. Управо због тих дејстава млади се често враћају марихуани да би доживели наведене осећаје. Међутим, честа употреба исте их увлачи у круг зависности и „пребацивања“ на неку „јачу“ супстанцу. Марихуана се најчешће уноси пушењем цигарете, такозваног „доинта“ и све више је доступна младима. Поред марихуане, најчешће се користе таблете екстазија и ЛСД тракице.

Екстази припада групи синтетичких дрога које имају јаче дејство од

марихуане. Екстази је прилично заступљен код тинејџера у западној култури. Он „води до екстатичног расположења, „флеша“ (flash) и „раша“ (rush), функције мозга су брже, тело је прожето осећајем топлине, пријатне најезености, милине.“ (Букелић, 1997). Ова дрога користи се на журкама, чије дејство траје сатима и помоћу којих конзументи након неколико сати играња не осећају умор. За разлику од екстазија, **ЛСД дрога** не мора да има тако дугорочно дејство. Ниске дозе ове супстанце могу да имају ефекте као марихуана. Мада ефекти ЛСД зависе од количине унете супстанце, окружења у којој се дрога узима и очекивања конзумента. Коришћење ове дроге доводи до акустичних промена, особа изоптрено чује, ликове испред себе види у виду карикатура, предмети које опажа су у покрету. Другим речима, код особе која злоупотребљава ову супстанцу долази до поремећаја свести. Поред најчешће заступљених дрога међу младима, треба поменути **кокаин** и **хероин**, које нису лако доступне адолесцентима из више разлога, али су ипак супстанце са којима се неки од њих сусрећу и које пробају.

Младе особе које немају довољно финансијских средстава да своја чула задовоље одређеном супстанцом, прибегавају **супстанцама које се удишу** јер су јефтине и доступне на сваком кораку. Те супстанце су обично лепак, бензин, растварачи, одређене боје и фарбе које стимулишу особу пружајући јој осећај задовољства и спокоја.

Знакови који указују да адолесцент конзумира неку дрогу су:

- лош школски успех,
- престанак одласка на ваншколске активности,
- физичка промена особе, поцрвенеле очи, проширене зенице,
- поремећај сна,
- незаинтересованост за дешавања око себе,
- повлачење у себе,
- нагле реакције не одређене ситуације и догађаје,
- промена вршњачких група,
- лоши комуникацијски обрасци са члановима породице,
- позајмљивање новца и прибегавање крађама.

„Особа која је почела да узима опијате пролази кроз три фазе у развоју зависности. У првој фази она неко време узима опијате, али није зависна. У другој фази је постала зависна, али то не увиђа и негира. У трећој фази она постаје свесна да је постала зависна. Без обзира на то што нека особа у трећој фази признаје да је зависна од дроге, она је задржала сећање на прву фазу када је узимала опијате, али на контролисан начин и без икаквих знакова зависности. Ово сећање на лично искуство постаје некакав доказ да је могуће контролисано узимати опијате, и да би све било у реду да је остала у првој фази. Због тога особа као циљ не поставља престанак узимања опијата, већ враћање у прву фазу узимања, у нади да овај пут неће направити исту грешку.“ (Миливојевић, 2007). Из овога произилази да млади верују да могу и даље да буду конзументи дроге

уз контролисану употребу, што представља једну од заблуда када су у питању зависности од психоактивних супстанци.

Уколико особа одлучи да престане са коришћењем дрога она улази у **стање апстиненције**. Колико ће то стање трајати зависи од много фактора. Често се праве рецидиви брже него што су се надали. Један од најчешћих разлога за поновно узимање опијата је вршњачки притисак. Тада чланови наркоманске групе којој особа припада то осећају као издају, па на разне начине покушавају да је врате у групу. Нека од убеђивања су: „Ма шта ти је, још једном као ниједном“, „Видиш како ми узимамо дрогу као да смо на почетку и после толико времена није нам ништа.“ Поред вршњачког притиска, особа поново почиње да конзумира дрогу и када увери себе да више није зависна. „Апстинент који је веома задовољан својом самоконтролом почиње све чешће да помишља како је можда време да се ту и тамо „рокне“ или да само „шмркне“, али под условом да се не навуче. Тако се успоставља круг скидање – навлачење.“ (Миливојевић, 2007).

Због наведених криза које младе особе имају на путу одвикавања од психоактивних супстанци и њихових свакодневних унутрашњих борби, веома је битна подршка породице и окружења. Неретко се дешава да се након дужег периода особа врати поновном дрогирању јер је подршка родитеља, терапеута и осталог окружења временом постајала све мања, мислећи да се адолесцент вратио на прави пут. То представља једну од највећих замки на путу излечења наркомана.

1.4. Фактори настанка зависности од хемијских супстанци

Алкохолизам, пушење и наркоманија код младих су у данашње време све више заступљени, а фактори од којих зависи да ли ће се и у којој мери развити ови феномени зависе од (Николић, 2007):

1. Личности (дете, адолесцент, одрасла особа)
2. Психоактивне супстанце (никотин, алкохол, дрога)
3. Средине (породица, група, друштво)

Личност као фактор има главну улогу у настанку и трајању неке болести зависности. Оне се најчешће јављају код младих када су у неком ризику. Како нека особа не би постала зависник од психоактивних супстанци, потребно је да буде добро информисана, да поседује одређен систем вредности, као и да има знање и мишљење према одређеној супстанци. Све то зависи од културе, традиције, породичног васпитања, школског система, односно образовања. Уколико су ове вредности добро утемељене код особе, у том случају ће га заобићи зависности којима су неки млади подређени.

Доступност **психоактивних супстанци** младим људима доводи, под одређеним условима, до експериментисања, повремених узимања и на крају до зависности од истих. Ове супстанце имају специфична својства која помоћу

допамина у особи буди неке нове осећаје, расположења, жеље и мисли. Коришћење дроге зависи и од њене доступности, цене и врсте коју млади користе. Уколико њих не би било, не би ни постојале болести понашања, које су у последње време све распрострањеније.

Средина као фактор доста утиче на злоупотребу алкохола, никотина и опијата. У средину спадају породица, школа и вршњаци. Породица је основа где деца и млади формирају своје ставове, стичу знања и навике којима се воде на свом путу одрастања. Битно је да деца одмалена одрастају у здравој и срећној породици, са јасно постављеним границама и породичним нормама које морају да поштују. Уколико у некој породици постоји патологија која се односи на размирице између родитеља, погрешне васпитне стилове или драстично разликовање приступа детету између родитеља, велике су шансе да дете западне у вртлог зависности од психоактивних супстанци. Поред породице, школа и вршњаци су такође фактори од којих у многостави зависи да ли ће се адолесценти одати алкохолу, пушењу или опијатима. Лош успех у школи и степен везаности за школу и вршњаке доприноси лошим облицима понашања, као и ставови вршњака према психоактивним супстанцама, опажање ризика у вези са зависности и учесталост дружења са делинквентним адолесцентима.

2. Нехемијске зависности младих

Нехемијске зависности односе се на облике зависности које не подразумевају уношење одређених супстанци. Ове врсте зависности изазивају исте осећаје као и зависности које се стварају приликом злоупотребе психоактивних супстанци. **Коцкање** и **зависност од интернета** су адикти са којима се млади веома често срећу и постају њихове жртве.

2.1. Коцкање

Коцкање спада у категорију нехемијских зависности и последњих година је у порасту међу младом популацијом. То представља све игре које на основу неког случајног догађаја особа оствари као добитак у виду новца, неких других материјалних ствари или услуга. Претежно је заступљено код мушкараца, а последице које оставља по адолесценце у неким случајевима превазилази последице изазване употребом алкохола, никотина или опијата. Истраживања показују да ће један од пет адолесцената који играју неку игру на срећу стећи зависност од коцкања.

Развојем технологије, легализацијом лутрија, отварањем казина и кладоница, односно доступности разних апарата игара на срећу, млади су повећавали своје активности у овој области јер им је коцкање лако доступно. Поред фактора доступности, млади почињу да се коцкају због вршњачког притиска, да би се доказали у друштву, да би на лакши начин дошли до новца, да би побегли од неких проблема са којима се сусрећу на путу одраслости, али и да се забаве и умање стање досаде у неком периоду њиховог одрастања. На почетку играње

наведених игара и посећивање таквих објеката представља вид забаве, где млади на лак начин могу да дођу до новца и да се истакну међу вршњацима. Међутим, када уђу у зачарани круг коцке где почињу и да добијају, али и да губе, онда више то за њих не представља забаву, већ се то стање претвара у патолошко понашање које прелази у зависност.

Знакови који указују да адолесцент има проблема са коцкањем:

- лош школски успех;
- повлачење у себе и замишљеност;
- чести изласци напоље како би завршили неке активности у граду;
- често проналажење кладоницарских листића и других листића игара на срећу међу стварима;
- поседовање веће количине новца код себе;
- позајмљивање и крађа новца.

Коцкање код адолесцената је често повезано са злоупотребом алкохола, никотина или неке друге психоактивне супстанце. Уз то, адолесцент је склон и неком делинквентном понашању, које је праћено лошим успехом у школи и изостанцима, пољуљаним породичним односима, осећањем безвредности и тражењем себе и свог идентитета, а у најгорим случајевима и покушајима самоубиства.

2.2. Зависност од интернета

Развој технологије допринео је већем приступу интернету и широј доступности садржајима које он поседује. Интернет је постао неопходно средство данашњице, које користимо у разне сврхе. Коришћење интернета може да превазилази рационално провођење времена за рачунаром или телефоном, што се може назвати зависношћу од истог: **зависност од интернета** још увек није обухваћен класификацијом менталних поремећаја на међународном нивоу, али је и те како распрострањен, глобални феномен који постаје једна од горућих тема данашњице. Адолесценти су најризичнија група код којих настаје ова врста нехемијске зависности. Може да се јави и пре периода адолесценције, али и код одраслих, само што је заступљеност зависности у тим старосним групама далеко мања.

Млади време на интернету проводе помоћу својих рачунара и телефона чије се активности своде на време проведено на друштвеним мрежама, игрању видео игрица, преузимању одређених интернет садржаја, „четовању“ са виртуелним пријатељима, претраживању неких база података, итд. Претерана употреба интернет садржаја доводи до појаве зависности, коју је, у неким случајевима, тешко излечити. Америчко удружење психијатара наводи следеће критеријуме који одређују постојање зависности (Јовић, Ђинђић, 2011):

1. Толеранција која се дефинише као потреба за значајним и сталним повећањем времена проведеног на интернету ради постизања осећаја задовољства.
2. Повлачење са интернета које се манифестује као покушај престанка и редукције употребе интернета, а манифестује се анксиозношћу, опсесивним мислима о интернету, фантазијама и сањарењима о интернету, појавом вољних или невољних покрета прстима.
3. Интернету се приступа много чешће или се остаје дуже него што је планирано.
4. Постоји стална жеља или неуспели покушај да се прекине или смањи време које се проводи на интернету.
5. Велики део времена када особа није на интернету, проводи бавећи се активностима које су у вези са употребом интернета.
6. Важне социјалне, професионалне или рекреационе активности су запостављене или максимално редуковане због употребе интернета.
7. Интернет се употребљава упркос сазнању о сталним физичким, социјалним, професионалним или психолошким проблемима, који су проузроковани претераном употребом интернета (несаница, породичне несугласице, кашњење у школу и/или на посао, занемаривање свакодневних животних обавеза, осећај напуштености од стране других).
8. Појава осећаја умора и нервозе при покушајима да се смањи или прекине употреба интернета.
9. Интернет се користи као вид бекства од проблема и осећања као што су беспомоћност, кривица, анксиозност и депресија.
10. Корисник скрива истину од чланова породице о томе колико времена проводи на интернету.
11. Корисник се стално враћа на интернет и поред прекомерних трошкова који настају услед претеране употребе интернета (корисник стално нешто купује, плаћа време које проводи на интернету).

Зависности од интернета подложни су пре свега социјално повучени и фобични адолесценти, који свој бег од постојећих проблема и свакодневице налазе управо на интернету. Они комуницирајући са виртуелним пријатељима стичу самопоуздање и износе своје ставове и идеје које можда не би смели да представе у реалном свету. На тај начин се осећају сигурно и оснажено. Ова врста младих налази се у кризи идентитета и бег од стварности им делује много боље у виртуелном свету. Приступ интернету код неких младих изазива осећај задовољства и среће, који покреће одређене стимулусе и слични су коришћењу неких дрога. Млади тако запостављају своју породицу и вршњаке, изгледају запустено, не воде рачуна о свом физичком изгледу и хигијени, имају нередовне оброке и одлажу обавезе.

Особа која је зависна од интернета је често свесна стања у којем се налази и има вољу да то стање промени. Време проведено на интернету треба да се скраћује повремено, а не нагло, како би се зависност свела на минимум или

скроз искоренила. Поред тога, родитељи треба да едукују децу о штетности прекомерног коришћења интернета пре него што дођу до стадијума за честим коришћењем истог. Едукацију поред родитеља треба да врше и учитељи, наставници, као и остале институције у средини у којој млади живе.

3. Превенција стварања зависности код младих

Све зависности младих које су обухваћене овим радом нису урођене, него су стечене. То даље имплицира да на њихову појаву можемо утицати. Уколико се на зависности од алкохола, никотина, дрога, коцке и интернета код младих не гледа као на велики друштвени проблем, постоје мале шансе да можемо помоћи адолесценту на његовом путу сазревања. Како би друштво у целости помогло младим људима да се не нађу у овим ситуацијама, потребно је да се предузму превентивне мере које ће спречити ове појаве.

Препоруке Светске здравствене организације у спровођењу превенције су следеће (Настасић, 2005):

1. Примарна превенција, што подразумева интервенције пре него што се симптоми појаве. Она се класификује као:
 - Универзална – интервенције усмерене на јавно мњење или на целокупну популацију деце и младих.
 - Селективна – интервенције које имају за циљ да обухвате подгрупе или популацију која је под повећаним ризиком (нпр. адолесценти, средњошколци, студенти).
 - Индикована – интервенције усмерене на појединце са врло високим ризиком, тј. код којих постоје минимални знаци болести, или се по биолошким маркерима може предвидети развој болести.
2. Ране интервенције са особама које су у фази експериментисања са супстанцама и испољавају елементе штетне или ризичне употребе психоактивних супстанци и злоупотребе, али немају знаке јасног синдрома или болести зависности.
3. Третман, односно лечење зависности, што обухвата и превенцију рецидива и социјалну реинтеграцију зависника.
4. Смањивање штете подразумева један другачији облик превенције и обухвата мере које се покрећу када симптоми болести већ постоје или су штетни догађаји учестали; они би требало да смање и прекину главне последице по здравље појединаца или последице на друштво као целину због развијене зависности.

Закључак

На свом путу одрастања млади се сусрећу за бројним изазовима као што су злоупотреба алкохола, никотина, дроге, коцке, интернета. Они треба да одоле свим изазовима које адолесценција пружа, како би у одрасло доба ушли као особе са јасним погледима на свет, изграђеним идентитетом, формираним ставовима и здравим системом вредности. На путу ка њиховом одрастању потребна је посебна подршка породице, вршњака и осталих институција. Ови изазови, са којима се тинејџери сусрећу, су феномени о којима ће се причати и убудуће, а задатак нас који уживамо благодети рада са младима, јесте да им помогнемо у превазилажењу кризних ситуација у којима се они налазе.

Литература:

1. *Дрога у школској клици*, Ј. Букелић, Београд, 1997;
2. *Пеге које играју наркомани*, З. Миливојевић, Београд, 2007;
3. *Породица у вртлогу дроге*, Н. Јовић, Београд, 2005;
4. *Преображај адолесценције*, В. Ђурчић, З. Брадић, *Адолесценција – Револуција и еволуција у развоју*, КБЦ „Др Драгиша Мишовић“, Београд, 1997;
5. *Утицај допаминеричког система на зависност од интернета*, Ј. Јовић, Н. Ђинђић, *Acta Medica Mediana*, бр. 50, Ниш, 2011;
6. *Превенција болести зависности*, П. Настасић, *Психијатрија данас*, бр. 1, Београд, 2005;
7. *Алкохол, дрога број један. Фазе развоја алкохолизма*, В. Трбић, *Примарне превенције болести зависности*, Д. Николић, Подгорица, 2007;
8. *Болести зависности – актуелни тренутак и перспектива*, Д. Николић, *Примарне превенције болести зависности*, Д. Николић, Подгорица, 2007;
9. *Приручник за рано откривање и лечење алкохолизма*, Министарство здравља, Београд, 2009.

*Маријана Спасенић, васпитач
Дипломирани саобраћајни инжењер
Дом ученика средњих школа „Милутин Миланковић“*

**Ефекти указивања на позитивне узоре ученицима у
Дому ученика „Милутин Миланковић“
кроз промовисање живота и начела којих су се
држали великани српске науке,
Михајло Пупин, Никола Тесла и
Милутин Миланковић**

Апстракт: Овај рад се бави ефектима указивања на позитивне узоре и универзалне вредности кроз васпитно-образовни рад у Дому ученика средњих школа „Милутин Миланковић“. Ученицима су пажљиво припремљеним предавањима и мултимедијалним презентацијама, на занимљив начин, представљени Михајло Пупин, Никола Тесла и Милутин Миланковић као обични људи, који својим примером промовишу животне вредности.

Кључне речи: *учење по моделу, узор, пласирани модели, систем вредности, социјализација.*

Увод

У раду је објашњен појам „учење по моделу“ или учење угледањем на узор, као најзначајнији вид васпитања и социјализације младих. Дефинисани су појмови „узор“ и „пласирани идол“. Указано је на значај утицаја избора узора на систем вредности који развија сваки човек.

У Дому је спроведен упитник који је показао ко су узор и идоли средњошколцима, као и које њихове особине они највише воле и цене. Добијени резултати показују сличност са релевантним испитивањем спроведеним на државном нивоу. Мајка и родитељи представљају главне узор младима. Особине које их красе су: марљивост, пожртвованост, посвећеност породици, доброта, пружање подршке и љубави, борбеност. Позната личност којој се највише диве је Новак Ђоковић, следе спортисти, глумци, музичари. Особине које ученици цене код својих идола, показале су висок ниво система вредности који поседују: вредан рад и труд, посвећеност послу који обављају, интелигенција, борбеност, хуманост, несебичност.

Други део упитника истраживао је утицај одржаних предавања на избор узора и на систем вредности испитаних. Ученици (њих 90%), након предавања, проналазе сличност свог, са животним путевима научника, посебно истичући

одлазак од куће у потрази за знањем, осећај поштовања према родитељима, као и безбрижно детињство у игри и несташлукима. Чак 90% ученика који су присуствовали предавању, изабрало би неког од српских научника као свог узора. Избор особина које посебно цене код Пушина, Тесле и Миланковића, показао је да ученици поседују висок ниво свести о животним вредностима као што су вредан рад и труд, љубав према знању и књизи, човекољубље, поштовање родитеља, љубав према отаџбини и традицији.

Резултати спроведеног упитника потврдили су значај указивања на позитивне узорне кроз васпитно-образовни рад са средњошколцима у Дому ученика „Милутин Миланковић“.

Циљеви рада

1. Указивање на значај избора узора и идола, као и на њихов утицај на систем вредности, на васпитање и социјализацију младих кроз учење по моделу.
2. Утврђивање ко су узор и идоли, и које њихове особине цене ученици који бораве у Дому ученика „Милутин Миланковић“.
3. Показивање и доказивање да је Дом ученика, као институција, погодна за рад на промоцији позитивних узора и животних вредности младим људима.

У оквиру теоријске основе, као аутори наводе се Никола Рот, др Зоран Милојевић, Алберт Бандура и други који су се бавили проблематиком учења по моделу, узора и идола, као и њиховим утицајем на младе. Анализирани су актуелни узорни, пласирани путем медија, првенствено путем мобилних телефона, тј. Интернета, као и њихове особине и улога.

Изради овог рада претходила је реализација мултимедијалне презентације „Великани српске науке, Пупин, Тесла и Миланковић“, која је у три наврата одржана у Дому ученика „Милутин Миланковић“. Овим предавањима промовисане су универзалне животне вредности којих су се научници држали – љубав према знању и књизи, вредан труд и рад, поштење, поштовање, вера, скромност, човекољубље, чојство, храброст, пријатељство, љубав према традицији, љубав према уметности и поезији, добротинство, хуманост, несебичност, пожртвованост. Овим предавањима присуствовало је око 150 ученика. Састављен је и спроведен упитник *Узори*, међу ученицима Дома ученика „Милутин Миланковић“. Циљ упитника био је да покаже ко су узор и идоли и које њихове особине ученици цене и поштују, затим да прикаже утицај предавања које је одржано у Дому на одабир узора и на формирање система вредности. Извршена је анализа и поређење добијених резултата са релевантним испитивањем средњошколаца у Србији.

Показало се да су мајке (40%) најчешћи узор средњошколцима. Особине мајки којима се диве су: доброта, вредан рад, пожртвованост, љубав коју пружају, стрпљивост, племенитост, искреност. Следе очеви, рођене сестре и браћа, пријатељи, рођаци, најчешће због успешности у послу који обављају и подршци коју пружају.

Међу познатим личностима којима се диве посебно се истиче Новак Ђоковић за кога се определила већина ученика (30%). Занимљиво је да поред особина које красе идоле: успешност у послу, слава, богатство и моћ, они препознају и на прво место стављају особине: добар, хуман, вредан, упоран, храбар, јак, пожртвован, скроман, породичан, воли своју земљу. Следе спортисти, глумци, певачи, јутјубери, који су успешни и посвећени послу, воле свој посао, образовани су и интелигентни, позитивни, лепо, хумани.

Као први избор, Тесла, Пупин и Миланковић наведени су у 5% случајева, што указује на ефекте одржаних предавања (у референтном истраживању одабир научника је 1%). Највећи број ученика (90%), који су присуствовали предавању, увиђа сличности између животних путева научних великана и свог, кроз храбар одлазак од куће у потрази за знањем, поштовање према родитељима, слободно детињство. Њих 90% изјаснило се да би неки од научника могао да му буде узор. Све универзално добре животне вредности које су промовисане предавањима, ученици препознају и цене као такве.

Овим радом препознат је значај указивања на позитивне, стварне узорне и њихове животне вредности у установама као што су школе, институције културе и домови ученика, као места васпитно-образовног рада и социјализације средњошколаца.

Теоријска основа

Угледање на узор - учење по моделу као вид социјалног учења

По мишљењу *Николе Рота* (1973), америчког психолога *Алберта Бандуре* (1971) и других аутора, учење угледањем на узор је веома важан облик социјалног учења. Током социјализације, човек посматра шта и како узор (родитељи, браћа и сестре, учитељи, познате личности) нешто раде (облачење, цртање, понашање у одређеним ситуацијама, итд.), а касније имитира то понашање и тако учи многобројне социјалне вештине. У дечијој литератури стално су присутни добри и лоши јунаци. Добри јунаци треба да послуже као узор добрих, пожељних особина које треба подражавати, а рђаве јунаке одликује лоше, непожељно понашање које доноси одређене последице у датој ситуацији. Учењем по моделу усвајају се различити облици социјалног понашања и вештина, формирају се ставови, вредности и предрасуде. Сви аутори се слажу да је учење по моделу чест и веома важан део васпитања и социјализације.

Узори

Реч „узор“ представља онога у кога се гледа, модел, мустру. Узори и ауторитети, *Попадић Драган* (1995), стварни модели, *Алберт Бандура* (1971), представљају особу за коју је појединац емоционално чврсто везан, коју воли, поштује или обожава. Узор служи да се у њега гледа, да се упија и памти како се он понаша, како реагује у одређеним ситуацијама. На основу узора људи обликују себе, усвајају

вредности и играју своје друштвене улоге. Узори су важни за развој личности, нарочито у детињству и младалапству. Када млади почну да размишљају шта ће да постану када одрасту, није ретко да се неко определи за професију на основу позитивног односа и поштовања које је осетио према наставнику, учитељу или тренеру, *др Зоран Милојевић* (2016).

Идоли пласирани путем медија

Реч „идол“ представља познату, славну личност, *Попадић Драган* (1995), или симболички модел, *Алберт Бандура* (1971), је модел са којим не постоји непосредни контакт и јака емоционална веза, већ је реч о имитирању и поређењу властитог понашања са његовим. Идол, представа о идеалној особи, са идеалним животом, постаје предмет обожавања, за разлику од реалног узора, спречава развој личности јер обожавалац зна да никада не може да достигне особине свог идола, *др Зоран Милојевић* (2016).

У данашње време интернета, друштвене мреже младима представљају заједницу, место где су окупљени вршњаци, где се друже, разговарају, размењују мишљења, где проводе највише времена. Утицај порука које долазе са екрана мобилног телефона је огроман и има важну улогу у свим животним сферама, па и у бирању узора. Многобројним истраживањима изучавају се узорни младих да би се утврдило на који начин најбоље промовисати производе широком тржишту. Карактеристике производа поистовећују се са особинама заштитног лица, стварајући бренд који ће се свидети купцу. Данашњи идоли, поред популарних спортиста, музичара, глумаца постају и интернет звезде, такозвани „инфлуенсери“ и „јутјубери“. Они су лепо, паметни, богати, у тренду, популарни, путују, забављају се, у љубави су, са исто тако, популарним партнером. Деци и младима нуде се узорни и међу измишљеним ликовима у виду анимираних јунака и суперхероја. Овакви идоли су корисни са економског становишта јер могу да остваре много већу зараду него што то могу стварни, несавршени узорни.

Учење угледањем на узорна има јачи ефекат него било који вид директног подучавања. Учењем по моделу могуће је научити многе корисне, али и штетне обрасце понашања. Није исто угледати се на стварног човека и за идола узимати медијски створену представу неке музичке, филмске, интернет или анимиране звезде.

Разлика између стварног узора и нестварног, пласираног идола, представља разлику између реалног и нереалног, остваривог и неостваривог. Утицајем на избор узора, утиче се и на развој личности младог човека, што указује на значај промовисања правих узора младим људима кроз васпитно-образовни рад и социјализацију у средини као што је Дом ученика.

Методе рада

У Дому ученика „Милутин Миланковић“, у оквиру рада Радионице информатичких технологија, током школске 2019/2020. године, пажљиво је

припремана мултимедијална презентација о животу и раду славних српских научника под називом „Великани српске науке, Михајло Пупин, Никола Тесла и Милутин Миланковић“, која је први пут реализована у фебруару 2020. године. Исте вечери одржана је и промоција књиге „Звездобројци“, на чији су садржај ослоњене приче о Пупину, Тесли и Миланковићу. Вечери је присуствовала и ауторка књиге Александра Нинковић Ташић, увеличавши и заокруживши приче о животним путевима и вредностима којих су се придржавали наши научници док нису и сами засветлили на звезданом небу целог света. Школске 2020/2021. године, презентација је одржана у два наврата и поред отежавајућих околности изазваних пандемијом вируса корона. Укупно 150 ученика присуствовало је презентацији.

Велики број позитивних коментара и заинтересованост ученика и колега, оствестио је значај и утицај причања оваквих прича. Као резултат размишљања на ову тему, дошло је до спровођења истраживања и израде рада.

Спровођењем упитника о узорима и особинама које код њих воле и цене, као и о утицају одржаног предавања на избор узора и на систем вредности, извршено је испитивање мишљења ученика у Дому ученика „Милутин Миланковић“. Резултати, добијени упитником, су анализирани, упоређивани са другим испитивањима и приказани.

Резултати и дискусија

У наставку је извршена анализа резултата упитника „Узори“, спроведеног међу ученицима Дома ученика „Милутин Миланковић“ у Београду и поређење добијених резултата са испитивањем „Испитивање узора и идола средњошколаца у Србији“ које је одржано 2009. године, на иницијативу Министарства омладине и спорта, у даљем раду „релевантно истраживање“.

Упитник „Узори“ састоји се из две целине:

- Први, општи, део утврдио је узорне и идоле који су најзаступљенији у животима средњошколаца, као и особине и карактеристике које те особе поседују, уз анализу и поређење са релевантним истраживањем.

- Други део упитника имао је за циљ да утврди утицај предавања „Великани српске науке, Пупин, Тесла и Миланковић“, на избор узора и на систем вредности ученика.

Анализа првог дела упитника и поређење са релевантним истраживањем

Упитник је попунило укупно 114 ученика што представља 37% од 305 ученика смештених у Дому ученика „Милутин Миланковић“ у Београду. Ученици свих разреда (први 38%, други 11%, трећи 15% и четврти 35%), девојчице - 67%, и дечаци - 33%, учествовали су у испитивању. Упитник је био анониман.

Број ученика који је навео одређене блиске особе као узор дат је у *Табели број 1*. Добијени резултати не могу се сабирати јер је 6% ученика навело више од једног узора међу људима са којима је близак.

Узор	Број ученика	%
Мајка	45	40
Отац	23	20
Пријатељ	12	10
Рођени сестра и брат	8	7
Рођак (бака, деда, стриц, тетка, стрина)	15	13
Наставник, свештеник, васпитач	4	4

Табела број 1. Број ученика који наводе одређеног узора међу блиским особама

Да нема узор навело је само 4% ученика, што је много мањи број од броја добијеног релевантним испитивањем (45%). Мајке су најчешћи узор за 40% ученика. Највећи број ученика наводи као разлог доброту и племенитост мајки, потом следе, пожртвованост, брижност, подршка, разумевање, љубав и стрпљење које оне пружају. Међу разлозима су моралне особине, поштење, праведност, одговорност, позитивност, искреност, марљивост, борбеност. Очевима се диве 20% ученика који су попунили анкету. Најчешће особине које наводе су љубав и борба за породицу, пожртвованост, доброта, одговорност, храброст, борбеност, истрајност, искреност, разумевање. Угледају се на очеве и због моралних вредности, кажу да је отац вредан, паметан, поштен. Неколико ученика наводи родитеље као своје узор.

Рођеној сестри или брату диве се 5% анкетираних ученика. Препознају особине, углавном у вези са успехом у школи или у раду - упорност, сналажљивост, дисциплина, вредан рад, доношење добрих одлука, затим, искреност, пружање подршке, оптимизам. Рођаци представљају значајан модел младима јер учествују са 13% у укупном узорку. Рођаке красе: поштење, интелигенција, сналажљивост, поштење, доброта, праведност, искреност, подршка, разумевање. Рођаке, често, везују за успех у професији којом се баве.

Податак да су пријатељи заступљени са 10% међу блиским узорима, говори о значају и утицају вршњака на младе. Особине које код њих поштују су искреност, интелигенција, сналажљивост, ведрина, позитивност, истрајност. Наставника, свештеника или васпитача изабрало је укупно 4% ученика. Свиђају им се њихова размишљања, искреност, правичност, поштење, вера.

Резултати испитивања спроведеног интерно, у Дому, имају значајна одступања од резултата добијених релевантним истраживањем. Битна разлика је у проценту ученика који наводе да немају узор међу блиским особама, у Дому само 4% ученика, на нивоу Србије чак 45%. Мајку као узора у Дому наводи

40% ученика, док у оквиру релевантног истраживања, мајка је први избор за 16% ученика. Отац интерно бира 20%, глобално 14% ученика. Заступљеност вршњака и пријатеља је већа у домској популацији средњошколаца 10%, док је глобално 3% заступљен. Рођени браћа и сестре као узор ученицима у Дому слично су заступљени као и на глобалном плану, што се односи и на рођаке.

Одступања од релевантног истраживања, могу се образложити одвојеним животом и недостајањем родитеља, док је повећан број узора међу пријатељима, вероватно последица окружења и адаптације на услове живота у Дому.

Из свега приказаног, видимо да ученици у Дому ученика „Милутин Миланковић“, препознају реалне узор у свом најближем окружењу и да, у највећој мери, код њих цене универзално вредне особине.

Најпопуларније познате личности на које се угледају ученици у Дому ученика „Милутин Миланковић“ дате су у *Табели број 2*. Истраживање је истакло личност Новака Ђоковића за кога се као узора, неуобичајено за оваква истраживања, изјаснило 31% ученика који су се изјаснили да имају узор међу познатим личностима. Остали одговори о узору распршили су се на велики број различитих, домаћих 60% и страних 40% личности, који је уобичајен за оваква испитивања. Међу познатим личностима нема узоре 19% ученика који су попунили упитник.

Позната личност	Број ученика који су их навели као узор	%
Новак Ђоковић	25	31
Никола Тесла	3	3,7
Милош Биковић	3	3,7
Роналдо	3	3,7
Меси	2	2,5
Марија Шерифовић	2	2,5
Хери Стајлс	2	2,5
Стив Џобс	2	2,5
Мистер Бист	2	2,5
Остали, по 1 избор	34	42

Табела број 2. Број ученика који је навео одређене познате личности као узор

Категорија	Домаћи	Страни	Укупно	%
Спортисти	33	11	44	51
Глумци	6	7	13	15
Музичари	2	9	11	13
Политичари	3	0	3	3,5
Јутјубери	0	2	2	2,5
Култура, наука	8	5	13	15
Укупно	52 (60%)	34 (40%)	86	100%

Табела број 3. Заступљеност избора узора по одређеним категоријама

Заступљеност избора узора по одређеним категоријама приказан је *Табелом број 3*. Сprovedено истраживање показало је да је међу познатим личностима убедљиво најпопуларнији Новак Ђоковић, кога је изабрало 31% свих ученика који су навели да имају узора међу јавним личностима. Спортисти су у Дому ученика „Милутин Миланковић“ убедљиво на првом месту по популарности, 51% ученика их бира (фудбалери 12%, кошаркаши 6%, остали спортисти 5%). Међу глумцима, које наводи 15% ученика, најпопуларнији је домаћи глумац Милош Биковић. Музичари 13%, су на трећем месту по популарности где највише фанова има наша певачица Марија Шерифовић. Два ученика препознају јутјубера Минстер Биста као свог узора. Успешан и богат предузетник Стив Џобс има два гласа. Три ученика наводе политичаре као своје узоре. По два гласа имају писци и светитељи.

Из области културе и науке наведени су наши великани 5 пута као неко на кога се ученици угледају и то Никола Тесла 3 пута, Михајло Пупин и Милутин Миланковић имају по 1 глас, што представља охрабрујући резултат овог упитника и указује на ефекте предавања које је одржано у Дому.

Одступање у односу на релевантно истраживање, огледа се у проценту ученика који немају идоле међу познатим личностима. Истраживање на нивоу државе показало је да око 50% средњошколаца нема идоле, док је интерно истраживање показало да 19% ученика нема идоле. У оба истраживања наведен је велики број различитих личности, где Новак Ђоковић заузима убедљиво прву позицију са знатно већим процентом у Дому, што се објашњава порастом његове популарности током временског периода између два истраживања. Овај податак утиче и на одступања у заступљености узора међу домаћим познатим личностима у односу на стране, као и на појаву нових имена међу идолима.

Истраживање спроведено у Дому, показало је и особине које испитаници наводе као оне којима се диве, које воле и поштују код познатих узора. Новак Ђоковић је омиљен јер је шампион, првак света, стигао до циља, до врха, снажном вољом и радом. Посебно се истичу његове особине да је остао обичан, нормалан и поред свих постигнутих успеха, да је хуман и великог срца. Ученици препознају љубав према отаџбини и промовисање породичних вредности. Храбар, паметан, истрајан, издржљив, снажан. Ученици наводе да га красе доброта, скромност, честитост, племенитост, духовитост и вера у Бога.

За остале своје узоре, ученици наводе, првенствено, да су талентовани, успешни у послу којим се баве, раде оно што воле, вредно раде на остварењу својих снова. Особине које цене су и хуманост, доброта, борба за људска права, допринос човечанству. Ученици сматрају да су њихови идоли образовани и интелигентни, затим, позитивни, леши, спонтани, отмени.

Особине којима се диве ученици у Дому, најпре истичу особине које красе доминантну личност, Новака Ђоковића, у односу на славу, богатство, лепоту које су у већем проценту изражене код истраживања, спроведеног у популацији средњошколаца на нивоу Србије. Успешност у послу којим се баве наводи већина ученика у оба истраживања. Вечерима посвећеним великанима српске науке, присуствовало је 38% испитаних ученика, 50% ученика је одговорило да

није, док је 12% њих рекло да се не сећа. Предавањима је присуствовало око 150 ученика, може се рећи да је, од оних који су присуствовали, око 30 % ученика попунило упитник.

Анализа другог дела упитника који се односи само на ученике који су присуствовали предавању „Великани српске науке, Пупин, Тесла и Миланковић“ и бави се задовољством приказаног предавања, степеном поистовећивања са научницима и препознавањем вредносног система који је промовисан кроз приче из њихових живота.

Питање које се бави поистовећивањем са одређеним животним ситуацијама које су заједничке ученицима и свој тројници научника, показало је да највећи број ученика 60% увиђа сличност у храброј одлуци да се оде од куће у потрази за знањем. Велики проценат, 50% испитаних ученика је навело као сличност и поштовање према мајци/оцу које су веома изражено осећали и наши великани, а које се већ показало у првом делу упитника. Слободно детињство у игри и несташлуцима, испод звезданог неба као сличност наводи 40% ученика. Следи љубав према природи и њеним појавама (20% ученика је увидело сличност). Мали број ученика који су послушали предавање (8%), није нашло никакву сличност са великанима српске науке.

Преко 90% испитаних ученика изјаснило се да би могло да се угледаја на неког од тројнице научника. Овај резултат приказује успешност указивања на позитивне примере кроз вече посвећено великанима српске науке. Само четири ученика, од свих испитаних који су погледали презентацију, не налазе да би Пупин, Тесла или Миланковић могли бити њихови узор. Највећи број ученика, 48% бира Николу Теслу као неког коме се диве, Михајла Пупина изабрало је њих 38%, док се за Милутина Миланковића определило 30% ученика.

Одговори на питање: „Које њихове особине ти се посебно допадају?“, говоре о систему вредности које имају млади људи који су урадили упитник. Добијени резултати потврдили су резултате одговора које су ученици давали у првом, општем делу упитника. Највећи број ученика сматра да су вредан рад и труд на остварењу својих идеја 80%, као и борбеност и упорност за достизање свог циља 60%, највредније њихове особине. За скромност је гласало 70% ученика. Љубав према знању наводи 50% ученика, исто као и за љубав према коренима и отаџбини. Следе човекољубље са 43%, вера са 40%, утицај у друштву са 18% гласова. Богатство и моћ има исти број гласова као и љубав према поезији нарочито српској епској, са по 9% гласова. Слава као пожељна особина била је занимљива само једном ученику.

Извојени коментари ученика, које су имали могућност да оставе на крају упитника: „Вече, посвећено српским великанима је било дивно и надам се да ће тако и остати за следеће генерације!“, „Веома поучно и корисно“, „Много ми се допало да сам чак два пута присуствовала. Волела бих и сваки следећи пут. Много су ме приближили нашим великанима и много тога сам научила“, „Драго ми је што сам могла да сазнам све детаље о њиховим животима“, „У школама треба више да се учи о овим великанима“.

Управо наведени коментари, поред резултата добијених упитником, најбоље показују да је циљ предавања, одржаних у Дому, испуњен. Причањем прича и указивањем на позитивне примере, на реалне узор, може се утицати на грађење система вредности код младих људи.

Закључак

Сваком човеку потребне су особе на које се угледа, чије особине цени и поштује. Избор узора је веома битан без обзира на животно доба јер човек стално учи и развија се. Узор дају смернице и охрабрују човека да напредује. Ако неко има потребу да расте, задржаће и потребу за узорима, без обзира на године. Зависно од људи и узора којима је окружен, сваки човек формира свој систем вредности.

У адолесценцији долази до постепеног одвајања од родитељских фигура и модели понашања постају друге особе. Узор могу бити из сфере приватног и јавног живота, утичу на социјални, али и на друге аспекте развоја. Узор и особине које код њих цене добар су показатељ вредносног система младих.

Појавом медија, посебно интернета и друштвених мрежа долази до циљаног промовисања идола међу популарним спортистима, глумцима, музичарима, јутјуберима, инфлуенсерима или анимираним јунацима. Пласиране, пожељне, особине су слава, богатство, идеалан физички изглед, вечна младост, уживање у најразноврснијим забавама, мегаломанска куповина ради поседовања беспотребних ствари, итд. Особине као што су доброта и хуманост, често се злоупотребљавају ради стицања додатних симпатија такозваних „фанова“.

Истраживање спроведено у Дому ученика „Милутин Миланковић“ у Београду, показало је да ученици имају веома развијену свест о животним вредностима и реалним узорима које проналазе, најчешће, међу родитељима и најближим рођацима и пријатељима. Особине које посебно цене и воле су марљивост, пожртвованост, правичност, доброта, љубав, разумевање, пружање подршке. Охрабрује и избор узора међу познатим личностима, где се истиче Новак Ђоковић као најчешће бирани узор, али и многобројни успешни спортисти, глумци, певачи, научници. Препознају њихове добре особине као што су вредан рад и труд на постизању својих циљева, успешност у послу којим се баве, али и моралне вредности попут доброте и хуманости. Ученици ретко наводе славу, богатство и лепоту као пожељне особине.

Може се учинити да је промоција старих, проверено добрих узора као што су српски великани Михајло Пупин, Никола Тесла и Милутин Миланковић и непролазних вредности које их красе, досадна и застарела. Показало се да, уколико се приче о овим великанима испричају на занимљив, ученицима близак начин, постају делотворне и утичу на избор узора и формирање позитивних система вредности код младих. Приближавајући ученицима животне путеве, истините, аутобиографске приче о Пупину, Тесли и Миланковићу, почевши од најранијег детињства, током школовања, плодног стваралаштва, па до смрти, приближавамо их и оживљавамо. Они су доказ да је могуће постићи неслућене

висине и успехе уз чврсту веру и напоран, поштен рад. Врлине као што су љубав према знању, вредан рад и труд, скромност, вера, поштење, поштовање, човекољубље, довеле су их до неслућених висина и успеха. Резултати спроведеног упитника показали су да, након присуствовања предавању, ученици Михајла Пупина, Николу Теслу и Милутина Миланковића доживљавају као стварне узор, као звезде водиље на путу одрастања, са лакоћом поистовећујући своје са њиховим животним путевима.

Због свега наведеног, указивање на оствариве вредности и реалне узор, од велике је важности за будућност младих и за цело друштво. Показано је и доказано да је могуће остварити значајан утицај на избор узора средњошколаца. Бити васпитач у Дому ученика собом носи велику одговорност али и снагу. Само један сегмент снаге васпитно-образовног рада у Дому ученика „Милутин Миланковић“ доказан је резултатима приказаним овом раду.

Напомена

Посебну захвалност дугујем Александри Нинковић Тапић чији су ми рад и књига „Звездобројци, Пупин, Тесла и Миланковић“, били путоказ и надахнуће у раду са децом на ову тему.

Велико хвала ученицима, члановима Радионице информатичких технологија који су учествовали у стварању и реализацији пројекта „Вече посвећено великанима српске науке Пупину, Тесли и Миланковићу“.

Литература:

1. *Аутобиографије Николе Тесле и Михајла Пупина*, 2017, Агапе књига;
2. *Водич кроз љубавну историју Београда*, Ненад Новак Стефановић, 2017, Лагуна;
3. *Испитивање узора и идола средњошколаца у Србији*, научни чланак, Ивана Степановић, Зорица Павловић-Бабић и Зора Крњић, 2009, Зборник Института за педагошка истраживања;
4. Интернет сајт: <http://milivojevic.info/uzori-i-idoli/>, приступљено март 2021. године;
5. Интернет сајт: <http://milivojevic.info/idealno-ja/>, приступљено март 2021. године;
6. *Млади у Србији 2018/2019. године*, Психолошко истраживање, Драган Попадић, Зоран Павловић, Срећко Михајловић, 2019, FES;
7. *Основи социјалне психологије*, Никола Рот, 1973, Завод за уџбенике и наставна средства Србије;
8. *Узор младих узрасне и генерацијске разлике, Психолошка истраживања 7*, Попадић Драган, 1995, Институт за психологију;
9. *Social Learning Theory*, Bandura Albert, 1971, General Learning Corporation;
10. *Звездобројци, Пупин, Тесла, Миланковић*, Александра Нинковић Тапић, 2017, Агапе књига.

Биографије

Ненад Миленовић, рођен 19. фебруара 1978. године у Београду. Завршио Електротехничку школу „Никола Тесла“ у Београду (смер – електротехничар рачунара) 1997. године. Од 1997-2003. студирао на Филозофском факултету у Београду - Одељење за историју, који је завршио са просечном оценом 10,00. Од 2003. године ради у Историјском институту у Београду. На докторским студијама на Филозофском факултету у Београду ради на дисертацији „Царска Немачка (1871-1918) у светлости *Sonderweg* дебате“. Стручне области којима се бави су: историја савремене Немачке и модерна европска историја; спољна политика Немачке и српско-немачки односи; спољна политика ЕУ, историја и природа процеса европских интеграција, проблеми различитих (историјских) интерпретација у поимању (прошле) стварности. Добитник стипендија: „Георг Екерт Институт“ у Брауншвајгу (2010); Влада Норвешке (2001); Фондација „Madlena Janković - ZEPTEP“ (1998/99 и 1999/2000). Знање страних језика: енглески (активно), немачки (пасивно), турски (основно). Од септембра 2005. до марта 2006. године похађао Школу резервних официра и стекао чин резервног потпоручника у Гарди Војске Србије. Боравио на научно-истраживачком раду у Турској 2005. и Немачкој 2010. године. Био председник УО Центра за културу „Влада Дивљан“, члан УО Предшколске установе „Бошко Буха“ на Палилули (Београд), као и одборник у Скупштини ГО Палилула од 2016-2020. године. Од децембра 2017. године директор је Дома ученика средњих школа Милутин Миланковић у Београду.

БИБЛИОГРАФИЈА НАУЧНИХ РАДОВА

- **Nenad Milenović (lead author)**, Goran Nikolić, Predrag Arandelović, Nikola Jovanović, *Serbia and Germany: From Suspicion to Trust*, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 2016, 74 str.
- **Nenad Milenović (glavni autor)**, Goran Nikolić, Predrag Arandelović, Nikola Jovanović, *Srbija i Nemačka: od podozrenja do poverenja*, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 2016, 68 str.
- Jurij Bajec, Nikola Jovanović, **Nenad Milenović**, Goran Nikolić, Dragan Veljović, *Srpsko-nemački odnosi: stvarno i moguće/Serbian-German Relations: the Real and the Possible*, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 2012, 49 str. (Представљање научне студије одржано у Медија центру у Београду 7. децембра 2012. године)

Ненад Миленовић – аутор следећих поглавља:

- **Uvod/Introduction**, 9-11
- **Spoljna politika Nemačke i odnos prema Evropskoj Uniji/ Germany's Foreign Policy and Attitude towards the EU**, 11-15
- **Prošlost kao faktor u odnosima između Srbije i Nemačke/ The Past as a Factor in Serbian-German Relations**, 18-25
- **Prošlost kao putokaz: model dve Nemačke i problem Kosova/ The Past as a Signpost: the Two Germanys Model and the Kosovo Issue**, 25-34
- **Zaključno razmatranje. Evropske integracije kao faktor približavnja Srbije i Nemačke/ Final Considerations. European Integration as a Factor of Rapprochement Between Serbia and Germany**, 43-48

- Ненад Миленовић, „Србија, мировни покрет и идеје мира пре Првог светског рата: ограничења и дometи“, *Токови историје* 1 (2011) 7-31.
- Ненад Миленовић, *Извештаји делегације Србије са Друге конференције мира у Хагу 1907. године*, Мешовита грађа XXXII (2011), 507-528.
- Nenad Milenović, *Asimetrično poređenje kao putokaz: Srbija i Kosovo kao dve Nemačke?*, *Izazovi evropskih integracija* X (2010), 71-83.
- Ненад Миленовић, *Делегација Србије на Првој конференцији мира 1899. године – унутства и извештаји*, Мешовита грађа XXXI (2010), 289-308.

- Ненад Миленовић, *Миленко Веснић на Конференцији о болничким бродовима у Хагу 1904. године*, Мешовита грађа XXX (2009), 119-134.
- Ненад Миленовић, *Србија и Друга конференција мира у Хагу 1907. године*, *Историјски часопис* 57 (2008) 375-411.
- Ненад Миленовић, *Чекић или наковањ? Немачка после прве мароканске кризе 1905/06*, *Историјски часопис* 53 (2006) 263 – 301.
- Ана Столић, Ненад Миленовић, *Порицање и одбрана историје. Постмодернизам, постструктурализам и историјска наука*, *Историјски часопис* 52 (2005) 347-375.
- Aleksandra Fostikov, Nenad Milenović, *The citation guide for Internet sources in History and other sciences*, Преглед Националног центра за дигитализацију 7 (2005), 34 – 38.
- Александра Фостиков, Ненад Миленовић, *Интернет и дигитализација у историјском истраживању*, *Историјски часопис* 51 (2004) 187-203.
- „*New technologies and standards: Digitization of National Heritage 2004*“. Трећа међународна конференција о дигитализацији 2 - 5. јун 2004, Математички факултет, Београд (Ненад Миленовић, Александра Фостиков), *Историјски часопис* 51 (2004) 232-235.
- Aleksandra Fostikov, Nenad Milenović, *Problems Regarding the Application of Internet in the Historical Research*, Преглед Националног центра за дигитализацију 5 (2004) 67-73.

ПРЕВОДИ

- Бојан Алексов, *Назарени међу Србима: верска трвења у јужној Угарској и Србији од 1850. до 1914. године*, Београд: Завод за уџбенике, 2010, 363. стр.; превео са енглеског језика Ненад Миленовић.

МЕЂУНАРОДНИ СКУПОВИ, ПРОЈЕКТИ И ИСТРАЖИВАЧКИ БОРАВЦИ

- Учествовао у раду међународног пројекта „**Education, Elite Change and Creativity in Modern Eastern European Nation States**“, Scientific Co-operation between Eastern Europe and Switzerland (SCOPEs), **2005-2008**, као део трочланог српског тима.
- Учествовао у раду Second International SCOPEs Workshop “**Ethno-cultural minorities and new university-trained elites in Eastern and Central Europe during the long 19th century**” у оквиру SCOPEs joint research project 2006-2009 “Education and Internal Divisions of Elites in Modern Eastern Europe”, одржан у Château de Coppet, Institut européen, Geneva University, Switzerland, March 23rd-24th 2007.
- Одржао предавање “**Lyceum and the 19th century Serbian elite**” на научном скупу **ELITE FORMATION, MODERNIZATION AND NATION BUILDING (19th and 20th Centuries)**, Center for Historical Research, Central European University (CEU), 4-6 May, 2007.
- Одржао предавање „*Problems Regarding the Application of Internet in the Historical Research*“ на Трећој међународној конференцији о дигитализацији „*New technologies and standards: Digitization of National Heritage 2004*“, одржаној од 2 - 5. јун 2004. на Математичком факултету у Београду.
- **Истраживачки боравци: Немачка**, август – октобар 2010 (*Хумболтов универзитет*, Берлин; *Георг Екерт институт*, Брауншвајг); **Турска**, јун 2005 (*Билкент универзитет*, Анкара)

ПРЕДАВАЊА И ОСТАЛО

- Представљање научне студије „*Српско-немачки односи: стварно и могуће*“ у Медија центру у Београду (Велика сала, 1. спрат), одржано 7. децембра 2012. године.
- Одржао предавање „*Прошла стварност и историјска истина: историја Немачке у светлу „Sonderweg“ дебате*“ у Истраживачкој станици Петница 26. септембра 2012. године.
- Одржао предавање “**Прометеји наде: идеје пацифизма у Србији до 1914.**” у оквиру научне трибине Историјског института у Београду, 25. децембар 2008.

- Одржао предавање “**Србија и конференција мира у Хагу 1907. године**” у оквиру научне трибине Историјског института у Београду, 13. децембар 2007.
- Одржао предавање “**Порицање и одбрана историје**” у оквиру научне трибине Историјског института у Београду, 2. јун 2005.
- Одржао предавање „**Интернет и дигитализација у историјском истраживању**“ у Истраживачкој станици Петница 9. фебруара 2005.
- Одржао предавање „**Постструктурализам и савремена историјска наука**“ у Истраживачкој станици Петница 9. фебруара 2005.
- Одржао предавање „**Васкрс државе српске**“ у Истраживачкој станици Петница 27. октобра 2004.
- Израда биографија за **Српски биографски речник** Матице српске, 5 (2011): *Кедић Милић, Коларски Арсеније, Константиновић Георгије, Лазаревић Марко, Лукић Петар, Магда Павле, Мајерхофер, Манојловић Радослав*; 4 (2009): *Ивковић Матија, Јелисавчић Павле, Јелисавчић Радован, Јовановић Димитрије, Јовановић-Батут Коста, Јовановић-Баба Милан, Карађорђевић Персида*.
- Рад на организацији научног скупа „**Нововековне српске династије у мемоаристици**“ (САНУ, мај 2007) у улози секретара организационог одбора.

Ана Станковић, рођена је 21.08.1981. године, у Косовској Митровици. Након завршеног Факултета политичких наука (одсек социјални рад и социјална политика) Универзитета у Београду, стиче звање дипломираног социјалног радника. На поменутом факултету завршава и специјалистичке студије из области медијације. Тренутно похађа едукацију из системске породичне психотерапије. Током своје професионалне каријере, радила је у међуопштинском Центру за социјални рад у Косовској Митровици, Центру за заштиту одојчади, деце и омладине (радна јединица Дом за децу без родитељског старања „Моша Пијаде“), Саветовалишту за борбу против насиља у породици у Београду. Од 2009. године, запослена је у Дому ученика средњих школа „Милутин Миланковић”, најпре на радном месту васпитача, а актуелно, на радном месту шефа васпитне службе. Један је од оснивача и председник удружења „Центар за креирање политика”, које се бави едукацијом младих, у смислу стицања и продубљивања знања, вештина и компетенција које одликују младе као активне припаднике заједнице у којој живе, а истовремено их оснажује за боље познавање и изражавање себе и свог идентитета. Аутор је и реализатор више акредитованих семинара, намењених стручњацима у васпитно-образовним установама. Такође, коаутор је неколико стручних приручника из области рада са адолесцентима, као и аутор бројних стручних радова. Области интересовања: алтернативни начини решавања конфликта, ненасилна комуникација, динамика породичних односа, рад са младима из осетљивих друштвених група, превенција и заштита од насиља у породици, активизам младих у локалној заједници.

Данијела Стајковић, рођена је 02.09.1970. године, у Врању. После завршене Медицинске школе у Врању, дипломирала је на београдском факултету ФАСПЕР, 1995. године, на смеру за превенцију и ресоцијализацију лица са проблемима у понашању. Специјализацију је завршила на ФПН-у, 2008. године, на смеру рехабилитација и социотерапија. Од 2014. године, је и системски породични терапеут. Своје двадесетогодишње радно искуство гради у Прихватилишту за децу Београда, од волонтера, приправника, стручног радника, руководиоца, и тренутно је на месту директора установе. Своју енергију улаже да најосетљивије групе деце, у узрасту од седам до осамнаест година, не буду маргинализоване већ заштићене, збринуте и на прави начин сачуване.

Слађана Пријић-Сладић, рођена је 1978. године, у Београду. Дипломирала је филологију на Катедри за неохеленске студије Филолошког факултета Универзитета у Београду. Од 2010.

године, запослена је у Дому ученика „Милутин Миланковић“ као васпитач. Оснивач је и потпредседник Удружења Центар за креирање политика које се бави едукацијом младих на пољу комуникацијских вештина, ненасилне комуникације и конструктивног решавања конфликта, вршњачке медијације, као и организацијом радионица, трибина, скупова, посвећених оснаживању младих за укључивање и преузимање активне улоге и учешћа у савременом друштву. Аутор је и реализатор неколико акредитованих семинара за запослене у образовању и васпитању. Коаутор је неколико приручника за рад са младима. Област интересовања су комуникација, унапређивање комуникацијских вештина и техника ненасилне комуникације, превенција вршњачког насиља, подстицање толеранције и прихватање различитости, што значајно доприноси разбијању предрасуда и стереотипа, као и смањивању дискриминације.

Павле Јовановић, рођен је у Београду 1971. године. Дипломирао је на Факултету ликовних уметности 1999. године. Ради као васпитач у Дому ученика „Милутин Миланковић”, у коме држи и ликовну секцију. Активан је на усавршавању из области педагогије. У слободно време бави се уметношћу и проучавањем историје.

Маријана Спасенић, рођена је у Чачку 1981. године. Основну школу завршила је у Гучи. Средњу техничку ПТТ школу у Београду, смер електротехничар телекомуникација, похађала је од 1996. до 2000. године, и завршила као одлична ученица и ђак генерације у Дому ученика средње ПТТ школе. Саобраћајни факултет на београдском Универзитету, од 2000. до 2006. године, завршава као један од најуспешнијих студената генерације. Од 2006. до 2010. године, радила је у струци, као саобраћајни инжењер логистике. Од 2010. године, запослена је у Дому ученика „Милутин Миланковић” као васпитач.

Јован Ђорђевић, рођен је 28.02.1972. године, у Паризу, Француска, где је живео до своје десете године. Наставак школовања завршава у Лозници, а студије у Новом Саду, на Филозофском факултету, на Катедри за романистику, где је стекао звање дипломираног професора француског језика и књижевности. Потиче из музички надарене фамилије, па му музика постаје и више од хобија од раног детињства. Оснивач је и стални члан музичког састава TRIO PASSAGE. Успешно се бави и „незаборавним француским шансонама”, па је наш Дом ученика тиме богатији, током обележавања „Месеца Франкофоније“. Запослен је у Дому ученика „Милутин Миланковић” на месту васпитача од 2013. године.

Анђела Драгићевић, рођена је 13. 10.1992. године, у Шапцу. Основну школу завршила је у Коцељеви, а средњу школу и факултет у Београду. Студирала је Факултет политичких наука, одсек социјална политика и социјални рад, и по струци је мастер социјални радник. Као социјални радник, радила је у Центру за социјални рад „Коцељева”, на пословима водитеља случаја. У Дому ученика, на месту васпитача, ради од септембра 2019. године. У Дому води секцију „Квиз” и реализатор је ученичких игранки.

Ђорђе Нешић, рођен је 1957. године, у Бијелом Брду код Осијека. Дипломирао је на Филолошком факултету у Београду (група југословенске књижевности и српскохрватски језик). Радио је као професор у средњој и основној школи, као библиотекар, директор културног центра. Од 1998. године, запослен је као виши стручни сарадник за друштвене дјелатности у општини Ердут. Од 1999. године, волонтерски обавља дужност управника КНЦ-а „Милутин Миланковић“ у Даљу.

Објављена дјела:

- *Црв сумње у јабуци раздора*, песме, Рад, Београд, 1985.; *Сурогати*, песме, Рад, Београд, 1990.; *Чекајући Створитеља*, песме, Слово, Врбас, 1995.; *Харонов чамац*,

песме, Рад, Београд, 1998.; *Прозор кроз који Дунав тече*, изабране и нове пјесме, СКД Просвјета, Загреб, 2000.; *Лук и вода, завичајни рјечник*, СКД Просвјета, Загреб, 2004, 2. измијењено и допуњено издање 2012.; *Граница*, пјесме, СКД Просвјета, Загреб, 2006.; *Боље је бити у мањини*, изабране и нове песме, Српска књижевна задруга, Београд и СКД Просвјета, Загреб, 2015.; *Полог*, изабране и нове песме, Задужбинско друштво „Први српски устанак“, Аранђеловац, 2016.; *Сунце и лед*, изабране и нове песме, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, Чачак, 2018.; *Први циклус*, десет година рада КНЦ „Милутин Миланковић“, монографија, КНЦ „М. Миланковић“ Даљ, 2019.; *Окапнице*, записи, есеји, критике, Дијак, Прибој, 2020.; *Рани радови*, пјесме, СКД „Просвјета“ Загреб, 2021.; *Струне*, пјесме, Центар за српске студије, Бањалука, 2021.

Народна библиотека „Стефан Првовенчани“ у Краљеву, објавила је 2016. године, зборник радова „Ђорђе Нешић, песник“, с научно-критичарског скупа, одржаног 2015. године, поводом награде *Жичка хрисовуља*. Пјесме Ђорђа Нешића заступљене су у бројним антологијама поезије и преведене на неколико језика. Члан је Одбора САНУ за динамику климатског система Земље и дјело Милутина Миланковића.

Награде и признања:

- 1985. *Бранкова награда* (за збирку песама *Црв сумње у јабуци раздора*); 1995. *Лаза Костић* (за збирку песама *Чекајући Створитеља*); 1995. *Милан Лалић* (за збирку песама *Чекајући Створитеља*); 1999. *Плакета сарајевских вечери поезије* (за збирку песама *Чекајући Створитеља*); 2010. *Сава Мркаљ* СКД Просвјета Загреб (за нарочит допринос култури Срба у Хрватској); 2013. *Повеља Заједничког већа општина Вуковар* (за изузетан допринос у очувању и развоју националног, културног и духовног идентитета српске заједнице у Хрватској); 2015. *Жичка хрисовуља* (за поезију што сведочи и памти повест народа са границе); 2015. *Повеља Венац слободе „Радомир Дракулић“ за родољубиво песничтво*, Градска библиотека „Карло Бијелицки“ Сомбор и Удружење грађана „Раванградско пролеће“ Сомбор; 2016. *Змајева награда* (за збирку песама *Боље је бити у мањини*)
- 2016. *Одзиви Филипу Вишњићу* (за особен и савремен лирски исказ оовременог родољубља); 2016. *Петровдански вијенац* (за збирку песама *Боље је бити у мањини*); 2018. *Плакета Никола Тесла* Српског народног вијећа Загреб, за изузетан допринос унапређењу положаја и очувању српског идентитета Срба у Републици Хрватској и развоју српских институција; 2018. *Дисова награда* за шири опус и изразити песнички рукопис, трајно утемељен у савременој српској књижевности; 2018. *Награда Волонтер године Волонтерског центра Осиек*, за десетогодишњи волонтерски рад у КНЦ-у „Милутин Миланковић“; 2018. *Културни образац*, награда Министарства културе и информисања Републике Србије за посвећени рад на пољу културе; 2019. *Видовданска повеља*, за свеукупно досадашње стваралаштво.

Као управник КНЦ „Милутин Миланковић“, организовао је низ научних манифестација, посвећених Миланковићу, између осталог и тринаест „Миланковићевих циклуса“. Организовао је и четири научна скупа, посвећена Јакову Игњатовићу, Ђорђу Оцићу, Милутину Миланковићу као књижевнику и Милану Кашанину, и уредио зборнике са ових научних скупова. (*Сто педесет година од доласка Јакова Игњатовића у Даљ*, *Повратак у Ердабово*, *Књижевни опус научника Милутина Миланковића и Књижевни и критичарски опус Милана Кашанина* – у сарадњи са Институтом за књижевност и уметност Београд).

Ђорђе Нешић живи у Бијелом Брду и у Сомбору.

Садржај

1. Уводна реч министра	3
2. Реч директора	7
4. Историја Дома	11
5. Галерија	66
6. Стручни радови	91
7. Биографије	242

ДОМ УЧЕНИКА
СРЕДЊИХ ШКОЛА
“МИЛУТИН МИЛАНКОВИЋ”
1961-2021

Уредник
Ненад Миленовић

Лектура
Ана Реметић

Дизајн и графичка обрада
Марина Миловановић

Штампа

Тираж
500